

eISSN 2413-9009

PATH OF SCIENCE

International Electronic Scientific Journal

Vol. 2, No 12, 2016

CAB Abstract

CEJSH

Dialnet

DOAJ

East View's Universal Database

Index Copernicus

OpenAIRE

Polska Bibliografia Naukowa

RePEc

Russian Science Citation Index

Scilit

CNKI Scholar

Türk Eğitim İndeksi

Ulrich's Periodical Directory

WorldCat

pathofscience.org

ТРАЕКТОРИЯ НАУКИ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Том 2 № 12(17) 2016

Журнал основан в августе 2015 года. Выходит ежемесячно.

**Учредитель
и издатель:** Издательский центр «Диалог»
Украина, 61123, г. Харьков, проспект Тракторостроителей 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: print@thedialog.com.ua. Сайт: <http://thedialog.com.ua>.
Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4960 от 19.08.2015.

Журнал «Траектория науки» зарегистрирован в следующих международных наукометрических базах данных: AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Index Copernicus (ICV 2015 = 62.65), InfoBase Index (IBI Factor 2015 = 2.2), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, Russian Science Citation Index, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WordCat.

Главный редактор: Катаев А. В., канд. экон. наук, доц.

**Редакционная
коллегия:** Аксьонова О. Ф., канд. техн. наук, доц.
Ананченко К. В., канд. наук по физ. восп. и спорту, доц.
Бобро Н. Е., канд. соц. наук, доц.
Болотная О. В., канд. экон. наук, доц.
Голобородько К. Ю., д-р филол. наук, проф.
Голубов А. Е., канд. юрид. наук, доц.
Зайцева М. Л., д-р искусствоведения, проф.
Зеленская Л. Д., д-р пед. наук, проф.
Колос Н. М., д-р хим. наук, проф.
Комир Л. И., канд. экон. наук, доц.
Маленко Е. О., д-р филол. наук, проф.
Оберемок С. В., канд. экон. наук, доц.
Пальчик О. А., канд. сельхоз. наук, доц.
Панфилова А. Л., д-р фарм. наук, проф.
Подрыгало Л. В., д-р мед. наук, проф.
Роговой А. И., канд. экон. наук, доц.
Трескунова Л. А., канд. экон. наук, доц.
Хорошев А. Н., канд. ист. наук, доц.
Шатровский А. Г., канд. биол. наук, доц.

Адрес редакции: Украина, 61123, г. Харьков, проспект Тракторостроителей 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: edit@pathofscience.org. Сайт: <http://pathofscience.org>.

Журнал является международным рецензируемым электронным научным изданием открытого доступа, созданным для полного и оперативного удовлетворения информационных потребностей общества в знаниях, полученных в процессе научно-исследовательской, исследовательско-конструкторской, проектно-технологической и производственной деятельности ученых и специалистов.

В журнале публикуются оригинальные научные статьи по проблемам социальных, технических, гуманитарных и естественных наук. Проблематика статей не ограничивается.

Ответственность за достоверность фактов, цитат, имен собственных, географических названий, названий организаций и другой информации несут авторы статей. Высказанные в статьях точки зрения могут не совпадать с точкой зрения редакции.

ТРАЕКТОРІЯ НАУКИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Том 2 № 12(17) 2016

Заснований у серпні 2015 року. Виходить щомісяця.

Засновник і видавець: Видавничий центр «Діалог»
Україна, 61123, м. Харків, проспект Тракторобудівників 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: print@thedialog.com.ua. Сайт: <http://thedialog.com.ua>.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4960 від 19.08.2015.

Журнал «Траєкторія науки» зареєстровано в наступних міжнародних наукометричних баз даних: AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Index Copernicus (ICV 2015 = 62.65), InfoBase Index (IBI Factor 2015 = 2.2), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, Russian Science Citation Index, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WordCat.

Головний редактор: Катаєв А. В., канд. екон. наук, доц.

Редакційна колегія: Аксьонова О. Ф., канд. техн. наук, доц.
Ананченко К. В., канд. наук з фіз. виховання і спорту, доц.
Бобро Н. Є., канд. соц. наук, доц.
Болотна О. В., канд. екон. наук, доц.
Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф.
Голубов А. Є., канд. юрид. наук, доц.
Зайцева М. Л., д-р мистецтвознавства, проф.
Зеленська Л. Д., д-р пед. наук, проф.
Колос Н. М., д-р хім. наук, проф.
Комір Л. І., канд. екон. наук, доц.
Маленко О. О., д-р філол. наук, проф.
Оберемок С. В., канд. екон. наук, доц.
Пальчик О. А., канд. сільхоз. наук, доц.
Панфілова Г. Л., д-р фарм. наук, проф.
Подригало Л. В., д-р мед. наук, проф.
Роговий А. І., канд. екон. наук, доц.
Трескунова Л. О., канд. екон. наук, доц.
Хорошев О. М., канд. іст. наук, доц.
Шатровський О. Г., канд. біол. наук, доц.

Адреса редакції: Україна, 61123, м. Харків, проспект Тракторобудівників 85/20.
Тел. (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: edit@pathofscience.org. Сайт: <http://pathofscience.org>.

Журнал є міжнародним рецензованим електронним науковим виданням відкритого доступу, започаткованим для повного й оперативного задоволення інформаційних потреб суспільства в знаннях, отриманих у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності учених і фахівців.

У журналі публікуються оригінальні наукові статті по проблемах соціальних, технічних, гуманітарних і природничих наук. Проблематика статей не обмежується.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв організацій та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у статтях точки зору можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії.

PATH OF SCIENCE
INTERNATIONAL ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

Vol. 2 No 12(17) 2016

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Founder and publisher: Publishing Center "Dialog"
85/20 Traktorobudivnikiv st., Kharkiv, Ukraine, 61123
Ph.: (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: print@thedialog.com.ua. Site: <http://thedialog.com.ua>.
Publishing licence: DK № 4960, issued 19.08.2015.

The journal is abstracted in the following international databases: AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Index Copernicus (ICV 2015 = 62.65), InfoBase Index (IBI Factor 2015 = 2.2), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, Russian Science Citation Index, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WordCat.

Editor in Chief: Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board: Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
Ananchenko K., PhD (Physical Education and Sport), Ass. Prof.
Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
Zaytseva M., Doctor of Science (Arts), Prof.
Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
Kolos N., Doctor of Science (Chemistry), Prof.
Komir L., PhD (Economics), Ass. Prof.
Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
Oberemok S., PhD (Economics), Ass. Prof.
Palchik O., PhD (Agricultural Science), Ass. Prof.
Panfilova A., Doctor of Science (Pharmacy), Prof.
Podrigalo L., Doctor of Science (Medicine), Prof.
Rogovoy A., PhD (Economics), Ass. Prof.
Treskunova L., PhD (Economics), Ass. Prof.
Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office: Ukraine, 61123, Kharkiv, Traktorobudivnikiv st., 85/20.
Ph.: (0572) 69-32-28, (050) 958-28-51, (098) 388-23-47.
E-mail: edit@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>.

The journal is an international open-access, peer-reviewed electronic journal created to fully and promptly meet the information needs of the society in the knowledge gained in the course of research and development, research and design, design and technology and production activities of scientists and experts.

The journal publishes original research papers, review articles and short communications papers in the fields of Social, Technical, Natural sciences and Humanities. The scope of problems of articles is not limited.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ «СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ»

Салата Галина

- Современная Украина: очерки по асимметрии государственной политики в сфере библиотечного дела 1.1
(язык оригинала – английский)

РАЗДЕЛ «МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ»

Балатюк Ирина, Гладких Федор, Яворский Олег, Погребенник Ярослава, Студент Владимир, Голованова Алина

- современные подходы к диагностике и особенности классификации нейроостеоартропатії Шарко (обзор литературы) 2.1
(язык оригинала – украинский)

РАЗДЕЛ «ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ»

Кулешов Александр

- Метафизический фундаментализм: новая форма 3.1
(язык оригинала – английский)

РАЗДЕЛ «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Козаченко Юрий

- Психолингвистический анализ внутреннего монолога героя драматического произведения (на основе драмы Бертольда Брехта «Жизнь Галилео») 4.1
(язык оригинала – украинский)

Полозова Елена

- Сложные союзные предложения с асимметрией формы и содержания как периферия синтаксической подсистемы современного украинского языка 4.7
(язык оригинала – украинский)

Васильева Елена

- Особенности структурирования языковой личности 4.14
(язык оригинала – английский)

Лямпрехт Елена

- Картина жизни в польскоязычной прозе Лазаря Барановича и писателей его круга 4.18
(язык оригинала – украинский)

Кулешова Людмила

- Номинация терминов «событие» и «факт» в научно-историческом тексте 4.27
(язык оригинала – русский)

РАЗДЕЛ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Лемешева Наталья

Методика формирования предметной и межпредметной компетентностей учеников основной школы средствами изобразительного искусства 5.1
(язык оригинала – украинский)

Романова Оксана

Индивидуализация образовательного процесса в условиях современной общеобразовательной школы 5.16
(язык оригинала – русский)

РАЗДЕЛ «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Иванова Наталья

Анализ динамики рынков маркетинговых сервисов в аспекте антикризисного стратегического управления 6.1
(язык оригинала – украинский)

Sunday Emmanuel Olajide, Mohd Lizam

Определение влияния уровня преступности жилого микрорайона на инвестиции в жилищное строительство с использованием логистической регрессии 6.9
(язык оригинала – английский)

Пакулин Сергей, Цыпкин Юрий, Пакулина Алевтина

Оценка эффективности процессов проектной строительной организации 6.19
(язык оригинала – украинский)

Шимко Влада

Идентификация релевантных факторов развития молокоперерабатывающих предприятий Киевской области 6.33
(язык оригинала – украинский)

Гасимова Маргарита

Исследование факторов, влияющих на потребительский выбор 6.40
(язык оригинала – украинский)

РАЗДЕЛ «ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ»

Зайцева Марина, Титова Тетяна

Художественно-эстетическая специфика использования фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши 7.1
(язык оригинала – русский)

РАЗДЕЛ «СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Ferdi Kamberi, Adem Shala

Феноменология развода в Косово за период 2004-2014 гг. 8.1
(язык оригинала – английский)

РАЗДЕЛ «ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И СПОРТ»

Пакулин Сергей, Ананченко Константин, Ручка Евгений

Усовершенствование технико-тактической и психологической подготовки борцов вольного
стиля 9.1
(язык оригинала – украинский)

РАЗДЕЛ «СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ»

Akinbola Kazeem Bolayemi, Md Yassin Azlina

Оценка последствий «автономной» структуризации системы управления земельными
ресурсами городской системе передачи земли и доступности земельных ресурсов в Нигерии . 10.1
(язык оригинала – английский)

РАЗДЕЛ «ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ»

Постернак Ирина, Постернак Сергей

Усовершенствование организационных и функциональных подходов реализации
комплексной энергореконструкции зданий исторической застройки Одессы 11.1
(язык оригинала – русский)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»

Салата Галина

Сучасна Україна: нариси з асиметрії державної політики у галузі бібліотечної справи 1.1
(мова оригіналу – англійська)

РОЗДІЛ «МЕДИЧНІ НАУКИ»

Балатюк Ірина, Гладких Федір, Яворський Олег, Погребенник Ярослава, Студент Володимир, Голованова Аліна

Сучасні підходи до діагностики та особливості класифікації нейроостеоартропатії Шарко (огляд літератури) 2.1
(мова оригіналу – українська)

РОЗДІЛ «ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ»

Кулешов Олександр

Метафізичний фундаменталізм: нова форма 3.1
(мова оригіналу – англійська)

РОЗДІЛ «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Козаченко Юрій

Психолінгвістичний аналіз внутрішнього монологу героя драматичного твору (на основі драми Бертольта Брехта «Життя Галілео») 4.1
(мова оригіналу – українська)

Полозова Олена

Складні сполучникові речення з асиметрією форми й змісту як периферія синтаксичної підсистеми сучасної української мови 4.7
(мова оригіналу – українська)

Васильєва Олена

Особливості структурування мовної особистості 4.14
(мова оригіналу – англійська)

Лямпрехт Олена

Картина життя в польськомовній прозі Лазаря Барановича та письменників його кола 4.18
(мова оригіналу – українська)

Кулешова Людмила

Номінація термінів «подія» і «факт» у науково-історичному тексті 4.27
(мова оригіналу – російська)

РОЗДІЛ «ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

Лемешева Наталія

Методика формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва 5.1
(мова оригіналу – українська)

Романова Оксана

Індивідуалізація освітнього процесу умовах сучасної загальноосвітньої школи 5.16
(мова оригіналу – російська)

РОЗДІЛ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Іванова Наталя

Аналіз динаміки ринків маркетингових сервісів в аспекті антикризового стратегічного управління 6.1
(мова оригіналу – українська)

Sunday Emmanuel Olajide, Mohd Lizam

Визначення впливу рівня злочинності житлового мікрорайону на інвестиції у житлове будівництво із використанням логістичної регресії 6.9
(мова оригіналу – англійська)

Пакулін Сергій, Ципкін Юрій, Пакуліна Алевтина

Оцінка ефективності процесів проектної будівельної організації 6.19
(мова оригіналу – українська)

Шимко Влада

Ідентифікація релевантних чинників розвитку молокопереробних підприємств Київської області 6.33
(мова оригіналу – українська)

Гасимова Маргарита

Дослідження факторів, що впливають на споживчий вибір 6.40
(мова оригіналу – українська)

РОЗДІЛ «МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО»

Зайцева Марина, Титова Тетяна

Художньо-естетична специфіка використання фортепіано в акустичному просторі кіномузики Джо Хісаіші 7.1
(мова оригіналу – російська)

РОЗДІЛ «СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Ferdi Kamberi, Adem Shala

Феноменологія розлучення у Косово за період 2004-2014 рр. 8.1
(мова оригіналу – англійська)

РОЗДІЛ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ»

Пакулін Сергій, Ананченко Костянтин, Ручка Євген

Вдосконалення техніко-тактичної та психологічної підготовки борців вільного стилю 9.1
(мова оригіналу – українська)

РОЗДІЛ «СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ»

Akinbola Kazeem Bolayemi, Md Yassin Azlina

Оцінка наслідків «автономної» структуризації системи управління земельними ресурсами міській системі передачі землі й доступності земельних ресурсів у Нігерії 10.1
(мова оригіналу – англійська)

РОЗДІЛ «ТЕХНІЧНІ НАУКИ»

Постернак Ірина, Постернак Сергій

Удосконалення організаційних і функціональних підходів реалізації комплексної енергореконструкції будівель історичної забудови Одеси 11.1
(мова оригіналу – російська)

TABLE OF CONTENTS

SECTION "SOCIAL COMMUNICATION"

Salata Galyna

Contemporary Ukraine: An Essay on the Asymmetry of State Policy in the Field of Librarianship (Language – English)	1.1
---	-----

SECTION "MEDICINE"

**Balatiuk Irina, Hladkykh Fedir, Yavorskyi Oleh, Pogrebennyk Yaroslava, Student Volodymyr,
Holovanova Alina**

Current Approaches to Diagnosis and Classification Features of Neuroosteoarthropathy Charcot (literature review) (Language – Ukrainian)	2.1
---	-----

SECTION "PHILOSOPHY"

Kulieshov Aleksandr

Metaphysical Foundationalism: a New Form of Justification (Language – English)	3.1
---	-----

SECTION "PHILOLOGY"

Kozachenko Yurii

Psycholinguistic Analysis of Internal Monologue of the Drama Work Hero (based on Bertolt Brecht drama "Life of Galileo") (Language – Ukrainian)	4.1
---	-----

Polozova Olena

Complex Conjunctive Sentences with a Form and Content Asymmetry as the Periphery of the Modern Ukrainian Language Syntactic Subsystem (Language – Ukrainian)	4.7
--	-----

Vasylieva Olena

Peculiarities of Language Personality Structuring (Language – English)	4.14
---	------

Liampreht Olena

The Picture of Life in the Polish Prose by Lazarus Baranovych and the Writers of His Circle (Language – Ukrainian)	4.18
---	------

Kuleshova Ljudmila

Nomination of the Terms "Event" and "Fact" in the Scientific and Historical Text (Language – Russian)	4.27
--	------

SECTION "EDUCATION"

Lemesheva Natalia

Methods of Forming the Subject and Interdisciplinary Competences of Secondary School Pupils by Means of Fine Arts 5.1
(Language – Ukrainian)

Romanova Oksana

Individualization of Educational Process in Today's Secondary School 5.16
(Language – Russian)

SECTION "ECONOMICS"

Ivanova Natalya

The Analysis of the Dynamics of the Marketing Services Market in Terms of Strategic Management of Crisis 6.1
(Language – Ukrainian)

Sunday Emmanuel Olajide, Mohd Lizam

Determining the Impact of Residential Neighbourhood Crime on Housing Investment Using Logistic Regression 6.9
(Language – English)

Pakulin Serhij, Tsypkin Yuriy, Pakulina Alevtyna

Evaluating the Effectiveness of the Processes of Construction Design Company 6.19
(Language – Ukrainian)

Shymko Vlada

Identification of Relevant Factors of Dairy Enterprises of Kyiv Region 6.33
(Language – Ukrainian)

Gasimova Margarita

The Study of the Factors, Affecting Consumer Choice 6.40
(Language – Ukrainian)

SECTION "ARTS"

Zaytseva Marina, Titova Tatiana

Artistic and Aesthetic Specifics of Using the Piano in the Acoustic Space of Joe Hisaishi Film Music . 7.1
(Language – Russian)

SECTION "SOCIOLOGY"

Ferdi Kamberi, Adem Shala

Phenomenology of divorce in Kosovo for the period between 2004–2014 8.1
(Language – English)

SECTION "SPORTS"

Pakulin Serhij, Ananchenko Konstantin, Ruchka Yevhen

Improving Technical, Tactical and Psychological Preparation of Freestyle Wrestlers 9.1
(Language – Ukrainian)

SECTION "AGRICULTURE"

Akinbola Kazeem Bolayemi, Md Yassin Azlina

Assessing the Effects of 'Stand-alone' Structuration of Land Administration System on Urban Land
Delivery and Accessibility in Nigeria 10.1
(Language – English)

SECTION "TECHNICS"

Posternak Irina, Posternak Sergey

The Improvement of Organizational and Functional Approaches of Implementation of Complex
Energy Renovation of Odessa Historic Buildings 11.1
(Language – Russian)

Contemporary Ukraine: An Essay on the Asymmetry of State Policy in the Field of Librarianship

Salata Galyna

*Kyiv National University of Culture and Arts,
Department of Information, Library and Archive Studies, PhD in History, Assistant Professor, Ukraine*

Abstract. It is necessary to establish a new paradigm of organization and functioning of the libraries within the context of globalization and information revolution. The basis of these changes is democratization of the national program of librarianship development in Ukraine based on modernization of libraries in all its forms: from library staff trainings to funding for the material maintenance of the library. Investment in library infrastructure is the contribution to human future. This paper attempts to identify vectors of the state policy and prospects for the improvement in the field of librarianship in Ukraine.

Keywords: universal information centers; libraries; public libraries; state policy on librarianship; information asymmetry.

UDC 351.852.11

LCC Subject Category: Z680.3-680.6

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-1>

Introduction

Information society emphasizes the undeniable benefits of massive disseminations of education, forgetting to stress negative points and even losses in this process. The matter is that education is often seen as a sum of facts: it is not necessarily indicates an appropriate level of culture and, moreover, true intelligence.

The use of Information and Communication Technologies (ICT) in every aspect of social life encourages the development of innovative algorithms. However, the very foundation of IT technology creates the lack of consumers' motivation and raises the question: what social strata are interested in the information society? Cognitive-latent purposes of definitions "What? Where? When?" of the 20th century are being transformed into "rapid action" element of knowledge in the 21st century: "Now! Quickly! Result!".

A socio-humanitarian institution "library" – now a universal information center – is designed to accumulate practical basis of civilization information heritage. Public libraries are the part of Ukrainian cultural and information space. Their activity provides the preservation of historical and cultural heritage of the nation. Libraries contribute to national development through entering the realm of both national values and world cultural treasures. Over the last decades, "the infor-

mation society of new quality has been developed. It could be characterized by the rapid growth of the amount and variety of information, development of the conception of information as a commodity, formation of knowledge and information industry, development of the information and communication technology, the impact of information and its technologies on all spheres of life including the nature of learning and work as well as on the style of everyday life" [3].

Thus, modern libraries are becoming the significant players in the field of globalization. The process of transformation of its subject area is steadily increasing. Addressing problems in reforming of librarianship are predetermined by huge practical achievements. Library sector suffers from uncoordinated national program of development. Reducing the number of libraries; insufficient logistical support of the library sector; unsatisfactory condition of funds replenishment; low level of social protection of the library workers are the main issues of the modern public libraries in Ukraine.

The acute problem of the library sector is an obsolete, inappropriate approach to the new requirements and challenges of the information society demonstrated by government authorities. An important obstacle in the library sector is uncreative, formalistic approach to the functional revolution and emergence of a new type of public

libraries, new library information systems. This clearly reveals information asymmetry – the situation, in which information is available only to some and not to all market participants or, as J. J. Stiglitz stated, when “some individuals know something that others do not (in other words, always)” [9].

Objectives. This paper attempts to identify vectors of state policy and prospects for the improvement in the field of librarianship. Thus, our tasks are to define the basic components of the problem and its solving strategy, that is, introduce the new paradigm of organization and functioning of Ukrainian universal information centers/libraries.

Methodology. Exploratory research design is used for conducting this study. The study is based on secondary data which is collected from reports, journals, and periodicals.

Result and Discussion

Library accumulates knowledge and experience of the nation and disseminates its essence and potential in the direction of perpetuating higher levels of communication. The concentration of social cultural, state-creative and information components of libraries opens up new perspectives of their functionality in the context of globalization. The necessity to outline approaches to the development of information society in Ukraine with a library as the intermediary opens new possibilities of enabling an effective social progress with a new social functionality. State – Library – User are the main actors in the origination of integral library information network in Ukraine.

The historiography of the problem shows that existing domestic research of national librarianship school deprived of social-humanitarian and political context is fragmented and unsystematic. All this does not provide a complete view and a permanent solution to the problem. Hence, the study of state policy in the field of librarianship in Ukraine is insufficient.

Rubicon of reforming the library sector is the state’s formal and unsystematic approach to its functional transformation that hinders the emergence of a new type of public libraries, the National Library and Information System in general. The public library is a social organism, in which

the material component (also important) is not a fundamental one.

More influential factors are freedom and democracy of public life. This is clearly demonstrated by international experience: democratic traditions are capable of neutralizing the possible negative after-effects caused by weak economic system. Crystallization of the ways of library development at the state level creates a new paradigm of changes related to new forms of theoretical and methodological development of the library system.

The birth of a new type of public libraries that includes the cooperation of the state, civil society and libraries, re-design of subject area, transformation of experience and sources should be a guideline vector towards improving the librarian industry in the XXI century.

The strategic objectives of the state policy in the field of librarianship are: to create an efficient library system, which should cover all regions of Ukraine and all segments of the population; to become a reliable part of the information system of the state that accumulates and preserves national memory and culture of Ukraine.

The Law of Ukraine “On Libraries and Librarianship” declares the opportunity to choose the source of recruitment to participate in various international programs and projects, to form professional associations, to become members of international organizations.

Our state is improving the system of different educational institutions. It is forming the infrastructure of the research progress that provides the increasing number of professionals-librarians. There are approximately 32 thousands libraries affiliated with different institutions. Nowadays the network of public libraries has 18 343 units, including 72 regional and 14 828 rural libraries [6].

Thanks to a number of cooperation agreements with American agencies IREX and USAID, the Bill & Melinda Gates Foundation, more than a thousand of rural libraries were computerized in the framework of the program “Bibliomist”. Ministry of Culture of Ukraine reports that computerization of rural libraries provides wide access to culture, promotes the growth of the role of rural libraries and, accordingly, culture.

The Strategy on Librarianship till 2025 developed jointly with Ukrainian Library Association

and adopted on March, 23, 2016 is aiming at analyzing the current situation in the sector and defining priorities for libraries in terms of quality changes with detailed directions, tasks, and expected results. The document emphasizes some development components, namely: updating library and information education and training; providing professional development of the library staff as a focal point [5].

The implementation directly foresees an establishment of the system of knowledge and skills of the library staff as well as modification of the librarians' continuing education according to international standards [1].

The current difficulties of Ukrainian libraries: However, this task is extremely difficult through the lens of current realities. In particular, the most compact service covers the urban population, while there is one rural library in 3-5 (and even more) villages. More than a third of rural libraries (41 %) are not heated, and 3 % of them have no lighting. State's claim about computerization of libraries in rural areas may be seen as an odd bravado, because the number of these libraries is 14,828 and "over a thousand" were computerized [6].

The democratization of public libraries is moving very slowly because of lack of a comprehensive national program for the library industry development. Library funds cannot be updated due to insufficient financing. Only those library institutions that significantly raised its scientific potential, rebuilt corporate personnel policies, mastered new information techniques and technologies, reached a new level of information services and international relations have been surviving.

In this regard, the legislative base has to be updated. Readers avoid classic libraries in hope to meet their information needs through the Internet: today any citizen of our world is able to "visit" the library with its help. V. Mallapur and R. Naik pointed out that "the practice of walking to the library to consult the card catalogue and browse the shelves is moribund in developed countries, and this trend is quickly approaching developing countries as well. Academic libraries must embrace this scenario" [4].

It is necessary to apply an integrated approach to identifying the problems of state library sphere in Ukraine, in particular, such as: lack of a national program (strategy) of the development of librarianship; narrow sectoral approach to its

management; poor interaction and coordination of specialized central authorities on the activities of departmental libraries.

It is crucial to outline ways of adapting foreign experience of state librarianship to the terms of Ukraine in order to identify areas of modernization of public administration. The state and society should make a real commitment to overcome this stereotype. It is extremely important to encourage the Ukrainian public bodies to see the library/information center as a significant factor for the development of society.

The sphere of universal information centers embodied both on paper and in electronic form includes knowledge, experience and wisdom gained by many generations throughout the history of Ukraine. The core of it is the library that can be in full swing, and vice versa, depending on whether the society is economically (culturally) rising or declining. Extension of this huge potential creates the way to overcome the cultural gap between the generations. The main task of the state is to understand the unique transformation of public library institutions and the impact of globalization on the development of its various business segments.

Conclusions

The problem of information asymmetry should be solved by both society (at the state level) and individual (at the level of enterprise/organization). The state policy and the needs of the community dictate models of libraries and information centers' development and set certain tasks, such as providing information sources, consultations, and services.

It is necessary to establish a new paradigm of organization and functioning of the libraries within the context of globalization and information revolution, that is, to: introduce the new information technologies; create electronic catalogs; expand the participation of libraries in research activities; establish the new principles of international cooperation; modernize library functions.

It is important to realize that the sphere of library culture as a spiritual domain and the sphere of material production based on technology do not intersect. Thus, the company faces the fact: they must learn to control themselves and their actions with respect to nature and humans, and the library plays a key role in this process

[8]. "We need to unite our efforts for the sake of human survival. It is only by a constructive and respectful dialogue that humanity will truly overcome mutual misunderstanding, controversy, and aggressiveness. As a result of it, people will realize that the world is much smaller than they previously imagined, and to preserve it the absolute value in the diversity of world civilizations has to be recognized" [2].

The urgent tasks of the state policy in the transformation of library institutions' activity are: development and improvement of the legal framework that regulates the functioning of the network of public libraries; strengthening inter-agency and international cooperation; library coordination for joint use of electronic resources; integration of Ukraine into the global information space.

The basis of these changes is democratization of the national program of librarianship development in Ukraine based on modernization of libraries in all its forms: from library staff trainings to funding for the material maintenance of library [7]. Investment in library infrastructure is the contribution to human future. Rapid and decisive steps towards the development of Universal Information Centers in Ukraine will become an appropriate response to an asymmetric information issue. It is important to remember that the modern public library is not a jar to be filled

or emptied – it is a national treasure that should be preserved and multiplied.

Among the priorities of public institutions in addressing its asymmetric policy in the field of library should be: the introduction of new information technologies; design of all-consolidated electronic catalog; increasing the participation of libraries in research work; establishing new principles of international cooperation; urgent modernization of library functions, its structural activities, the autonomy of the economic component of public libraries, empowering library institutions in economic activity according to the "Classification of economic activities" (CTEA) – the part of the state system of classification and coding of technical, economic and social information in Ukraine which is harmonized with the statistical classification of economic activities in the European Community (NACE), that in turn harmonized with the international standard industrial classification (ISIC).

The background of reform should be democratization of the national program of librarianship development in Ukraine based on modernization of library activity: from library staff professional education to their funding. Investment in library and information infrastructure is a significant contribution to the future of humanity. Establishment of universal library and information centers in Ukraine may be seen as an adequate response to the asymmetry of information.

References

1. Bachynska, N. A. (2015). Bazovi kontseptsii modernizatsii vyshchoi bibliotechno-informatsiinoi osvity v Ukraini [The basic concept of modernization of higher library and information education in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 3, 32–37 (in Ukrainian).
2. Danylova, T. (2016). The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 9, 55–62. doi: 10.15802/ampr2016/72231
3. Jakovlevas-Mateckis K., Kostinaitė L., Pupelienė, J. (2014). Conceptual Principles of the Planning of Modern Public Libraries. *LIBER Quarterly*, 14(2). doi: <http://doi.org/10.18352/lq.7767>
4. Mallapur, V. B. & Naik, R. R. (2009, September 13). *Modernization of Academic Libraries: a challenge in the digital era*. Retrieved from <http://dlskud.over-blog.com/article-36027433.html>
5. *Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* [The development strategy of library for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries for the Sustainable Development of Ukraine"] (Ukraine) 23 March 2016, No 219-p. Retrieved November 19, 2016, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p#n8> (in Ukrainian).
6. Salata, G. V., & Danilova, T. V. (2016). Uchrezhdenija konsolidirovannoj informacii, ili informacionno-bibliotechnye centry Ukrainy, v uslovijah evrointegracii: k postanovke problemy [Institutions of consolidated information, or information librarian centres of Ukraine, in the context of European integration: the problem statement]. *Molodyi vchenyi*, 8, 253–256.

7. Silkova, H. V. (2016). Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava: nova spetsialnist chy modyfikatsiia isnuiuchykh profesiinykh kompetentsii? [Information, Library and Information Science: a new specialty or modification of existing professional competencies?]. In *Problemy rozvytku dokumentalno-informatsiinykh system u suchasnomu informatsiino-komunikatsiinomu seredovyshchi*. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Rivne, 10.02.2016 (pp. 130–131). Rivne: RDGU (in Ukrainian).
8. Sheldrake, R. (2002). *Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science* (2nd ed.). N. d. : Park Street Press.
9. Stiglitz, J. (2006). *Making globalization work*. New York: W.W. Norton & Co.

© G. Salata

Received 2016-11-21, Accepted 2016-11-30, Published online 2016-12-05

Современная Украина: очерки по асимметрии государственной политики в сфере библиотечного дела

Салата Галина Владимировна

Киевский национальный университет культуры и искусств,
кафедра информационного библиотечного и архивного дела, кандидат исторических наук, старший преподаватель, Украина

Аннотация. Необходимо создать новую парадигму организации и функционирования библиотек в контексте глобализации и информационной революции. В основе этих изменений лежит демократизация национальной программы развития библиотечного дела в Украине на основе модернизации библиотек во всех ее формах: от подготовки персонала библиотеки до финансирования материальной базы библиотек. Инвестиции в библиотечную инфраструктуру являются вкладом в будущее человечества. В данной статье предпринята попытка определить векторы государственной политики и перспективы улучшения в области библиотечного дела в Украине.

Ключевые слова: единые информационные центры; библиотеки; публичные библиотеки; государственная политика библиотечного дела; информационная асимметрия.

УДК 351.852.11

LCC Subject Category: Z680.3-680.6

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-1>

Список информационных источников

1. Бачинська Н. А. Базові концепції модернізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 32–37.
2. Danylova T. The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. № 9, 55–62. doi: 10.15802/ampr2016/72231
3. Jakovlevas-Mateckis K., Kostinaitė L., Pupelienė, J. Conceptual Principles of the Planning of Modern Public Libraries. *LIBER Quarterly*. 2014. 14(2). doi: <http://doi.org/10.18352/lq.7767>
4. Mallapur V. B., Naik, R. R. Modernization of Academic Libraries: a challenge in the digital era. *Dr. Ramesh R. Naik Bog*. URL: <http://diskud.over-blog.com/article-36027433.html> (viewed 19.11.2016).

5. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-r#n8> (дата звернення 19.11.2016).
6. Салата Г. В., Данилова Т. В. Учреждения консолидированной информации, или информационно-библиотечные центры Украины, в условиях евроинтеграции: к постановке проблемы. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 253–256.
7. Сілкова Г. В. Інформаційна, бібліотечна та архівна справа: нова спеціальність чи модифікація існуючих професійних компетенцій? *Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Рівне, 10.02.2016. Рівне : РДГУ, 2016. С. 130–131.
8. Sheldrake R. Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science. 2nd ed. N. d. : Park Street Press, 2002. 320 p.
9. Stiglitz J. (2006). Making globalization work. New York : W.W. Norton & Co., 2006. 358 p.

© Г. Салата

Статья получена 21.11.2016, принята 30.11.2016, опубликована online 05.12.2016

Сучасні підходи до діагностики та особливості класифікації нейроостеоартропатії Шарко (огляд літератури)

Балатюк Ірина Анатоліївна

Українська військово-медична академія Міністерства оборони України,
факультет підготовки військових лікарів, слухач, старший лейтенант медичної служби, Україна

Гладких Федір Володимирович

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова,
курс анестезіології та інтенсивної терапії кафедри хірургії №1, лікар-інтерн, Україна

Яворський Олег Михайлович

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
кафедра терапії та медичної діагностики №1 факультету післядипломної освіти, лікар-інтерн, Україна

Погребенник Ярослава Ярославівна

Івано-Франківський національний медичний університет,
кафедра радіології та радіаційної медицини, асистент, клінічний ординатор, Україна

Студент Володимир Омелянович

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
кафедра нормальної фізіології, асистент, Україна

Голованова Аліна Юріївна

Харківський національний медичний університет,
кафедра фармакології та медичної рецептури, лаборант, Україна

Анотація. Огляд вітчизняних та зарубіжних літературних джерел щодо одного з найнебезпечніших для пацієнтів ускладнень цукрового діабету – діабетичної нейроостеоартропатії Шарко дозволив чітко сформулювати сучасні вітчизняні класифікації зазначеної патології. Високий рівень інвалідизації даної групи пацієнтів завдає значні соціально-економічні збитки для суспільства та є серйозною медико-соціальною проблемою. Тому своєчасна діагностика має вирішальне значення у подальшій лікувальній тактиці ведення пацієнта. Нами було встановлено, що на сьогоднішній день «золотим стандартом» діагностики нейроостеоартропатії Шарко є рентгенівська денситометрія, яка дозволяє найбільш об'єктивно оцінити стан мінеральної щільності кісткової тканини та виявити перші ознаки кісткової резорбції до появи її клінічних проявів.

Ключові слова: синдром діабетичної стопи; нейроостеоартропатії Шарко; рентгенівська денситометрія.

УДК 611.015.4-07:617.586

LCC Subject Category: RB24-33

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-2>

Вступ

Цукровий діабет – серйозна медико-соціальна проблема усіх без виключення країн світу. Це обумовлено його значною розповсюдженістю та високим ступенем інвалідизації. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я хворими на цукровий діабет є понад 8,5 % населення планети, близько половини з яких припадає на активний та працездатний вік 40-59 років. Ураження кістково-суглобової системи зустрічається у 77,8 % хворих на цукровий діабет та є основною причиною інвалідизації цієї групи пацієнтів, що завдає значні соціально-економічні збитки суспільству [2, 4, 9, 13, 32, 37, 55, 58, 64].

Найбільш загрозливим ускладненням цукрового діабету є синдром діабетичної стопи (СДС), з яким пов'язують біля третини всіх госпіталізацій діабетичних хворих. Щогодини у світі виконується біля 55 ампутацій нижніх кінцівок у хворих на цукровий діабет. Не зважаючи на значні досягнення у вивченні патогенезу діабету та його ускладнень, кількість ампутацій продовжує залишатись високою [13, 32, 38, 46, 54, 56]. Мультифакторність патогенезу синдрому діабетичної стопи зумовлена глибокими порушеннями метаболічних процесів у хворих на цукровий діабет та специфічну клінічну симптоматику, невід'ємними частинами якої є ангіопатії, невропатії та остеоартропатії [34, 38, 39].

Мета дослідження: охарактеризувати сучасні методи діагностики та підходи до класифікації діабетичної нейроостеоартропатії Шарко за даними відкритих літературних джерел.

Матеріали та методи дослідження: відкриті джерела інформації системи IPБІС Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, текстової бази публікацій Національної медичної бібліотеки США PubMed, наукових порталів ResearchGate та Academia.edu, наукової електронної бібліотеки eLIBRARY.RU та ін. Використовували пошукову систему бібліографічної бази даних Google Scholar.

Результати дослідження

Огляд джерел літератури показав, що діабетична нейроостеоартропатія Шарко (інша назва – діабетична остеоартропатія, ДОАП) відома як одне з найбільш виснажливих ускладнень цукрового діабету. Діабетична остеоа-

ртопатія (шифр С₁₄ за класифікацією проф. С. Д. Шаповала) – це неінфекційне ускладнення синдрому діабетичної стопи, що характеризується ураженням одного або більше суглобів стопи з характерними вивихами і патологічними переломами кісток стопи на тлі периферичної нейропатії. Швидке прогресування діабетичної остеоартропатії, резорбція та деформація кісткової тканини можуть призводити до порушення архітекtonіки кісток стопи та її нестабільності з формуванням трофічних виразок, що закінчуються, зрештою, розвитком гангрени і ампутацією нижньої кінцівки. [15, 22, 27, 32, 36, 41, 46, 59].

Вперше цей стан було описано у 1703 р. англійським лікарем-науковцем J. K. Mitchell. У 1892 р. французький невролог J. M. Charcot описав патогенез зазначеної патології як прояв третинного сифілісу (tabes dorsalis). У роботі «Clinique des maladies du système nerveux» 1982 р. (з франц. «Клініка захворювань нервової системи») він описав ураження кістково-суглобової системи та пов'язав це з дегенерацією нервових структур. Згодом R. Volkmann припустив, що визначальним чинником у розвитку артропатії є зовнішня дія на суглоб при відсутності чутливості і пропріоцепції. Це припущення підтвердив експериментально L. Eloesser у 1917 р. Повний опис остеоартропатії при цукровому діабеті зробив у 1936 р. Jordan W.R. [13, 24, 28, 32, 65].

За даними літератури кількість пацієнтів з діабетичною остеоартропатією становить до 29,0 % від усього числа хворих синдромом діабетичної стопи [31, 62].

Існує декілька теорій патогенезу діабетичної остеоартропатії. Згідно нейротравматичної теорії розвитку захворювання на тлі нейропатії відбувається безболісне пошкодження зв'язкового апарату суглоба та його капсули, що в подальшому призводить до дислокацій суглобових поверхонь. Наслідком такої безболісної повторюваної травматизації є руйнування кісток стопи [33, 38, 43, 61]. Інша теорія – невровазулярна – узгоджується з оригінальною гіпотезою Шарко, згідно з якою остеоартропатія розвивається на тлі нейрогенного «порушення трофіки периферичних тканин». Кісткова тканина через слабкий розвиток мікроциркуляторного русла гірше адаптована до умов гіпоксії та переважання

анаеробного гліколізу. Це спричинює ранні зміни кісток при цукровому діабеті, які клінічно передують порушенням у м'яких тканинах. Патологічний процес при цьому розповсюджується «від кістки до шкіри» [29, 30, 72].

Крім того, для периферичної діабетичної нейропатії характерне порушення іннервації гладком'язових прекапілярних муфт, що призводить до відкриття артеріовенозних шунтів. Відповідна зміна кровотоку призводить до остеолізу, демінералізації дрібних кісток і розвитку переломів. На тлі остеолізу, зниження больової чутливості і відсутності адекватної запальної відповіді на травму, переломи кісток стопи не супроводжуються вираженим набряком м'яких тканин, болем та іншими клінічними проявами. Нерозпізані вчасно переломи кісток призводять надалі до появи трофічних виразок, їх нагноєння і розвитку хронічного остеомієліту кісток стопи [5, 6, 26, 31, 62].

Вчений W. Jeffcoat припустив, що більше значення у розвитку остеолізу має шлях RANK-RANKL-OPG. Він полягає в тому, що цитокін з родини факторів некрозу пухлин RANKL (Receptor activator of nuclear factor kappa-B ligand – ліганд активатора рецептора ядерного фактора κB; інша назва – Tumor necrosis factor ligand superfamily member 11 – TNFSF11, TNF-related activation-induced cytokine – TRANCE, osteoprotegerin ligand – OPL, osteoclast differentiation factor – ODF) регулює процес остеокластогенеза, зв'язуючись з RANK (Receptor Activator of nuclear factor κB – рецептор ядерного фактора κB). Ефекти RANKL-RANK взаємодії фізіологічно блокуються остеопротегерином (Osteoprotegerin – OPG). Співвідношення RANKL-OPG регулює ступінь формування остеокластів і резорбцію, і будь-яке порушення цього співвідношення може призводити до остеолізу кістки [22, 48, 57, 66, 67, 71].

Вчений G. Mabileau і співавтори проаналізували остеокластну і остеобластну активність у трьох групах пацієнтів: з цукровим діабетом 2-го типу та діабетичною остеоартропатією, з цукровим діабетом 2-го типу без діабетичної остеоартропатії і у здорових людей (контроль). Автори показали, що підвищення утворення остеокластів і кісткова резорбція спостерігаються саме у хворих з діабетичною остеоартропатією, але не в інших двох групах.

При цьому додавання RANKL до досліджуваних зразків призводило до значного підвищення агресивності остеокластів та посилення остеокластної резорбції у хворих всіх груп [40, 45, 52]. Додавання ж до RANKL OPG викликало значне зменшення резорбції у хворих діабетичною остеоартропатією, але не настільки виразне, як у хворих на цукровий діабет і в контролі. Ці дані свідчать про те, що при діабетичній остеоартропатії має місце RANKL-опосередкована остеокластна резорбція кістки. Однак неповне інгібування RANKL після додавання OPG припускає існування іншого, RANKL-незалежного, шляху активації остеобластів [10, 22, 41, 58, 68, 69].

У той же час рядом дослідників була відзначена кореляція між рівнем холестерину, тригліцеридів і OPG, що дозволяє зробити припущення про можливий вплив дисліпідемії на кістковий метаболізм [41, 48].

На сьогоднішній день діагноз діабетична остеоартропатія встановлюється на підставі клінічної картини (особливо на ранніх стадіях розвитку) і шляхом визначення стану кісткових структур:

- оцінки мінеральної щільності кісткової тканини;
- рентгенологічного аналізу;
- магнітно-резонансної томографії;
- сцинтиграфії;
- визначення біохімічних параметрів кісткового метаболізму;
- гістологічного дослідження патологічно зміненої кісткової тканини.

Певну діагностичну цінність мають дані загально клінічних досліджень (загальний аналіз крові (лейкоцити і ШОЕ), біохімічний аналіз крові (кисла і лужна фосфатаза), діагностика порушення кровотоку і стану центральної і периферичної іннервації) [3, 18, 20, 58, 69, 70].

З літератури відомо, що у хворих на цукровий діабет завжди мають місце явища остеопорозу, причому вони найбільш виражені при наявності невропатії [22, 23, 73]. Характерно, що остеопороз поєднується з кальцифікацією судин, причому ступінь кальцифікації посилюється з наростанням остеопорозу. Один з найбільш прийнятних методів діагностики вищевказаних змін є рентгенографія.

Остеоартропатичний суглоб на рентгенограмі виглядає як важка форма дегенеративного або атрофічного артрити. Згідно з даними лі-

тератури виділяють чотири групи рентгенологічних ознак [31]:

1. Атрофічні процеси (субартікулярні поодинокі або множинні пошкодження, спонтанні переломи і деформації, деструктивні остеоієлітичні зміни у вигляді зникнення ділянки кістки – «симптом танучого цукру»; локальний і поширений остеопороз).
2. Гіпертрофічні процеси (субхондральний остеоієлероз і екзостози, особливо п'яткової і човноподібної кісток, потовщення хряща, утворення крайових остеофітів, часто деструкція голівки першої плеснової кістки з формуванням вальгусної деформації стоп).
3. Суглобові ураження (звуження або повна відсутність суглобової щілини, підвивихи і вивихи в суглобах, часто в плесно-сесамоподібному зчленуванні, остеопороз суглобових поверхонь).
4. Ураження м'яких тканин (кальциноз судин, набряк і потовщення м'яких тканин, скупчення газу).

В англійській літературі рентгенологічні ознаки діабетичної остеоартропатії описані як симптоми п'яти «D» [33, 47]:

- joint distension (розтягнення суглоба);
- dislocation (вивих);
- debris (відламки);
- disorganization (руйнування з втратою функції);
- increased density (збільшення щільності).

Гостра стадія діабетичної остеоартропатії характеризується демінералізацією і остеоієлізом. В активній фазі виявляється дезінтеграція суглоба, підвивихи, остеоієпенія, патологічні переломи, набряк м'яких тканин, що розцінюється як атрофічні зміни. Для хронічної стадії найбільш характерні гіпертрофічні процеси. У пізній репаративній стадії діабетична остеоартропатія виявляється проліферація новоствореної кістки як результат нейропатичних переломів, анкілоз залучених суглобів і часткове їх відновлення [7, 8].

Слід однак зазначити, що метод рентгенографії виявляє зміни кісткової тканини лише на пізніх стадіях розвитку процесу та дає позитивні результати тільки при втраті більше 20-40 % кісткової речовини, що не дозволяє застосовувати цю методику для ранньої діагностики діабетичної остеоартропатії [29].

Магнітно-резонансна томографія (МРТ) дозволяє чітко диференціювати запальні захворювання кісткової тканини (остеоієліт) від діабетичної остеоартропатії (зниження сигналу від кістки, незважаючи на збережену пульсову послідовність). Вчений М. Е. Ahmadi та співавтори стверджують, що провідною ознакою остеоартропатії при МРТ-дослідженні є наявність субхондральних кіст. За їх даними, в гострій стадії остеоартропатії ця ознака зустрічається в 76 % випадків [1, 23, 25].

Серед методів променевої діагностики привертає увагу сцинтиграфія кісток з технецієм (^{99m}Tc), чутлива до активної кісткової патології, але при цьому необхідно пам'ятати, що зниження мікроциркуляції може призвести до хибно-негативних результатів, а в присутності остеоієліту диференціальна діагностика з діабетичною остеоартропатією неможлива без мічених лейкоцитів, що вказує на низьку специфічність цього методу [27, 52].

Один з найважливіших факторів, що визначає міцність кісткової тканини і, відповідно, її схильність переломів є мінеральна щільність кісткової тканини (МЩКТ). Одна з ключових ланок у інструментальній діагностиці діабетичної остеоартропатії – виявлення локального зниження мінеральної щільності кісткової тканини. На сьогоднішній день з цією метою використовуються: монофотонна рентгенівська абсорбціометрія, комп'ютерна кількісна томографія, кількісна ультразвукова денситометрія, одно- і двоенергетична рентгенівська абсорбціометрія (dual energy X-ray absorptiometry) [7, 8, 14].

«Золотим стандартом» у ранній діагностиці діабетичної остеоартропатії є рентгенівська денситометрія, яка при мінімальних променевих навантаженнях дозволяє найбільш об'єктивно оцінити мінеральну щільність кісткової тканини [14, 16, 17].

В сучасній клінічній практиці індивідуальна мінеральна щільність кісткової тканини порівнюється з референсною базою даних. Через різні методи вимірювання в залежності від різної апаратури найбільш припустимим методом оцінки мінеральної щільності кісткової тканини є оцінка з використанням Т- та Z-критеріїв [35, 44, 60].

Т-критерій – це кількість стандартних відхилень вище чи нижче середнього показника

піку кісткової маси молодих осіб. Т-критерій зменшується паралельно з поступовим зниженням кісткової маси при збільшенні віку.

Z-критерій – це кількість стандартних відхилень вище чи нижче середнього показника для осіб аналогічного віку. Для прийняття рішення про призначення терапії необхідно оцінювати T-критерій [19, 53, 56].

Нормальними показниками мінеральної щільності кісткової тканини рахуються показники T-критерію до (-1) стандартного відхилення від пікової кісткової маси; остеопенія – показники T-критерію від (-1) до (-2,5) стандартного відхилення; остеопороз – показники T-критерію (-2,5) стандартного відхилення і нижче; тяжкий остеопороз – показники T-критерію (-2,5) стандартного відхилення і нижче з наявністю в анамнезі одного і більше переломів [16, 51].

Лабораторними дослідженнями визначають показники, що відображають наявність запального процесу: підвищення рівня лейкоцитів, ШОЕ, С-реактивний білок. Досліджують показники кісткового метаболізму: маркери кісткової резорбції (екскреція кальцію та креатиніну з сечею, оксипролін, тартрат-резистентна кисла фосфатаза, екскреція з се-

чею піридиноліну та дезоксипіридиноліну) та маркери остеосинтезу (загальна і кістково-специфічна лужна фосфатаза, кістковий gla-протеїн плазми, N-кінцевий (амінотермінальний) і C-кінцевий (карбокситермінальний) пропептиди проколагену I-го типу). Слід відзначити, що маркери резорбції з'являються в крові тільки через 1-3 місяці після початку резорбтивних процесів [16, 17, 21].

Патогістоморфологічне дослідження кісткової тканини дозволяє визначити кількісні і якісні характеристики кісткової тканини для встановлення патогенетичних механізмів змін міцності кісток. За даними літератури тільки 50 % переломів обумовлені діабетичною остеопенією, решта 50 % обумовлені зміною якісних характеристик кісткової тканини [5, 6]. При цукровому діабеті переважає знижене утворення кісткової тканини і порушення трофічних процесів в ній. Крім того, існує припущення, що хворі цукровим діабетом 1 типу схильні до остеопорозу більше, ніж хворі на цукровий діабет 2 типу (через відмінності в патогенезі діабетичної остеопенії), що підтверджує гіпотезу про різний патогенезі хронічних ускладнень у хворих на цукровий діабет 1-го і 2-го типів (табл. 1).

Таблиця 1 – Відмінності в гістоморфології кісткової тканини при двох типах діабету [47, 50]

Цукровий діабет 1 типу	Цукровий діабет 2 типу
<i>1. Дані гістологічного дослідження</i>	
Остеолізис	Остеолізис
<i>2. Співвідношення клітин кісткової тканини (M±m, %)</i>	
Остеобласти (ОБ): 42,7±2,9	Остеобласти: 5,2±3,2
Остеокласти (ОК): 39,1±1,6	Остеокласти: 8,5±2,2
Остеоцити (ОЦ): 18,2±2,9	Остеоцити: 86,3±3,8
<i>3. Функціональний стан клітин</i>	
Гіпертрофія і гіперплазія ОБ та ОК, ОЦ – без особливостей	Атрофія та часткова деструкція ОБ та ОК, гіпертрофія та гіперплазія ОЦ
<i>4. Стан волокнистих структур новоутвореної кісткової тканини</i>	
Менш впорядковане положення волокон	Більш впорядковане положення волокон та більша кількість грануляційної тканини
<i>5. Імунологічне дослідження якісного складу волокон</i>	
Різко збільшений колаген III типу (ембріональний)	Колаген I типу, збільшений фібронектин

Таким чином, наведені дані свідчать про те, що при цукровому діабеті 1 типу визначальний тип резорбції – остеокластична резорбція по лакунарному типу, а при цукровому діабеті 2 типу – періостеоцитарний остеолізис і гладка резорбція [47].

Відповідно до «Міжнародної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям» X перегляду (МКБ-10, м. Женева 1995 р.) діабетична остеоартропатія віднесена до двох блоків:

- E10-14 (ЦД) шифр E 10-14.6 – «Цукровий діабет з іншими уточненими ускладненнями»;

- M05-14 (Запальні поліартропатії) шифр M 14.2 – «Діабетична артропатія».

У 2004 проф. П. О. Герасимчук запропонував нижченаведену клінічну класифікацію синдрому діабетичної стопи [11, 12, 26].

За патогенетичними формами ураження:

I. Нейропатична форма:

1 тип – Нейропатично-інфікована форма:

1а) без порушення біомеханіки стопи;

1б) з порушенням біомеханіки стопи;

2 тип – Нейроостеоартропатична форма;

3 тип – Стопа Шарко (гостра, підгостра, хронічна стадія).

II. Ішемічно-гангренозна форма:

1 тип – З переважанням макроангіопатії, з обов'язковим вказуванням ступеню хронічної артеріальної недостатності за класифікацією Фонтейна, та показників периферичного кровообігу нижніх кінцівок (плечекісточкового індексу, швидкості локального кровообігу або напруги кисню в тканинах стопи). Встановлення характеру порушень магістрального кровопостачання та рівня оклюзії має значення при вирішенні питання реконструктивних оперативних втручань на судинному руслі. В той же час, об'єктивними критеріями можливості виконання хірургічних обробок є показники локального кровообігу.

2 тип – З переважанням мікроангіопатії з зазначенням показників локального кровообігу нижніх кінцівок (за PO₂, полярографічним методом).

III. Змішана форма, яка поєднує в собі діабетичну ангіо- та нейропатію. Однак, при даній формі синдрому діабетичної стопи в діагнозі слід вказувати переважання ангіо- чи нейропатії, та показники периферичного та локального кровообігу.

За глибиною ураження:

0 ст. – Стопа без відкритих уражень покривних тканин.

I ст. – Поверхнева (в межах шкіри) неінфікована виразка або травма (потертість, ссадна, тощо).

II ст. – Виразка або травма шкіри на всю товщину шкіри, з можливим ураженням підшкірної основи:

IIIа) ст. – неінфікована;

IIIб) ст. – інфікована.

III ст. – Гнійно-некротичне ураження тканин стопи з втягненням в процес шкіри, підшкірної основи, м'язів, сухожилків, фасцій та кісток:

IIIа) ст. – гнійно-некротичні процеси на пальцях з можливим переходом на дистальні відділи стопи;

IIIб) ст. – гнійно-некротичні процеси з локалізацією в ділянці п'ятки;

IIIв) ст. – глибокі абсцеси стопи;

IIIг) ст. – Флегмони стопи (латерального, медіального, серединного просторів, поперекова та дорзальна флегмона стопи).

IV ст. – Поширені флегмони стопи з розповсюдженням процесу на гомілку.

V ст. – Обмежена гангрена частини стопи (пальця, п'ятки, частини стопи):

Vа) ст. – суха;

Vб) ст. – волога.

VI ст. – Гангрена всієї стопи з можливим переходом на гомілку.

За характером мікрофлори:

АН₀ – без анаеробної неклостридіальної інфекції;

АН₊ – з наявністю анаеробної неклостридіальної інфекції.

На XXII з'їзді хірургів України (м. Вінниця, 2010 р.) проф. С. Д. Шаповалом запропонована класифікація ускладнень синдрому діабетичної стопи, яка передбачає створення стандартних протоколів лікування з позицій доказової медицини і обґрунтовує реальні терміни перебування хворого у стаціонарі [46]. У 2013 р., на IV з'їзді судинних хірургів і ангіологів України (м. Ужгород) ця класифікація була затверджена та рекомендована до широкого впровадження [38, 43, 46].

Запропонована хірургічна класифікація ускладненого синдрому діабетичної стопи визначена як система «CZE». Вона враховує клінічну форму (символ «C»), анатомічну локалізацію (символ «Z») та етіологічний чинник (символ «E»).

Клінічна форма передбачає ідентифікацію конкретного ускладнення синдрому діабетичної стопи і позначається символами від C₁ до C₁₈ з урахуванням зростаючого ступеня тяжкості локального пошкодження тканин кінцівки.

Поширеність локального патологічного процесу оцінюється по анатомічних критеріях, які позначаються символами від Z₁ до Z₄ і також відображають характер пошкодження тканин.

Етіологічний чинник враховується як наявність інфекції – E₁, наявність ішемії – E₂ або наявність інфекції та ішемії – E₃ [49, 53].

З врахуванням клінічної форми, анатомічної локалізації та етіологічного чинника, символне позначення клінічного діагнозу ускладненого синдрому діабетичної стопи по системі «CZE» може мати наступні чотири основні групи варіантів:

- 1) C₁₋₅ Z₁ E₁₋₃;
- 2) C₆₋₁₃ Z₂ E₁₋₃;
- 3) C₁₃₋₁₆ Z₃ E₁₋₃;
- 4) C₁₇₋₁₈ Z₄ E₁₋₃.

Нами було встановлено, що за даними літературних джерел виділяють дві форми остеоартропатії – атрофічна і гіпертрофічна. Атрофічна форма вражає переважно передній відділ стопи, що призводить до остеолізу дистальних відділів передплесни. Гіпертрофічна форма зазвичай вражає середній та задній відділи стопи і гомілковостопний суглоб та поділяється за класифікацією S. Eichenholtz, який запропонував 3-ступеневу систему розвитку діабетичної остеоартропатії (розвиток,

зрощення і перебудова) на підставі даних рентгенографії. В даний час ця класифікація переглянута і включає ще й нульову стадію – префрагментації [22, 59].

У клінічній картині синдрому діабетичної стопи багато авторів вказують на переважання невропатичного компоненту, що проявляється невропатичною виразкою, остеоартропатією та невропатичними набряками. Вчені E. Sella і C. Varette запропонували 5 стадій діабетичної остеоартропатії – від мінімальних локальних змін з рентгенологічними знахідками або без них до значних деформацій. Нульова стадія характеризується болем, припухлістю і гіпертермією над суглобом, I – остеопенією, субхондральними кістами, ерозіями та діастазом; II – підвивихами; III – дислокацією і руйнуванням суглоба; IV – загоєнням і формуванням гіпертрофії кістки [22].

Найчастіше (49,1 %) артропатія Шарко вражає передплесно-плеснові суглоби. Анатомічна класифікація діабетичної остеоартропатії (1991 р.), яка має велике значення для оцінки тяжкості та прогнозу хвороби, передбачає поділ стопи і гомілковостопного суглоба на п'ять зон (рис. 1).

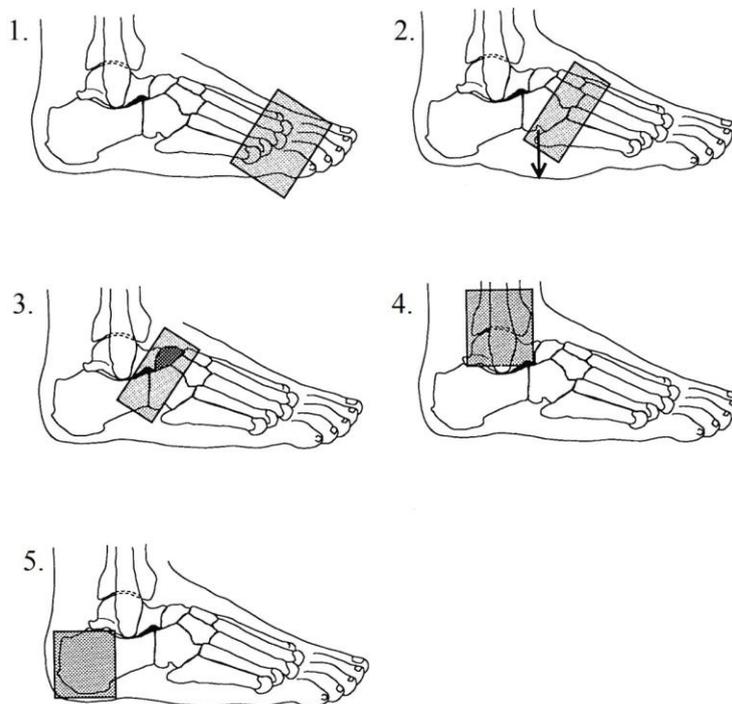

Рисунок 1 – Анатомічна класифікація нейроостеоартропатії Шарко за А. П. Шепелькевичем [22, 29, 57]

Примітки до рис. 1:

- передній відділ стопи (міжфалангові, плесно-фалангові з'єднання та фаланги пальців) – 49,1 %
- передплесно-плеснові суглоби – 35,8 %
- таран-човноподібний, п'яtkової-кубовидний і човноподібно-клиновидний суглоби – 5,7 %
- таран-гомілковий або гомілковостопний суглоб, що є з'єднанням великогомілкової, малогомілкової і таранної кісток) – 7,5%
- п'яtkова кістка – 1,8 %

За даними літератури у 20-25 % пацієнтів з діабетичною остеоартропатією вражаються обидві стопи, проте зазвичай неодноразово. [36].

Висновки

1. Синдром діабетичної стопи являє серйозну медико-соціальну проблему, що обумовлено

високим рівнем інвалідизації даної групи пацієнтів та спричинює значні соціально-економічні збитки.

2. Патогенетичною основою розвитку діабетичної остеоартропатії є поєднання трофічних розладів внаслідок неконтрольованої активізації остеобластів та відсутності захисної чутливості, що спричиняє неоптимальне навантаження на кінцівку та призводить до мікропереломів, перерозтягнення зв'язок і руйнування суглобів.

3. «Золотим стандартом» діагностики діабетичної остеоартропатії є проведення рентгєнівської денситометрії, яка дозволяє найбільш об'єктивно оцінити МЩКТ при мінімальних променевих навантаженнях.

4. На сьогодні залишаються актуальним патогенетична класифікація за П. О. Герасимчуком (2004 р.), анатомічна за А. П. Шепелькевичем (2004 р.) та хірургічна «CZE» за С. Д. Шаповалом (2010 р.).

Список інформаційних джерел

1. Алексеева Е. А. Значение магнитно-резонансной томографии в диагностике осложненных форм диабетической стопы. *Вестник рентгєнологии и радиологии*. 2011. № 2. С. 51–54.
2. Анциферов М. Б. Синдром диабетической стопы: диагностика, лечение и профилактика. Москва : Медицинское информационное агентство (МИА), 2013. 304 с.
3. Балажинская А. А., Романов Г. Н., Доманцевич В. А. Особенности минеральной плотности костной ткани у пациентов с сахарным диабетом 2 типа. *Проблемы здоровья и экологии*. 2013. № 3. С. 77–82.
4. Бреговский В. Б., Зайцев А. А., Залевская А. Г., Карпов О. И. Поражения нижних конечностей при сахарном диабете. Москва ; Санкт-Петербург : Диля, 2004. 263 с.
5. Бруско А. Т., Гайко Г. В. Функциональная перестройка костей и ее клиническое значение. Луганск : ЛГМУ, 2005. 213 с.
6. Бруско А. Т., Лябах А. П., Міхневич О. Е., Пятковський В. М. Патоморфологічні зміни тканин стопи при діабетичній остеоартропатії. *Український морфологічний альманах*. 2011. Т. 9, № 2. С. 16–19.
7. Вербова Н. И., Косарева О. В. Минеральная плотность костной ткани и её метаболизм при сахарном диабете 2 типа у больных старших возрастных групп. *Клиническая геронтология*. 2003. Т. 9, № 4. С. 14–17.
8. Винник Ю. С., Кочетова Л. В., Куликова А. Б., Назарьянц Ю. А., Пахомова Р. А., Кузнецов М. Н., Всиленя Е. С. Ультразвуковая денситометрия в диагностике остеоартропатии у больных сахарным диабетом. *Кубанский научный медицинский вестник*. 2013. № 4. С. 32–31.
9. Галстян Г. Р. Диабетическая стопа. Поражения нижних конечностей у больных сахарным диабетом. *Consilium medicum*. 2007. Т. 1, № 3. С. 22–25.
10. Галстян Г. Р., Каминарская Ю. А. Патогенез остеоартропатии Шарко: роль периферической нервной системы. *Эндокринная хирургия*. 2014. № 4. С. 5–14.
11. Герасимчук П. О. Синдром стопи діабетика. Клініка, діагностика, лікування : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.01. Вінниця : ТДМУ МОЗ України, 2004. 38 с.
12. Герасимчук П. О. Хірургічна класифікація синдрому діабетичної стопи. *Клінічна хірургія*. 2004. № 9. С. 37–39.

13. Горобейко М. Б. Методологічні підходи до вибору терапевтичного лікування синдрому діабетичної стопи на основі стратифікаційних критеріїв ішемії нижніх кінцівок у хворих на цукровий діабет 2-го типу : дис. ... д-ра мед. наук : 14.01.14. Київ : Український науково-практичний центр ендокринної хірургії, трансплантації ендокринних органів і тканин, 2015. 320 с.
14. Давиденко О. П. Комплексная характеристика синдрома диабетической стопы у населения северных территорий : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.02. Сургут : СГУ, 2015. 154 с.
15. Дедов И. И., Чернова Т. О., Григорян О. Н. Костная денситометрия в диагностике и мониторинге остеопатий (обзор литературы). *Остеопороз и остеопатии*. 2000. №3. С. 16–19.
16. Дмитриенко А. А., Аничкин В. В., Курек М. Ф., Бугаков В. А., Коновков В. В., Кушнер А. О. Дифференцированная хирургическая тактика при гнойных осложнениях диабетической остеоартропатии Шарко. *Новости хирургии*. 2013. Том. 21, № 6. С. 47–56.
17. Доготар В. Б., Коноваленко І. В., Бикова А. Є. Порівняльна характеристика ультразвукової кісткової денситометрії і двоенергетичної рентгенівської абсорбціометрії (DXA) в діагностиці остеопорозу. IV Конгрес Української асоціації фахівців ультразвукової діагностики, 2015 р. URL: <http://ultrasound.net.ua/materiali/materialii-konferencii-ta-zjizdiv/iv-kongress/porivnjalna-kharakteristika-ultrazvukovoji-kistkovoji-densitometriji-i-dvoenergetichnoji-rentgenivskojii-absorbciometriji-dxa-v-diagnostici-osteoporozu>
18. Жолдошбеков Е. Ж., Жолдошев Б. Н., Мадумаров М. Г. Костно-суставные изменения при сахарном диабете. *Вестник КРСУ*. 2010. Т. 10, № 7. С. 138–136.
19. Казначеева Т. В., Осипова А. А. Современные методы определения минеральной плотности костной ткани. *Проблемы репродукции*. 2007. № 6. С. 57–61.
20. Каминарская Ю. А. Диабетическая нейроостеоартропатия: современные подходы к диагностике и определению сроков иммобилизации (обзор). *Эндокринная хирургия*. 2015. Т. 9, № 2. С. 15–23.
21. Котельников Г. П., Королюк И. П., Шехтман А. Г. Рентгеновская денситометрия и ультразвуковая биолокация в диагностике остеопороза у больных с сахарным диабетом. *Всероссийский конгресс по остеопорозу* : сборник докладов. Москва, 2003. С. 219.
22. Кочетова Л. В., Куликова А. Б., Колотовский Ю. В., Козлов В. В., Соколова Т. А. Минеральная плотность костей нижних конечностей при осложнениях сахарного диабета. *Сибирское медицинское обозрение*. 2013. Т. 76, № 4. С. 1–10.
23. Кудаева Ф. М., Елисеев М. С., Владимиров С. А., Барскова В. Г. Артропатия Шарко: место встречи ревматолога и эндокринолога. *Современная ревматология*. 2010. № 4. С. 77–82.
24. Лябах А. П., Михневич О. Э., Пятковский В. М. Диабетическая остеоартропатия стопы (обзор литературы). *Международный эндокринологический журнал*. 2009. № 3(21). URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/8811> (дата звернення 01.11.2016).
25. Лябах А. П., Пятковский В. М., Турчин О. А. Клініко-лабораторна діагностика діабетичної артропатії стопи та гомілковостопного суглоба. *Вісник травматології, ортопедії та протезування*. 2009. № 2. С. 66–68.
26. Лябах А. П., Михневич О. Є., Магомедов О. М., Пятковский В. М., Видиш І. А. Гіперкальцемія як маркер остеолізу при діабетичній остеоартропатії стопи. *Вісник травматології, ортопедії та протезування*. 2010. № 1. С. 32–35.
27. Ляпіс М. О., Герасимчук П. О. Синдром стопи діабетика. Тернопіль : Укрмедкнига, 2001. 276 с.
28. Максимова Н. В., Боброс Д. С. Диабетическая остеоартропатия (стопа Шарко): патогенез, диагностика и лечение редкого осложнения сахарного диабета. *Актуальная эндокринология*. 2013. Т. 2, № 6. С. 20–27.
29. Митиш В. А., Галстян Г. Р., Доронина Л. П., Токмакова А. Ю., Калмыков А. В. Возможности хирургического лечения стопы Шарко, осложненной гнойной инфекцией. *Эндокринная хирургия*. 2008. № 2(3). С. 32–31.
30. Павлов М. Г., Лаврищева Н. В., Гусова А. А., Шипотько М. Г. Диабетическая остеоартропатия : клиника, диагностика и лечение. *Клиницист*. 2007. № 6. С. 26–31.
31. Пантьо В. І., Шимон В. М., Харитоновна З. Б. Діабетична остеоартропатія : патогенез, клініка, лікування із збереженням органа. *Практика і досвід*. 2007. № 2. С. 47–51.
32. Перельгина А. А., Бухман А. И., Герасимов А. А. Особенности течения остеоартропатии у больного сахарным диабетом. *Проблемы эндокринологии*. 1986. Т. 32, № 4. С. 53–54.
33. Ремезов А. В. Этапное хирургическое лечение гнойно-некротических ослонений синдрома

- диабетической стопы : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.17. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2015. 111 с.
34. Ромейко Д. И., Шепелькевич А. П. Остеоартропатия Шарко: клинико-диагностические и лечебно-профилактические подходы к ведению больных. *Белорусский медицинский журнал*. 2003. № 3. С. 17–21.
 35. Рубин М. П., Чечурин Р. Е. Двухэнергетическая рентгеновская абсорбциометрия осевого скелета: методика исследования, анализа и протоколирования. *Радиология – практика*. 2001. № 2. С. 34–41.
 36. Рудно А. И. Современные аспекты этиологии и патогенеза синдрома диабетической стопы. *Новости хирургии*. 2015. Т. 23, № 1. С. 97–104.
 37. Свиридов Н. В. Диабетическая остеоартропатия (остеоартропатия Шарко). *Проблеми ендокринної патології*. 2013. № 2. С. 79–86.
 38. Свінціцький А. С. Ураження опорно-рухового апарату у хворих на цукровий діабет. *Здоров'я України*. 2013. Тематичний номер. С. 84–88.
 39. Софілканич М. М. Удосконалення хірургічного та комплексного лікування хворих з гнійно-некротичними ускладненнями стопи діабетика : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.03. Запоріжжя : ЗМАПО МОЗ України, 2015. 154 с.
 40. Удовиченко О. В., Анциферов М. Б. Диабетическая остеоартропатия. *Лечащий врач*. 2002. № 5. URL: <http://www.lvrach.ru/2002/05/4529407> (дата звернення 01.10.2016).
 41. Удовиченко О. В., Грекова Л. М. Диабетическая стопа. Москва : Практическая медицина, 2010. 272 с.
 42. Ульянова И. Н., Токмакова А. Ю., Ярославцев М. В., Ильин А. В., Галстян Г. Р. Диабетическая остеоартропатия: современные методы терапии. *Сахарный диабет*. 2010. № 4. С. 70–73.
 43. Ульянова И. Н., Токмакова А. Ю., Юшков П. В., Дедов И. И. Остеопатия при синдроме диабетической стопы. *Архив патологии*. 2004. Т. 66, № 1. С. 10–13.
 44. Хандога В. С. Променева діагностика змін скелету нижніх кінцівок при цукровому діабеті : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра, спец.: 14.01.23. Суми: СумДУ; Мед. ін-т, 2016. 50 с.
 45. Холодова Е. А., Шепелькевич А. П., Забаровская З. В. Эндокринные остеопатии: особенности патогенеза, диагностики и лечения. Практическое руководство для врачей. Минск : Белпринт, 2006. 88 с.
 46. Шаповал С. Д., Рязанов Д. Ю., Савон І. Л., Березницький Я. С. Класифікація ускладненого синдрому діабетичної стопи (система CZE). URL <http://www.zmapo.edu.ua/index.php/amb-sugery/258-drukovan-roboti-kafedri> (дата звернення 01.11.2016).
 47. Шаповал С. Д., Рязанов Д. Ю., Савон І. Л., Смирнова Д. О., Софілканич М. М., Березницький Я. С. Хірургічна класифікація ускладненого синдрому діабетичної стопи. *Клінічна хірургія*. 2013. № 11. С. 38–39.
 48. Шепелькевич А. П. Остеоартропатия Шарко: клиника, диагностика, лечение. Минск : БГМУ, 2004. 15 с.
 49. Шепелькевич А. П., Ромейко Д. И. Диабетическая остеоартропатия (остеоартропатия Шарко): современные лечебно-диагностические подходы. *Здравоохранение*. 2003. № 9. С. 51–56.
 50. Шепелькевич А. П., Холодова Е. А., Жуковская О. В. Современные представления о системе OPG/RANKL/RANK в норме и патологии. *Медицинские новости*. 2009. № 16. С. 4–10.
 51. Шепелькевич А. П. Современные подходы к диагностике и лечению диабетической остеоартропатии стоп. *Медицина*. 2013. № 2. С. 24–31.
 52. Шепелькевич А. П. Остеопатии при заболеваниях эндокринной системы. Минск : БГМУ, 2013. 268 с.
 53. Шепелькевич А. П. Остеопатии при сахарном диабете 1-го и 2-го типов: клинико-патогенетическое обоснование ранней диагностики, комплексной профилактики и лечения : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.02. Минск : БГМУ, 2013. 47 с.
 54. Ярославцева М. В., Ульянова И. Н., Галстян Г. Р., Ильин А. В., Никанкина Л. В., Ремизов О. В. Состояние системы остеопротегерин (OPG)/лиганд рецептора-активатора ядерного фактора каппа В (RANKL) у пациентов с диабетической остеоартропатией и медиакальцинозом артерий нижних конечностей. *Остеопороз и остеопатии*. 2008. № 1. С. 9–13.
 55. Ribu L., Hanestad B. R., Moum T., K. Birkeland, Rustoen T. A comparison of the health-related

- quality of life in patients with diabetic foot ulcers, with a diabetes group and a nondiabetes group from the general population. *Quality of Life Research*. 2007. Vol. 16, № 2. P. 179-189. doi: 10.1007/s11136-006-0031-y
56. Aerdenli D., Haentjens P., Kemp von K., Van den Bossche B., Staelens I., Debing E., Keymeulerf B., Van den Brande P. The surgical history of the amputated limb according to the indication for revascularization: diabetic foot, acute ischaemia, aneurysmal disease, chronic arterial occlusive disease. *Acta Chirurgica Belgica*. 2011. Vol. 111, № 6. P. 384-388. doi: 10.1080/00015458.2011.11680778
57. Amit Kumar C. Jain. A new classification of diabetic foot complication: a simpl and effective teaching tool. *The Journal of Diabetic Foot Complications*. 2012. Vol. 4, № 1. P. 1-5.
58. Anderson H., Gjerstad M. D., Jakobsen J. Atrophy of foot muscles: a measure of diabetic neuropathy. *Diabetes Care*. 2004. Vol. 27, № 10. P. 2382-2385. doi: 10.2337/diacare.27.10.2382
59. Armstrong D. G., Lipsky B. A. Diabetic foot infections: stepwise medical and surgical management. *International Wound Journal*. 2004. Vol. 1, № 2. P. 123-132. doi: 10.1111/j.1742-4801.2004.00035.x
60. Bevan W. P., Tomlinson M. P. Radiographic measures as a predictor of ulcer formation in diabetic Charcot midfoot. *Foot&Ankle International*. 2008. Vol. 29, № 6. P. 568-573. doi: 10.3113/FAI.2008.0568
61. Blakytyn R., Jude E. B. Altered molecular mechanisms of diabetic foot ulcers. *The International Journal of Lower Extremity Wounds*. 2009. Vol. 8, № 2. P. 95-104. doi: 10.1177/1534734609337151
62. Ndip A., Jude E. B., Whitehouse R., Prescott M., Boulton A. J. Charcot neuroarthropathy triggered by osteomyelitis and/or surgery. *Diabetic Medicine*. 2008. Vol. 25, № 12. P. 1469-1472. doi: 10.1111/j.1464-5491.2008.02587.x
63. Cofield R. H., Morrison M. J., Beabout J. W. Diabetic neuroarthropathy in the foot: patient characteristics and patterns of radiographic change. *Foot Ankle*. 1983. № 4. P. 15-22.
64. Morbach S., Müller E., Reike H., Risse A., Rümenapf G., Spraul G. Diabetic foot syndrome. *Exp Clin Endocrinol Diabetes*. 2014. Vol. 122, № 7. P. 416-424. doi: 10.1055/s-0034-1366455
65. Thompson P., Hanson D., Langemo D. K., Hunter S., Andreson J. Diabetic foot: Charcot neuropathic osteoarthropathy. *Advances in Skin & Wound Care*. 2009. Vol. 22, № 2. P. 72-73. doi: 10.1097/01.ASW.0000345289.36026.cf
66. Tesfaye S., Boulton A. J., Dyck P. J. et. al. Diabetic neuropathies: update on definitions, diagnostic criteria, estimation of severity, and treatments. *Diabetes Care*. 2010. Vol. 33, № 10. P. 2285-2293. doi: 10.2337/dc10-1303
67. Hofbauer L. C., Schoppet M. Clinical implications of the osteoprotegerin/RANKL/RANK system for bone and vascular diseases. *JAMA*. 2004. № 292. P. 490-495. doi: 10.1001/jama.292.4.490
68. Strbova L., Krahulec B., Waczulikova I., Gaspar L., Ambrozy E., Bendzala M., Dukat A. Influence of infection on clinical picture of diabetic foot syndrome. *Bratislavské lekárske listy*. 2011. Vol. 112, № 4. P. 177-182.
69. Ahmeti I., Bogoev M., Petrovski G., Milenkovic T., Krstevska B., Taravari A. Influence of metabolic dysregulation in pre ulcerative phase of diabetic foot . *Journal of Diabetic Foot Complications*. 2012. Vol. 4, № 1(2). P. 6-12.
70. Jeffcoate W. Vascular calcification and osteolysis in diabetic neuropathy – is RANK-L the missing link? *Diabetologia*. 2004. Vol. 47, № 9. P. 1488-1492. doi:10.1007/s00125-004-1477-5
71. Mabileau G., Petrova N. L., Edmonds M. E., Sabokbar A. Increased osteoclastic activity in acute Charcot's osteoarthropathy: the role of receptor activator of nuclear factor-kappaB ligand. *Diabetologia*. 2008. Vol. 51, № 6. P. 1035-1040. doi: 10.1007/s00125-008-0992-1
72. Rajbhandari S. M., Jenkins R. C., Davies C., Tesfaye S. Charcot neuroarthropathy in diabetes mellitus. *Diabetologia*. 2002. Vol. 45, № 8. P. 1085-1096.
73. Sommer T. C., Lee T. H. Charcot Foot : The Diagnostic Dilemma. *American Family Physician*. 2001. № 64(9). P. 1591-1598.

© I. А. Балатюк, Ф. В. Гладких, О. М. Яворський,
Я. Я. Погрбенник, В. О. Студент, А. Ю. Голованова

Стаття отримана 31.10.2016, прийнята 28.11.2016, оприлюднена online 06.12.2016

Current Approaches to Diagnosis and Classification Features of Neuroosteoarthropathy Charcot (literature review)

Balatiuk Irina

Ukrainian Military Medical Academy of the Ministry of Defense of Ukraine, Ukraine

Hladkykh Fedir

Vinnitsa National Pirogov Memorial Medical University, Ukraine

Yavorskyi Oleh

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University, Ukraine

Pogrebennyk Yaroslava

Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine

Student Volodymyr

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University Ukraine, Ukraine

Holovanova Alina

Kharkiv National Medical University, Ukraine

Abstract. The article provides the analysis of the publications of domestic and foreign authors on such complication of diabetes as diabetic Charcot osteoarthropathy. It formulates modern domestic classification of diabetic foot syndrome. It has been stated that diabetic foot syndrome is a serious medical and social problem, due to the high level of disability of patients, it causes significant social and economic losses to society. Pathogenetic basis for the development of diabetic osteoarthropathy is a combination of uncontrolled bone resorption and the lack of sensitivity of the defense, which leads to the destruction of joints. The gold standard for diagnosis of Charcot osteoarthropathy is X-ray densitometry that allows you to objectively assess the state of bone mineral density.

Keywords: diabetic foot syndrome; Charcot Neuroosteoarthropathy; X-ray densitometry.

UDC 611.015.4-07:617.586

LCC Subject Category: RB24-33

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-2>

References

1. Alekseeva, E. A. (2011). Znachenie magnitno-rezonansnoj tomografii v diagnostike oslozhnennyh form diabeticheskoy stopy [Value of magnetic resonance imaging in the diagnosis of complicated forms of the diabetic foot]. *Vestnik rentgenologii i radiologii*, 2, 51–54 (in Russian).
2. Anciferov, M. B. (2013). *Sindrom diabeticheskoy stopy: diagnostika, lechenie i profilaktika* [Diabetic foot syndrome: diagnosis, treatment and prevention]. Moscow: Medicinskoe informacionnoe agentstvo (MIA) (in Russian).
3. Balazhinskaja, A. A., Romanov, G. N., & Domancevich, V. A. (2013). Osobennosti mineral'noj plotnosti kostnoj tkani u pacientov s saharnym diabetom 2 tipa [Features of bone mineral density in

- patients with diabetes type 2]. *Problemy zdorov'ja i jekologii*, 3, 77–82 (in Russian).
4. Bregovskij, V. B., Zajcev, A. A., Zalevskaja, A. G., & Karpov, O. I. (2004). *Porazhenija nizhnih konechnostej pri saharanom diabete* [The lesions of the lower extremities in diabetes mellitus]. Moscow; Saint-Petersburg: Dilja (in Russian).
 5. Brusko, A. T., & Gajko, G. V. (2005). *Funkcional'naja perestrojka kostej i ee klinicheskoe znachenie* [Functional reorganization of the bone and its clinical significance]. Lugansk: LGMU (in Russian).
 6. Brusko, A. T., Liabakh, A. P., Mikhnevych, O. E., & Piatkovskiy, V. M. (2011). Patomorfologichni zminy tkanyn stopy pry diabetichnoji osteoartropatii [Pathomorphologic changes of the tissue of the foot in diabetic osteoarthropathy]. *Ukrainskyi morfolohichniy almanakh*, 9(2), 16–19.
 7. Verbovaja, N. I., & Kosareva, O. V. (2003). Mineral'naja plotnost' kostnoj tkani i ejo metabolizm pri saharanom diabete 2 tipa u bol'nyh starshih vozrastnyh grupp [Bone mineral density and its metabolism in type 2 diabetes in patients of older age groups]. *Klinicheskaja gerontologija*, 9(4), 14–17.
 8. Vinnik, Ju. S., Kochetova, L. V., Kulikova, A. B., Nazar'janc, Ju. A., Pahomova, R. A., Kuznecov, M. N., & Vsilenja, E. S. (2013). Ul'trazvukovaja densitometrija v diagnostike osteoartropatii u bol'nyh saharonym diabetom [Ultrasonic densitometry in diagnostics of the osteoarthropathy at sick of the diabetes]. *Kubanskij nauchnyj medicinskij vestnik*, 4, 32–31 (in Russian).
 9. Galstjan, G. R. (2007). Diabeticheskaja stopa. Porazhenija nizhnih konechnostej u bol'nyh saharonym diabetom [Diabetic foot. The lesions of the lower extremities in patients with diabetes]. *Consilium medicum*, 1 (3), 22–25 (in Russian).
 10. Galstjan, G. R., & Kaminarskaja, Ju. A. (2014). Patogenez osteoartropatii Sharko: rol' perifericheskoi nervnoj sistemy [The pathogenesis of Charcot osteoarthropathy: the role of the peripheral nervous system]. *Jendokrinnaja hirurgija*, 4, 5–14 (in Russian).
 11. Herasymchuk, P. O. (2004). *Syndrom stopy diabetyka. Klinika, diahnozyka, likuvannia* [Diabetic foot syndrome. The clinic, diagnosis, treatment] (Doctoral thesis). Vinnytsia: TDMU MOZ Ukrainy (in Ukrainian).
 12. Herasymchuk, P. O. (2004). Khirurhichna klasyfikatsiia syndromu diabetychnoi stopy [Surgical classification of diabetic foot syndrome]. *Klinichna khirurgiia*, 9, 37–39 (in Ukrainian).
 13. Horobeiko, M. B. (2015). *Metodolohichni pidkhody do vyboru terapevtychnoho likuvannia syndromu diabetychnoi stopy na osnovi stratyfikatsiinykh kryteriiv ishemii nyzhnikh kintsivok u khvorykh na tsukrovyy diabet 2-ho typu* [Methodological approaches to the selection of therapeutic treatment of diabetic foot syndrome stratification criteria on the basis of lower limb ischemia in patients with diabetes mellitus type 2] (Doctoral dissertation). Kyiv: Ukrainskyi naukovo-praktychnyi tsentr endokrynnoi khirurgii, transplantatsii endokrynnykh orhaniv i tkanyn (in Ukrainian).
 14. Davidenko, O. P. (2015). Kompleksnaja harakteristika sindroma diabeticheskoi stopy u naselenija severnyh territorij [Complex characteristic of diabetic foot syndrome in the population of the northern territories] (Doctoral dissertation). Surgut: SGU (in Russian).
 15. Dedov, I. I., Chernova, T. O., & Grigorjan, O. N. (2000). Kostnaja densitometrija v diagnostike i monitoringe osteopatij (obzor literatury) [Bone densitometry in the diagnosis and monitoring of osteopathy (review)]. *Osteoporoz i osteopatii*, 3, 16–19 (in Ukrainian).
 16. Dmitrienko, A. A., Anichkin, V. V., Kurek, M. F., Bugakov, V. A., Konovkov, V. V., & Kushner, A. O. (2013). Differencial'naja hirurgicheskaja taktika pri gnojnyh oslozhenijah diabeticheskoi osteoartropatii Sharko [Differentiated surgical tactics at purulent complications of diabetic Charcot osteoarthropathy]. *Novosti hirurgii*, 21(6), 47–56 (in Ukrainian).
 17. Dohotar, V. B., Konovalenko, I. V., & Bykova, A. Ie. (2015). *Porivnialna kharakterystyka ultrazvukovoi kistkovoji densytometrii i dvoenerhetychnoi renthenivskoi absorbttsiometrii (DXA) v diahnozytsi osteoporozu* [Comparative characteristics of ultrasonic bone densitometry and dvoenerhetychnoyi absorbttsiometriyi ray (DXA) in the diagnosis of osteoporosis]. Retrieved from <http://ultrasound.net.ua/materiali/materialii-konferencii-ta-zjizdiv/iv-kongress/porivnjalna-kharakteristika-ultrazvukovoji-kistkovoji-densitometriji-i-dvoenergetichnoji-rentgenivskoji-absorbtsiometriji-dxa-v-diaagnostici-osteoporozu> (in Ukrainian).
 18. Zholdosbekov, E. Zh., Zholdoshev, B. N., & Madumarov, M. G. (2010). Kostno-sustavnye izmenenija pri saharanom diabete [Osteo-articular changes at a diabetes]. *Vestnik KRSU*, 10(7), 138–136 (in Russian).
 19. Kaznacheeva, T. V., & Osipova, A. A. (2007). Sovremennye metody opredelenija mineral'noj plotnosti kostnoj tkani [Modern methods of determining bone mineral density]. *Problemy*

- reprodukcii, 6, 57–61 (in Russian).
20. Kaminarskaja, Ju. A. (2015). Diabeticheskaja nejroosteoartropatija: sovremennye podhody k diagnostike i opredeleniju srokov immobilizacii (obzor) [Diabetic neuroosteoarthropathy: the modern approaches for diagnosis and immobilization period determination (review)]. *Jendokrinnaja hirurgija*, 9(2), 15–23 (in Russian).
 21. Kotel'nikov, G. P., Koroljuk, I. P., & Shehtman, A. G. (2003). Rentgenovskaja densitometrija i ul'trazvukovaja biolokacija v diagnostike osteoporoza u bol'nyh s saharnym diabetom [X-ray and ultrasound densitometry dowsing in diagnosing osteoporosis in patients with diabetes mellitus]. In *Vserossijskij kongress po osteoporozu* (p. 219). Moscow: n. d. (in Russian).
 22. Kochetova, L. V., Kulikova, A. B., Kolotovskij, Ju. V., Kozlov, V. V., & Sokolova, T. A. (2013). Mineral'naja plotnost' koctej nizhnih konechnostej pri oslozhnenijah saharnogo diabeta [Mineral density of the lower extremities koctey complications of diabetes]. *Sibirskoe medicinskoe obozrenie*, 76(4), 1–10 (in Russian).
 23. Kudaeva, F. M., Eliseev, M. S., Vladimirov, S. A., & Barskova, V. G. (2010). Artropatija Sharko: mesto vstrechi revmatologa i jendokrinologa [Charcot arthropathy: a meeting place for the rheumatologist and the endocrinologist]. *Sovremennaja revmatologija*, 4, 77–82 (in Russian).
 24. Ljabah, A. P., Mihnevich, O. Je., & Pjatkovskij, V. M. (2009). Diabeticheskaja osteoartropatija stopy (obzor literatury) [Diabetic osteoarthropathy of the foot (review)]. *Mezhdunarodnyj jendokrinologicheskij zhurnal*, 3(21). Retrieved from <http://www.mif-ua.com/archive/article/8811> (in Russian).
 25. Liabakh, A. P., Piatkovskiy, V. M., & Turchyn, O. A. (2009). Kliniko-laboratorna diahnostyka diabetichnoi artropatii stopy ta homilkovostopnoho suhloba [Clinical and laboratory diagnosis of diabetic arthropathy of the foot and ankle]. *Visnyk travmatolohii, ortopedii ta protezuvannia*, 2, 66–68 (in Ukrainian).
 26. Liabakh, A. P., Mikhnevych, O. Ie., Mahomedov, O. M., Piatkovskiy, V. M., & Vydys, I. A. (2010). Hiperkaltsemia yak marker osteolizu pry diabetichnii osteoartropatii stopy [Hypercalcemia as the marker of osteolysis in diabetic osteoarthropathy of the foot]. *Visnyk travmatolohii, ortopedii ta protezuvannia*, 1, 32–35 (in Ukrainian).
 27. Liapis, M. O., & Herasymchuk, P. O. (2001). *Syndrom stopy diabetyka* [Diabetic foot syndrome]. Ternopil: Ukrmedknyha (in Ukrainian).
 28. Maksimova, N. V., & Bobros, D. S. (2013). Diabeticheskaja osteoartropatija (stopa Sharko): patogeneza, diagnostika i lechenie redkogo oslozhnenija saharnogo diabeta [Diabetic osteoarthropathy (Charcot foot): pathogenesis, diagnosis and treatment of rare complications of diabetes]. *Aktual'naja jekdokrinologija*, 2(6), 20–27 (in Russian).
 29. Mitish, V. A., Galstjan, G. R., Doronina, L. P., Tokmakova, A. Ju., & Kalmykov, A. V. (2008). Vozmozhnosti hirurgicheskogo lechenija stopy Sharko, oslozhnennoj gnojnoj infekciej [The possibilities of surgical treatment of Charcot foot, complicated by purulent infection]. *Jendokrinnaja hirurgija*, 2(3), 32–31 (in Russian).
 30. Pavlov, M. G., Lavrishheva, N. V., Gusova, A. A., & Shipot'ko, M. G. (2007). Diabeticheskaja osteoartropatija: klinika, diagnostika i lechenie [Diabetic osteoarthropathy: clinical picture, diagnosis, and treatment]. *Klinicist*, 6, 26–31 (in Russian).
 31. Panto, V. I., Shymon, V. M., & Kharytonova, Z. B. Diabetichna osteoartropatiia: patohenez, klinika, likuvannia iz zberezheniam orhana [Diabetic osteoarthropathy: pathogenesis, clinical manifestations, treatment of organ preservation]. *Praktyka i dosvid*, 2, 47–51 (in Ukrainian).
 32. Pereygina, A. A., Buhman, A. I., & Gerasimov, A. A. (1986). Osobennosti techenija osteoartropatii u bol'nogo saharnym diabetom [The course of osteoarthropathy in patients with diabetes]. *Problemy jendokrinologii*, 32(4), 53–54 (in Russian).
 33. Remezov, A. V. (2015). *Jetapnoe hirurgicheskoe lechenie gnojno-nekroticheskikh oslonenij sindroma diabeticheskoy stopy* [Staged surgical treatment of necrotic osloneny diabetic foot syndrome] (Doctoral dissertation). Saint-Petersburg: SPbGU (in Russian).
 34. Romejko, D. I., & Shepel'kevich, A. P. (2003). Osteoartropatija Sharko: kliniko-diagnosticheskie i lechebno-profilakticheskie podhody k vedeniju bol'nyh [Charcot osteoarthropathy: clinical, diagnostic, and therapeutic and preventive approaches to the management of patients]. *Belorusskij medicinskij zhurnal*, 3, 17–21 (in Russian).
 35. Rubin, M. P., & Chechurin, R. E. (2001). Dvuhjenergeticheskaja rengenovskaja absorbcimetrija oseвого skeleta: metodika issledovanija, analiza i protokolirovanija [Dual-energy x-ray

- absorptiometry of the axial skeleton: research methodology, analysis and logging]. *Radiologija – praktika*, 2, 34–41 (in Russian).
36. Rudno, A. I. (2015). Sovremennye aspekty jetiologii i patogeneza sindroma diabeticheskoj stopy [Some Modern Aspects of Etiology and Pathogenesis of Diabetic Foot Syndrome]. *Novosti hirurgii*, 23(1), 97–104 (in Russian).
 37. Sviridov, N. V. (2013). Diabeticheskaja osteoartropatija (osteoartropatija Sharko) [Diabetic osteoarthropathy (Charcot osteoarthropathy)]. *Problemi endokrinnoi patologii*, 2, 79–86 (in Russian).
 38. Svintsitskyi, A. S. (2013). Urazhennia oporno-rukhovoho aparatu u khvorykh na tsukrovyy diabet [The defeat of the musculoskeletal system in patients with diabetes]. *Zdorov'ia Ukrainy*, 84–88 (in Ukrainian).
 39. Sofilkanych, M. M. (2015). *Udoskonalennia khirurhichnoho ta kompleksnoho likuvannia khvorykh z hniino-nekrotychnymy uskladnenniamy stopy diabetyka* [Improving surgical and complex treatment of patients with purulent necrotic complications of diabetic foot] (Doctoral dissertation). Zaporizhzhia: ZMAPO MOZ Ukrainy (in Ukrainian).
 40. Udovichenko, O. V., & Anciferov, M. B. (2002). Diabeticheskaja osteoartropatija [Diabetic osteoarthropathy]. *Lechashhij vrach*, 5. Retrieved from <http://www.lvrach.ru/2002/05/4529407> (in Russian).
 41. Udovichenko, O. V., & Grekova, L. M. (2010). *Diabeticheskaja stopa* [Diabetic foot]. Moscow: Prakticheskaja medicina (in Russian).
 42. Ul'janova, I. N., Tokmakova, A. Ju., Jaroslavcev, M. V., Il'in, A. V., & Galstjan, G. R. (2010). Diabeticheskaja osteoartropatija: sovremennye metody terapii [Diabetic osteoarthropathy: modern methods of therapy]. *Saharnyj diabet*, 4, 70–73 (in Russian).
 43. Ul'janova, I. N., Tokmakova, A. Ju., Jushkov, P. V., & Dedov, I. I. (2004). Osteopatija pri sindrome diabeticheskoj stopy [Osteopathy in diabetic foot syndrome]. *Arhiv patologii*, 66(1), 10–13 (in Russian).
 44. Khandoha, V. S. (2016). *Promeneva diahnozyka zmin skeletu nyzhnikh kintsivok pry tsukrovomu diabete* [Radiation diagnostics change the skeleton of the lower extremities in diabetes] (Master dissertation). Sumy: SumDU; Med. in-t (in Ukrainian).
 45. Holodova, E. A., Shepel'kevich, A. P., & Zabarovskaja, Z. V. (2006). *Jendokrinnye osteopatii: osobennosti patogeneza, diagnostiki i lechenija. Prakticheskoe rukovodstvo dlja vrachej* [Endocrine osteopathy: Features of the pathogenesis, diagnosis and treatment. A Practical Guide for Physicians]. Minsk: Belprint (in Russian).
 46. Shapoval, S. D., Riazanov, D. Ju., Savon, I. L., Bereznytskyi Ia. S. (2016). *Klasyfikatsiia uskladnenoho syndromu diabetychnoi stopy (systema CZE)* [Classification complicated diabetic foot syndrome (System CZE)]. Retrieved from <http://www.zmapo.edu.ua/index.php/amb-sugery/258-drukovani-roboti-kafedri> (in Ukrainian).
 47. Shapoval, S. D., Riazanov, D. Ju., Savon, I. L., Smyrnova, D. O., Sofilkanych, M. M., & Bereznytskyi, Ia. S. (2013). Khirurhichna klasyfikatsiia uskladnenoho syndromu diabetychnoi stopy [Surgical complicated classification of diabetic foot syndrome]. *Klinichna khirurhiia*, 11, 38–39 (in Ukrainian).
 48. Shepel'kevich, A. P. (2004). *Osteoartropatija Sharko: klinika, diagnostika, lechenie* [Charcot osteoarthropathy: clinical features, diagnosis, treatment]. Minsk: BGMU (in Russian).
 49. Shepel'kevich, A. P., & Romejko, D. I. (2003). Diabeticheskaja osteoartropatija (osteoartropatija Sharko): sovremennye lecheno-diagnosticheskie podhody [Diabetic osteoarthropathy (Charcot osteoarthropathy): modern diagnostic and treatment approaches]. *Zdravoohranenie*, 9, 51–56 (in Russian).
 50. Shepel'kevich, A. P., Holodova, E. A., & Zhukovskaja, O. V. (2009). Sovremennye predstavlenija o sisteme OPG/RANKL/RANK v norme i patologii [Modern ideas about the system OPG / RANKL / RANK in health and disease]. *Medicinskie novosti*, 16, 4–10 (in Russian).
 51. Shepel'kevich, A. P. (2013). Sovremennye podhody k diagnostike i lecheniju diabeticheskoj osteoartropatii stop [Current approaches to diagnosis and treatment of diabetic osteoarthropathy stop]. *Medicina*, 2, 24–31 (in Russian).
 52. Shepel'kevich, A. P. (2013). *Osteopatii pri zabolevanijah jendokrinnoj sistemy* [Osteopathy in diseases of the endocrine system]. Minsk: BGMU (in Russian).
 53. Shepel'kevich, A. P. (2013). Osteopatii pri saharnom diabete 1-go i 2-go tipov: kliniko-patogeneticheskoe obosnovanie rannej diagnostiki, kompleksnoj profilaktiki i lechenija

- [Osteopathy in diabetes mellitus of the 1st and 2nd types: clinical and pathogenetic rationale for early diagnosis, prevention and treatment of complex] (Doctoral thesis). Minsk: BGMU (in Russian).
54. Jaroslavceva, M. V., Ul'janova, I. N., Galstjan, G. R., Il'in, A. V., Nikankina, L. V., & Remizov, O. V. (2008). Sostojanie sistemy osteoprotegerin (OPG)/ligand receptora-aktivatora jadernogo faktora kappa V (RANKL) u pacientov s diabeticheskoj osteoartropatij i mediakal'cinozom arterij niznih konechnostej [State system osteoprotegerin (OPG) / receptor activator of nuclear factor kappa ligand B (RANKL) in patients with diabetic osteoarthropathy mediakaltsinozom and lower limb arteries]. *Osteoporoz i osteopatii*, 1, 9–13 (in Russian).
55. Ribu, L., Hanestad, B. R., Moum, T., Birkeland, K., & Rustoen, T. (2007). A comparison of the health-related quality of life in patients with diabetic foot ulcers, with a diabetes group and a nondiabetes group from the general population. *Quality of Life Research*, 16(2), 179-189. doi: 10.1007/s11136-006-0031-y
56. Aerdenli, D., Haentjens, P., Kemp, von K., Van den Bossche, B., Staelens, I., Debing, E., Keymeulerf, B., & Van den Brande, P. (2011). The surgical history of the amputated limb according to the indication for revascularization: diabetic foot, acute ischaemia, aneurysmal disease, chronic arterial occlusive disease. *Acta Chirurgica Belgica*, 111(6), 384-388. doi: 10.1080/00015458.2011.11680778
57. Amit Kumar, C. Jain. (2012). A new classification of diabetic foot complication: a simpl and effective teaching tool. *The Journal of Diabetic Foot Complications*, 4(1), 1-5.
58. Anderson, H., Gjerstad, M. D., & Jakobsen, J. (2004). Atrophy of foot muscles: a measure of diabetic neuropathy. *Diabetes Care*, 27 (10), 2382–2385. doi: 10.2337/diacare.27.10.2382
59. Armstrong, D. G., & Lipsky, B. A. (2004). Diabetic foot infections: stepwise medical and surgical management. *International Wound Journal*, 1(2), 123–132. doi: 10.1111/j.1742-4801.2004.00035.x
60. Bevan, W. P., & Tomlinson, M. P. (2008). Radiographic measures as a predictor of ulcer formation in diabetic Charcot midfoot. *Foot&Ankle International*, 29(6), 568–573. doi: 10.3113/FAI.2008.0568
61. Blakytyn, R., & Jude, E. B. (2009). Altered molecular mechanisms of diabetic foot ulcers. *The International Journal of Lower Extremity Wounds*, 8(2), 95–104. doi: 10.1177/1534734609337151
62. Ndip, A., Jude, E. B., Whitehouse, R., Prescott, M., & Boulton, A. J. (2008). Charcot neuroarthropathy triggered by osteomyelitis and/or surgery. *Diabetic Medicine*, 25(12), 1469–1472. doi: 10.1111/j.1464-5491.2008.02587.x
63. Cofield, R. H., Morrison, M. J., & Beabout, J. W. (1983). Diabetic neuroarthropathy in the foot: patient characteristics and patterns of radiographic change. *Foot Ankle*, 4, 15–22. doi: 10.1177/107110078300400104
64. Morbach, S., Müller, E., Reike, H., Risse, A., Rümenapf, G., & Spraul, G. (2014). Diabetic foot syndrome. *Exp Clin Endocrinol Diabetes*, 122(7), 416–424. doi: 10.1055/s-0034-1366455
65. Thompson, P., Hanson, D., Langemo, D. K., Hunter, S., & Andreson, J. (2009). Diabetic foot: Charcot neuropathic osteoarthropathy. *Advances in Skin & Wound Care*, 22(2), 72–73. doi: 10.1097/01.ASW.0000345289.36026.cf
66. Tesfaye, S., Boulton, A. J., & Dyck, P. J. et. al. (2010). Diabetic neuropathies: update on definitions, diagnostic criteria, estimation of severity, and treatments. *Diabetes Care*, 33(10), 2285–2293. doi: 10.2337/dc10-1303
67. Hofbauer, L. C., & Schoppet, M. (2004). Clinical implications of the osteoprotegerin/RANKL/RANK system for bone and vascular diseases. *JAMA*, 292, 490–495. doi: 10.1001/jama.292.4.490
68. Strbova, L., Krahulec, B., Waczulikova, I., Gaspar, L., Ambrozy, E., Bendzala, M., & Dukat, A. (2011). Influence of infection on clinical picture of diabetic foot syndrome. *Bratislavské lekárske listy*, 112(4), 177–182.
69. Ahmeti, I., Bogoev, M., Petrovski, G., Milenkovic, T., Krstevska, B., & Taravari, A. (2012). Influence of metabolic dysregulation in pre ulcerative phase of diabetic foot . *Journal of Diabetic Foot Complications*, 4(1), 6–12.
70. Jeffcoate, W. (2004). Vascular calcification and osteolysis in diabetic neuropathy – is RANK-L the missing link? *Diabetologia*, 47(9), 1488–1492. doi: 10.1007/s00125-004-1477-5
71. Mabileau, G., Petrova, N. L., Edmonds, M. E., & Sabokbar, A. (2008). Increased osteoclastic activity in acute Charcot's osteoarthropathy: the role of receptor activator of nuclear factor-kappaB ligand. *Diabetologia*, 51(6), 1035–1040. doi: 10.1007/s00125-008-0992-1

72. Rajbhandari, S. M., Jenkins, R. C., Davies, C., & Tesfaye, S. (2002). Charcot neuroarthropathy in diabetes mellitus. *Diabetologia*, *45*(8), 1085–1096. doi: 10.1007/s00125-002-0885-7
73. Sommer, T. C., & Lee, T. H. (2001). Charcot Foot: The Diagnostic Dilemma. *American Family Physician*, *64*(9), 1591–1598.

© I. Balatiuk, F. Hladkykh, O. Yavorskyi,
Y. Pogrebennyk, V. Student, A. Holovanova

Received 2016-10-31, Accepted 2016-11-28, Published online 2016-12-06

Metaphysical Foundationalism: a New Form of Justification

Kulieshov Aleksandr

*Cherkasy State Technological University,
Department of Philosophical and Political Sciences, PhD in Philosophy, Associate Professor, Ukraine*

Abstract. A new set of metaphysical arguments in favour of fundamental reality is proposed in the article. For this purpose the notion of the state of the world is introduced. The standard concept of grounding underlying metaphysical foundationalism is taken into account. The correspondence of the new notion and the initial principles of metaphysical fundamentalism are confirmed. The proof of fundamental reality existence is represented based on formulated principles and empirical data.

Keywords: metaphysical fundamentalism; grounding relation; entity; state of the world; fundamental reality.

UDC 141

LCC Subject Category: BF1-990

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-3>

Introduction

One cannot but assess positively the revival of metaphysics that began within the sphere of philosophy in the second half of the twentieth century. Still more positive is the fact of the growing interest of contemporary metaphysicians to traditional metaphysics. In this context, the question of fundamental reality, the alleged basis of everything in the world, is gradually shifting to the centre of philosophical discussions. This is a natural process, since the elaboration of a certain view on fundamental reality is inevitable and necessary if we want to have holistic knowledge about the world. Avoiding this question, we will constantly bump into the invisible barrier in the process of knowledge building and this will make useless all our attempts to create a unified picture of reality. Knowledge will always break up into straggling fragments, retaining the order only within the separate subject areas of science.

The most advanced results in the study of reality foundations have been achieved recently by analytical philosophy. It may be said primarily about the concept of metaphysical fundamentalism, which has been formed and acquired features of stability and respectability over the past two decades. It is therefore only natural that this concept became the basis for the reasoning in the article. The main constitutive principle of metaphysical fundamentalism is the recognition of the two kinds of reality in our world – fundamental and non-fundamental. The first is independent of the second and in a sense self-existing. The sec-

ond depends in its existence on the first and is determined (in varying degrees) by it. The above principle is not an axiom, it needs to be confirmed.

The purpose of the article is to build a new argumentation for the existence of fundamental reality in our world. For this purpose, the content of the article is divided into three parts. In the first of them the basic ideas generally accepted in metaphysical foundationalism are formulated. These ideas do not have the status of immutable truths; they are actively debated, challenged, or defended. Those discussed variants of them, which seem to be closest to reality, are chosen in the article. The second part of the article deals with a new notion which is introduced into the argumentation. The third part contains the proof of fundamental reality actual existence based on previously defined notions and formulated statements.

Result and Discussion

Part one. The problem of fundamental reality could be considered principally solvable, provided that satisfactory answers are given to two types of questions.

- 1) What is meant by fundamental reality? What kind of a reality is it?
- 2) What arguments can be presented in favour of the existence (or vice versa – the lack of) such a reality? On the first question there is a fairly clear

and accurate understanding of the subject. On the second question the existing answers cannot be regarded as satisfactory.

In contemporary analytic philosophy, the notion of fundamental reality is described in terms of grounding. Grounding is a relation of ontological dependence, which is sometimes characterized as "a noncausal relation of determination" "often expressed by the phrase 'in virtue of'" [1, p. 101]. In some cases [13, 7, 5] grounding is identified with explanation. Sometimes, it is believed that explanation is only supported by grounding being distinct from it. ("Grounding connects the more fundamental to the less fundamental, and thereby backs a certain form of explanation" [19, p. 122].) The last statement seems more plausible. In connection with the notion of grounding the notions of necessity, causality, priority are often used as the means of clarifying the sense of grounding. It is said to be "something like metaphysical causation" [19, p. 122]. Grounding is also identified with metaphysical priority [6]. From another point of view "we may call an in-virtue claim a statement of ontological or metaphysical ground when the conditional holds of metaphysical necessity" [7, p. 38]. One can hold that grounding is manifested in some form of metaphysical necessity, metaphysical (atemporal quasi-) causation and metaphysical priority. Still it doesn't look like the optimal definition. We should prefer another one which is the definition of grounding as "a relation of complete asymmetric ontological dependence" [20, p. 3]. This definition has some preferable features being essential, general and quite metaphysical (not epistemological or logical). One should add that it is a binary relation involving two relata – a ground and something grounded.

The next step would be to identify what exactly enters into the relationship of grounding. There are two main positions on this aspect of the problem. Many researchers believe that only facts can occur in grounding relations [12, 1]. "Facts are structured entities built up from worldly items – objects, relations, connectives, quantifiers, etc. – in roughly the sense in which sentences are built up from words" [15, p. 114]. What occurs in grounding relations can also be seen as the differences between facts [19, p. 132]. From another point of view grounding relata may be of various ontological categories [17]. "The intuition is just as strong regarding facts as it is regarding objects" [3, p. 5]. "Strong intuition" suggests that

entities of any type may need grounding, otherwise they appear to be ungrounded. Grounded or ungrounded are all entities and so the notion of grounding concerns entities as such, entities as something existing (in any sense of this word). Therefore, from the two concepts of grounding relate the second is preferable.

For a metaphysical understanding of grounding it is also important to select one of the two types of dependence – existential or essential. The first alternative means the dependence of one entity's existence on another's existence. The second alternative proposes the dependence of one essential identity on another [9]. One should take into account that grounding is realized by any entities, and the only necessary and sufficient reason for their presence within grounding relation is their existence. If this is true, then undoubtedly the existential type of dependence looks like more pervasive for determining the nature of grounding.

One more aspect of grounding should be represented in order to make it possible to use this notion in the metaphysical fundamentalism. It is almost totally recognized that the relation of grounding is irreflexive, transitive, and asymmetric. These principles can be thus defined: a) irreflexivity – no entity grounds itself; b) transitivity – the grounded is grounded by the grounds of the grounds of the grounded; c) asymmetry – no entities can mutually ground themselves. Grounding is similar to the classical mereological relation in its irreflexivity, transitivity, and asymmetry [17, p. 376]. There is some criticism among metaphysicians of irreflexivity [8], asymmetry and transitivity of grounding [15], or all of them [14] which appeared to be not persuasive enough for the majority of philosophers dealing with the problem. Not going into discussion here we shall regard furthermore the grounding relation to be irreflexive, transitive and asymmetric. So one can assume that there is a strict partial order formed by grounding. It is represented by the chains of grounds and grounded.

In this context metaphysical foundationalism is the view that there is the initial link in every chain of grounding (I).

Initial links are composed by fundamental entities. According to Ross P. Cameron, an entity is fundamental if there is no other entities on which it depends [3, p. 5].

In other words, fundamental entities are ungrounded (II).

Accordingly all grounded entities are non-fundamental (III).

The doctrine of metaphysical foundationalism presupposes also that fundamental entities grounds non-fundamental. (IV)

From the statements (I)-(IV) it follows that any non-fundamental entity is grounded by fundamental entities. There is the specific notion of well-foundedness for this fact. It should be stated according to foundationalism principles that grounding is well-founded i. e. in every case it has a foundation. The hierarchy of fundamental and non-fundamental entities provides an opportunity to talk about layers of reality (the notion popularized by [16, p. 498–500]). The lower levels (beginning from the fundamental one) ground the higher levels forming the universal hierarchy.

The idea of the foundation of everything that exists is not absolutely obvious. Other variants of the metaphysical world model are possible (in particular, infinitism – the recognition of the endless chains of entities; coherentism – the recognition of the interdependence of entities). Metaphysical fundamentalism requires proofs. As a rule, the presentation of this conception in contemporary literature is accompanied by positing some arguments. However, strictly rational arguments are lacking. The argument from intuition remains the major and the basic one. So it looks as if there is just a plausible belief in metaphysical foundation.

Still there is also some reasoning justifying such belief. The main arguments are these.

1. *The argument from reality.* Every non-fundamental entity is real due to some other entities. Eventually there must be the source of reality and it cannot obtain reality from something else as in that case it wouldn't be the real source. "There must be a ground of being. If one thing exists only in virtue of another, then there must be something from which the reality of the derivative entities ultimately derives" [18, p. 37].

2. *The argument from composition.* Every non-fundamental level of reality is the result of the composition of some grounding entities. There must be something out of which everything is built and this something cannot be built of something else as in that case there would be no exact

building blocks of the world. This view is held by mereological foundationalism namely mereological pluralism admitting the existence of mereological simples [3].

3. *The argument from completeness.* According to J. Schaffer, "The first premise of the argument is that the basic entities must be complete, in the sense of providing a blueprint for reality. More precisely, a plurality of entities is complete if and only if duplicating all these entities, while preserving their fundamental relations, metaphysically suffices to duplicate the cosmos and its contents. The second premise of the argument from completeness is that any plurality of entities that did not cover the cosmos would be incomplete. They would fail to provide a blueprint with respect to the portion left uncovered" [18, p. 39].

The expressed arguments seem to be not quite convincing. Basically, they appeal to intuition, more precisely, to intuitive, sensory, visual representations of the world. Opponents tend to use this as a theoretical weakness in the debates with metaphysical foundationalism supporters. The most rigid assessment is given by C. Daly, for whom grounding as a primitive notion is "unintelligible" [4, p. 81].

Counterarguments of anti-fundamentalists are based, in particular, on the assumption that the belief in metaphysical foundation lies greatly in attempts to imagine the endless chain of entities, though there is no need in such imagination. According to R. Bliss "infinite grounding regresses are not necessarily vicious", as "at each level of the regress the phenomena invoked to explain the phenomena at the level above are different" [2, p. 179]. Another anti-fundamentalist assumption is that grounding is represented by metaphysical foundationalists as a process which, according to their opponents, is a mistake. Foundationalism intuition is "taking too seriously the temporal metaphor suggested by "priority" on Ross P. Cameron's opinion [3, p. 9].

Metaphysical foundationalism looks unsatisfactory also from the naturalistic point of view. According to 'Principle of Naturalistic Closure' formulated by J. Ladyman and D. Ross, "Any new metaphysical claim that is to be taken seriously at time t should be motivated by, and only by, the service it would perform, if true, in showing how two or more specific scientific hypotheses, at least one of which is drawn from fundamental physics, jointly explain more than the sum of

what is explained by the two hypotheses taken separately" [10, p. 30]. K. McKenzie is convinced that the state of affairs within metaphysical foundationalism is deeply dissatisfying from a naturalistic point of view [11].

The arguments of anti-fundamentalists should be acknowledged as serious. As a result of such criticism, alternative concepts seem to be at least not less convincing than the concept of metaphysical fundamentalism. At the same time, their justification demonstrates no more plausibility than that of their opponents. The defects of the latter can be attributed to its alternatives as well.

Part two. The aim of the article is not to go into controversy with anti-fundamentalism. Rather, it is an attempt to show another way of justification of metaphysical fundamentalism. The argumentation will proceed from the above-formulated standard positions:

1. All entities (anything that exists) are the parts of the grounding relation.
2. Grounding is a relation between entities, the existence of one of which is necessary for the existence of another. The former entity is called "the ground", the latter is called "the grounded".
3. Grounding is irreflexive, transitive, and asymmetric.
4. The entity which has no ground is called "fundamental". (It doesn't mean that such entities really exist).
5. The entity which is grounded is called "unfundamental".

Let's introduce a new notion – the notion of the state of the world.

It is unlikely that there are now supporters of Parmenides, so we assume it to be generally accepted that the world is heterogeneous. The world in this sense is a collection of entities. The question is what kind of collection can be identified with the world? It turns out that it is possible for different collections.

For example, the world at every moment of cosmic time is something united and whole. This whole is not just a part of the world but the world itself in some chronological position. So we have the same world in its different time states.

The state of the world can be imagined as a collection of causes and effects. Naturally, this collection is not unique there are different collec-

tions at different points in time. It should be noted that although causality is associated with time, the causal state of the world is not the same as its temporary state.

The state of the world can be imagined as a collection of its structural elements. It goes about the elements of the one and the same structural level. The world, perhaps, is a collection of elementary particles and fields. The world, on the other hand, is a collection of chemicals. In addition, it is a collection of macro-objects. All this can be called the structural states of the world.

The states of the world may also reflect similarity and difference in everything that exists. Taxonomic division of entities splits them into closed collections and each level of this division covers the whole world. Let us assume that we know all generic entities of a definite level and all their species. Then we find that both collections of entities – genera and species – overlap, doubling the world. These collections obviously represent two distinct states of the world which can be called taxonomic.

Thus experience gives us the opportunity to describe the world through different collections of entities. Each collection represents one and the same – our actual world (one can say: the world observed with one of its facets). And so a collection of entities which constitutes the world as a whole will be expressed by the term "a state of the world".

There are probably other variants of states of the world in addition to those given as examples but it is not essential for us here. It is important that all states have something in common which is covered by the general notion. To define the pure notion of the state of the world it is necessary to generalize the above examples. As a result we come to an exclusively existential characteristic of the world. The state of the world should be understood as the totality of all entities qua entities that is something characterized by its existence. The existential state of the world could be considered to be the basis of more specific manifestations (temporary, causal or other).

It should be added that *the state of the world* differs from *the layer of reality*, since a layer of reality not necessarily covers the whole world. One more principal distinction: the states of the world are not the same as *the possible worlds*.

Firstly, the states of the world are actual, not possible; secondly, they are states of the one and the same world. Now it is possible to reformulate the basic statements of metaphysical fundamentalism taking into account the new notion.

2.1. Grounding is a relation between the ground and the grounded. The grounded is an entity that is present in all states of the world where there is its ground. The ground is an entity that is present in some states of the world with the grounded and in some without it. From this we can conclude that all entities belonging to the same state of the world with a grounded entity eventually are the ground of the latter. This is quite plausible. Different entities are not the same in this case because their structures of grounding are different. On the other hand, we can say that if qualitatively different states of the world are numerous enough, then for any two entities there exists one and only one common set of states of the world. So the direct ground of each grounded entity is only one of other entities.

3.1. Grounding, reformulated with the notion of the state of the world in mind, is still irreflexive, transitive, and asymmetric.

Irreflexivity. In order to be reflexive, that is, to ground itself one and the same entity should be present in all states of the world together with itself and be in some states of the world in which it is not present. Obviously it is impossible. Therefore the relation of grounding is irreflexive.

Transitivity. Suppose there are entities X, Y, and Z. The first entity is the ground of the second, the second is the ground of the third. Z exists in all states of the world in which there is Y. Y exists in all states of the world in which there is X. Consequently, Z exists in all states of the world in which there is X. There are such states of the world in which there is no Y, but there is X. But where there is no Y one cannot find Z either. So there are states of the world in which X exists, and there is no Z. From this it follows that Z is the ground of X. Transitivity is preserved in relations of grounding, provided the states of the world are taken into account.

Asymmetry. Suppose that two entities A and B are symmetric, that is mutually ground each other. For this A should exist in all states of the world along with B and be in some of states where B is missing. Similarly, B should exist in all states of the world along with A and be in some of states where A is missing. So A must be in all states

where there is B and must not be in all these states. The same is with B. The inconsistency of these statements is obvious, it is impossible to reconcile them. It follows that the relation of grounding is asymmetric.

4.1. A fundamental entity is an entity which is present in all states of the world. The complete collection of such entities (which may consist of one entity) is the only fundamental reality because no other entities are present in all states of the world.

5.1. An unfundamental entity is an entity which is present not in all states of the world.

Are these statements sufficient to conclude that fundamental reality in a sense produces all unfundamental entities? Or at least that everything unfundamental depends on it? The most brief and evident argument is such. Since without fundamental reality nothing exists, and without any unfundamental entity fundamental reality exists, it is obvious that everything unfundamental at least depends on fundamental reality or at most is produced by it. However (as it is usually claimed in modern metaphysical fundamentalism), the bonds between the ultimate ground and the grounded are not causal. So even if we could speak about producing or generating of the whole world by its fundamental basis it wouldn't go about producing or generating in causal sense.

The definition of fundamental and non-fundamental reality, of course, is not yet the proof of their existence. This is a purely theoretical construct. However, we already have all the necessary prerequisites for the proof of the existence of fundamental reality. There is an empirical base which is filled with diverse entities (we do not question neither the existence of something, nor the variety of existing entities). There is the notion of grounding more generally defined. This is sufficient for the required proof.

Proof is required only in the case when one admits the existence of at least some entities which have grounds (in extreme case – all). In the opposite case, all reality is fundamental. Such a view is logically valid. But it entails that the world and everything in the world is absolutely accidental. This doesn't look plausible. (A more thorough refutation of this understanding of the world is not considered here).

Suppose that grounded entities exist and grounding is irreflexive, transitive, and asymmetric. Let's single out one of entities together with all its grounds existing in different states of the world. We get a sequence of parts of states of the world, consisting of a given terminal entity and all its grounds. Such sequence must include all actual states of the world. Otherwise it should be supposed that the fundamental ground of a given entity is not present in all states of the world. Then it is not fundamental because there are entities which are present in all states of the world together with the supposed ground being also present in the states of the world lacking it and so according to the statement (2.1) the supposed ground is grounded. Let's pay attention now to parts of states of the world of which the above sequences consist. It is obvious that the part of a state of the world in which a grounded entity and its grounds coexist is more complex, than that one in which there are only grounds. (Owing to transitivity, at any grounded state of the world there are also all its grounds). Therefore, the sequence of parts of the states of the world, going from the grounded to its grounds is a sequence going from the more complex to the more simple.

The sequence of simplifications implies the existence of its limit in the form of something absolutely simple. Thus it differs from mereological sequence of parts and wholes. The notion of the part does not imply the limit of a sequence. The transition from parts to parts of parts can be limitless. The notion of the simple indicates the completion of simplification. Simplification is related to its limit. The notions of the complex and the simple are correlative. One of them doesn't make sense without another. If there is something simple, it is the limit of simplification (even if we assume that there is infinite sequence of simplifications). The absence of anything simple makes pointless the talk about simplification. It makes sense to speak only about the transition to

entities with some parts lacking (not to more simple entities).

A sequence of grounds (in other words, a sequence of parts of states of the world consisting in grounds), as has been shown, is a simplification, so it has a limit. The limit of a chain of grounds and grounded is a maximally simple ground which cannot be more simple, in other words, has no foundation but itself. Thus, it can be argued that any non-fundamental entity is a final member of the sequence, the initial member of which is a fundamental essence. All non-fundamental entities are reduced to fundamental.

Is the opposite conclusion correct, namely, that all fundamental entities ground non-fundamental? Suppose that there are entities that are fundamental and are not grounds for non-fundamental entities. Then they are not present in all states of the world where there are non-fundamental entities. It follows from the assertion (2.1). But it means that they are non-fundamental, as it follows from assertion (4.1).

It is proven that in our world there is a fundamental reality (consisting of one or multiple entities), and that it is the basis of all non-fundamental realities.

Conclusion

The conception of metaphysical fundamentalism has been revised in the article. The set of initial principles was formulated and refined. The notion of the state of the world was introduced in order to find a new way of argumentation. The correspondence of the new notion and the initial principles of metaphysical fundamentalism have been confirmed. The proof of fundamental reality existence has been represented based on formulated principles and empirical data.

References

1. Audi, P. (2012). A clarification and defense of the notion of grounding. In F. Correia, & B. Schnieder (Eds.), *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* (pp. 101–121). Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bliss, R. (2012). *Against Metaphysical Foundationalism* (Doctoral thesis, University of Victoria). Retrieved from <https://sites.google.com/site/rickibless/home/research>
3. Cameron, R. P. (2008). Turtles all the way down: Regress, priority and fundamentality. *Philosophical Quarterly*, 58(230), 1–14. doi: 10.1111/j.1467-9213.2007.509.x

4. Daly, Ch. (2012). Scepticism about Grounding. In F. Correia, & B. Schnieder (Eds.), *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* (pp. 81–100). Cambridge: Cambridge University Press.
5. Dasgupta, Sh. (2014). On the Plurality of Grounds. *Philosophers' Imprint*, 14(20), 1–28.
6. Dixon, T. S. (2016). What Is the Well-Foundedness of Grounding? *Mind*, 125(498), 439–468. doi: 10.1093/mind/fzv112
7. Fine, K. (2012). Guide to Ground. In F. Correia, & B. Schnieder (Eds.), *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* (pp. 37–80). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Jenkins, C. S. (2011). Is Metaphysical Dependence Irreflexive? *The Monist*, 94(2), 267–276. doi: 10.5840/monist201194213
9. Koslicki, K. (2013). Ontological Dependence: An Opinionated Survey. In B. Schnieder, M. Hoeltje, & A. Steinberg (Eds.), *Varieties of Dependence: Ontological Dependence, Grounding, Supervenience, Response-Dependence (Basic Philosophical Concepts)* (pp. 31–64). Munich: Philosophia Verlag.
10. Ladyman, J., & Ross, D. (2007). *Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized*. Oxford: Oxford University Press.
11. McKenzie, K. (2011). Arguing against fundamentality. *Studies in History and Philosophy of Science. Part B: Studies in History and Philosophy of Modern Physics*, 42(4), 244–255. doi: 10.1016/j.shpsb.2011.09.002
12. Raven, M. J. (2012). In Defence of Ground. *Australasian Journal of Philosophy*, 90(4), 687–701. doi: 10.1080/00048402.2011.616900
13. Raven, M. J. (2015). Ground. *Philosophy Compass*, 10(5), 322–333. doi: 10.1111/phc3.12220
14. Rodriguez-Pereyra, G. (2015). Grounding is not a strict order. *Journal of the American Philosophical Association*, 1(3), 517–534. doi: 10.1017/apa.2014.22
15. Rosen, G. (2010). Metaphysical Dependence: Grounding and Reduction. In B. Hale, & A. Hoffmann (Eds.), *Modality: Metaphysics, Logic, and Epistemology* (pp. 109–136). Oxford: Oxford University Press.
16. Schaffer, J. (2003). Is there a fundamental level? *Noûs*, 37(3), 498–517.
17. Schaffer, J. (2009). On what grounds what. In D. Manley, D. J. Chalmers, & R. Wasserman (Eds.), *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology* (pp. 347–383). Oxford: Oxford University Press.
18. Schaffer, J. (2010). Monism: The Priority of the Whole. *Philosophical Review*, 119(1), 31–76. doi: 10.1215/00318108-2009-025
19. Schaffer, J. (2012). Grounding, transitivity, and contrastivity. In F. Correia, & B. Schnieder (Eds.), *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* (pp. 122–138). Cambridge: Cambridge University Press.
20. Wilson, J. M. (2012). Fundamental determinables. *Philosophers' Imprint*, 12(4), 1–17.

© A. Kulieshov

Received 2016-11-24, Accepted 2016-12-04, Published online 2016-12-06

Метафизический фундаментализм: новая форма

Кулешов Александр Вадимович

Черкасский государственный технологический университет,
кафедра философских и политических наук, кандидат философских наук, доцент, Украина

Аннотация. Статья предлагает новый набор метафизических аргументов в пользу фундаментальной реальности. Для этой цели вводится понятие состояния мира. Учитывается стандартная основополагающая концепция метафизического фундаментализма. Подтверждается соответствие нового понятия и исходных принципов метафизического фундаментализма. На основе сформулированных принципов и эмпирических данных представляются доказательства существования фундаментальной реальности.

Ключевые слова: метафизический фундаментализм, основополагающая связь, сущность, состояние мира, фундаментальная реальность.

УДК 141

LCC Subject Category: BF1-990

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-3>

Список информационных источников

1. Audi P. A clarification and defense of the notion of grounding. *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* / eds. F. Correia, B. Schnieder. Cambridge : Cambridge University Press, 2012, P. 101–121.
2. Bliss R. Against Metaphysical Foundationalism : doctoral thesis, University of Victoria. URL: <https://sites.google.com/site/rickibliss/home/research>
3. Cameron R. P. Turtles all the way down: Regress, priority and fundamentality. *Philosophical Quarterly*. 2008. № 58(230). P. 1–14. doi: 10.1111/j.1467-9213.2007.509.x
4. Daly Ch. Scepticism about Grounding. *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* / eds. F. Correia, B. Schnieder. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 81–100.
5. Dasgupta Sh. On the Plurality of Grounds. *Philosophers' Imprint*. 2014. № 14(20). P. 1–28.
6. Dixon T. S. What Is the Well-Foundedness of Grounding? *Mind*. 2016. № 125(498). P. 439–468. doi: 10.1093/mind/fzv112
7. Fine K. Guide to Ground. *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* / eds. F. Correia, B. Schnieder. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 37–80.
8. Jenkins C. S. Is Metaphysical Dependence Irreflexive? *The Monist*. 2011. № 94(2). P. 267–276. doi: 10.5840/monist201194213
9. Koslicki K. (2013). Ontological Dependence: An Opinionated Survey. *Varieties of Dependence: Ontological Dependence, Grounding, Supervenience, Response-Dependence (Basic Philosophical Concepts)* / eds. B. Schnieder, M. Hoeltje, A. Steinberg. Munich: Philosophia Verlag, 2013. P. 31–64.
10. Ladyman J., Ross D. Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized. Oxford: Oxford University Press, 2007. 359 p.
11. McKenzie, K. Arguing against fundamentality. *Studies in History and Philosophy of Science. Part B: Studies in History and Philosophy of Modern Physics*. 2011. № 42(4). P. 244–255. doi: 10.1016/j.shpsb.2011.09.002
12. Raven M. J. In Defence of Ground. *Australasian Journal of Philosophy*. 2012. № 90(4). P. 687–701. doi: 10.1080/00048402.2011.616900
13. Raven M. J. Ground. *Philosophy Compass*. 2015. № 10(5). P. 322–333. doi: 10.1111/phc3.12220
14. Rodriguez-Pereyra G. Grounding is not a strict order. *Journal of the American Philosophical Association*. 2015. № 1(3). P. 517–534. doi: 10.1017/apa.2014.22

15. Rosen G. (2010). Metaphysical Dependence: Grounding and Reduction. *Modality: Metaphysics, Logic, and Epistemology* / eds. B. Hale, A. Hoffmann. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 109–139.
16. Schaffer J. Is there a fundamental level? *Noûs*. 2003. № 37(3). P. 498–517.
17. Schaffer J. (2009). On what grounds what. *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology* / eds. D. Manley, D. J. Chalmers, R. Wasserman. Oxford: Oxford University Press, 2009. P. 347–383.
18. Schaffer J. Monism: The Priority of the Whole. *Philosophical Review*. 2010. № 119(1). P. 31–76. doi: 10.1215/00318108-2009-025
19. Schaffer, J. (2012). Grounding, transitivity, and contrastivity. *Metaphysical Grounding: Understanding the Structure of Reality* / eds. F. Correia, B. Schnieder. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 122–138.
20. Wilson J. M. Fundamental determinables. *Philosophers' Imprint*. 2012. № 12(4). P. 1–17.

© А. В. Кулешов

Статья получена 24.11.2016, принята 04.12.2016, опубликована online 06.12.2016

Психолінгвістичний аналіз внутрішнього монологу героя драматичного твору (на основі драми Бертольта Брехта «Життя Галілео»)

Козаченко Юрій Анатолійович

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

Навчально-науковий інститут іноземної філології, здобувач освітнього ступеня «магістр», Україна

Анотація. У статті наведено психолінгвістичне дослідження внутрішнього монологу головного героя драми Б. Брехта «Життя Галілео», що дозволяє детально оцінити внутрішній стан героя та є обов'язковим для проведення подальших лінгвістичних, в тому числі і стилістичних аналізів. На підставі результатів аналізу визначено обставини та дії, що справді змінюють психологічний стан героя, а де його реакція була «умовно-емоційною»: слова передають одні емоції, стан та мотив дій, а емоційно герой налаштований на інше.

Ключові слова: психолінгвістичний аналіз; драматичний твір; внутрішній монолог; Бертольт Брехт.

УДК 81'23/42

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-4>

Вступ

Мовлення людини вже довгий час є актуальною темою обговорень у науковому суспільстві. Активно її обговорюють не лише у лінгвістиці, а і у біології, психології, соціології, криміналістиці. Водночас, внутрішній монолог людини, як мовлення «у самому собі», здатне розкрити найпотаємніші таємниці про психіку людини, її мотиви, почуття та світогляд. Інтуїтивно кожна людина здатна відчувати послання мовлення іншої, наміри та емоції. Лінгвістика довгий час намагається встановити відповідність між певними лексичними одиницями, їх поєднанням та їх значенням, зберігаючи накопичені знання під назвою «Стилістика». Водночас, ці знання є дещо узагальненими і виключають момент суб'єктивізації мовлення. Кожен з нас – унікальна особистість, і вибір лексичних одиниць – справа нашої підсвідомості. Тому поєднання лінгвістики і психології здатне надати нам дещо більше відповідей, заглядаючи у саму суть, в середину людської психіки.

Аналізуючи мовлення будь-якого персонажа у літературі, ми звертаємо увагу безпосередньо на його слова та вчинки. Нажаль, ще не була розроблена методика, що дозволяє повністю зрозуміти будь-якій людині концептуальну картину світу іншої людини. Тому слова, речення, фрази та репліки людей стають

основним матеріалом емпіричних досліджень. Лінгвістичний аналіз тексту доволі чітко дозволяє нам зрозуміти мету висловлювання у тій чи іншій комунікативній ситуації. Але все ж залишається відкритим питання, наскільки правильно інтерпретуються ті чи інші слова, дії героя, його вчинки та внутрішній стан [2].

Лінгвістичний аналіз тексту має свій недолік – він не враховує план особистості, і тому несе характер універсальності. За допомогою поєднання психологічного аналізу особистості та лінгвістичного аналізу тексту виникає психолінгвістичний аналіз тексту, що дозволяє аналізувати мовлення певної особистості. Таким чином, у психолінгвістичному аналізі текст розглядають як «предметну форму акту комунікації, мінімально необхідними реалізації якого предмет комунікації, автор і реципієнт» [1]. Саме тому така стара наукова істина, як «ми говоримо не для того, щоб просто говорити» отримує ще один аспект дослідження.

Розглядаючи у даному світлі художні твори, ми відкриваємо нові грані розуміння не лише тексту або героя, а і самого автора, як особистості – «першоджерело» мовлення героїв [1]. Ще складнішою є схема дослідження драматичного твору. При творення та реалізації драматичного твору ми помічаємо, що оригінальний текст проходить через декількох

«посередників» перш ніж досягне головного реципієнта.

Так як психолінгвістичне дослідження включає в себе ґрунтовне дослідження мовлення людини одночасно з лінгвістичної та психологічної точки зору, допустимо виділяти «експериментальну методика дослідження». В такому дослідження «експериментальна методика» відіграє роль «загального зразка»: досліджуються усі елементи, які можна проаналізувати. Сюди враховують: власне мовлення, оточення, ситуація (загальна, моментальна), час затримки відповіді, невербальні реакції – усе те, що можливо помітити, аналізуючи текст в загальному. На відміну від лінгвістичного аналізу, де досліджують лише обрані частини тексту, не враховуючи загальної картини, результати експериментальної методики неможливо передбачити, адже вони є унікальними для кожного мовця. В зв'язку з цим таку методика включають різні методи, які будуть актуальними у даному дослідженні, і, поєднуючи їх результати, за допомогою емпіричного спостереження роблять висновки [11]. Експериментальна методика не має на меті виявлення загальних або спільних ознак мовлення кожної людини в певній ситуації, хоча такі можна знайти.

Дослідження в сфері криміналістики дали основу для розуміння мовлення звичайних людей, а не лише винних у злочинах чи самогубцях. Справа в тому, що емоційні стани властиві для кожної людини: гнів, злість, кохання чи страх. Різним людям також властиво використовувати різні лексичні засоби для даних емоційних станів. Разом з тим, людина, перебуваючи в емоційному стані, все одно залишається в системі мови і не може вийти за її рамки. Тому дослідження показують певні закономірності у мовленні людей в однакових емоційних станах, причому, що і не дивно, вони не пов'язані з конкретними лексичними засобами, а з ними у загальному [5].

Опис сцени мовлення – це той фактор, який найбільше нівелюється у лінгвістичному аналізі. Важливо не просто, які лексичні засоби використані, чи який моментальний настрій розмови між мовцями, а яка обстановка в загальному. Найменування об'єкта власне описує нам частіше всього матеріальне і образе представлення того, що хоче сказати нам мовець. З іншої сторони, нас важливо також знати, що власне є спонукальним, яка ін-

формативна цінність і для чого фактично мовець говорить нам саме таким чином. Психолінгвістика розглядає опис сцени мовлення частіше разом з фізичними або невербальними проявами мовлення: жестами, рухами, поглядом, позами і т.д. Розглядаючи драматичний твір у даному аспекті, ми можемо лише аналізувати загальну обстановку мовлення, виходячи з описаного автором дійсності. Важливим для розуміння обстановки мовлення є у процесі її реалізації, а саме на сцені. Якщо будь-який невербальний жест чи рух не буде відповідати обстановці або лексичному вираженню – як правило настає абсурдна ситуація. Власне на такому принципі і будується драма абсурду.

Для дослідження було обрано внутрішній монолог головного героя драми Б. Брехта «Життя Галілео» Галілео Галілея. Головний герой відкриває для себе нове розуміння навколишнього світу, яке різко суперечить тим уявленням, які панують навколо нього. З першого погляду, Галілей намагається довести та переконати інших у тому, що його ідеї правильні, він робить це натхненно, рішуче [12]. Але що ж справді відчуває головний герой? Чи діє він справді рішуче та агресивно? Чи налаштований він все-таки переконати зовнішній світ у своїй правоті?

Мета: дослідити психолінгвістичну картину мовлення Галілео у внутрішньому монологі у драмі Б. Брехта «Життя Галілео» та порівняти результати дослідження з монологом Галілео перед учнями.

Матеріали та методи дослідження. У роботі було використано матеріали вітчизняних вчених (С. В. Радецька [8], Т. Ф. Осіпова [7]) та російських науковців (Б. В. Апухтін [1], М. Я. Блох [2], А. В. Кіріліна [4], В. П. Самохвалов [9]), які займалися вивченням психолінгвістичного аналізу та його методиками. Також у роботі активно представлені ідеї німецькомовного дослідника R. Dietrich [11], щодо підходу до вивчення психолінгвістичної картини людського мовлення та аналіз літературознавців за редакцією J. Knopf щодо характеристики особистості Галілео у драмі Бертольта Брехта «Життя Галілео» [12]. У якості матеріалу було обрано драму «Життя Галілео» Бертольта Брехта першої редакції (1938-1939 рр.). Внутрішній монолог Галілео було досліджено за допомогою психолінгвістичного аналізу з розрахунком наступних показників [9]:

- коефіцієнт Трейгера, який вказує на емоційну стабільність мовця. Нормальне співвідношення дорівнює 1. При вищих показниках ми можемо говорити про збуджену емоційну нестабільність, наявність фобій, страхів та переживань, він є характерним для особистостей, що схильні до активних дій. Занижений показник вказує на тривожність, залежність та нерішучість.

- коефіцієнт визначеності дії, який вказує на рівень соціалізації мовця. Міра визначається за допомогою співвідношення використання дієслів та іменників у мовленні.

- коефіцієнт агресивності, який характеризує агресивність мовлення з психолінгвістичної точки зору та визначається за допомогою співвідношення усіх використаних дієслів та віддієслівних форм до загальної кількості слів. Нормальним показником вважається коефіцієнт 0,6.

- коефіцієнт директивності, який передає нам рішучість висловлювання, різкість та налаштованість на активні діє. Головними маркерами висловлювань такого типу є слова, які виражають чітку та безкомпромісну умову виконання («ніколи», «нізащо», «повинен», «зобов'язаний», «ніяк інакше», «безкомпромісно», «ніколи більше» і т. д.) [8]. Коефіцієнт вимірюється співвідношенням кількості таких слів до загальної кількості.

Результати дослідження

Психолінгвістичний аналіз внутрішнього монологу Галілео дозволить нам чітко зрозуміти, як позиціонує Б. Брехт самого персонажа у творі. Так як внутрішній монолог звернений перед усім до самого себе і не виходить за рамки власної концептуальної картини світу, можна стверджувати, що такий монолог найбільш вірно відобразить стан героя [6].

Спочатку внутрішній монолог Галілео був розглянутий на предмет яскраво виражених гендерних особливостей мовлення. Згідно досліджень гендерної характеристики мовлення, чоловікам та жінкам властива певна закономірність у вживанні тих чи інших частин мови [3]. Однією з таких частин мови є займенники. Для жінок характерне вживання займенника «я» («ich») у прямому відмінку, «себе» («mir», «mich»), та неозначеного займенника «це» («das», «es»). У мовленні чоловіків спостерігається тенденція до вживання за-

йменників у третій особі («er», «sie», «es», «sie») [7]. Враховуючи те, що розглядається передусім німецькомовний дискурс, з дослідження були уточнені наступні позиції:

займенники «das» та «es», якщо вони пов'язані з відповідним іменником та заміняють його (тобто є означеними) прирівнюються до чоловічого типу мовлення

зворотний займенник «sich», якщо він належить до дієслова і використовується разом з ним, виключається з дослідження.

Дослідження показало, що внутрішній монолог Галілео вміщає 2 займенника «ich», 2 займенника «sich», та 15 неозначених займенників «das» та «es». Натомість використання займенників третьої особи, таких як «er», «sie», «es» та «sie» обмежується шістьма випадками.

Характерним для жіночого типу мовлення є використання прислівників стану та прикметників, які виражають емоційний або фізичний стан предметів та людей [4]. У монологі Галілео було знайдено шість таких прикметників та прислівників, наприклад: *unbeweglich, lachend, gefürcht, fröhlich*. Натомість прислівників місця, що характерні для чоловічого мовлення, не виявлено взагалі.

Також у монологі були присутні вигуки, характерні для мовлення жінок (*O früher Morgen des Beginnens!*) та речення, які починалися зі слова *aber*. Початок речень зі слова *aber* вносить експресивність в мовлення, адже заперечує (або доповнює через часткове заперечення) сказане раніше [10]:

Durch zweitausend Jahre glaubte die Menschheit, daß die Sonne und alle Gestirne des Himmels sich um sie drehten. Der Papst, die Kardinäle, die Fürsten, Gelehrten, Kapitäne, Kaufleute, Fischweiber und Schulkinder glaubten, unbeweglich in dieser kristallinen Kugel zu sitzen. Aber jetzt fahren wir heraus, Andrea.

Зі всіх ознак мовлення, які можна характеризувати за гендерним принципом, у монологі переважають 87 % ознак власне жіночого мовлення. Тобто Галілео є чуттєвим та емоційним персонажем, має тонку натуру та не налаштований на будь-які агресивні та кардинальні дії.

У внутрішньому монологі Галілео співвідношення складає 1,73 (85 дієслів до 49 прикметників), що говорить про певні фобії та страх.

Рисунок 1 – Співвідношення коефіцієнтів Трейгера зовнішнього та внутрішнього монологу Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Галілео протягом монологу використовує 85 дієслів та 113 іменників, що відповідає коефіцієнту визначеності дії 0,75 (рис. 2). Це говорить про дещо занижений рівень соціалізації.

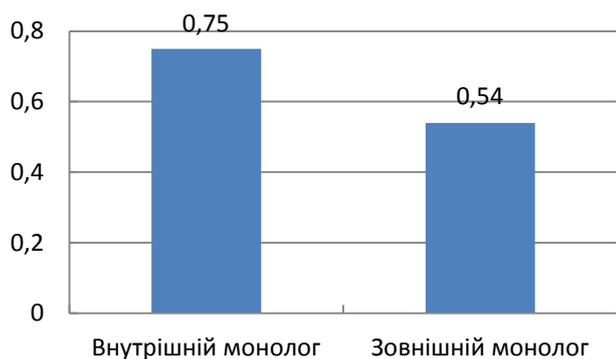

Рисунок 2 – Співвідношення коефіцієнтів визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Агресивність мовлення вказує на відношення до тієї чи іншої ситуації, про яку висловлюється мовець. Використання заниженої або агресивної лексики не завжди вказуватиме на те, що власне мовець так ставиться до ситуації, адже рішення, про використання такої лексики може бути нав'язане обставинами. У внутрішньому монологі Галілео спостерігається 108 дієслів та віддієслівних форм у співвідношенні до 547 слів. Таким чином коефіцієнт агресивності дорівнює 0,2 (рис. 3), що говорить скоріше про страх, безвихідь та розчарування і повну відсутність агресії.

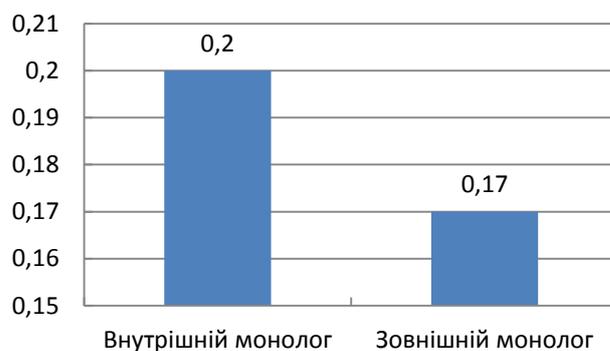

Рисунок 3 – Співвідношення коефіцієнтів агресивності визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

Коефіцієнт директивності у монологі Галілео дуже низький – 1,5 (рис. 4), тому сказати, що Галілео налаштований на якісь активні дії не можна.

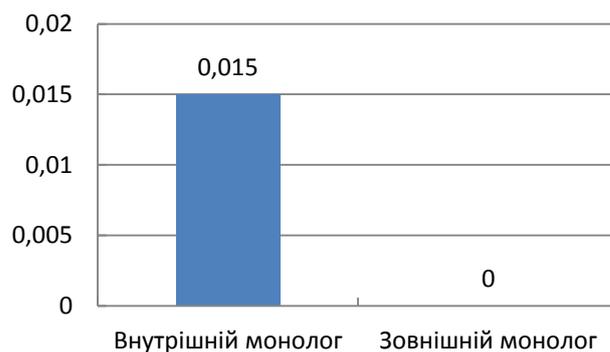

Рисунок 4 – Співвідношення коефіцієнтів директивності визначеності дії зовнішнього та внутрішнього монологів Галілео Галілея у драмі Б. Брехта «Життя Галілео»

На протипагу внутрішнього монологу було обрано монолог, який був висловлений Галілео до своїх учнів. Дослідження показало, як змінюється психолінгвістична картина монологу та внутрішнього монологу персонажа за однакових умов. Отже, у монологі перед учнями Галілео використав: 26 дієслів та віддієслівних форм (з них 20 дієслів), 19 прикметників та 37 іменників. Загальний обсяг висловлювання – 154. Результати обрахунків показують, що коефіцієнт Трейгера складає 1,05; коефіцієнт визначеності дії – 0,54; коефіцієнт агресивності – 0,17 та коефіцієнт директивності дорівнює 0.

З результатів дослідження, психолінгвістична картина Галілео майже не змінилася, помітне лише різке зниження коефіцієнту Трейгера, що говорить про нормальний емоційний стан героя. За нейтральних умов Галілео залишається збентеженим, асоціальним та не готовим до рішучих дій. Він знаходиться у безвиході, адже його ідеї чужі для світу того часу. Так ми спостерігаємо Галілео зі ще однієї сторони, розуміємо його глибинну сутність, помисли та почуття.

Психолінгвістичне дослідження героя дає більш повну оцінку героя, відкриває нам його внутрішній стан. Протягом твору, психолінгвістична картина майже не змінюється, якщо не змінюються зовнішні обставини. Відштовхуючись від нейтральних показників можна визначити, які обставини та дії справді змінюють психологічний стан героя, а де його реакція була «умовно-емоційною»: тобто слова передають одні емоції, стан та мотив дій, а емоційно герой налаштований на інше.

Психолінгвістичний аналіз може часто розкрити нам деталі, яких не помітно при звичайному аналізі тексту. Іноді, навіть герої та бор-

ці за ідеї разом зі всіма своїми сильними сторонами перетворюються у звичайних людей зі своїми слабкостями.

Висновки

Порівняння даних літератури з опису характеристики героя, його мотивів та дій та психолінгвістичний аналіз мовлення показали різні результати. З літератури ми бачимо, що Галілео – науковець, який бачить світ по-іншому та намагається довести свою думку іншим. Він приводить аргументи, діє рішуче і не відступається від своїх ідей. У боротьбі з ідеями католицької церкви, Галілео залишається по ту сторону барикад. Психолінгвістичний аналіз показав же смуток, замкнутість та певну абстрагованість від суспільством. Це викликано не лише його «науковою» натурою, а і боротьбою з суспільством. Ми бачимо, що Галілео не просто бореться з невірними ідеями, а і страждає від того, що його навіть не хочуть почути.

References

1. Апухтин Б. В. Психолінгвістический метод анализа смысловой структуры текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва : 1977. 29 с.
2. Блох М. Я., Сергеева Ю. М. Внутренняя речь в структуре художественного текста. Москва : МГПУ, 2011. 180 с.
3. Дослідження з лексикології і граматики української мови / за ред. проф. А. М. Поповського. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2012. Вип. 12. 164 с.
4. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 180 с.
5. Образцов В. А., Богомолова Н. Н. Криминалистическая психология. Москва : Юнити-Дана, Закон и Право, 2002. 254 с.
6. Озерова Е. Г. Внутренняя речь в художественном дискурсе поэтической прозы. Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. 2010. № 3. С. 204–214.
7. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації. Філологічні студії. 2012. № 7. С. 109–120.
8. Радецька С. В. Засоби вираження експресії в науково-популярній літературі. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). 2014. К. 2. С. 191–195.
9. Самохвалов В. П. Психиатрия. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 285 с.
10. Brecht B. Leben des Galilei. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1988. 446 p.
11. Dietrich R. Psycholinguistik. Stuttgart : J. B. Metzler, 2007. 330 p.
12. Knopf J., Bergheim B., Lucchesi J. Brecht Handbuch: in fünf Bänden. Stuttgart : J. B. Metzler, 2001. Part 2. 497 p.

© Ю. А. Козаченко

Стаття отримана 15.11.2016, прийнята 04.12.2016, оприлюднена online 06.12.2016

Psycholinguistic Analysis of Internal Monologue of the Drama Work Hero (based on Bertolt Brecht drama "Life of Galileo")

Kozachenko Yurii

Zhytomyr State Ivan Franko University,
Educational and Research Institute of Foreign Philology, Master's Degree student, Ukraine

Abstract. The article carries out psycholinguistic analysis of internal monologue in a drama work by which a full and deep understanding of the inner state of the hero is achieved, which is the main point for the following linguistic, and stylistic analysis. On the basis on the results of the analysis, one can also identify what circumstances and actions can really change the psychological state of the hero, and where his response was "conditionally emotional": which means that his words convey some emotions, status and motive of action, but emotionally the character is set to something quite different.

Keywords: psycholinguistic analysis; drama, inner monologue; Bertolt Brecht.

UDC 81'23/42

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-4>

References

1. Apuhtin, B. V. (1977). *Psiholingvisticheskiy metod analiza smyslovoj struktury teksta* [Psycholinguistic method of analysis of the semantic structure of the text] (Doctoral thesis). Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/152622>
2. Bloh, M. Ja., & Sergeeva, Ju. M. (2011). *Vnutrennjaja rech' v strukture hudozhestvennogo teksta* [Inner speech in the structure of the art text]. Moscow: MGPU (in Russian).
3. Popovskiy A. M. (Ed.). (2012). *Doslidzhennia z leksykologhii i hramatyky ukrainskoi movy* [Research on lexicology and grammar of the Ukrainian language]. Dnipropetrovsk: Vydavets Bila K. O. (in Ukrainian).
4. Kirilina, A. V. (1999). *Gender: lingvisticheskie aspekty* [Gender: linguistic aspects]. Moscow: Institut sociologii RAN (in Russian).
5. Obrazcov, V. A., & Bogomolova, N. N. (2002). *Kriminalisticheskaja psihologija* [Criminalistical psychology]. Moscow: Juniti-Dana (in Russian).
6. Ozerova, E. G. (2010). Vnutrennjaja rech' v hudozhestvennom diskurse pojeticheskoy prozy [Inner speech in the artistic discourse of poetic prose]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina*, 3, 204–214 (in Russian).
7. Osipova, T. F. (2012). Hendernyi aspekt komunikatyvnoi povedinky liudyny : parametry verbalnoi i neverbalnoi komunikatsii [Gender communicative aspect of human behavior: the parameters of verbal and nonverbal communication]. *Filolohichni studii*, 7, 109–120 (in Ukrainian).
8. Radetska, S. V. (2014). Zasoby vyrazhennia ekspresii v naukovo-populiarnii literaturi [Expression means expression in scientific and popular literature]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*, 2, 191–195 (in Ukrainian).
9. Samohvalov, V. P. (2002). *Psihiatrija* [Psychiatry]. Rostov-na-Donu: Feniks (in Russian).
10. Brecht, B. (1988). *Leben des Galilei*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
11. Dietrich, R. (2007). *Psycholinguistik*. Stuttgart: J. B. Metzler.
12. Knopf, J., Bergheim, B., & Lucchesi J. (2001). *Brecht Handbuch: in fünf Bänden*. Stuttgart: J. B. Metzler.

© Y. Kozachenko

Received 2016-11-15, Accepted 2016-12-04, Published online 2016-12-06

Складні сполучникові речення з асиметрією форми й змісту як периферія синтаксичної підсистеми сучасної української мови

Полозова Олена Олександрівна

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
кафедра українознавства і лінгводидактики, викладач, Україна*

Анотація. У статті окреслено типові прояви кількісної та якісної асиметрії форми та змісту на рівні складних сполучникових конструкцій сучасної української мови. Проаналізований матеріал переконує в поширеності формально-змістової невідповідності в синтаксисі складно сполучникового речення й доводить потребу в цілісному й усебічному дослідженні цього феномену на синтаксичному рівні системи української мови в цілому.

Ключові слова: складне сполучникове речення; кількісна асиметрія; якісна асиметрія; модус; диктум; структурна схема речення.

УДК 811.161

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-5>

Вступ

Ще в 1954 р. Е. Бенвеніст, розмірковуючи над проблемою шляхів подальшого розвитку мовознавства, висловив ніби між іншим таку думку: «Мова характеризується передусім тим, що має всього два плани: означувальне й означуване. Дослідження лише тільки цієї конституювальної властивості мови й відношень регулярності чи дисгармонії, що вона (властивість) породжує, напружень у системі й змін, які з цього випливають у кожній конкретній мові, могло б послужити основою для особливої лінгвістики» [3, с. 45]. Хоча це міркування відомого французького мовознавця й не стало поштовхом до формування окремого напрямку в лінгвістиці, скажімо, лінгвістики асиметрії, однак, як свідчить аналіз пізнішого розвитку наукової думки, було по-своєму провіденційним. У цьому переконує той факт, що починаючи з другої половини ХХ ст. й до сьогодні дослідники все частіше зосереджують увагу саме на тих фактах і явищах мови, які не вкладаються у визначені тією чи тією дослідницькою призматикою рамки, перебувають на маргінесах мовної системи або окремих її підсистем, у тому числі й синтаксичної.

На рівні синтаксису складного речення проблема асиметрії форми й змісту як окремий предмет зацікавлення потрапила в поле зору

дослідників завдяки активній розробці в другій половині ХХ ст. питань семантичного, структурно-семантичного й функціонально-комунікативного синтаксису, зокрема формуванню погляду на речення як на багатоаспектну одиницю, структура й семантика (форма і зміст) якої є окремими, відносно самостійними рівнями організації (В. Белошাপкова [2], І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Т. Колосова [5], С. Ломакович [6], Т. Шувалова [9] та ін.). Синтаксисти помітили, що деякі складні з погляду формально-синтаксичної організації речення на рівні семантичного устрою є простими й, навпаки, формально прості конструкції спроможні виражати складний зміст, що, звичайно, спонукало науковців під час дослідження «симетричних» конструкцій більш глибоко опрацьовувати й периферійні прояви – асиметричні. Завдяки такій стратегії на сьогодні в україністиці зібрано чимало даних щодо асиметрії форми й змісту на рівні складних речень. Так, побіжно цієї теми як методологічно важливої торкалися такі дослідники, як І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, С. Ломакович, М. Русанівський, Р. Христіанінова [8] та ін., певні аспекти асиметрії на рівні тих чи тих типів речень схарактеризували М. Арделян, М. Греб, М. Заборна, П. Ткач, С. Глазова, С. Ломакович, Т. Спільник та ін. Серед останніх студій варто

відзначити дисертацію Р. Христіанінової, де цілий розділ присвячений характеристиці синкретизму в межах складнопідрядних речень сучасної української мови [8]. Разом із тим є підстави констатувати, що в межах наявних на сьогодні досліджень проблема вивчення синтаксичної асиметрії форми та змісту є побічною, що залишає чимало питань без відповіді й не дає цілісного уявлення про цей феномен, його причини, типові прояви й специфіку на рівні складних сполучникових реченнєвих одиниць сучасної української мови. Відтак потреба в узагальненні попередніх напрацювань з цього питання, у цілісному погляді на явище асиметрії, що забезпечить більш глибоке бачення системних зв'язків у синтаксисі сучасної української мови й визначає актуальність дослідження.

Метою статі є виявити складні сполучникові речення сучасної української мови, для яких характерна тенденція до якісної або кількісної асиметрії форми та змісту.

Результати дослідження

Сучасні дослідження складного речення позначені прагненням розмежувати різні рівні його аналізу, а саме формальний, семантичний і комунікативний, диференціювати властиві їм ознаки й описати кожен із цих рівнів за допомогою понять і термінів, що відповідають їхній природі [2; 5; 6; 8]. Аналіз того, як корелюють ознаки різних рівнів складного речення, виявив конструкції, яким невластива пряма відповідність між такими рівнями, як формальний і семантичний, а саме речення асиметричної будови. Дослідження організації таких конструкцій дозволяє виділити два типи невідповідності змісту їх формі – кількісну асиметрію та якісну асиметрію.

Першою явище асиметрії в системі складного речення в русистичній цілісно дослідила Т. А. Колосова, зокрема обґрунтувавши у своїй роботі доцільність використання в синтаксичних описах поняття «кількісна асиметрія» (невідповідність кількості предикативних частин, наявних у реченні, кількості пропозицій, заданих його схемною семантикою) [5]. У вітчизняній лінгвістиці на потребі дослідження асиметричних проявів у складних конструкціях як самостійному об'єкті лінгвістичної уваги наголосила С.В. Ломакович. Аналізуючи займенниково-співвідносні речення

української мови, відома синтаксистка ґрунтовно схарактеризувала асиметричні прояви в цьому класі складних одиниць, увівши в науковий обіг поняття «якісна асиметрія» (невідповідність значення, яке задане схемною семантикою, пропозитивній семантиці, яка виражена предикативними частинами) [6].

Кількісно асиметричними є складні сполучникові конструкції, у яких одиниці плану вираження й одиниці плану змісту не знаходять однозначного співвіднесення, тобто відсутня пряма відповідність між такими ознаками, як предикативність (характеризує формальний рівень речення) і пропозитивність (характеризує рівень семантичний і вможливорює аналіз особливостей змістової організації речення). З цього огляду кількісна асиметрія є прикладом семіотичної (за В. Гаком) асиметрії [4, с. 25–32].

Кількісна асиметрія складного речення зумовлена дією властивій будь-якій мові антиномії економії-надлишковості мовленнєвих зусиль. Ця антиномія виявляє себе у двох тенденціях – усуненні тавтології та компресії мовних одиниць, з одного боку, і збагаченні смислу цих одиниць, з іншого. Тенденція до економії мовних зусиль, компресії мови, пояснюється прагненням усунути непотрібну надлишковість у повідомленні. Прикладом такої тенденції є кількісно асиметричні складні речення, у яких кількість пропозицій є більшою, ніж кількість предикативних одиниць у формальній структурі складного речення.

У змістовій організації речення, відповідно до вчення Ш. Баллі, виділяються два основних рівні: 1) об'єктивний, який репрезентує реальну дійсність (диктумний рівень), і 2) суб'єктивний, який відображає ставлення мовця до повідомлюваного, оцінює ту чи іншу ситуацію, яку відображено в реченні (модусний рівень) [1, с. 44]. Аналіз кількісно асиметричних речень переконує в тому, що імпліцитним може бути як модусний, так і диктумний компонент.

Модусний компонент значення складного речення може бути елімінований на формально-граматичному рівні речення як у складносурядних, так і в складнопідрядних конструкціях. На рівні складносурядного класу речень прикладом кількісно асиметричних конструкцій з імпліцитним модусом є проти-

ставні, побудовані за зразком *Як важко мені даються ці уроки, мамо, але навчання ніколи не буває легким*. Між частинами подібного типу конструкцій немає відношення протиставлення, а сполучник *але* є сигналом нерозгортності, імпліцитності двокомпонентного висловлення й використовується в цьому реченні лише тому, що конструкція містить імпліцитну частину модусної, оцінної семантики: *Як важко мені даються ці уроки, мамо, але в цьому немає нічого дивного / але ви ж знаєте, що навчання ніколи не буває легким*. У зв'язку з цим виникає питання стосовно того, чому за наявності конструкцій з експлікованим модусом (у складнопідрядних супровідних) мовець віддає перевагу складносурядним протиставним із випущеним модусним компонентом. Пояснити цей феномен можна, очевидно, тим, що саме за використання протиставної конструкції в мовця з'являється можливість висловити своє бачення взаємозв'язку ситуацій більш експресивно, чому допомагає випущення передбачуваної й інтуїтивно очікуваної співрозмовником модусної частини.

На рівні складнопідрядних речень модусний компонент може бути представлений імпліцитно в конструкціях зі сполучником *якщо ... то*, наприклад: *Якщо ж говорити про творчий вечір, то він удався*. Як відомо, сполучник *якщо ... то* належить до числа підрядних сполучників, які сигналізують про умовні відношення між подіями. У наведеному ж прикладі умовно-наслідкового зв'язку не простежується, що можна пояснити наявністю між підрядними частинами імпліцитної ланки, зміст якої в себе вмщують вербалізовані компоненти речення, пор.: *Якщо ж говорити про творчий вечір, то варто зауважити / можу сказати / хочу запевнити, що він удався*. Можливість існування подібних імпліцитних конструкцій підтверджується наявністю в текстах семантично адекватних експліцитних трикомпонентних висловлювань, пор.: *Якщо поглянути на філософічну систему Сковороди, то не можна не помітити, що в ній моменти практичного діяння містяться не як потенціальні і вивідні величини, а як безпосередні і чіткі формули* (М. Орест). Згорнуті, імпліцитні конструкції зрозумілі й без контексту, вони є нейтральним міжстильовим засобом і вживаються частіше, ніж експліцитні речення. Однак якщо автор (мовець) хоче

на щось звернути увагу читача, наголосити на важливості інформації, підкреслити власну позицію, то він обирає саме конструкції з експліцитним модусним компонентом. Це пояснює те, що експліцитні конструкції частіше трапляються в науковому, науковопопулярному та публіцистичному стилях, де важливим є логічність викладу думки й переконливість тексту.

Диктумний компонент значення складного речення також може бути елімінований на формально-граматичному рівні речення в складносурядних і в складнопідрядних конструкціях. На рівні складносурядних речень диктумний компонент змісту не виражений у конструкціях зі сполучником *а то* на зразок: *Ходім до матері, а то ще дадуть прочухана* (М. Старицький), В. А. Белошапкова визначає подібні конструкції як речення альтернативної мотивації, у яких виражається вид причинової зумовленості – відношення мотивації, що засновані не на встановленні безпосереднього зв'язку між двома подіями, а на припущенні як необхідному з'єднувальному ланцюгові ймовірної третьої, прямо не названої в реченні події, яка могла б реалізуватися у випадку нездійснення події, названої в першій частині [2, с. 14]. У такому реченні може бути поновлена випущена предикативна частина, пор.: *Ходім до матері, бо якщо не підемо, то ще дадуть прочухана*.

На рівні складнопідрядних речень диктум випускається в порівняльних конструкціях зі складними скріпами на зразок *ніж коли, як коли, ніж якщо*, наприклад: *... ніколи ще хата з простим селянським начинням не здавалася такою убогою, як коли внесли до неї панський стілець...* (В. Дрозд). Такі двокомпонентні складні речення є імпліцитними варіантами семантично тотожних експліцитних складних речень, пор.: *... ніколи ще хата з простим селянським начинням не здавалася такою убогою, як почала здаватись, коли внесли до неї панський стілець*.

На противагу згортанню предикативних частин у реченневих конструкціях спостерігається й протилежна тенденція – до надлишковості. Кількісна асиметрія цього зразка на рівні сурядного речення виявлена в класі пояснювальних і розділових конструкцій, де тотожна денотативна ситуація вербалізується двічі в різних предикативних частинах [9, с. 90], наприклад: *Аліна вже давно навчилася*

все вирішувати сама, тобто вона не зважала на поради інших. Варто наголосити, що в таких випадках для вербального відображення однієї денотативної ситуації використовується форма складного речення, при цьому пропозиції інколи можуть різнитися. На рівні складнопідрядних речень монопропозитивну семантику можуть виражати займенниково-співвідносні й умовні речення, наприклад: *Першим, кого він побачив, був Захар Побережний...* (М. Стельмах), *Якщо хто щасливий, так це я*, які ідентичні за змістом простим, пор.: *Першим він побачив Захара Побережного...; Я щасливий*. Вибір речень розглянутого типу, структур поліпредикативних, для репрезентації монопропозитивного змісту мотивується тим, що асиметричні конструкції, порівняно із симетричними, є більш виразними. Вираження конструкцією змісту, що є для неї нетиповим, вторинним, породжує ефект експресивного сприйняття.

Якісна асиметрія – це здатність однієї форми виражати, крім основного значення, заданого формально-граматичним механізмом, додаткові відношення між предикативними частинами. У цьому випадку маємо зразки, що можуть розглядатися як приклади структурної парадигматичної асиметрії в таких її різновидах як полісемія, синкретизм і синонімія [4, с. 25–32].

Засобами вираження складного речення є специфічні формальні та формально-семантичні ознаки: характер синтаксичного зв'язку, наявність асемантичних та семантичних засобів зв'язку, модально-часовий план предикативних частин, гнучкість/негнучкість структури складного речення та ін. Із цими ознаками корелюють власне семантичні ознаки, а саме особливості лексико-семантичного оформлення предикативних частин, які суттєво впливають на тип речення, визначаючи характер його змісту, адже, як зазначає С. В. Ломакович, поняття форми складного речення – це не тільки кількість предикативних одиниць у складі речення, а й комплекс ознак, які сприяють формуванню певного відношення між предикативними частинами [6, с. 305–306]. Семантичні ознаки творяться певним лексико-семантичним оформленням складного речення й опосередковано пов'язані з формальним рівнем. Формуються вони або як відношення, що його задає синтаксичний механізм,

або всупереч йому, трансформуючи це відношення, що й призводить до асиметрії форми й змісту, тобто якісну асиметрію складного речення можна виявляти на основі встановлення відповідності/невідповідності змісту предикативних частин структурній схемі речення – «узагальненому зразку, що містить мінімум компонентів, необхідних для побудови речення» [7, с. 634].

Як засвідчує аналіз матеріалу, явище якісної асиметрії формального та семантичного рівнів організації складних сполучникових речень спостерігається майже в кожному з класів цих конструкцій.

На рівні складносурядного речення найменш схильні до асиметрії розділові речення, натомість найбільш схильні до вираження додаткових семантик єднальні, що можна пояснити природою кон'юнкції як простого співкладення двох ситуацій дійсності, між якими може виявлятися найрізноманітніший зв'язок. Єднальні речення можуть ускладнюватися такими відношеннями: зіставним, протиставним, допустовим, причиново-наслідковим, умовно-наслідковим, висновковим, приєднувальним. Наприклад, речення *Вона щось шепотіла йому, і він теж відшепочував їй* (П. Загребельний) ускладнюється зіставною семантикою, яка виникає внаслідок наявності у частинах лексики однієї тематичної групи. Зіставно-протиставні речення можуть актуалізувати єднальні, допустові, причинові, наслідкові, часові змістові відношення. Наприклад, у реченні *Іще не попритухали усі зірочки, а вже наш Кузьма Трохимович і скочив* (Г. Квітка-Основ'яненко) актуалізовано допустовий відтінок. У складносурядних градаційних реченнях української мови можуть формуватися смислові відношення приєднання, протиставлення, допусту, преференції, причини. Наприклад, у реченні *... не тільки **радість та щастя** промовляли тієї хвилини в серці, промовляв і **жаль*** (Д. Міщенко) актуалізована семантика протиставлення. Пояснювальні речення здатні виражати зіставно-протиставне, градаційне, наслідкове допустове відношення. Наприклад, у реченні *... зупиняться вони мали намір посеред лісу, **тобто** до будь-якого населеного пункту було бігти далеченько* (Л. Денисенко) семантику пояснення супроводжує відношення причини, пор.: *Зупиняться вони мали намір посеред*

лісу, **тому що** до будь-якого населеного пункту було бігти далеченько.

На рівні складнопідрядних речень якісна асиметрія також досить поширене явище. При цьому тенденція до поєднання кількох семантик в одній формі притаманна як для прислівних, займенниково-співвідносних, так і детермінантних формально-граматичних класів речень.

Так, складнопідрядні з'ясувальні речення можуть ускладнюватися семантикою означальною, причини, наприклад, у реченні *Лякаюся самої лише думки, що Лариса може дізнатися чи бодай запідозрити, що я тут виробляв* (В. Слапчук) актуалізується атрибутивне значення. Складнопідрядні означальні речення можуть ускладнюватися єднальною, причиновою й допустовою семантикою. Наприклад, у реченні *Султанські еміни, яким звелено було забрати майно колишнього великого візира ..., зацікавилися тільки коштовними оправами* (П. Загребельний) простежується допустове значення, пор.: *Султанські еміни, хоча їм звелено було забрати майно колишнього великого візира..., зацікавилися тільки коштовними оправами.*

У займенниково-співвідносних реченнях може виникати значення умови, причини, допусту, порівняння й зіставно-протиставності. Так, відношенням зумовленості пов'язані пропозиції головної та підрядної частин у реченнях: *Хто не любить, той не ревнує, давно відома річ* (О. Гончар) пор.: *Якщо не любиш, то не ревнуєш.*

Особливо схильні до вираження додаткових відношень детермінантні складнопідрядні конструкції, що можна пояснити несильним граматичним зв'язком предикативних частин. У складнопідрядних часових реченнях можуть виникати додаткові значення умови, причини, допусту, наслідку, зіставності, протиставності. Наприклад, у реченні *Він перестав ходити до тата, після того як Тимофій погрозово підняв на сина свого осикового бука* (М. Матіос) виразно помітним є відношення причини, пор.: *Він перестав ходити до тата, **тому що** Тимофій погрозово підняв на сина свого осикового бука.* У реченнях умови в складі семантичної структури паралельно з умовною логічною пропозицією актуалізуються й інші відношення, а саме часові, причинові, допустові, зіставні. Наприклад, функ-

цію актуалізатора причинового значення в умовних реченнях може виконувати частка вже, що підкреслює реальність викладеної в підрядному реченні умови, наприклад: **Якщо вже прийшов, то заходь** (із усн. мовл.) – *Оскільки прийшов, то заходь.* Серед причинових речень можна виокремити конструкції з додатковими значеннями пояснення, градації, наслідку. Наприклад, у реченні ... *Пепа навіть почав зикати до навколишньої дивної атмосфери, тим більше, що спромігся розпізнати серед присутніх декілька знайомих облич* (Ю. Андрухович) виникає пояснювальне значення, пор.: *Пепа навіть почав зикати до навколишньої дивної атмосфери, тобто спромігся розпізнати серед присутніх декілька знайомих облич.* Типовими додатковими значеннями, які активно «паразитують» на формі цільових речень, маючи при цьому власні мовні засоби вираження, є значення умови, наслідку, причини, преференції, єднальності, протиставності або допустовості. Так, у реченні *Потрібна була катастрофа на ЧАЕС, щоб усім стала очевидно небезпека найменшої недбалості* (із усн. мовл.) актуальним є наслідкове значення, пор.: *Сталася катастрофа на ЧАЕС, **так що** всім стала очевидно небезпека найменшої недбалості.* Значеннями, які ускладнюють семантику допустових складних речень, є зіставне, приєднвальне та умовне. Так, зіставне значення може формуватися в складнопідрядних допустових реченнях, коли зміст складових частин тільки зіставляється, а не контрастує, що призводить до послаблення невідповідності ситуацій, яке є необхідною умовою для формування допустової семантики, наприклад: *Деякі зауваження до роботи були, хоча в цілому дисертацію оцінили позитивно* (з усн. мовл.). У наслідкових реченнях типово можна актуалізуватися лише одне відношення, а саме відповідності, пор.: *Ми все вище піднімалися вгору, **так що** ставало важче й важче дихати. – **Що** вище піднімаємось вгору, то важче й важче дихати.* Порівняльні речення можуть ускладнюватися додатковим значенням зіставлення, приєднання, протиставлення, допусту, причини. Так, наприклад, у реченні ... *теплий вітерець обвіває її чорне спалене лице ..., **як** колись обвівав її свіже рум'яне лице...* (І. Нечуй-Левицький) відношення протиставлення виникає внаслідок уживання антонімічних лексем у головній і підрядній частинах.

Узагальнення засвідчує, що найвищою частотністю в плані ускладнення семантики характеризуються такі значення, як причини, допусту / протиставлення, наслідку, протиставлення й градації. Дещо меншою – мети, часу, розділовості. Показово, що активними є ті значення, що передбачають актуалізацію відношень ситуацій дійсності, одна з яких мотивує наступний стан речей. Це відповідає загальнокогнітивному механізму людського мислення в умовах амальгамності навколишньої дійсності намагатися виявляти в ній логічно дискретні ситуації, зв'язок між якими інтерпретувати доволі суб'єктивно, а інколи й невизначено. Таким чином, якісна асиметрія може виникати як між реченнями, що належать до одного формально-граматичного типу, так і між різнотипними конструкціями, що цілком закономірно з огляду на природу нечіткості концептуалізації людиною світу в конкретних умовах комунікації.

Висновки

Узагальнення напрацювань із питань синтаксису складного сполучникового речення сучасної української мови засвідчує, що проблема наукового осмислення явища формально-змістової асиметрії на рівні цих синтаксичних одиниць залишається периферійним об'єктом уваги дослідників. Такий стан речей не можна вважати задовільним, оскільки, як засвідчує аналіз, здійснений у статті, для складних реченневих конструкцій невідповідність їхнього формального й семантичного устрою є явищем надзвичайно характерним, що постає у двох іпостасях – кількісній асиметрії та якісній. Видається, що монографічне дослідження цієї проблеми може сприяти більш цілісному розумінню системності синтаксису як вершинного рівня мовної системи й дати базис для більш послідовних синтаксичних описів.

Список інформаційних джерел

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с франц. изд. Е. В. Вентцель и Т. В. Вентцель. Москва : Инostr. лит-ра, 1955. 416 с.
2. Белошапкова В. А. Предложения альтернативной мотивации в современном русском языке. *Исследования по современному русскому языку* / под ред. Т. П. Ломтева и А. А. Камыниной. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1970. С. 13–32.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / [пер. с франц.]. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
4. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. Москва : Высшая школа, 1979. 304 с.
5. Колосова Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1980. 164 с.
6. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук. Тернопіль : Тернопільський держ. педагогічний ін-т, 1993. 382 с.
7. Современный русский язык. Синтаксис / под ред. В. А. Белошапковой. Москва : Высшая школа, 1989. 800 с.
8. Христіанінова Р. О. Формально-граматична і семантико-синтаксична типологія складнопірядних речень : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, 2013. 35 с.
9. Шувалова С. А. Использование формы сложного предложения при отражении одной денотативной ситуации. *Синтаксические отношения в сложном предложении* / [редкол.: Р. Д. Кузнецова и др.]. Калинин : КГУ, 1989. С. 90–99.

© О. О. Полозова

Стаття отримана 20.11.2016, прийнята 05.12.2016, оприлюднена online 07.12.2016

Complex Conjunctive Sentences with a Form and Content Asymmetry as the Periphery of the Modern Ukrainian Language Syntactic Subsystem

Polozova Olena

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Department of Ukrainian Studies and Linguistics Didactics, lecturer, Ukraine*

Abstract. The article outlines the typical symptoms of quantitative and qualitative asymmetry of the form and content at the level of complex conjunctive structures of the modern Ukrainian language. The analyzed material proves the prevalence of formal semantic inconsistencies in the syntax of a complex conjunctive sentence and proves the need for holistic and comprehensive studies of this phenomenon on the syntactic level of the Ukrainian language system as a whole.

Keywords: complex conjunctive sentence; quantitative asymmetry; qualitative asymmetry; mode; dictum; sentence structural scheme.

UDC 811.161

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-5>

References

1. Balli, Sh. (1955). *Obshhaja lingvistika i voprosy francuzskogo jazyka* [General linguistics and French language questions]. Moscow: Inostr. lit-ra (in Russian)
2. Beloshapkova, V. A. (1970). Predlozhenija al'ternativnoj motivacii v sovremennom russkom jazyke [Offers alternative motivation in modern Russian]. In T. P. Lomtev, & A. A. Kamynina (Eds.), *Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku* (pp. 13–32). Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta (in Russian).
3. Benvenist, Je. (1974). *Obshhaja lingvistika* [General linguistics]. Moscow: Progress (in Russian).
4. Gak, V. G. (1979). *Teoreticheskaja gramatika francuzskogo jazyka. Morfologija* [Theoretical grammar of the French language. Morphology]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian).
5. Kolosova, T. A. (1980). *Russkie slozhnye predlozhenija asimmetrichnoj struktury* [Russian complex offers an asymmetric structure]. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta (in Russian).
6. Lomakovych, S. V. (1993). *Zaimennykovo-spivvidnosni rechennia v suchasnij ukrainskij movi* [Pronoun-comparable sentences in modern Ukrainian language] (Doctoral dissertation). Ternopil: Ternopil'skyi derzh. pedahohichni in-t (in Ukrainian).
7. Beloshapkova, V. A. (Ed.). (1989). *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis* [Modern Russian language. Syntax]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian).
8. Khrystianinova, R. O. (2013). *Formalno-hramatychna i semantyko-syntaksychna typolohiia skladnopidriadnykh rechen* [Formal grammar and semantic and syntactic typology complex sentences] (Doctoral thesis). Kyiv: Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t ukr. Movy (in Ukrainian).
9. Shuvalova, S. A. (1989). Ispol'zovanie formy slozhnogo predlozhenija pri otrazhenii odnoj denotativnoj situacii [Using the form of a complex sentence upon reflection one denotative situation]. In R. D. Kuznecova, *Sintaksicheskie otnoshenija v slozhnom predlozhenii* (pp. 90–99). Kalinin: KGU (in Russian).

© O. Polozova

Received 2016-11-20, Accepted 2016-12-05, Published online 2016-12-07

Peculiarities of Language Personality Structuring

Vasylieva Olena

*Chernihiv Taras Shevchenko National Teacher's Training University,
Germanic Philology Department, PhD in Philology, Associate Professor, Ukraine*

Abstract. The article deals with the peculiarities of the language personality (LP) structuring. The LP is viewed as a generalized image of the language speaker who uses the language as a means of nationally specific knowledge representation. The author classifies the factors which influence the LP formation and elaborates its level-and-component model as a system of four strata each combining a psychophysical and social component.

Keywords: language personality; communication; emotions; knowledge; vocabulary; level-and-component model of language personality.

UDC 81'44.111

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-8>

Introduction

Cognitive, sociological and cultural tendencies prominent in today's anthropocentric linguistics presuppose a thorough investigation of the language personality (LP) as a path through the central linguistics problem of speech presentation of the self. This conditions the topicality of the paper which focuses on the peculiarities of structuring the LP as a linguistic model used in both individual and group LPs studies. The tasks set in this investigation are to construe the term linguistic personality and summarize the structural peculiarities of LP in its level-and-component model.

Review of Literature

In language studies, cultural linguistics, psychology and methodology of language teaching, the LP has been scrutinized by Yu. M. Karaulov [1], S. G. Vorkachov [2], V. I. Karasik [3], V. V. Krasnykh [4], V. A. Maslova [5], S. M. Avramenko [6] etc. In their researches LP is viewed as a generalized image of the self with a lingual mind, ethnic lingual worldview, language knowledge and skills, language norms and tastes, language practice and trends. As an abstract model of an ethnic lingual mind it finds its realization in LPs of the representatives of the language community, who use universal and nationally specific data to shape their individual speech style. This brings forward the necessity of an in-depth LP study

aiming at understanding of the impact the person makes on the language and discourse.

Research Methodology

The methods used to gain the goal are general scientific methods of analysis and synthesis, as well as a deductive method, modelling in particular. The analysis was employed in singling out the components of the LP, which were synthesized to form a system of different levels of two components each. This was presented in the paper as a level-and-component model of the LP.

Results and Discussion

In the definition by Yu. M. Karaulov, LP is an individual who presents themselves in the language and with the help of the language, and therefore can be reconstructed through the analysis of the language means they use [1, c. 38]. It consists of three levels: *the verbal one*, which reflects the ability to use a layman's language, *the cognitive one*, which is where notions relevant for the community (and the person as a member of this community) are retrieved and processed to form the individual cognitive space and *the pragmatic (conative) one*, responsible for the identification of the goals and motives modelling the LP [1, p. 238; 6, p. 138].

So, the LP is a multilevel system of psychophysical qualities of the person speaking. It manifests

itself in real communication; and it is personal interaction where national and individual peculiarities of the LP reveal themselves.

Taking into consideration the spheres of speakers interaction, V. V. Krasnykh singles out several aspects of LP [4, p. 22]:

1. LP proper, the personality in possession of knowledge and views, and manifesting itself in language performance.

2. Speech personality, the personality that reveals itself in communication choosing tools for putting a necessary interaction strategy into execution.

3. Communicative personality, a definite participant of the live communication act.

The above mentioned affords ground for elaboration of component structure of LP that reveals itself in communication as a set of the following constituents [5, p. 119]:

- axiological component (mindset, an aspect of education), that is a system of values, or life principles. The language provides both a spontaneous and thoughtful judgment of the world, creates the image of the world and forms the hierarchy of nonmaterial landmarks that underlie national character and drive national communication;

- personal component, embracing individual, intrinsic traits, which form the individuum;

- cultural component, the degree of culture exploration and internalization. When we acquire the standards of elocution involved in lingual and extralingual behavior, we develop survival skills and gain effective tools of influence on the communicants.

Thus, any LP feeds on information, which includes norms and concepts a definite person acquires with the language, accumulating knowledge produced by the humankind. The information the subject gets out of their psychophysical experiences and the social knowledge extracted from a particular culture create the environment necessary for the formation of different LP layers superimposed on biological and mental understrata (Table 1).

It becomes clear that the LP formation is to be a complex process of knowledge internalization and communication skills progression. It is considered to be affected by three factors, namely:

the social one (as the personality is the core as well as the result of social regularities); *the nationally specific one* (as the personality is the product of the diachronic changes in the ethnic group), and *the psychological one* (as its pragmatic propensities appear when bodily needs, social and natural environment are balanced to the person's psyche) [6, p. 140].

Table 1 – Factors responsible for LP formation

Level	Domain	
	psychophysical faculty	social environment
Verbal	A physical capacity to articulate sounds, psychology	Language as a semiotic system
Cognitive	A capacity for cognition, which is supported by the brain facilitating reasoning	Culture as a social stock of knowledge
Conative	Bodily needs of the person	Social needs of the member of the language community

The latter explains why the researchers enrich the LP's structure with the *emotional integrant*, which is represented by the gradual transformation of emotions going along with the development of the LP: first they are *biological emotions*, which manifest satisfaction or dissatisfaction of the language need as a vital means of adjusting the body to the natural and social environment; later appear *social emotions*, which express your estimation of how the language is used by the people around you and consequently the degree of satisfaction or dissatisfaction caused; and finally, we deal with *psychological emotions*, which are the outcome of the estimation of yourself as a language speaker and their cultural environment together with the attitude towards the language as the sense born in actualization and validation of the nation through the development of the speech culture of the self [7, p. 127].

Taking into consideration the fact that reasons for activities grow thick and fast out of the person's needs, which reveal the current state of affairs, we see it necessary to single out in the LP the *sensory-emotional level* as a basic one in relation to the conative one.

A synthesis of the suggested approaches to structuring the LP and the factors facilitating the LP formation results in modeling the LP as a system of the following strata:

- verbal level (the facet manifesting the LP as a human being that can speak);
- cognitive level (the knowledge the person has);

- conative level (the area where needs and wants which stimulate communication form);
- the sensory-emotional level (the level of perception and emotions that provoke needs and wants as a response).

On each stratum two components are distinguished – psychophysical and social (Table 2).

Table 2 – Level-And-Component Structure of LP

Level	Component	
	psychophysical	social
Verbal	Articulation basis	Language as system of conventional signs and the rules of their composition and use
Cognitive	Self-directed knowledge of the world necessary for orientation and survival of the individuum in the environment	Group-directed knowledge including values and norms necessary for personal interaction
Conative	Bodily needs, practical spurs	Wants connected with self-actualization in the society
Sensory-emotional	Perception and biological emotions, psyche	Social and psychological emotions

Conclusion

The LP is any person who uses a language not only as a system of lingual rules but first of all as a means of nationally specific knowledge representation. The LP develops on four levels, the basic level being the sensory-emotional one. Each

level combines biological and social components and is affected by different internal and external factors. The elaborated level-component model of LP may be used as a limitation factor in studies of LPs of particular languages users.

References

1. Karaulov, Yu.N. (2010). *Russkii jazyk i yazykovaia lichnost* [Russian Language and Language Personality]. Moscow: LKI Publishers (in Russian).
2. Vorkachev, S. G. (2001). Lingvokulturologiia, yazykovaia lichnost, kontsept : stanovleniie antropocentricheskoi paradigmy v yazykoznanii [Linguoculturology, Language Personality, Concept : Formation of Anthropocentric Paradigm in Linguistics]. *Filologicheskie nauki*, 1, 64–72 (in Russian).
3. Karasik, V.I. (2002). *Yazykovoii krug: lichnost, kontsepty, diskurs* [Language Circle: Personality, Concepts, Discourse]. Volgograd: Peremena (in Russian).
4. Krasnykh, V. V. (2002). *Etnopsikholingvistika i lingvokulturologiia* [Ethnopsycholinguistics and Linguoculturology]. Moscow: Gnozis (in Russian).
5. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiia* [Linguoculturology]. Moscow: Academia Publishers (in Russian).
6. Avramenko, S. (2010). Movlennieva osobystist maibutnioho vchytelia v aspekti tolerantnosti [Speech Personality of Future Teacher in Terms of Tolerance]. *Problemy Pidhotovky Suchasnoho Vchytelya*, 2, 138–143 (in Ukrainian).
7. Zasiiekina, L. (2004). Psykhosemantychni doslidzhennia motyvatsii [Psychosemantic Studies of Conation]. In *Movna osobystist v suchasnomu sotsialnomu prostori* (pp. 127–128). Kyiv: Akademia (in Ukrainian).

© O. Vasyliieva

Received 2016-11-28, Accepted 2016-12-10, Published online 2016-12-13

Особенности структурирования языковой личности

Васильева Елена Григорьевна

Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко,
кафедра германской филологии, кандидат филологических наук, доцент, Украина

Аннотация. Статья посвящена особенностям структурирования языковой личности, которая трактуется как обобщенный образ человека, пользующегося языком как национально специфическим инструментом для репрезентации знаний. Автор систематизирует факторы, влияющие на формирование языковой личности, и разрабатывает ее уровнево-компонентную модель в виде системы четырех уровней, каждый из которых включает психофизический и социальный компоненты.

Ключевые слова: языковая личность; коммуникация; эмоции; знания; вокабуляр; уровнево-компонентная модель языковой личности.

УДК 81'44.111

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-8>

Список информационных источников

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : ЛКИ, 2010. 264 с.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
4. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. Москва : Гнозис, 2002. 284 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.
6. Авраменко С. Мовленнева особистість майбутнього вчителя в аспекті толерантності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 2. С. 138–143.
7. Засекина Л. Психосемантичні дослідження мотивації. *Мовна особистість в сучасному соціальному просторі*. Київ : Академія, 2004. С. 127–128.

© Е. Васильева

Статья получена 28.11.2016, принята 10.12.2016, опубликована online 13.12.2016

Картина життя в польськомовній прозі Лазаря Барановича та письменників його кола

Лямпрехт Олена Валеріївна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
кафедра української та світової літератури, викладач, Україна

Анотація. У статті розглядається низка характерних для барокової літератури мотивів та образів, пов'язаних із світоглядною концепцією уявлень про дочасне людське життя. Особливу увагу у цьому зв'язку звернено на польськомовні полемічні твори Лазаря Барановича та письменників його кола. З'ясовано характерні особливості художнього вираження теми життя та визначено специфіку опрацювання ідеї марності дочасного людського життя літераторами чернігівського угруповання.

Ключові слова: бароко; полеміка; польськомовні твори; життя; смерть.

УДК 821.161.2

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-9>

Вступ

Польськомовна проза Лазаря Барановича та письменників його кола (Інноцентій Гізел, Іоаннікій Галятовський, Стефан Яворський, Дмитрій Туптало, Антоній Радивиловський та інші) – це щонайперше полемічні твори, де основна увага приділяється, звісно, суто догматичним та обрядовим розбіжностям між православ'ям, католицизмом та мусульманством тощо. Такі розбіжності, скажімо, стосувалися питання правдивості певної віри або Сходження Святого Духа, чи то першенства Римського архиєрея, чи щодо Пресвятої Трійці. У цім зв'язку варто пригадати, зокрема, трактати «Nowa miara starei wiary» (1676) Лазаря Барановича, «Stary Kościół» (1678), «Alfabetum rozmaitym heretykom niewiernym» (1681), «Fundamenta, na których łacinnicy iedność Rusi z Rzymem fundują» (1683) Іоаннікія Галятовського. З другого боку, названі твори відзначалися тим, що зазвичай вони були барвистою мішанкою різних матерій. Задля переконливості думки на тлі з'ясування цих питань постає і ряд інших тем, які, переплітаючись одна з одною, надавали текстам яскравої динаміки. З-поміж них письменники українського бароко звертали пильну увагу на тему життя та смерті. Недарма сама епоха дістала назву «великої руїни», коли життя є швидкоплинним та мінливим, утім смерть залишається чи не одним-єдиним певним явищем.

На цій обставині наголошували у своїх працях В. Перетц [9], Д. Чижевський [21, 22, 23], В. Крекотень [5], Л. Ушкалов [18, 19], А. Макаров [7], В. Шевчук [24], Б. Криса [6] та інші. Завдяки дослідницьким зусиллям, зокрема, цих учених стає зрозумілим, що тема життя та смерті була поважним компонентом барокової культури, своєрідним екраном, на який проєктувалися всі життєві вартості. Утім, слід зазначити, що підставою для такого висновку був розгляд здебільшого тих творів української літератури XVII ст., які писалися українською книжною мовою. Що стосується польськомовної української літератури того часу, то вона залишається в затінку. Лишень деякі літературознавці пробували розглядати цю тему на матеріалі української польськомовної поезії. Найперше тут варто згадати нещодавні книжки Р. Радишевського [33] та Т. Рязанцевої [13], Дж. Броджі Беркофф [27]. Натомість українській польськомовній прозі доби бароко приділяється ще менше уваги. Власне кажучи, монографічні студії на цю тему взагалі відсутні, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Мета роботи полягає в тому, аби описати й зінтерпретувати характерні для барокової літератури мотиви та образи, пов'язані з світоглядною концепцією уявлень про дочасне людське життя.

Досягненню цієї мети підпорядковані такі завдання:

- з'ясувати характерні особливості художнього вираження теми життя у творах Лазаря Барановича та письменників його кола;
- визначити специфіку опрацювання ідеї марності дочасного людського життя письменниками чернігівського угруповання.

Об'єктом дослідження є польськомовні тексти прозової спадщини Лазаря Барановича та письменників його кола.

Результати дослідження

Найприкметнішою рисою українського бароко, яку оприявнює, зокрема, творчість Лазаря Барановича та письменників його кола (Інокентій Гізель, Іоаннікій Галятовський, Стефан Яворський, Димитрій Туптало, Антоній Радивиловський тощо), є релігійна всеосяжність [18, с. 10; 34, с. 144], у межах якої людина постає, у першу чергу, Господнім творивом. «Человек есть второй мир малый, великую и дивную Премудрость Божию в себе заключает: есть бо и небо, и земля, и яже на небеси, и яже на земли, видимая и невидимая: от пупа до главы, яко небо, и паки от пупа дольняя его часть, яко земля. Ибо сия имать силу рождательную и прохождение вод, и звіров телосорастлительных, тако и в сей нижней части человека сия суть. Паки же в горней части его, яко на небеси світила, солнце и луна, гром, ветер, сице и в человекі в главі очи и глас, и дыхание, и мгновение ока, яко молнія, скоростественно. Наипаче же всіх ум многозрительный, вся видяй видимая невидимая, и обдержа, яко горстію, скоростествен, проходя невозбранно небо и землю и паки исходит неудержанно, безсмертен, невидим, самовластен – образ бо есть невидимаго Бога...» [17, с. 161].

Розмірковуючи над такою сутністю людської істоти, Лазар Баранович, як і інші письменники того часу, втілює у своїх творах ідею плинності всього сущого у всесвіті. При тому «великий світ» постає перед людиною, у першу чергу, як «море страстей мірских» [3, с. 93 (зв.); пор.: 25, с. 25; 12, с. 168], «ktore lubo wzroku na się patrzeć daje, jednak wszystkie sie widzieć nie może» [26, с. 125].

Оцим мисленним «морем» «...bez wiosła,... w łodce Cerkiewnej mając Styrników starych Ojców» [26, с. 126], плине людина до вічного «берега»: «Gdzie nad niebo się wody rozlewaia, Wąłów nie znają, lub wiecznie pływają» [26, с. 315; 3, с. 82]. І «пристанищем» цим є, передовсім, Царство небесне [11, с. 253].

Антоній Радивиловський у слові «Корабль же бі посреди моря вляяся волнами, бі бо противен вітр», говорячи про «облудність» світу, подає цілу низку порівнянь, заснованих на різних властивостях моря. «На морю, – каже він, – не может человек быть без небезпеченства, а на сем облудном світі не может быть без оутрапены, без оутисков...» [12, с. 169]. Як зазначає Димитрій Туптало, «как много есть перемен на мори, толико в мірі сем. Якоже на морі во время волнения возносятся волны и низпадают, возходят до небес и низходят до бездн, глаголит Псаломник, тако в мірском волненіи не един Капернаум возвышается до небес и даже до ада низходит» [15, ч. I, с. 404]. Таким чином, той немилосердний світ, в якому перебуває людина, породжує почуття невпевненості та марності (*vanitas*) («wszystko jest marność») [26, с. 10]. Однак «чернігівські письменники», насамперед Лазар Баранович, учили не поривати зі світом, оскільки «... żaden sługa Chrystusow bez utrapienia nie iest, ieśli mniemasz że nie masz prześladowania, ieszcześ nie począł być Chrzścianinem ... Błogosławiony człowiek ktorego Bog karze: karania tedy Pańskiego nie odrzucamy, bo on zrania on u leczy: uderza u ręce iego uzdrowia. W sześciu uciskow wybawi cię, a w siódmym nie tknie cię zle. Wybawy cię od śmierci czasu głodu, a na woynie z ręki miecza, będziesz się śmiał w spustoszeniu» [26, Ч. II, с. 229]. Таким чином, «море» та «пристань» виступають «трансценденціями як життя і смерть» [19, с. 65]. До речі, мабуть, саме за цю рису деякі дослідники закидають письменникам другої половини XVII століття брак емоційної свідомості українського культурного континууму» [8, с. 97–99].

Ще одним поширеним під добу бароко образом був «життя – дорога», а людина – «мандрівник» [35]. При тому сам образ може розглядатися з двох позицій: в його дослівному розумінні, і з точки зору того, яку модель розуміння фабули створює *moralizatio*. З огляду на це, можна виділити дві головні форми алегоричної подорожі. В одному випадку, вона

може бути періодом набування нового життєвого досвіду, вражень, що впливають на все подальше життя, часом перемін, внутрішніх перетворень. Може підкреслювати ті зміни, відділяючи два етапи життя.

В іншому, форма перегрениці – то довге подорожування. Його ціллю є не стільки прибуття до якогось місця «реального» світу, а досягнення конкретного стану, а статися те може тільки у вимірюванні стежок цього світу. Сакральна оптика з тієї форми «дороги» робить земну подорож ходінням шляхом, який Бог визначив для справжніх християн, залишивши на ньому знаки своєї присутності.

Простуючи «середнім шляхом» поміж Скіллою протестанського фаталізму й Харібдою пелагіанства, українські письменники 17–18 ст. змушені також усіляко протівитися намаганням тогочасних «лібертинів» поставити на місце Божого промыслу цілком позбавлений антропних інтенцій природний закон. Вони рішуче відмовляються визнати трагічну самотність «малого світу» в безконачності «світу великого». Відтак, візію світу, що розгортається у творах українських письменників XVII століття, можна описати, зокрема, так: на небі світить сонце («... obraz Ousa jest obraz słońca», [26, ч. II, с. 130]), що своїм промінням освітлює «мандрівникові» «дорогу життя», тим самим звільняючи його серце від сліпоты. Оскільки людина є безсилою самотужки подолати безодню, що пролягає між нею та Богом, Бог надав їй провідника («Obraz Syna jest promień» [26, ч. II, с. 130; 25, с. 44]), за яким слід іти, аби досягнути Царства небесного: «... nadzieie w nim pokładamy u miłość do niego mamy, dla tego Chrystus da w niebie nam zbawienie wieczne» [29, с. 79].

У даній моделі для Лазаря Барановича, як і для багатьох інших українських барокових письменників, характерне поєднання мотиву дороги з біблійним мотивом «виходу» (Книга «Вихід» із «Пятикнижжя» Мойсея). Біблійний вихід був єдиною, даною Богом, можливістю зустрітися з вищою Сутністю. Для того, щоб образ Бога став у центр образної системи уявлень про світобудову, «потрібно було, щоб людська самосвідомість відчула власну вичлененість із природного простору і свою супротивність йому. Характерно, що Яхве знову і знову вимагає від своїх обранців, щоб вони, вступивши в спілкування з ним, передусім «виходили» б кудись в невідомість із то-

го місця, де вони були закорінені до цих пір; так він чинить передусім з Авраамом, а згодом і з усім своїм народом, який Він «виводить» із Єгипту. Цей стан «виходу» явно має в системі давньоєврейської літератури вагомність символу: людина чи народ повинні «вийти» із інертності свого існування, щоб стояти у просторі перед Яхве, як воля проти волі», – вказує С. С. Аверінцев [1]. Отже ж, українські барокові письменники, як правило, послідовно обстоюють ідею своєрідного погоджування з Божим промыслом, за умови вправного виконання людиною призначеної їй ролі. Отже, дорога до «душі» проходить різними шляхами: «морем» чи то блукаючи «лабіринтом», «долиною сліз» або натрапить на «країну сну», чи то на «ярмарок» заверне. І рятунком може бути лише віра в спасіння. Услід за євангельською наукою, Лазар Баранович намагається донести до читачів таку думку: «Obłokszy pancerz wiary u miłości, a przyłbicie nadzieje zbawienia. Czujcie, stojcie w wierze, mężnie sobie poczynajcie, u zmacniajcie się. Ze wszystkiego serca twego czci Ojca twego, a nie zapominaj stękania matki twojej. Pomni żebyś się nie rodził, by nie przez nie; u oddawaj im iako u oni tobie» [26, с. 8(зв).–9]. Утім, протестантське розуміння віри як єдинодостатньої для порятунку зазнає серйозної критики як з боку католиків, так православних богословів, оскільки «Dwie ma nogi człowiek Chrześciański, ktorými ma iść do Pana Boga: Wiarę, bo bez wiary nie podobna podobać się P. Bogu. U uczynki, bo wiara bez uczynkow martwa iest. Wiele ich tedy iest ktorzy iedną nogą idą na wschod, to iest do Pana Boga, wierząc dobrze; ale drugą nogą to iest uczynkami idą na zachod do Baala, to iest do diabła» [26, додаток до I ч.].

Для проповідника ця картина мала ще й інший, більш глибокий зміст, аніж просто заклик до праведного стриманого життя. Заперечуючи лібертинську гадку про всездозволеність у дочасному житті («Heretycy názwani á Labertate, od wolności mowili, że wolno wszystko ná świećie człowiekowi czynić, u grzechu żadnego nie masz» [30, с. 133–134]), чернігівські апологети зазначають, що людина не здатна врятувати душу лише своїми вчинками. Для цього потрібне Христове милосердя [30, с. 295], а самі християни покликані відобразити у власному житті Христа (Гал. 4:19). Таким чином, поява цієї картини

була обумовлена інтересом священика до теми страждань Христових, а саме – до мотиву співрозп'яття [4, с. 117 (зв.); 11, с. 461–460 (зв.)]. Відтак, і подорож набуває характеру «хресної дороги», а хрест [11, с. 504 (зв.)] стає єдиним вартісним символом життя: “Kochane dzieci moje wzywam was z Chrystusem do noszenia iarzma jego... Inszy światowy ciężar uciska i obciarza cię, Chrystusow zaś ciężar podnosi cię; inszy ciężar ma wagę, Chrystusow ciężar ma skrzydła: bo i od ptaka skrzydła ieśli weźmiesz, jakoby ciężar bierzesz, a im bardziej ciężar odcyмуiesz, tym bardziej na ziemi zostanie: niech sie wroci brzemie, a lata: taki jest Chrystusow ciężar” [26, с. 8(зв.)]. Бог нагороджує своєю ласкою тих, хто за ним ідуть. Життя кожної особи знаходить своє місце в Божих планах, людина не є іграшкою, адже вона є образом Божим, а значить – істота “вільна”, тобто має право на вибір як добра, так і зла: “Bog ludziewy przeznaczonych do czynienia dobrego nie przymuszają...zaczynam też y do grzechu Bog ludziewy nie przymuszają, bo iesli by muszają człowiekà Bog do czynienia dobrego y złego, byłby człowiek ná świećcie niewolnikiem, co sie przeciwi Jezusowi Syràchowi, który człowiekà nàzywà wolnym y z wolney woli czynionym dobre y złe uczynki” [30, с. 92]. При тому, зло асоціюється в уяві барокових богословів зі славою, багатством, пияцтвом, гордістю, пихою, хвальбою, високими думками, пиятикою, утіхами, розкошами, скарбами, зрадою, хитрістю, заздрістю, ненавистю [26, Ч. I, с. 108; 12, с. 28; 3, с. 456; 31, с. 16]. Все це марності цього світу, нестали і нетривалі. Всі вони минуть.

Отож, суєтність, марність земного світу ставить людину перед цією проблемою вибору та постійно підштовхує її до пошуків сенсу свого існування. Відтак, людина постійно перебуває на роздоріжжі, обираючи поміж «двома шляхами»: «тісним» («правий шлях» – дорога Христа) і широким («лівий шлях» – дорога гріха) [25, с. 51 (зв.); 16, с. 173]. Звідси постає тема роздвоєння особистості, що відповідає характерним особливостям барокової людини, головна риса якої, як зазначає Б. Криса, – неспроможність правильно усвідомити своє місце в світі. Ба більше, складність цього вибору для простих смертних яскраво оприявнює Лазар Баранович, наголошуючи на тому, що на «дорозі-життя» кожного зі смертних обов'язково супроводжує ян-

гол-диявол, який постійно спокушає її «марнотами» та підштовхує до гріха [26, Ч. II, с. 229]. Таким чином, у peregrinacii душі до вибавлення людина має навчитися розрізняти істину та неістину (така ситуація, напруженого та індивідуального, самостійного вибору, добровільного чи вимушеного, проте обміркованого, як така в цілому характерна для доби бароко [14]. І хоча за своєю природою, «человік на сім світі біжить прудким бігом не так до доброго, яко до злого, не так до цноты, яко до нецноты» [25, с. 130], т. т його «вільна воля» постає «сваволею» супроти Божого промислу, отже, гріхом, ніхто не сміє забувати, що Бог обіймає цілий світ. Шукаючи його сліди, кожен наповнює сенсом свої дії, думки, життя. Той сенс є рухом до істини [26, с. 314] і єдиною мірою наближення до неї усвідомлення суєтності життя [6, с. 20–21], що вже само по собі є кроком до духовного очищення.

Таким чином, барокові письменники, відкриваючи людині таємницю його індивідуального буття, частіше за все наполягають на необхідності долати цю індивідуальність. Тема свободи волі вирішується тут у межах наступної перспективи: людина може залишитись вірною собі та страждати, або розпрощатися з власною волею і підкоритися надособистому закону, тобто по суті перестати бути самим собою. Так чи так, людина повинна пам'ятати, що саме вічність – найвища мета, якої кожен має прагнути. Шлях до неї, на думку письменників Чернігівських атен, пролягає через земне життя людини, яке, порівняно з «вічністю», відзначається своєю всеосяжною плінністю. «Жизнь наша на земли есть движеніє, – стверджував Димитро Туптало, – движется растушу с младенчества в юношество, с юношества в мужество, с мужества в старость, движется ходя, сідя, іздя, ділая. Движеться и непостоянством фортуны, или щастія: днесь богат, утро нищ, днесь славен, утро безчестен, днесь здрав, утро болен, днесь любимый, утро ненавидимый. Движеться и преміненієм нрава: бываєт бо временем добр, временем зол, временем смирен, временем горд, временем трезвен, временем пиянствуяй, временем к Богу тепл, временем далече отстояй от Бога, временем угождай Богу, временем прогнавающ Бога. Убо да вкратці реку: все житіє наше движеніє есть на земли» [15, ч. 3, с. 539–540].

Таке сприйняття життя знаходить potwierдження, коли йдеться про старість: вона не є тут антитезою до віку юнака з його ставленням до життя, а є тим щаблем, де людина та її діяльність просякнуті силами життя й досвідом: «*Stawaj w gromadzie Starców rostopnych, a przyłączaj się z serca mądrości ich, ... a iako roża wsądzo nad strumieniem wod owoc czyńcie, wydajcie z siebie wdzięczną wonność iako kadzidło, wypuszczajcie kwiatki jako lilia, a dawajcie wonność y wypuszczajcie latorośli wdzięczną. Mądrość bowiem zakryta, a skarb, niewidziany*» [26, с. 9 (зв.)], – а значить, є ще одним кроком на шляху до вічності.

Попри всю свою перейнятість повсякчасними турботами та справами невтомний «мандрівник» доби Бароко не може випустити з уваги остаточний пункт своєї життєвої мандрівки: «*Jesli nie dziska umrzeć jutro trzeba, / Smiertelną drogą iędzaią do Nieba; / I sám Pán umarł że pożył na świecie, / Umiera stáry, umiera y dziecie. / Daremno śmierci kto myśli ubieżeć, / Koždemu w prochu kiedyż tedyż leżeć*» [26, с. 479], – що її виражає формула «наближаючись до домовини, ми наближаємося до власної душі» [2, с. 291]. Тож, для письменників українського бароко конструктором життя, засобом надання йому довершеності та осмисленості є смерть, що у їхньому розумінні, залишається чи не одним-єдиним цілком певним явищем [26, с. 10]. Злигодні й воєнне лихоліття наповнюють тексти письменників доби бароко картинами смерті та Страшного суду [2, с. 13], «*albowiem w wielu upadamy wszyscu*» [26, с. 10].

За допомогою картин на тему швидкоплинності життя письменники передають містичний страх перед невідворотною останньою годиною. За християнською традицією, страх перед неминучою смертю не повинен переслідувати людину. Той, хто вірує в Божу любов, у безсмертя та воскресіння душі, готовий до смерті. Стверджуючи цю думку, Стефан Яворський у книзі «Камень віри» зазначає: «Твердость камене віри, от показанія доводнаго, на священних писаниях оутверждаемаго». Смерть тільки зміцнює зв'язок з Богом: людина, що прямує його слідами, входить до неба; завдяки смерті, людина спроможна подивитися на саму себе, на глибинні основи

власного існування: «Положи в умі твоєм испытаніє таково: кто еси ты? Откуда? И камо грядеши? Кто еси? Человек тлінен, гноєн, немощен и всяким бідам подлежащ. Откуда? От персти земные создан, от похоти плотскія зачат, от болізнеї матерних рожден, от нечиста міста произшед. Камо грядеши? В гроб, и ність инаго конца кому, ни царю, н князю, ни богату, ни нищу, ни премудру, ни невіжи, токмо гроб, а в гробі истлініє, червь, смрад, гной, персть, также весма уничтоженіє. Всяк убо узнай себе самага» [цит. за: 20, с. 57]. І певно, що повернути час назад або зупинити його, для того щоб виправити зроблене, ніхто не годен. Таким чином, у творах письменників другої половини XVII століття йдеться не про те, щоб підготувати людину до смерті, як це було в середньовічній літературі, але щоб навчити живих розмірковувати про неї.

Висновки

Отже, на основі аналізу польськомовної літератури Лазаря Барановича та письменників його кола можна зробити висновок, що світоглядна концепція уявлень про барокове дочасне життя має цілу низку власних моделей: приреченість на муки й страждання, страх перед завтрашнім днем і заклик миритися з недосконалістю світу, ілюзорність життя, пошук сенсу існування, смерть як перехід у вічність. Характерно, що образи, якими послуговуються літератори для розкриття цієї теми (всепоглинаючий час, людина – подорожній, життя – мандрівка; корабель, море, пристань тощо), здебільшого є традиційними. Утім, їх оригінальне потрактування полемістами чернігівського літературного угруповання створює в уяві читачів яскраві картини, здатні переконати в істинності їхніх поглядів з метою завоювання якнайширшої аудиторії.

Дослідження творчої спадщини письменників кола Лазаря Барановича містить багатий матеріал для інтерпретації текстів. Отже перед літературознавцями постає завдання подальших досліджень у цій царині.

Список інформаційних джерел

1. Аверинцев С. На перекрестке литературных традиций (Византийская литература: истоки и творческие принципы). *Вопросы литературы*. 1973. № 2. С. 150–183.
2. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти / пер. с фр. ; общ. ред. С. В. Оболенской. Москва : Прогресс-Академия, 1992. 528 с.
3. Баранович Л. Меч духовный. Київ : Друк. Києво-Печерської лаври, 1666. 764 с.
4. Баранович Л. Трубы словес проповідних. Київ : Друк. Києво-Печерської лаври, 1674. 403 с.
5. Крекотень В. І. Українська книжна поезія кін. XVI – поч. XVII ст. *Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст.* / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотень. Київ : Наук. думка, 1978. С. 5–24.
6. Криса Б. Пересотворення світу. Українська поезія XVII – XVIII століть. Львів : Монастир монахів Студійського Уставу. Видавничий відділ «Свічадо», 1997. 215 с.
7. Макаров А. Світло українського Бароко. Київ : Мистецтво, 1994. 287 с.
8. Пахльовська О. Симбіоз культури та ідеології в Україні XVII ст. *Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи* : матеріали I-го Українсько-італійського симпозиуму, 13-16.04.1994. Київ ; Венеція, 1996. С. 85–113.
9. Перетц В. «Księga Śmierci» арх. Лазаря Барановича. КС. 1898. Т. 62. № 9. С. 225–233.
10. Полоцький С. Вечеря душевная. Москва : Тип. Верхняя, 1683. 522 с.
11. Радивилівський А. В'єнец Христов. Київ : Друк. Києво-Печерської лаври, 1688. 543 с.
12. Радивилівський А. Огородок Марії Богородиці. Київ : Друк. Києво-Печерської лаври, 1676. 1128 с.
13. Рязанцева Т. М. Змалювати думку (Концептизм як напрям метафізичної поезії в літературі Європи доби Бароко). Київ : Академія наук України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 1999. 144 с.
14. Софронова Л. А. Человек и картина мира в поэтике барокко и романтизма. *Человек в контексте культуры: Славянский мир*. Москва : Индрик, 1995. С. 56–60.
15. Сочиненія святого Димитрія : в 5 ч. Москва : Синодальная тип., 1865–. Ч. 1–5.
16. Стефан Яворський. Камень в'єры. Москва : Синодальная тип., 1842. 482 с.
17. Транквіліон-Ставровецький К. Євангеліє учителное. Могильов : Друкарня Богоявленського братства, 1697. 363 с.
18. Ушкалов Л. В. З історії української літератури XVII–XVIII століть. Харків : Акта, 1999. 216 с.
19. Ушкалов Л. В. Світ українського бароко. Філологічні етюди. Харків : Око, 1994. 112 с.
20. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода і антична культура. Харків : Знання, 1997. 180 с.
21. Чижевський Д. До проблем бароко. *Сучасність*. 1974. Ч. 4. С. 42–54.
22. Чижевський Д. Поза межами краси (до естетики барокової літератури). Нью-Йорк : Українсько-американське видавниче товариство, 1952. 22 с.
23. Чижевський Д. Слов'янське бароко. *Слово і Час*. 2004. № 10. С. 71–81.
24. Шевчук В. Муза роксоланська. Українська література XVI–XVIII ст. : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2 : Розвинене бароко. Пізнє бароко. 726 с.
25. Baranowicz Ł. Lvtnia Apollinowa koźdey [!] sprawie gotowa : na błogosławiącą rękę iako na takt iaki patrząc [...] Łazarza Baranowicza [...]. Kiiow : Drukarnia Pieczerskiej Ławry, 1671. [345 s.]
26. Baranowicz Ł. Nowa miara starei wiary. Nowogrodek Siewerski : Typographia Archiepiskopska, 1676. 354 s.
27. Brogi Bercoff G. Z zagadnic ryńic kulturowych na ziemiach wschodniosiwiacskich na przykiadzie tryjkkzycznych dziei Stefana Jaworskiego. *Barok w Polsce i w Europie Hrodkowo-Wschodniej: Drogi przemian i osmozy kultur*. Warszawa, 2000. S. 69–83.
28. Galatowski I. Stary kosciół Zachodni nowemu kosciółowi Rzymskiemu pochodzenie Ducha Ś. od Ojca samego pokazuje i Trybunał Ojcow Ś.Ś. za takowy mieć zakazuje. Nowogrodek Siewerski : Typographia Archiepiskopska, 1678. 105 s.
29. Galatowski I. Fundamenta, na ktorych łącznicy iedność Ruśi z Rzymem funduią Czernihów, 1683. 89 s.
30. Galatowski J. Alphabetum rozmaitym heretykom niewiernym dla ich nauczenia i nawrocenia do WiaryKatholickiej od Prawowiernych Katholikow napisane. Czernihow : Typograia Łazarza Baranowicza, 1681. 362 s.

31. Galatowski J. Łabędź z piorami swemi a darami boskimi Chrystus prawowiernemu narodowi chrześcijańskiemu, łabędziowym piorem swej mądrości Boskiej wypisuje przyczyny, dla których długo trwa na świecie sekta mahometañska i dla których wiele narodów przyjęli zakon Mahometow, dla których mahometani szczęście mają, chrześcijan zwyciężają, miasta i państwa chrześcijańskie posiadają. Tenże Łabędź Chrystus łabędziowym piorem swej Matki Boskiej wypisuje fortele wojenne [...]. Nowogrodek Siewerski : Typographia Archiepiskopska, 1679. 66 s.
32. Łużny R. Dawne piśmiennictwo ukraińskie a polskie tradycje literackie. *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich*. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1974. S. 7–36.
33. Radyszewskij R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI – do początku XVIII wieku. Kraków : Wyd-wo od. PAN, 1996. 283 s.
34. Sydorenko A. The Kievan Academy in the seventeenth century. Ottawa : The University of Ottawa Press, 1977. 194 p.
35. Wieczorkiewicz A. Drogi życia i drogi poznania. Alegoryczne wizje wędrówki w literaturze dawnej. *Pamiętnik Literacki*. 1993. Z. 2. S. 3–28.

© O. B. Лямпрехт

Стаття отримана 29.11.2016, прийнята 14.12.2016, оприлюднена online 16.12.2016

The Picture of Life in the Polish Prose by Lazarus Baranovych and the Writers of His Circle

Liampreht Olena

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Department of Ukrainian and World Literature, lecturer, Ukraine*

Abstract. The article deals with a number of motifs and images, typical for baroque literature, which are related to the concept of ideological notions of temporal human life. Particular attention in this connection is drawn to the Polish-polemical works by Lazarus Baranovych and his circle of writers. The characteristics of artistic depiction of the theme of life are clarified and the specific of processing the ideas of futility of human life by Chernihiv writers group are identified.

Keywords: Baroque; controversy; Polish works; life and death.

UDC 821.161.2

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-9>

References

1. Averincev, S. (1973). Na perekrestke literaturnyh tradicij (Vizantijskaja literatura: istoki i tvorcheskie principy) [At the crossroads of literary traditions (Byzantine Literature: Sources and creative principles)]. *Voprosy literatury*, 2, 150–183 (in Russian).
2. Ar'es, F. (1992). *Chelovek pered licom smerti* [The man in the face of death]. Moscow: Progress-Akademija (in Russian).
3. Baranovich, L. (1666). *Mech duhovnyj* [Sword of the spirit]. Kyiv: Druk. Kyievo-Pecherskoi lavry (in Russian).

4. Baranovich, L. (1674). *Truby sloves propovnyh*. Kyiv: Druk. Kyievo-Pecherskoi lavry (in Russian).
5. Krekoten, V. I. (1978). *Ukrainska knyzhna poeziia kin. XVI – poch. XVII st.* [Ukrainian literary poetry end XVI - early XVII]. In V. P. Kolosova, V. I. Krekoten (Eds.), *Ukrainska poeziia. Kinets XVI – pochatok XVII st* (pp. 5–24). Kyiv: Nauk. dumka, 1978. S. 5–24 (in Ukrainian).
6. Krysa, B. (1997). *Peresotvorennia svitu. Ukrainska poeziia XVII – XVIII stolit* [Recreation of the world. Ukrainian poetry XVII–XVIII centuries]. Lviv: Monastyr monakhiv Studiiskoho Ustavu. Vydavnychi viddil “Svichado” (in Ukrainian).
7. Makarov, A. (1994). *Svitlo ukrainskoho Baroko* [Light Ukrainian Baroque]. Kyiv: Mystetstvo (in Ukrainian).
8. Pakhlovska, O. (1996). Symbioz kultury ta ideolohii v Ukraini XVII st. In *Ukraina XVII st. mizh Zakhodom ta Skhodom Yevropy: materialy I-ho Ukrainsko-italiiskoho sympoziumu*, 13-16.04.1994 (pp. 85–113). Kyiv; Venice : n. d. (in Ukrainian).
9. Peretc, V. (1898). “Księga Śmierci” arh. Lazarja Baranovicha. *KS*, 62(9), 225–233 (in Russian).
10. Poloc'kij, S. (1683). *Večerja dushevnaja*. Moscow: Tip. Verhnjaja (in Russian).
11. Radivilovs'kij, A. (1688). *Vънec Hristov*. Kyiv: Druk. Kievo-Pechers'koï lavri (in Russian).
12. Radivilovs'kij, A. (1676). *Ogorodok Marii Bogorodicy*. Kyiv: Druk. Kievo-Pechers'koï lavri (in Russian).
13. Riazantseva, T. M. (1999). *Zmaliuvaty dumku (Konseptyzm yak napriam metafizychnoi poezii v literaturi Yevropy doby Baroko)* [According to describe (as Konseptyzm direction metaphysical poetry in the literature of Baroque Europe)]. Kyiv: Akademiia nauk Ukrainy, Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy (in Ukrainian).
14. Sofronova, L. A. (1995). Chelovek i kartina mira v pojetike barokko i romantizma [Man and the picture of the world in the poetics of the Baroque and Romanticism]. In *Chelovek v kontekste kul'tury: Slavjanskij mir* (pp. 56–60). Moscow: Indrik (in Russian).
15. *Sochinenija svjatago Dimitria* (1865). Moscow: Sinodal'naja tip. (in Russian).
16. Stefan Javors'kij. (1842). *Kamen' vъry*. Moscow: Sinodal'naja tip. (in Russian).
17. Trankvilion-Stavrovec'kij, K. (1697). *Evangelie uchitelnoe*. Mogil'ov: Drukarnja Bogojavlens'kogo bratstva (in Russian).
18. Ushkalov, L. V. (1999). *Z istorii ukrainskoi literatury XVII–XVIII stolit* [History of Ukrainian Literature XVII-XVIII centuries]. Kharkiv: Akta (in Ukrainian).
19. Ushkalov, L. V. (1994). *Svit ukrainskoho baroko. Filolohichni etudy* [World Ukrainian Baroque. Philological studies]. Kharkiv: Olo (in Ukrainian).
20. Ushkalov, L. V. (1997). *Hryhorii Skovoroda i antychna kultura* [Skovoroda and ancient culture]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
21. Chyzhevskiy, D. (1974). Do problem Baroko [The problems of Baroque]. *Suchasnist*, 4, 42–54 (in Ukrainian).
22. Chyzhevskiy, D. (1952). *Poza mezhamy krasny (do estetyky barokovoi literatury)* [Outside beauty (aesthetics to baroque literature)]. New-York: Ukrainsko-amerykanske vydavnyche tovarystvo (in Ukrainian).
23. Chyzhevskiy, D. (2004). Slov'ianske baroko [Slavic Baroque]. *Slovo i Chas*, 10, 71–81 (in Ukrainian).
24. Shevchuk, V. (2005). *Muza roksolanska. Ukrainska literatura XVI–XVIII st.* [Muse roksolanska. Ukrainian literature XVI-XVIII centuries.] (Vol. 2). Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
25. Baranowicz, Ł. (1671). *Lvtnia Apollinowa koźdey [!] sprawie gotowa : na błogostawiającą rękę iako na takt iaki patrząc [...]* Łazarza Baranowicza [...]. Kiiow: Drukarnia Pieczerskiej Ławry.
26. Baranowicz, Ł. (1676). *Nowa miara starei wiary*. Nowogrodek Siewerski: Typographia Archiepiskopska.
27. Brogi Bercoff, G. (2000). Z zagadnic ryńnic kulturowych na ziemiach wschodniosiowiacskich na przykladzie tryjkkzycznych dziei Stefana Jaworskiego. In *Barok w Polsce i w Europie Hrodkowo-Wschodniej: Drogi przemian i osmozy kultur* (s. 69-83). Warszawa: n. d.
28. Galatowski, I. (1678). *Stary kosciół Zachodni nowemu kosciółowi Rzymskiemu pochodzenie Ducha Ś. od Ojca samego pokazuje i Trybunał Ojcow Ś.Ś. za takowy mieć zakazuje*. Nowogrodek Siewerski: Typographia Archiepiskopska.
29. Galatowski, I. (1683). *Fundamenta, na których łacinnicy iedność Ruśi z Rzymem funduią ...* . Czernihów: Typograia Łazarza Baranowicza.

30. Galatowski, J. (1681). *Alphabetum rozmaitym heretykom niewiernym dla ich nauczzenia i nawroczenia do WiaryKatholickiej od Prawowiernych Katholikow napisane*. Czernihow: Typograia Łazarza Baranowicza.
31. Galatowski, J. (1679). *Łabędź z piorami swemi a darami boskiemi Chrystus prawowiernemu narodowi chrześcijańskiemu, łabędziowym piorem swej mądrości Boskiej wypisuje przyczyny, dla których długo trwa na świecie sekta mahometańska i dla których wiele narodow przyjęli zakon Mahometow, dla których mahometani szczęście mają, chrześcijan zwyciężają, miasta i państwa chrześcijańskie posiadają. Tenże Łabędź Chrystus łabędziowym piorem swej Matki Boskiej wypisuje fortele wojenne [...]*. Nowogrodek Siewerski: Typographia Archiepiskopska.
32. Łużny, R. (1974). Dawne piśmiennictwo ukraińskie a polskie tradycje literackie. In *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich* (s. 7–36). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk.
33. Radyszewskij, R. (1996). *Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI – do początku XVIII wieku*. Kraków: Wyd-wo od. PAN.
34. Sydorenko, A. (1977). *The Kievan Academy in the seventeenth century*. Ottawa: The University of Ottawa Press.
35. Wieczorkiewicz, A. (1993). Drogi życia i drogi poznania. Alegoryczne wizje wędrówki w literaturze dawnej. *Pamiętnik Literacki*, 2, 3–28.

© O. Liampreht

Received 2016-11-29, Accepted 2016-12-14, Published online 2016-12-16

Номинация терминов «событие» и «факт» в научно-историческом тексте

Кулешова Людмила Николаевна

*Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого,
кафедра русского языка, зарубежной литературы и методики обучения,
кандидат филологических наук, доцент, Украина*

Аннотация. Статья отражает результаты исследования особенностей реализации номинативной функции научной терминологии на примере используемых в исторической науке терминов «факт» и «событие». Выделены три аспекта номинации: выбор и фиксация референта на основе его конститутивных признаков, дальнейшая категоризация референта и приобретение им коннотативного значения. В статье анализируются отдельные аспекты номинации терминов «факт» и «событие» с описанием их особенностей и общих черт.

Ключевые слова: номинативная функция языка; язык исторической науки; научный термин; факт; событие.

УДК 81.1

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-10>

Введение

Общепризнано, что номинативная функция является основной для языка. Реализация именно этой функции делает язык посредником между человеком и окружающим миром. Вопрос о том, как языковые единицы вычлениают те или иные фрагменты действительности был и остаётся одним из центральных в лингвистике. Вместе с общими проблемами номинации перед исследователями возникают и более конкретные задачи анализа процесса номинации в определённых видах дискурса. Особую важность имеет изучение различных аспектов номинации в научной речи, поскольку именно здесь принципиальное значение получает соотнесение способов обозначения с действительностью. Эффективность науки в большей мере, чем в других видах дискурса, зависит от правильности и глубины представлений о реализации номинативной функции языка науки.

Проблемы номинации пользуются значительным вниманием современных лингвистов. В этой области лингвистики имеются солидные наработки, которые можно уже считать классическими (в частности, работы Е. С. Кубряковой [5], В. Н. Телия [10], Н. Д. Арутюновой [1]). Новые аспекты темы раскрываются исследованиями последних лет. Од-

ним из таких исследований является использованная в этой статье работа М. И. Киосе, которая посвящена техникам и параметрам непрямого наименования в тексте [4]. Автор выделяет в процессе номинации несколько этапов. В качестве первого этапа номинации рассматривается конструирование исходного образа референта или образа референта прямой номинации. Вторым этапом становится этап трансформации исходного образа референта, третьим – этап интеграции множественных образов референта, в результате которого в нашем сознании формируется сложный, динамический интегративный образ [4, с. 115]. Интерес представляет и явление языковой категоризации, то есть механизм конструирования образа референта в системе языковых категорий [4, с. 133]. По мнению Н. А. Голубевой, «новые теории категоризации становятся приоритетным направлением когнитивной лингвистики на сегодняшний день» [2, с. 217]. Своей задачей исследователь видит представление номинативного ресурса языка в когнитивном аспекте [Там же]. Важным принципом современной теории номинации (ономасиологии) является принцип «взаимообусловленности ментальных и языковых процессов», на что указывают А. В. Малинка и О. В. Нагель [6, с. 52]. Это принцип является одним из руководящих в статье.

Одним из приоритетных направлений современной лингвистики является также изучение научного текста как языкового феномена. Среди многочисленных работ, развивающих эту тему, можно выделить те, которые фокусируют внимание на проблеме именования в научном тексте. Так, в работах Т. Н. Хомутовой рассматривается научный текст как «интегральный феномен, взаимосвязанное и взаимообусловленное единство четырех секторов: когнитивного, языкового, культурного и социального, функционирующее как единое целое с помощью механизма коммуникативной деятельности» [11, с. 62]. Взаимосвязанность когнитивных, социально-культурных и собственно языковых аспектов проявляется, очевидно, и в процессе номинации. Как отмечает М. А. Никитина, высокая информативность научного текста связана с тем, что он может выражать не только реальный, но и особый ментальный мир [7, с. 158], что подтверждает анализ материала нашей статьи. Научная лексика представляет собой в значительной степени терминами. Особенности образования терминов посвящена статья С. Н. Чистюхиной, которая справедливо указывает на то, что «в отличие от слов языка общих целей, появление термина проходит более сложный путь и не может быть спонтанным», «при этом номинация может происходить на любом из этапов когнитивного процесса» [12, с. 288]. Особенности научного термина и его возникновения в процессе номинации анализируют Л. В. Разумова, Д. В. Сергеев, Л. А. Бордонская. Исследователи подчёркивают, что «в качестве признаков для номинации предмета могут выступать любые признаки предмета, как его постоянные, так и переменные, часто ситуативные свойства» [8 с. 256], термин же в отличие от других имён «в качестве признаков для номинации предмета могут выступать любые признаки предмета, как его постоянные, так и переменные, часто ситуативные свойства» [8, с. 257]. Что касается категоризации в научном дискурсе, то следует отметить статью И. А. Семиной, которая отмечает разнообразность семантики научной лексики, наличие широкозначных и узкозначных лексем [9, с. 182].

Все перечисленные особенности номинации в научном тексте относятся и к текстам социально-гуманитарных наук, в частности, исто-

рическим. Научно-исторические тексты, однако, имеют свои особенности, которые обуславливают специфику процесса номинации в них. В отличие от естественнонаучных текстов исторически-научные отражают деятельность людей и должны передавать соотношение субъективных и объективных факторов в историческом развитии. Это обстоятельство расширяет и делает более неопределёнными номинативные возможности исторических терминов. Помимо этого и сами авторы-историки, несмотря на критерий научной объективности, вносят личностный, оценочный момент в семантику исторического дискурса, что также усложняет процесс номинации, привнося в него коннотативные семантические оттенки.

Приходится констатировать, что проблема именования в исторических научных текстах не получила ещё достаточного освещения в лингвистике. Целевая задача статьи – выявить особенности именования некоторых исторических терминов на основе анализа их употребления в конкретном историческом тексте. В качестве номинативных единиц взяты широко используемые в историческом дискурсе термины «факт» и «событие». Их употребление анализируется в тексте оригинальной (не переводной, созданной на русском языке) обобщающей работы по истории Германии («История Германии» в 3-х тт.), изданной в 2008 г. [3]. Цитаты из текста указанной работы выделяются курсивом (*Italic*), анализируемые термины – полужирным шрифтом (**Bold**).

Результаты исследования

Мы будем использовать трёхаспектную модель номинации, в некоторой степени коррелирующую с тремя этапами процесса номинации, отражёнными в работе М. И. Киосе [4]. Первый аспект номинации заключается в выборе и фиксации референта на основе его конститутивных признаков. Выделяются существенные признаки референта, которые образуют дифференциальные семы его семантической структуры, а также менее существенные признаки, которые позволяют ограничивать номинативные возможности термина. Второй аспект номинации, связан с дальнейшей категоризацией референта, с выбором и фиксацией его особенных призна-

ков. Подразумевается, что один и тот же термин может указывать на разные категории, относящиеся к одному референту (в нашем случае – разные категории фактов и событий). Представляется необходимым выделение и третьего аспекта номинации, который заключается в коннотативном доопределении референта, внесении в него случайных или внешних ему признаков. Речь идёт об оценочных, эмоционально-экспрессивных, когнитивных коннотациях, которые носят дополнительный характер и не меняют, как правило, основное значение термина. Средствами реализации всех трёх аспектов могут быть помимо прямой номинации лексические средства (лексическая валентность термина), синтаксические (позиция термина в высказывании), а также морфологические (изменение формы слова), выражающие семантические признаки термина.

Факт. Лексема «факт» – одна из базовых категорий исторического дискурса, которая достаточно часто встречается в научных текстах. В её семантической структуре можно выделить следующие дифференциальные семы: а) нечто, существующее объективно; б) нечто завершённое, целостное; в) нечто, что зафиксировано или может быть зафиксировано в историческом исследовании. Все эти семантические признаки являются маркерами, выделяющими подлежащий номинации референт. Они относятся к любому объекту номинации данной лексемы, что позволяет обозначать одной языковой единицей разные объекты.

Тем не менее, существенные признаки термина «факт» могут быть выражены в разной степени, что усложняет процесс номинации. Анализ исторического текста позволяет выделить два типа референтов термина «факт». Первый из них – предельно абстрактная, идеальная сущность, значение которой исчерпывается указанными дифференциальными семами. Его можно описать выражением «факт как таковой». В силу своей абстрактности имя такого идеального объекта используется не в конкретном изложении исторического материала, а в метанаучном дискурсе. В анализируемом тексте такой дискурс представлен в предисловии. Например: *В 1970 г. в издательстве «Наука» вышла «Германская история в новое и новейшее время» в двух томах, которая фактически и использовалась*

студентами как учебное пособие. Но двухтомник был продуктом своего времени, сохранил обусловленную этим временем подборку фактов и их идеологизированную интерпретацию [3, с. 10].

Лексема «факт» находится в синтаксической позиции объекта и не имеет при себе определения, находится в нераспространённом положении. Возможно, однако, именование абстрактно-идеального референта в разных синтаксических позициях.

Одновременно учебное пособие, в смысле истории как, должно обращать внимание на то, что история в том виде, в котором она нам передается, не является голым нанизыванием фактов, а есть творческий акт интерпретирующего повествования, в рамках которого факты сопоставляются и начинают нам «рассказывать», получая значение «исторического факта» [3, с. 11].

Часто обозначение выделяет один из аспектов семантической структуры термина, ставит в фокус номинации одну дифференциальную сему. Это реализуется через лексическую валентность языковой единицы, то есть сочетаемость с другими языковыми единицами в высказывании и тексте. Соответственно, то, что именуется, является фактом, но выделенным с одной стороны.

Возможна номинация с акцентом на объективности факта: *Таким образом, до студентов доводится, во-первых, характер исторических описаний в исторических материалах и их субъективных толкованиях не только с точки зрения фактов или объективного знания, но и с точки зрения авторов, имеющих право решающего голоса...* [3, с. 12].

Возможна также номинация с акцентом на завершённости, целостности факта: *История, по критическому, но удачному выражению Теодора Лессинга, является «толкованием бессмысленного», т. е. созданием рациональной внутренней связи фактов, которые сами по себе являются «голыми», как это говорится по-немецки* [3, с. 12].

«Голые факты» нельзя разделить, они лишены всякой «смысловой нагрузки» кроме своей фактичности.

Наконец, в процессе номинации акцентируется возможность фиксации факта: *Поэтому для редакторов и авторов было важно не*

только сообщать **факты** как таковые, но также показать их различные, даже противоположные толкования ... [3, с. 12].

Другой тип референта, выделяемый в процессе номинации термином «факт», представляет собой конкретный исторический факт, нагруженный некоторым содержанием, то есть объектами, которые его создают (событиями, личностями, вещами, отношениями, процессами). Для выделения и именования такого референта лексема «факт» должна быть распространена в предложении. Говорящему требуется сообщить, какой именно факт имеется в виду.

Средствами такой номинации предстают иногда объект и его определение: *Наиболее красноречивым доказательством тому являются многочисленные **факты**, свидетельствующие о своеобразном манипулировании императором религиозными идеями эпохи* [3, с. 145].

Иногда это прямой объект и связанный с ним не прямой объект: *Давно подмечен **факт** неравномерности развития отдельных регионов Западной Европы после падения Западной Римской империи* [3, с. 56].

Часто встречаются сложноподчинённые синтаксические конструкции, в которых лексема «факт» играет роль слова, присоединяющего придаточную часть предложения: *О масштабах городских поселений этого времени можно судить по тому **факту**, что население Кёльна, названного побывавшим в этом городе английским монахом «центром Германии, городом первой величины», достигала в XII в. 20 тыс. человек* [3, с. 162–163].

Можно отметить как средство такой номинации также предикат при распространённом субъекте: *... завершение генезиса германского варианта феодализма можно считать свершившимся **фактом*** [3, с. 126].

Описанная разновидность номинации исторического факта имеет более сложный характер, чем та, где в качестве референта выступает идеализированный абстрактный объект – факт сам по себе. В более сложном случае слово «факт» относится и к распространяющим его языковым единицам, и к их референту. Например, «факт» можно отнести и к выражению «население Кёльна, ... достигало в XII в. 20 тыс. человек» и к населению

Кёльна XII века. В связи с этим можно говорить о кореферентности двух языковых единиц. Однако, такая кореферентность не является полной. «Факт» указывает на признаки фактичности, а распространяющее его словосочетание или придаточное предложение – на содержание факта без указания на его фактичность. В этом случае номинация отделяет в обозначаемом экстенционал от интенционала. «Факт» выделяет некоторый объект как факт, но не его конкретное содержание, которое именуется дополнительно, но в грамматической и семантической связи с лексемой «факт». То, что реализуется. Можно назвать сложной номинацией, частью которой является лексема «факт».

На процесс номинации оказывает влияние также категоризация референта. Факты при их именовании получают черты разных типов. Каждый тип фактов выделяется распространяющими лексему «факт» языковыми средствами. При этом указание на определённый тип факта придаёт специфику также самому имени «факт».

Анализом текста зафиксированы следующие типы фактов, выделяемые в процессе номинации. Термин «факт» может указывать на процесс: *Сказывался тот **факт**, что стагнация поразила в это время и другие страны* [3, с. 322]. *Уже тот **факт**, что он общался с философами своего времени и сам занимался философией, придал ему облик короля-философа* [3, с. 393].

Референтом номинации может быть результат процесса: *Возведение Пруссии в ранг великой европейской державы стало свершившимся **фактом**. Фридрих II, вернувшись победителем в свою столицу, был вознагражден берлинцами титулом «Великий»* [3, с. 382].

Имя факта может обозначать отношение: *В 1685 г., после смерти бездетного курфюрста Пфальца, Людовик XIV, опираясь на **факт** отдаленного родства с покойным, предъявил претензии на значительную часть территорий Пфальца* [3, с. 365–366].

Эту же роль может играть событие: *Сыграл роль и **факт** рукоположения кёльнским архиепископом ставленника императора, герцога Иосифа Климента, в то время как французский претендент не был утвержден папой* [3, с. 367].

Действие также может быть референтом термина «факт»: *Бисмарк обнародовал **факт** переговоров и, вызвав острый международный кризис, сорвал сделку* [3, с. 478].

Обозначаться может состояние: *Режим «безбюджетного» правления стал **фактом** и продолжался до сентября 1866 г. ...* [3, с. 474].

Категоризация факта происходит также в связи с особенностями исторической области реальности. Фактами можно именовать политические, экономические, военные их разновидности и т. д. Иногда такая категоризация подчёркивается прямой дополнительной номинацией: *Ответом стали массовые крестьянские выступления, ставшие повседневным **фактом** общественно-политической жизни Германии в областях, расположенных к западу от Эльбы* [3, с. 179].

Указание на место и время также сообщает специфику историческому факту: *Для истории Германии важным **фактом** является то, что старшему из Меровингов – Теудериху достались земли по Рейну и Мозелю, территории за Рейном (точно установить на 511 г. их восточные границы не представляется возможным), область по верхнему течению Мааса с городами Туль, Верден, а также Базель, Шалон, Реймс* [3, с. 66].

Влияет ли категоризирующее распространение на номинативную функцию лексемы «факт»? С одной стороны «факт» даёт общее имя разным категориям фактов, происходит обобщённая номинация. В конкретной категории факта термином «факт» выделяется её фактичность, которая не зависит от особенностей факта. С другой стороны, термин «факт» в высказывании жёстко привязан к конкретной категории факта. Номинация реализует возможность распространения имени на данную категорию, притом данная номинация реализует именно такую возможность. Этот процесс можно назвать включающей номинацией в том смысле, что обозначение включает данную категорию в семантику факта. «Факт» здесь семантически адекватен «разновидности факта». Это не просто некоторый процесс, результат или действие, а процесс, результат или действие как факт.

Коннотации также влияют на процесс номинации термина «факт» в историческом тексте. Они усложняют значение лексемы

«факт», а значит, её номинативную способность. Наиболее часты в научном тексте когнитивные коннотации: знания, правдоподобия, очевидности, установленности.

Такие включающие коннотацию способы номинации осуществляются чаще всего через распространяющее определение: *Установленным **фактом** является то, что многие германцы носили кельтские имена (например, знаменитый Ариовист) и наоборот* [3, с. 24].

Возможна также их реализация через глагольную часть предиката: *Археологически установлен **факт**, что массы римского провинциального населения использовались в качестве рабов во внутренней Германии* [3, с. 46].

Реже влияют на номинацию термина «факт» эмоционально-экспрессивные и оценочные коннотации.

Встречаются эмоциональные окраски фактов: *При Таците, как и при Цезаре, соблюдается обычай коллективного гостеприимства (**факт** поразительного архаизма для римских классиков)* [3, с. 33–34].

То же можно сказать об оценочных коннотациях: *Для истории Германии важным **фактом** является то, что старшему из Меровингов – Теудериху достались земли по Рейну и Мозелю...* [3, с. 66].

Коннотации по-своему категоризируют факты. При их участии даётся имя не просто факту, а определённой категории факта. Можно сказать, что эта категория субъективна. Она выполняет важную роль в историческом тексте, давая возможность называть отношение историка к исследуемому материалу.

Событие. История, как известно, это последовательность событий. Выражающее это обстоятельство понятие крайне важно для исторического дискурса. Следует сразу отметить, что термин «событие» имеет более узкую семантику, чем «факт». Не всё, что можно назвать фактом, можно назвать событием. Однако всякое событие можно назвать фактом. В семантической структуре «события» выделим такие дифференциальные семы: а) процессуальность; б) локализация (место и время); в) участники; г) совершённость; событие – то, что произошло. Событием можно назвать только нечто конкретное. Абстрактных событий в истории не бывает. Общее для многих событий наименование передаётся

через множественное число – «события». Не случайно слово «события» часто употребляется в метанаучном дискурсе:

Авторы настоящего учебного пособия хотели бы, в принципе, изложить все события истории Германии, но должны были придерживаться определенных рамок, связанных с ограниченностью объема издания [3, с. 10–11]. Мы считали, что учебное пособие должно быть не только содержательным, но и понятным студенту, написанным живым, образным языком и хорошо иллюстрированным; что события германской истории должны быть изложены в хронологической последовательности... [3, с. 13]. Первый том учебного пособия включает в себя события от рубежа новой эры до провозглашения Германской империи в 1871 г. [3, с. 17].

Сравнивая анализируемый термин с «фактом» следует отметить, что наименование «события» даже в самом общем плане, в метанаучном тексте выделяет конкретный комплекс событий, например, события германской истории, события определённой эпохи, события, изложенные в учебнике. Референтом «событий» не является нечто вполне абстрактное. Номинативная функция этого термина всегда конкретизирующая, ограничивающая референт. Событие само по себе, вне его содержания не является предметом исторического изучения (в отличие от исторического факта).

В представленном тексте по истории Германии почти не используется слово «событие» в единственном числе. Вероятно, это особенность данного текста – общей работы, охватывающей крупные периоды истории со множеством событий. Термин «событие» используется для обобщающего именованья, которого требует материал, подлежащий обобщению. Такой материал не может быть, как правило, уложен в рамки одного предложения. Стандартным для термина «событие» является положение в препозиции или постпозиции относительно части текста, референтам которой придаётся данное имя.

Постпозиция встречается наиболее часто: *Бургунды, стремясь расширить свои территории, вышли из обусловленных договором 409 г. пределов. В 443 г. они были разбиты Аэцием, причем в сражении погиб их конунг Гундахар. Эти **события** впоследствии стали*

одной из сюжетных линий знаменитой «Песни о Нибелунгах» [3, с. 54].

Реже встречается препозиция: *Между тем и в империи произошли **события**, имевшие далеко идущие последствия. После смерти Леопольда I, в 1705-1711 гг. императором был его старший сын, Иосиф I, а в 1711 г. на престол вступил его младший сын, Карл VI Иосиф Франц (1685-1740), бывший претендентом на испанский трон [3, с. 370].*

«События» именуют, таким образом, часть текста, где даётся их описание. Этот термин имеет объективную референцию. В отличие от факта, он указывает именно на объект, а не объект вместе с его фиксацией или знанием о нём. Можно говорить о кореферентности общего имени событий и их описания. Но в отличие от факта, имя «события» не фокусирует семантику на особом дополнительном значении (объективности, завершённости, установленности). Это просто другое имя для того, что уже было (или будет) сказано. В связи с этим можно констатировать наличие полной кореферентности в данном случае.

Полная кореферентность, однако, реализуется при условии номинации конкретных событий. Имеются в виду с лингвистической точки зрения события выраженные законченными синтаксическими единицами – полными предложениями, имеющими главные члены: *Восставших поддержали Речь Посполитая, Франция и Османская империя. Последняя начала в 1682 г. военные действия против Австрии и империи. Эти **события** совпали по времени с действиями Франции в западных немецких землях... [3, с. 366]. Для конкретного события необходим субъект и предикат («Османская империя» и «начала военные действия»), они определяют референт, который именуется «событиями».*

Другая разновидность номинации «событий» соотносит данный термин с более общими референтами. Это происходит, когда не указываются конкретные события, а определённым образом характеризуются. Чаще всего делается указание на место или время событий: *Крестьянской войне предшествовали многочисленные выступления крестьян и горожан в конце XV – начале XVI в., которые можно рассматривать как важную предпосылку событий 1524-1525 гг. [3, с. 249].*

*Конституционное развитие германских государств было приостановлено и получило новый импульс лишь в 1830 г. под влиянием революционных **событий** во Франции и Бельгии [3, с. 438].*

Иногда события соотносятся с определённым историческим процессом: *Рассматривая **события** Реформации как свидетельство начавшегося «вселенского переворота», Мюнцер призывал своих сторонников к активной деятельности... [3, с. 242].*

Общий событийный референт, как правило, выражается распространяющими лексему «события» частями предложения.

Иногда референт именованья ограничивается привязкой к определённому другому событию: *Симптоматична политическая судьба одного из самых ярких его представителей – внука Барбароссы Фридриха II Штауфена (1194-1250), германского короля с 1212 г., императора Священной Римской империи с 1220 г., который в малолетнем возрасте оказался подконтрольным папе, за что и получил прозвище «апулийского мальчика». Однако последующие **события** показали, насколько ошибочной была уверенность Иннокентия III в своем подопечном и насколько сильны были имперские амбиции Штауфенов [3, с. 144].*

Семантическая неопределённость термина выражается тем, что именованье относится только ко времени без точного раскрытия (по крайней мере, пока) содержания событий. Термин «события» в этой номинативной роли выступает, будучи субъектом предложения (предыдущий пример).

Но возможно и положение объекта: *Скульптор побуждал зрителей тщательно обдумать **события** Тайной вечери и проецировать их на собственную жизнь [3, с. 306].*

Иногда номинация уточняется определением объекта: *Наличие в Германии крупных регионов, не затронутых **событиями** 1524–1525 гг., позволяет отказаться от утвердившейся еще в советской историографии концепции фундаментальных последствий Крестьянской войны для дальнейшего развития всех германских земель [3, с. 256].*

При неопределённой номинации «события» выделяют референт, в котором фокусом значения являются семантические признаки «событий» – процессуальность, локализация,

совершенство. Содержательная часть значения при этом оказывается фоном. Подчёркивается только событийность событий. Однако и в этом случае именуемые события не являются абстрактными идеальными объектами, которыми могут оказаться в историческом тексте факты. События всегда относятся к конкретной эпохе, географической области, историческому процессу. Контекстуальные явления в процессе номинации – полученные ранее знания или предвосхищение новых знаний – повышают сематическую и грамматическую роль термина «события» в тексте.

Категоризация в процессе именованья с помощью лексики «события» в рассматриваемом научно-историческом тексте достаточно бедна сравнительно с лексемой «факт». Как правило, события имеют нейтральное значение «событий вообще», «каких-то событий». События всегда включают в себя процесс, место, время, действия и деятелей – исторические личности или общественные институты. Особого акцента на разных компонентах событий, как правило, не делается, поэтому почти всегда можно заменить слово «события» ещё более нейтральным словосочетанием «то, что происходит, происходящее». Например: *Конституционное развитие германских государств было приостановлено и получило новый импульс лишь в 1830 г. под влиянием революционных **событий** во Франции и Бельгии [3, с. 428]. «Конституционное развитие германских государств было приостановлено и получило новый импульс лишь в 1830 г. под влиянием того, что происходило во Франции и Бельгии».*

Термин «события» допускает, впрочем, квалифицирующее определение: *В ходе войны выделяются два периода, между которыми стоит 1759 г. В первом доминировали военные действия, во втором – дипломатические и политические **события** [3, с. 384].*

Гораздо интенсивнее используются лексические валентности термина «события» связанные с коннотативным расширением значения. Такое расширение осуществляется с помощью определений при субъекте или объекте: *Крупным событием эпохи стал выход поэмы «Корабль дураков» (1494) Себастьяна Бранта (ок. 1458 – 1521) – профессора канонического и римского права Базельского университета, адвоката, автора научных и литературных трудов [3, с. 225–226].*

Или с помощью предикации: **Переломными стали события первой трети XVI столетия** [3, с. 313].

В большинстве случаев в именование вносятся элемент оценки («крупный», «переломный», «важнейший»): *Формирование в конце XVII – XVIII в. Пруссии, второй великой державы внутри имперского союза, историки относят к важнейшим событиям немецкой истории* [3, с. 372].

В такой номинации проявляется специфика научно-исторического текста, который не свободен от оценки со стороны автора, не является строго объективным моделированием реальности. «Событие» – нейтральное имя, однако оно модифицируется языковыми средствами, выделяющими его коннотации (событие – как нечто значительное; событие как нечто, заслуживающее включения в историческое описание; событие – как нечто, что нельзя игнорировать).

Выводы

Анализ процесса номинации в научно-историческом тексте с использованием терминов «факт» и «событие» позволил выявить общие и специфические черты в этом процессе. Общим является подтверждённое анализом наличие трёх аспектов номинации терминов исторического текста. Первый аспект номинации заключается в выборе и фиксации референта на основе его конститутивных

признаков. Второй аспект номинации, связан с дальнейшей категоризацией референта, с выбором и фиксацией его особенных признаков. Третий аспект номинации заключается в коннотативном уточнении референта, внесении в него случайных или внешних ему признаков. Исследование показало, что термин «факт» именуется два типа референтов – предельно абстрактную, идеальную сущность и конкретный исторический факт, нагруженный некоторым содержанием. Именованию подвергаются факты разных типов: процессы, результаты процессов, отношения, действия. Именование, в то же время, усложняется коннотациями, в основном, когнитивными. Термин «событие» имеет более узкую семантику, референт выделяемый именованием, имеет большую конкретность, чем в случае с «фактом». Слово «событие» (как правило, во множественном числе) используется в анализируемом тексте для обобщающего именованья, которое требует предварительного или последующего описания того, что подлечит обобщению. Очевидна более бедная категоризация референтов, именуемых термином «события» сравнительно с «фактом», но большая возможность внесения коннотативных смысловых оттенков, в основном оценочного характера. Средствами именованья и его усложнения в обоих случаях выступают прямая номинация, распространение, лексическая валентность.

Список информационных источников

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
2. Голубева Н. А. Номинация и когниция (опыт когнитивного описания номинативной системы языка). *Вестник ННГУ*. 2008. № 6. С. 217–223.
3. История Германии : в 3 т. / под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. Москва : КДУ, 2008. Т. 1: С древнейших времен до создания Германской империи / Л. П. Белковец и др. 544 с.
4. Киосе М. И. Техники и параметры непрямого наименования в тексте : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2015. 434 с.
5. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. 2-е изд. Москва : ЛКИ, 2008. 158 с.
6. Малинка А. В., Нагель О. В. Лексическая номинация: ономаσιологический и когнитивный подходы. *Язык и культура*. 2011. № 4. С. 44–56.
7. Никитина М. А. О когнитивном потенциале метафоры в научном тексте. *Вестник ИГЛУ*. 2010. № 3. С. 157–161.
8. Разумова Л. В., Сергеев Д. В., Бордонская Л. А. От слова к термину. *Учёные записки ЗабГУ*. Серия: Филология, история, востоковедение. 2009. № 3. С. 255–258.

9. Семина И. А. Особенности категоризации в научном институциональном дискурсе (на примере широкозначных имен современного французского языка). *Вестник МГЛУ*. 2012. № 10. С. 169–183.
10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.
11. Хомутова Т. Н. Научный текст: интегральный анализ лексики. *Язык и культура*. 2010. № 4. С. 77–98.
12. Чистюхина С. Н. О некоторых особенностях и функциях термина. *Теория и практика общественного развития*. 2011. № 1. С. 287–289.

© Л. Н. Кулешова

Статья получена 01.12.2016, принята 15.12.2016, опубликована online 17.12.2016

Nomination of the Terms "Event" and "Fact" in the Scientific and Historical Text

Kuleshova Ljudmila

*The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Department of the Russian Language, Foreign Literature and Methods of Teaching,
PhD in Philology, Associate Professor, Ukraine*

Abstract. The article reflects the results of studies of the implementation of the nominative function of scientific terminology used in the example of historical science, the terms "fact" and "event". There were highlighted three aspects of the category: the selection and fixation of the referent on the basis of its constitutive features, further categorization of the referent and the acquisition of their connotative meaning. The article analyzes some aspects of the nomination of the terms "fact" and "event" with a description of their characteristics and common features.

Keywords: nominative function of language; the language of historical science; the scientific term; a fact; an event.

UDC 81.1

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-10>

References

1. Arutjunova, N. D. (1999). *Jazyk i mir cheloveka* [Language and the world of man]. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury (in Russian).
2. Golubeva, N. A. (2008). Nominacija i kognicija (opyt kognitivnogo opisaniya nominativnoj sistemy jazyka) [Nomination and cognition (the cognitive experience nominative language description of the system)]. *Vestnik NNGU*, 6, 217–223.
3. Bonvecha, B., Galaktionova, Ju. (Eds.). (2008). *Istorija Germanii* [History of Germany] (Vol. 1. S drevnejshih vremen do sozdaniya Germanskoj imperii). Moscow: KDU (in Russian).
4. Kiose, M. I. (2015). *Tehniki i parametry neprjamo naimenovanija v tekste* [Technicians and indirect parameters names in the text] (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://www.konf.x-pdf.ru/18filologiya/170951-1-tehniki-parametri-nepryamogo-naimenovaniya-tekste.php> (in Russian).

5. Kubrjakova, E. S. (2008). *Nominativnyj aspekt rechevoj dejatel'nosti* [Nominative aspect of speech activity]. 2nd ed. Moscow: LKI (in Russian).
6. Malinka, A. V., & Nagel', O. V. (2011). Leksicheskaja nominacija: onomasiologičeskij i kognitivnyj podhody [Lexical naming: onomasiological and cognitive approaches]. *Jazyk i kul'tura*, 4, 44–56 (in Russian).
7. Nikitina, M. A. (2010). O kognitivnom potenciale metafory v nauchnom tekste [Cognitive potential of metaphors in scientific texts]. *Vestnik IGLU*, 3, 157–161 (in Russian).
8. Razumova, L. V., Sergeev, D. V., & Bordonskaja, L. A. (2009). Ot slova k terminu [From Word to Term]. *Uchjonye zapiski ZabGU. Serija: Filologija, istorija, vostokovedenie*, 3, 255–258 (in Russian).
9. Semina, I. A. (2012). Osobennosti kategorizacii v nauchnom institucional'nom diskurse (na primere širokoznachnyh imen sovremennogo francuzskogo jazyka) [The particularity of the categorization in scientific institutional discourse (on the material of modern French nouns of wide semantics)]. *Vestnik MGLU*, 10, 169–183 (in Russian).
10. Telija, V. N. (1986). *Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnyh edinic* [Connotative aspect of semantics of nominative units]. Moscow: Nauka (in Russian).
11. Homutova, T. N. (2010). Nauchnyj tekst: integral'nyj analiz leksiki [Research text: integral analysis of lexis]. *Jazyk i kul'tura*, 4, 77–98 (in Russian).
12. Chistjuhina, S. N. (2011). O nekotoryh osobennostjah i funkcijah termina [Some features and functions of the term]. *Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija*, 1, 287–289 (in Russian).

© L. Kuleshova

Received 2016-12-01, Accepted 2016-12-15, Published online 2016-12-17

Методика формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва

Лемешева Наталія Андріївна

Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, лабораторія виховної роботи, пошукувач, Україна

Анотація. Проблема формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва присвячена пошуку ефективних освітніх практик плекання цілісної творчої особистості, яка прагне до постійного пошуку нових знань, оригінальних способів розв'язання життєвих і професійних проблем, цінує культурну спадщину і здатна творчо збагачувати її, змінюючи на краще своє життя й свою країну.

У статті подано визначення поняття «предметна (образотворча) компетентність», уточнено поняття «міжпредметна компетентність», названі складові предметної (образотворчої) та міжпредметної компетентностей; теоретично обґрунтовано методику формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва; висвітлено навчально-методичне забезпечення означеної методики.

Ключові слова: образотворче мистецтво; предметна (образотворча) компетентність; міжпредметна компетентність; художньо-естетична компетентність; художня компетентність; методика формування компетентностей; форми організації навчання; методи навчання.

УДК 37.01

LCC Subject Category: LC8-6691

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-6>

Вступ

У сучасному світі змінюється ставлення до освіти як важливого чинника культурного і соціально-економічного розвитку суспільства, у якому найвищою цінністю є особистість, яка прагне до постійного пошуку нових знань, оригінальних способів розв'язання життєвих і професійних проблем, цінує культурну спадщину і здатна творчо збагачувати її, прагне змінити на краще своє життя й свою країну. Стає очевидним, що назріла потреба у креативних, нестандартно мислячих випускниках загальноосвітніх навчальних закладів, здатних до впровадження інновацій у всі сфери життя.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Орієнтування освітньої політики держави на створення ефективного мистецького освітнього процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, актуалізує проблему формування компетентностей учнів основної школи, зокрема, предметної (образотворчої) і міжпред-

метної засобами образотворчого мистецтва. Адже саме образотворче мистецтво за твердженням психологів (Д. Абрамян, І. Бех, А. Костюк, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, Н. Рождественська, С. Рубінштейн, П. Якобсон) виявляється засобом ціннісно-сміслового осягнення буття. Воно забезпечує цілісність та творчий розвиток особистості, ставить перед собою головну мету – особистісне зростання.

Ми поділяємо думку Л. Масол, про те що для загальноосвітньої школи важливіші не вузькопредметні, а світоглядні параметри вивчення навчальної дисципліни, її значення для загального культурного розвитку особистості [9, с. 11]. Отже, не втрачає гостроти проблема поєднання навчального матеріалу образотворчого мистецтва з іншими шкільними предметами. Саме образотворче мистецтво, завдяки своїм специфічним особливостям та своєю універсальністю, володіє унікальними можливостями збагачувати зміст шкільного освітнього процесу, надавати йому емоційної насиченості, впливати на актуалі-

зацію пізнавального інтересу. Це підтверджують і результати нашого дослідження, в ході якого було встановлено, що вплив емоцій змушує людину прожити знання, завдяки чому відбувається їх привласнення, формуються цінності та здатності до художньої творчості, з подальшим успішним застосуванням результатів мистецького освітнього процесу у життєдіяльності поза школою. Отже, є досягненням такого результату як компетентність.

Компетентність як прагнення і здатність до постійного зростання – це саме той аспект новизни, який сьогодні осмислюється на рівні теорії особистісно орієнтованого виховання, але, на жаль, надто повільно впроваджується у шкільну освітню практику з огляду на недостатню розробку відповідних методик [7, с. 19].

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Проблема розвитку компетентнісної мистецької освіти знаходить своє відображення в офіційних документах, а саме: в Державному стандарті початкової загальної освіти, в Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, Концепції загальної мистецької освіти, Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах і навчальній програмі «Мистецтво». Реалізація основної мети, визначеної Державним стандартом нового покоління освітньої галузі «Мистецтво», передбачає формування в учнів системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як інтегральної основи світогляду, здатність до художньо-творчої самореалізації та культурного самовираження [2].

Компетентності є тими індикаторами, які дають змогу визначити готовність учня до життя, подальшого розвитку та активної участі в суспільній діяльності [12].

Дослідники у царині компетентісного підходу виділяють такі його особливості: перенесення акцентів з освітнього процесу на його результат (С. Адам); націленість на працевлаштування у майбутньому (О. Заблудська); зміщення «акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь, навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні те-

хніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики» (Л. Пращенко); учнецентрована зорієнтованість освітнього процесу (С. Адам, В. Байденко, Н. Гришанова).

В наукових працях вчені розв'язують наукові і практичні завдання, зокрема формування компетентностей школярів (Л. Канішевська, О. Кононко, О. Савченко [19], О. Сухомлинська, А. Хуторський [21]); емоційна компетентність учнів як показника цілісного розвитку особистості (О. Філатова); формування базових компетентностей учнів старшої школи в системі загальної інтегративної мистецької освіти (Н. Миропольська); мистецька компетентність (О. Олексюк); професійна компетентність майбутніх учителів як система знань, умінь і навичок (А. Вербицький, С. Коновець, І. Котов, Н. Кузьміна); творча компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (О. Семенова); художньо-естетична компетентність вчителя (І. Ревенко), формування образотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів (О. Плахотський [14]), фахової компетентності в галузі мистецької освіти (О. Щолокова), компетентність педагогів (Н. Бібік [19], Е. Белкіна, І. Бех, Л. Ващенко, І. Єрмакова, Е. Зеєр, І. Зимня, Л. Масол, О. Овчарук, В. Орлова); класифікація компетентностей в мистецькій освіті (Л. Масол [8–9]).

Попри наявну значну кількість наукових праць, в яких висвітлені науково-методичні основи для розроблення компетентісних моделей навчальної діяльності і належне розроблення ученими різних аспектів компетентісного підходу, водночас відсутні цілеспрямовані системні дослідження, пов'язані з описом і поясненням процесів формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Актуальність предмета дослідження зумовлена суперечностями, що виникли між запитом українського суспільства на практичнодієву та творчу особистість випускника школи; недостатньою розробленістю методичного інструментарію та невизначеністю у виборі методів, прийомів формування компетентностей (предметної і міжпредметної) засобами образотворчого мистецтва. Зокрема, існує

проблема визначення сутності та структури предметної (образотворчої) та міжпредметної компетентностей. Необхідність вирішення цієї проблеми, а також пошук шляхів впровадження в освітню практику методики формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого зумовили проблему теоретичного осмислення таких явищ, як предметна (образотворча) компетентність і міжпредметна компетентність учнів основної школи.

Мета статті – розкрити сутність та структуру предметної (образотворчої), міжпредметної компетентності; висвітлити основні аспекти методики формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва. Для досягнення мети дослідження були поставлені такі взаємопов'язані завдання дослідження:

- з'ясувати сутність та структуру предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей;
- визначити поняття «предметна (образотворча) компетентність»;
- уточнити поняття «міжпредметна компетентність»;
- теоретично обґрунтувати методику формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес навчання образотворчому мистецтву учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Предмет дослідження – методика формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Результати дослідження

Теоретичні засади формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва. Ми припускаємо, що визначення сутності предметна (образотворча) компетентність і міжпредметна компетентність стає можливим завдяки аналізу базового поняття «компетентність».

Шляхом теоретичного аналізу контексту вживання поняття «компетентності» зарубіжними (Д. Макклелланд [28], Дж. Равен [16], А. Хуторської [21]) і вітчизняними (Н. Бібік [7], Л. Масол [8], О. Овчарук [12], О. Савченко [19], О. Пометун [15]) науковцями з проблеми, ми приходимо до висновку, що внутрішню структуру компетентності можна подати у вигляді сукупності взаємопов'язаних між собою компонентів, а саме: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, ціннісно-рефлексивного, емоційно-вольового. Тобто, компетентність побудована на комплексі взаємопов'язаних процедур комбінації мотивів, знань, умінь, досвіду, цінних ставлень, тощо, які відображають інтегровані результати навчання з предметів та особистісні якості, ставлення. Отже, компетентність має особистісно-діяльнісний і міжпредметний характер.

В контексті нашого дослідження заслуговує уваги ґрунтовна класифікація компетентностей у галузі мистецької освіти, запропонована Л. Масол, в якій науковець виокремлює основні групи компетентностей: особистісні, соціальні, функціональні і метапредметні [9, с. 21–22]. Згідно цієї класифікації досліджувані нами компетентності входять до складу функціональних компетентностей, пов'язані з образотворчою діяльністю: «1) предметні (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо); 2) міжпредметні, до яких входять: галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні)» [9, с. 22].

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «компетентність» викликає широкі дискусії серед науковців, які трактують його по-різному. Для глибшого розуміння стану розробленості проблеми формування предметної мистецької і міжпредметної компетентностей учнів основної школи дослідимо державні документи, науково-практичні доробки відомих українських дослідників мистецької освіти, аналіз яких дозволить з'ясувати сутність і зміст понять «предметної (образотворчої) компетентності», «міжпредметної компетентності» та виокремити їхні складові компоненти.

У Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти» [2, розд. 1) термін «предметна мистецька компетентність» визначений як «здатність до розуміння та творчого самовираження у сфері музичного, обра-

зотворчого й інших видів мистецтва, що формується під час сприймання творів таких видів мистецтва і їх практичного опанування [2]. Як бачимо, цей важливий держаний освітянський документ до образотворчої компетентності учня включає «здатність до розуміння творчого самовираження», виділяє практичну діяльність, що виражається у формуванні під час «сприймання творів ... та їх практичного опанування».

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, щодо визначень поняття «образотворча компетентність» обмаль, так за твердженням П. Пайдукова, *образотворча компетентність* художника-педагога сприяє розумінню знання закономірностей практичної реалізації візуальних художніх образів на площині (аркуш паперу, екран монітора тощо), у реальному (інтер'єр класу, виставковий зал) й віртуальному (просторі які застосовуються в різних видах образотворчої діяльності (малюнок, живопис, композиція, комп'ютерна графіка, скульптура, кераміка і т. д.); умінню створювати власні естетично значущі продукти за допомогою різних художніх матеріалів (пензлі, фарби, дерево, глина, папір, віртуальний програмний інструментарій тощо з урахуванням вимог стилю, видів і жанрів образотворчого мистецтва [13, с. 19]. Узагальнюючи вище сказане, робимо висновок, що знання у галузі образотворчого мистецтва, їх практична реалізація у образотворчій діяльності, уміння творити різними художніми матеріалами на основі знань з мистецтвознавства є змістом образотворчої компетентності.

О. Плахотський розуміє образотворчу компетентність майбутнього вчителя початкових класів як новоутворення в структурі особистості, що визначається особливостями його професійної діяльності. Найсуттєвішим показником сформованості образотворчої компетентності є готовність до навчання, розвитку й виховання дітей, використовуючи засоби образотворчої діяльності [14, с. 153].

До професійної-педагогічної діяльності вчителів образотворчого мистецтва С. Коновець вводить компетентності, які, очевидно, відносяться до предметної «такі важливі складові процесу навчання образотворчого мистецтва, як: опанування кольору (ази кольорознавчої компетентності); ознайомлення з формою (обізнаність у галузі формотворення), опанування основ простору (компетентність

відносно законів простору); опанування основ композиції (ознайомлення з особливостями композиції); ознайомлення з мистецькою абеткою (поповнення мистецького тезауруса); сприймання дійсності (включення до процесу сприймання явищ дійсності); сприймання мистецтва (включення до сприймання мистецьких творів) [6].

Отже, визначень поняття «образотворча компетентність» стосуються компетентної професійності викладачів вищих навчальних закладів, учителів образотворчого мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів.

Далі дослідимо поняття «*міжпредметна компетентність*» та уточнимо його зміст щодо навчального предмета «Образотворче мистецтво».

Міжпредметна компетентність – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей [2].

У понятті «естетичні міжпредметні компетентності» Л. Масол вбачає складні особистісні утворення міждисциплінарного характеру, які формуються під час опанування різних видів мистецтва, а також передбачають здатність учня орієнтуватися в естетичних параметрах інших сфер життєдіяльності поза мистецьким колом відповідно до сформованих естетичних ідеалів і цінностей, системи інтегрованих художньо-естетичних знань і досвіду [9, с. 21].

З огляду на те, що *художньо-естетичну компетентність* Л. Масол у своїй класифікації відносить до міжпредметних компетентностей функціональної групи компетентностей, тому наступним кроком, вважаємо за необхідне з'ясувати суть поняття «художньо-естетична компетентність».

Художньо-естетичну компетентність Д. Леонт'єв визначає як здатність читача, слухача, глядача вичерпувати з художнього тексту різні за глибиною й неповторністю змістовно-сміслові пласти. Художньо-естетична компетентність визначає якість естетичного переживання у сприйнятті мистецького твору [11].

Л. Михайлова зазначає, що «... художньо-естетична компетентність передбачає розви-

неність художніх інтересів, смаків, потреб, ідеалів та естетичних ціннісних орієнтацій у галузі мистецтва, художньо-образного мислення, опанування мовами різних видів мистецтва, здатність бути слухачем, глядачем і творцем, вміння сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки, готовність використувати отриманий досвід у самостійній творчій діяльності» [10, с. 3].

І. Ревенко художньо-естетичну компетентність трактує, як обізнаність у галузі мистецтва, прагнення та здатність реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності. Під художньо-естетичним потенціалом науковець розуміє: певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань; уміння та навички художньо-естетичного сприймання, аналізу й інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту тощо [17, с. 143].

Представлені характеристики художньо-естетичної компетентності Д. Леонтьєва Л. Михайлової І. Ревенко відображають загальний рівень естетичного розвитку реципієнта, його досвід спілкування з творами мистецтва, а також ступінь творчості. У це залежить від знань, здатності до сприйняття, володіння специфічними засобами виразності різних видів мистецтва, що дають змогу «перекласти» зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і смислів.

Диференціація поняття «художньо-естетична компетентність» на такі різновиди, як естетична компетентність й художня компетентність, дозволяє виявити загальний і специфічний зміст предметної (образотворчої) і між-предметної компетентностей.

Державний стандарт у галузі «Мистецтво» під естетичною компетентністю розуміє здатність учня до таких видів діяльності: художнє сприймання, аналіз, інтерпретація та оцінювання художніх творів, художнє самовираження, формування власних думок, почуттів, у процесі використання знань і вмінь на практиці [2]. Такі види діяльності є загальними для різних видів мистецтва і визначають загальний зміст предметної мистецької компетентності.

Ґрунтуючись на теоретичних і експериментальних працях сучасних психологів, Д. Леонтьєв обґрунтовує сутність художньої компетентності і виділяє три аспекти, що утворюють її системну єдність. Перший аспект — когнітивна складність картини світу реципієнта, здатність до сприйняття багатомірності та альтернативності мистецтва. Другий аспект — це володіння специфічними мовами різних видів і жанрів мистецтва, набором кодів (Ю. Лотман), що дають змогу дешифрувати інформацію в художньому тексті й перевести зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і смислів. Третій аспект впливає з діяльності природи художнього сприйняття і являє собою ступінь оволодіння системою вмінь і навичок, що визначають здатність особистості здійснювати адекватну текстову діяльність із розпредметнення [11].

Обґрунтовуючи структуру художньої компетентності, О. Семенова називає її складовими наступні компоненти: художня грамотність (це комплекс теоретичних знань, на основі яких можна набути практичні вміння та навички з образотворчого мистецтва); художнє сприйняття (процес відображення людиною творів мистецтва, який є результатом активної духовної діяльності суб'єкта); художні вміння (використання раніше набутого досвіду, певних знань пов'язаних мистецтвом) [20].

Таким чином, ми приходимо до розуміння, того що специфічний зміст предметної (образотворчої) компетентності обумовлений специфікою навчального предмета «Образотворче мистецтво», що полягає у володінні знаннями основ образотворчої грамоти та азів мистецтвознавства, досвіді художньо-творчої практичної діяльності (умінні створювати образи в різних художніх техніках, комунікація на основі та з приводу мистецьких творів, власна творчість).

З'ясовано, предметна (образотворча) компетентність належить до предметних мистецьких компетентностей. Це – багатовекторний показник результативності освітнього процесу й самоосвіти в сфері образотворчого мистецтва, який поєднує такі взаємопов'язані структурні елементи: знання, уміння, досвід практичної діяльності, оціночні судження та ціннісні ставлення, мотиви суб'єктів освітнього процесу.

Отже, на підставі аналізу наукових підходів до розуміння феномену компетентності, сутності понять «предметна мистецька компетентність», «художньо-естетична компетентність», «естетична компетентність», «художня компетентність» можемо визначити поняття *«предметна (образотворча) компетентність»* – це набутий в процесі опанування образотворчого мистецтва учнями досвід зображальної діяльності, пов'язаний із здобуттям нових знань та вираженням ціннісних ставлень в царині образотворчого мистецтва. Узагальнення низки наукових розвідок дає нам можливість виокремити складові компоненти предметної (образотворчої) компетентності, якими є такі компетентності:

- *художньо-ціннісна* – здатність учня виділити естетичні якості художніх творів, пережити й оцінити їх у формі суджень, естетичних почуттів і естетичних вчинків через вираження ціннісних ставлень;

- *художньо-пізнавальна* – уміння здобувати та усвідомлювати художньо-мистецьку інформацію з різних джерел різними способами та оперувати нею;

- *художньо-технологічна* – здатність до практичної творчості різними художніми матеріалами в різних техніках відповідно до специфіки того чи іншого виду образотворчого мистецтва з урахуванням властивостей матеріалів, особливостей площинного чи об'ємного вирішення задуму; здатність сприймати, аналізувати та інтерпретувати художні твори;

- *художньо-комунікативна* – здатність учня обмінюватися інформацією за допомогою засобів образотворчого мистецтва;

художньо-творча – спроможність учня генерувати ідеї, фантазувати з метою самостійного створення оригінальних художніх образів; здатність застосовувати набутий досвід зображальної діяльності у змінених ситуаціях.

Концептуалізація поняття «міжпредметні компетентності» дозволяє зробити висновок, що міжпредметні компетентності формуються на основі поєднання навчального матеріалу двох і більше предметів.

У своєму дослідженні ми поділяємо точку зору Л. Масол, відповідно до якої «для загальноосвітньої школи важливіші не вузькопредметні, а світоглядні параметри вивчення на-

вчальної дисципліни, її значення для загального культурного розвитку особистості» [9, с.11]. На відміну від монопредметного викладання образотворчого мистецтва, застосування елементарних міжпредметних зв'язків, дає додаткові можливості розвитку світоглядних уявлень і розширення мистецьких знань учнів. Л. Масол констатує, що це відбувається завдяки кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь і аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону художньо-естетичних паралелей і узагальнень [9, с.68].

Отже, *міжпредметна компетентність* – це здатність учня застосовувати на уроках образотворчого мистецтва знання, уміння, способи діяльності та естетичні ставлення щодо міжпредметного кола проблем. Складові міжпредметної компетентності – це *внутрішньогалузева* і *міжгалузева* компетентності. Внутрішньогалузева компетентність формується на основі спільного навчального мистецького матеріалу образотворчого мистецтва і музичного мистецтва, міжгалузева компетентність формується на основі міжпредметних зв'язків образотворчого мистецтва й історії, образотворчого мистецтва і літератури, образотворчого мистецтва і біології (природознавства) тощо.

Методика формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва. Наступним етапом нашого дослідження є з'ясування понять «методика», «основні аспекти методики», «метод», «організаційна навчальна форма», «форма навчання» для подальшого теоретичного обґрунтування методики формування образотворчих та міжпредметних компетентностей учнів 5–7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Методика як наука займається розробкою найбільш доцільних методів навчання та виховання, встановлює правила та закони навчального процесу і за допомогою психологопедагогічних методів експериментальних досліджень пропонує нові методики викладання [11, с. 5]. (Методика – це: 1. Сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи. 2. Вчення про методи викладання певної науки, предмета [3, с. 522]).

Метод, за Ф. Беконом, є «усвідомленим способом внутрішньої організації змісту пізнавальної і практичної діяльності, що забезпечує ефективне досягнення певного результату, виконання певної мети [1, с. 189]. За Б. Житником, форми навчання: індивідуальна, парна, групова, колективна, фронтальна, зі змішаним складом [5]. До основної організаційної форми навчання в сучасній школі М. Гадецький та Т. Хлебнікова відносять урок [4].

Отже, методика виступає своєрідним «інструментарієм» для педагога у його професійній діяльності, а методи слугують для створення конкретної методики. Таким чином, під основними аспектами методики формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5–7 класів засобами образотворчого мистецтва ми розуміємо арсенал педагогічних впливів, засобів, форм та методів, тобто навчально-методичне забезпечення викладання образотворчого мистецтва. Теоретичне обґрунтування методики, котра б сприяла впровадженню та реалізації компетентісного підходу в мистецькій освіті здійснювалося з метою визначення таких її складових (форм та методів), які б забезпечили її успішність та ефективність на уроках образотворчого мистецтва та в позаурочний час в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу.

Дослідницький пошук дав змогу представити власний варіант методики формування образотворчих та міжпредметних компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва (далі – Методика).

Засади компетентісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, диференційованого та креативного підходів становили методологічну основу роботи над обґрунтуванням та розробкою Методики. Визначені межі призначення даної Методики дозволили виділити такі вихідні дані для її розробки: вид Методики – педагогічна; масштаб Методики – локальна, яка має функціонувати у межах освітнього процесу загальноосвітнього навчального закладу; мета Методики – забезпечення процесу формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів; змістовні компоненти: когнітивний, розвивальний, виховний, есте-

тичний, творчий, комунікативний, інноваційний.

Розробка Методики здійснювалася відповідно до принципів: структурно-функціональної цілісності, за якими функції (мотиваційна, розвивальна, навчальна, виховна) й структура вважалися взаємозумовленими, взаємозалежними та оптимальними, а обрані складові мали забезпечити ефективне функціонування Методики цілісно, так і її елементів (педагогічних методів, методичних прийомів).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці методичного забезпечення, а саме розроблено [22–27]:

Для розуміння суті дослідження проілюструємо основні аспекти Методики на конкретних приладах форм, методів та прийомів формування структурних компонентів предметної (образотворчої) та міжпредметної компетентностей учнів

В ході дослідження було з'ясовано, що нестандартні уроки образотворчого мистецтва викликають інтерес учнів до мистецького освітнього процесу загалом, та формування означених компетентностей дослідження зокрема. Наведемо приклади основних груп нестандартних уроків образотворчого мистецтва та стисло розкриємо їхню суть.

1. *Уроки оглядового характеру* – урок-панорама, урок-вернісаж, урок-мозаїка. У ході уроків оглядового характеру розглядаються, аналізуються та інтерпретуються твори певного виду, жанру, техніки образотворчого мистецтва.

2. *Уроки подорожі* – урок-екскурсія (віртуальна екскурсія до світових архітектурних шедеврів), урок-прогулянка (парком, міськими вулицями, картинною галереєю), урок-екскурсія, урок-пізнавальні мандрі. Уроки подорожі (екскурсії, мандрівки) в умовах класного приміщення можна проводити як віртуальні мандрівки на основі Інтернет-ресурсів. Вони дозволяють учням потрапити у світовий мистецький простір, у якому твори образотворчого мистецтва, емоційно впливаючи на школярів, є засобами пізнання, творчого перетворення дійсності й ціннісного осмислення.

3. *Уроки практичного спрямування* – урок-майстерня (народної творчості), урок-ділова гра («Студія дизайну»). В ході таких уроків

учні здобувають досвід художньо-творчої діяльності. Під час уроку-діалогу (полілог), уроку-почуттів на основі сприймання та передачі візуальної інформації у школярів формуються комунікативні уміння. Уроки практичного спрямування створюють умови для повноцінного прояву і розвитку образотворчих умінь учнів, обміну художньо-естетичним досвідом через форму міжособистісної взаємодії в атмосфері відкритості, доброзичливості, співтворчості у спілкуванні на рівні «педагог-мистець – учень – учні».

4. *Уроки змагання* – урок-вікторина, урок-турнір, урок-стріла, урок-марафон, урок-конкурс. Створюють умови для сходження кожного учня до нового знання і нового творчого досвіду шляхом гри. Уроки змагання передбачають порівняння досягнень учнів з образотворчого мистецтва.

У змістовному наповнюванні Методики введено як традиційні (словесні: розповідь, бесіда; практичні: демонстрація поетапності виконання роботи, спостереження, аналіз, порівняння, інтерпретація художніх творів, самостійна художньо-творча діяльність тощо), нетрадиційні, новітні й мало використовувані методи та методичні прийоми (особистісно орієнтовані, ігрові, емоційно-регулюючі, творчо-стимулюючі, проблемні, електронно-інформативні, перцептивно-аксіологічні у вербальних та невербальних варіантах).

Побудова композиції переважної більшості уроків образотворчого мистецтва з метою формування предметної і міжпредметної компетентностей учнів, як засвідчили результати дослідження, має включати такі етапи:

- *повідомлення теми та оголошення цілей уроку* з доповненням демонстрацією відповідного мистецького матеріалу (відеоряд з добіркою художніх фотографій (ілюстрацій чи репродукцій картин), слухання уривків з музичних (літературних) творів, перегляд відео тощо). Мистецький матеріал викликає в учнів позитивні емоції, вводить їх в урок, створює атмосферу. Оголошуючи цілі уроку, учитель має акцентувати увагу учнів на цінності компетентностей які набудуть учні і як їх можна буде застосовувати у подальшій життєдіяльності (формування художньо-цінної компетентностей);

- *мотивування учнів* на основі представлення художнього твору як загадки, таємниці, своєрідного шифру, що портретує розгадки, розшифрування. Це має зацікавити школярів новизною інформації, викликати у них позитивний емоційний відгук, допомогти утримувати увагу учнів і краще запам'ятовувати новий навчальний матеріал;

- проведення в ігровій формі *актуалізації опорних знань*, задасть темп уроку, допоможе пригадати учням матеріал попередніх уроків та активізує їхній життєвий досвід, налаштує школярів на активну діяльність;

- *засвоєння навчальної інформації* на основі міжпредметних зв'язків сприятиме оптимізації формування цілісного уявлення учнів щодо опанування інформаційно-пізнавального матеріалу уроку. Проведення бесіди про спільний художній образ у різних видах мистецтва з порівнянням засобів виразності, забезпечить емоційне реагування молодших підлітків щодо образності творів різних видів мистецтв (формування міжпредметної внутрішньогалузевої та предметної художньо-комунікативної компетентностей). Доповнення змісту уроків образотворчого мистецтва цікавою пізнавальною інформацією з інших навчальних предметів (формування міжпредметної міжгалузевої компетентності) здійснить взаємозв'язок навчального матеріалу образотворчого мистецтва і немистецьких предметів, налаштуватиме на емоційне проживання учнями інформаційно-пізнавального матеріалу. Допоможе усвідомити школярам зв'язки образотворчого мистецтва з середовищем життєдіяльності людини. Сприятиме формуванню ціннісного ставлення молодших підлітків до світу через ціннісне ставлення до мистецтва;

- *практична зображальна діяльність* включає підетапи:

1) виконання тренувальних вправ забезпечить набуття учнями художніх технічних навиків та практичних умінь образотворчої діяльності (формування предметної художньо-технологічної компетентності);

2) демонстрація вчителем декількох прийомів поетапності виконання практичного завдання у різних художніх техніках (манерах зображення) сприятиме реалізації комплексного підходу – від естетичного знання до практики та від практики до пізнання досвіду

образотворення (формування предметної художньо-пізнавальної та предметної художньо-технологічної компетентності);

3) самостійна творча робота учнів – спосіб пошуку самовираження в процесі цікавої діяльності, результатом якого є комплекс якостей суб'єктів освітнього процесу (формування предметної художньо-творчої, предметної художньо-технологічної компетентності);

- *обговорення та аналіз* учнівських робіт з акцентуванням уваги на творчих успіхах учнів, впливає на пробудження в них потреби в творчій самореалізації та естетичному самовдосконаленні. Виконана робота учнем – це показник сформованості предметної (образотворчої) компетентності. Вона візуально виражає ставлення суб'єкта навчання до образотворчого мистецтва, демонструє результати пізнавальної та художньо-творчої діяльності (формування предметної художньо-комунікативної, предметної художньо-ціннісної компетентностей).

Учитель, формуючи художньо-ціннісний та художньо-пізнавальний складові компоненти предметної образотворчої компетентності учнів, має створити такі педагогічні умови, щоб учні не просто подивилися на роботу художника, а зрозуміли її ідейний зміст, внутрішньо збагатилися, виявили своє ставлення до твору, усвідомити цінність набутого досвіду в житті. Намагалися, по мірі своїх можливостей, інтерпретувати (відтворювати у власній творчості техніку чи манеру виконання, композиційні чи колористичні вирішення художника) та набували художньо-технологічної компетентності. Усвідомили цінність набутого досвіду та використовували його під час навчання іншим шкільним предметам (замальовуючи географічні карти, створюючи рисунки тварин, рослин чи ілюстрації до літературних творів тощо) та у позаурочній діяльності (участь у конкурсах дитячого малюнка, мистецьких фестивалів, акціях тощо), а також у подальшому житті поза школою.

Основними видами практичної діяльності Методики є ті, що спонукають учнів до роздумів, надають можливість виявити ініціативу й самостійність, потребують винахідливості, творчого підходу – це *сприймання, творчий аналіз, інтерпретація творів мистецтва,*

художньо-творча діяльність на основі застосування стандартних та нестандартних художніх технік та різних матеріалів, Інтернет-ресурсів. Провідна роль в образотворчому мистецькому освітньому процесі формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей молодших підлітків надається духовному піднесенню, творчому діяню, радості від творчих успіхів, захопленню процесом образотворення, усвідомлення цінності мистецтва та практичної значущості набутого зображально-виражального досвіду.

Перелік методів Методики є досить широким, наприклад, *творчого аналізу живописного твору*: «Розмова з портретом», «Розповідь картини», «Зустріч із знайомою картиною»; інтерактивні методи: «Інтелектуальна розминка», «Групування», «Карусель», лото «Картинна галерея»; *методи інтеграції* – міжвидові мистецькі порівняння, зіставлення, паралелі, аналогії, асоціації; театральні-ігрові методи: «Сценічні етюди», «Пластична імпровізація», «Діалог з образом»; *ігрові методи* – дидактичні та рольові ігри: «Арт-естафета», «Туристична агенція», «Студія дизайну», моделювання життєвих ситуацій «Кращий екскурсовод», «Я – мистецтвознавець», «Я висвітлюю мистецькі події в ЗМІ», ігри-подорожі у давнину; *віртуальні екскурсії* провідними світовими музеями, галереями; дискусія в групах тощо. Сукупне використання означених організаційних форм та методів навчання, сприяє формуванню предметних (образотворчих) та міжпредметних компетентностей, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, розвитку лідерських якостей, що робить перебіг освітнього процесу образотворчого мистецтва оптимальним, результат – формування компетентностей, якісним.

Наводимо приклад творчого аналізу живописного твору «Розмова з портретом».

Перший етап – формування предметної художньо-комунікативної компетентності в процесі спостереження та аналізу художнього твору. Форма проведення: робота в малих групах по чотири особи. Кожній групі учнів учитель пропонує розглянути певний живописний портрет та виконати наступне завдання: поспілкуватися з кольорами та відтінками фарб, якими намальований портрет,

потім по черзі розповісти, що повідомили їм барви тла, одягу, волосся, обличчя, рук про характер, життя, звички людини зображеної на портреті.

Другий етап – формування предметної художньо-ціннісної компетентності. Форма проведення – фронтальна. Орієнтовні питання для фронтальної бесіди:

- Чому в наш час (технічного розвитку та високоякісного цифрового фото) цінується живописний портрет?

- Що в роботі портретиста є головним?

- Якби вам захотілося мати власний портрет, якого художника ви б обрали (якого направлення, якої техніки виконання)?

- Які кольори кольору фона і одягу ви б замовили художнику?

Третій етап – продовження формування предметної художньо-ціннісної компетентності. Далі вчитель пропонує учням виконати нетрадиційне завдання, пошук відповідей на цікаве запитання: Що таке може показати портрет «про що не розкажуть нам ні листи, ні щоденники, ні роман, ні лірика, і навіть не виразить музика» (М. Алпатов)?

Четвертий етап – формування міжпредметної внутрішньогалузевої компетентності. Учні разом з учителем на прикладі творів порівнюють засоби якими живописець Ежен Делакруа (Портрет Нікколо Паганіні), письменник (поет) Генріх Гейне (уривок про маестро Паганіні з поезії «Флорентійські ночі»), композитор М. Мусоргський («Карнавал» портрет Нікколо Паганіні) створили образи маестро та роблять висновки, щодо цінності живописних портретів та їх значенні в культурному надбанні людства.

Аналіз живописних творів різних жанрів «Розповідь картини» проводиться таким чином.

Перший етап формування предметної художньо-технологічної та художньо-пізнавальної компетентностей – спостереження та аналіз твору. Форма проведення: робота в малих групах по чотири особи. Учні кожної групи отримують репродукцію певного жанру (пейзаж, портрет, натюрморт, анімалістичний, історичний або соціально-побутовий). Школярі уважно роздивляються репродукції та за сюжетом творів, манерою живописного письма

з'ясовують особливості творчості художника за наступними питаннями:

- Яким кольорам і відтінкам художник надає перевагу?

- Які художні засоби використав митець?

- Як він ставився до людей і природи?

- Про що він захотів розповість людям?

- Що для художника було найголовнішим в житті?

Другий етап – формування предметної художньо-пізнавальної компетентності. Учитель розповідає учням про цікаві факти з життя та творчості художника.

Третій етап – формування предметної художньо-ціннісної компетентності. Учитель допомагає учням знайти відповіді на наступні питання:

- Навіщо художники пишуть картини?

- Чому художник може навчити людей?

- Як ви вважаєте, що змінилося в житті людей, якщо б не було художників?

- Який жанр живопису вам подобається більш за все, і чому? Що в цьому жанрі вас вражає?

Заслугове на увагу прийом «Зустріч із знайомою картиною», коли в опануванні основ образотворчої грамотності (композиції, кольору, художньої техніки), тобто формуванні предметної художньо-пізнавальної та художньо-технологічної компетентностей учнів. Його сутність – у кількаразовому розгляді учнями на різних уроках тієї ж самої картини, але на кожному наступному етапі з іншою метою (аналіз композиційного вирішення, роль кольору в передачі настрою, особливості творчої манери (техніки) зображення художника тощо).

У формуванні предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентності учнів, стійкого інтересу молодших підлітків до навчання образотворчому мистецтву, розвитку їхніх інтелектуальних, комунікативних, художніх здібностей до зображувальної діяльності ефективними є, як засвідчило дослідження, використання ігор нового типу. Це ігритворчі завдання, суть яких полягає у виконанні нетрадиційного завдання, наприклад, порівняти яблуко і книгу і з'ясувати, що між ними спільного і чим вони різняться (яблуко

виросло на дереві, книга зроблена з паперу, папір виготовляють з деревини, а деревину з дерева, отже дерево є спільним і для яблука і для книги як першооснова), відрізняються формою, кольором, фактуро. Прикладом креативної гри є «Домалюй», суть гри полягає у домальовуванні графічного елемента який утворюють різні лінії чи плями так, щоб утворився художній образ.

У ході дослідження встановлено, що позитивне значення у процесі формування предметної художньо-технологічної компетентності мають *репродуктивні методи*, пов'язані зі створенням перед очима учнів художніх образів. Це може бути безпосередня демонстрація поетапності виконання конкретного практичного завдання учителем. Ефективність даного методу забезпечується лаконічністю висвітлення послідовності етапів побудови зображення з акцентуванням уваги на виділенні найважливіших моментів за допомогою використання опорних слів або заголовків, чи текстового інструктажу з метою забезпечення цільової установки на виконання.

Підвищенню рівня творчої активності школярів, їх самовираженню та творчій самореалізації у різних видах художньої діяльності у позаурочний час, а отже набуття учнями предметної художньо-творчої компетентності, сприяє активне залучення учнів до різних видів позаурочної мистецької діяльності, наприклад, участь в естетико-виховних заходах (розробці сценарію та постановці шкільного мистецького свята, шкільного спектаклю, виставці художніх творів, художньо-пізнавальних іграх і вікторинах, дискусіях і диспутах), відвідуванні закладу культури (музею, театру тощо), здійсненні міні-дослідження, спроби власних можливостей у фотомистецтві тощо. Такі форми позакласної виховної роботи в школі доцільно організувати на основі тематики уроків образотворчого мистецтва.

У позаурочній виховній діяльності набуває особливого значення вплив естетизованого середовища і спілкування суб'єктів освітнього процесу, культура відносин учителя й учнів, адже будь-яка форма їхньої взаємодії – це насамперед, «співбуття» педагога і вихованців, «спільне емоційне проживання» тієї чи іншої мистецької події на рівні високої загальнолюдської й естетичної культури [9, с. 49].

Висновки

Аналіз понятійно-термінологічної бази компетентностей дозволяє нам висловлювати ряд вихідних постулатів, спираючись на які ми викладаємо своє бачення сутності предметної (образотворчої) та міжпредметної компетентності учнів основної школи, а саме «предметна (образотворча) компетентність» – це набутий в процесі опанування образотворчого мистецтва учнями досвід зображальної діяльності, пов'язаний із здобуттям нових знань та вираженням ціннісних ставлень в царині образотворчого мистецтва.

З'ясовано, що предметна (образотворча) компетентність учнів поєднує взаємопов'язані структурні елементи: знання, уміння, досвід практичної діяльності, оціночні судження та ціннісні ставлення, мотиви суб'єктів освітнього процесу. Складовими компонентами предметної (образотворчої) компетентності є такі компетентності: художньо-ціннісна, художньо-пізнавальна, художньо-технологічна, художньо-комунікативна, художньо-творча.

«Міжпредметна компетентність» – здатність учня застосовувати на уроках образотворчого мистецтва знання, уміння, навички, способи діяльності та естетичні ставлення щодо міжпредметного кола проблем. Складові міжпредметної компетентності – це внутрішньогалузева і міжгалузева компетентності.

Відповідно до вимог сьогодення сучасна українська загальноосвітня школа має плекати творчу інтелектуально розвинену особистість, здатну до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження. Результат мистецької освіти – набуті компетентності (предметна мистецька і міжпредметна) випускників школи. Результати нашого дослідження засвідчують, що досягти такого освітнього результату можна через упровадження та реалізацію методики формування предметної (образотворчої) і міжпредметної компетентностей учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Перспективи подальшого дослідження полягають у визначенні критеріїв та показників предметної (образотворчої) та міжпредметної компетентності учнів 5-7 класів засобами образотворчого мистецтва.

Список інформаційних джерел

1. Бэкон Ф. Сочинения: [в 2 т.] / сост., общая ред. и вступит. ст., А. Л. Субботина]. Москва : Мысль, 1971. Т. 1. 590 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. *Верховна рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p> (дата звернення 01.11.2016).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
4. Гадецький М. В., Хлебнікова Т. М. Організація навчального процесу в сучасній школі. Харків : Веста, 2003. 136 с.
5. Житник Б. О. Дидактичні форми навчання в особистісно орієнтованій освіті. *Управління школою*. 2004. № 9. С. 23–28.
6. Коновець С. В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 148 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Н. М. Бібік та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
8. Масол Л. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі мистецької освіти / [Л. Масол та ін.] ; за наук. ред. Л. Масол. Київ : Педагогічна думка, 2010. 232 с.
9. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.
10. Михайлова Л. М. Естетичне виховання молоді: компетентнісний підхід. *Вісник національного технічного університету України: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 1. С. 158–162.
11. Леонтьев Д. А. Художественная компетентность как характеристика личности. *Эмоции, творчество и искусство* : тезисы докладов. Пермь, 1997. С. 64–65.
12. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Сучасна освіта*. Дата оновлення: 11.09.2007. URL: <http://osvita.ua/school/theory/381> (дата звернення 01.11.2016).
13. Пайдуков П. В. Формирование профессиональной компетентности у будущих учителей изобразительного искусства в процессе предметной подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Чебоксары : Чуваш. гос. пед. ун-т им. И.Я. Яковлева, 2013. 22 с.
14. Плахотський О. В. Формування образотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2015. № 2. С. 152–156.
15. Пометун О. І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. 2007. № 8. С. 3–10.
16. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
17. Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури. *Мистецтво і освіта*. 2007. № 3. С. 139–146.
18. Ростовцев Н. Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. Москва : АГАР, 1998. 256 с.
19. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / [Н. М. Бібік та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К. І. С., 2004. С. 34 – 46.
20. Семенова О. В. Структурні складові художньо-творчої компетентності. *Молодий вчений*. 2015. № 11. С. 55–59.
21. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций. *Эйдос*. 2005. 12 декабря. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> (дата обращения 01.11.2016).
22. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Кузьменко Г. В., Лемешева Н. А. Мистецтво (інтегрований курс).

Київ : Світоч, 2015. 192 с.

23. Гайдамака О. В. Мистецтво. Київ: Генеза, 2016. 196 с.

24. Лемешева Н. А. Образотворче мистецтво в нашому житті, 7 клас. Черкаси : ЧОІПОПП ЧОР, 2015. 80 с.

25. Лемешева Н. А. Подорож на міжгалактичний фестиваль, 5 клас. Черкаси : ЧОІПОПП ЧОР, 2016. 80 с.

26. Лемешева Н. А. Навчити людину жити в світі прекрасного. *Педагогічний вісник*. 2015. № 3. С. 82–88.

27. Лемешева Н. А. Вчимося бачити і творити прекрасне. *Педагогічний вісник*. 2016. № 3. С. 76–80.

28. McClelland D. C. Testing for competence rather than for “intelligence”. *American Psychologist*. 1973. № 28. P. 1–14.

© Н. А. Лемешева

Стаття отримана 15.11.2016, прийнята 08.12.2016, оприлюднена online 13.12.2016

Methods of Forming the Subject and Interdisciplinary Competences of Secondary School Pupils by Means of Fine Arts

Lemesheva Natalia

Cherkassy Regional Institute of Postgraduate Education of Pedagogical Employees of Cherkassy Regional Council, Educational Work Laboratory, graduate student, Ukraine

Abstract. The problem of forming the subject (fine arts) and interdisciplinary competences of pupils of 5-7 classes by means of visual arts is dedicated to finding effective educational practices of holistic nurturing the creative personality that strives for constant search of new knowledge, original ways of solving problems of personal and professional life, values cultural heritage and can creatively enrich it by changing his or her life and country for better.

The article contains the definition of the “subject (fine arts) competence”, the concept of “interdisciplinary competence”, names the components of the subject (fine arts) and interdisciplinary competences; grounds theoretical method of forming the subject (fine arts) and interdisciplinary competences of pupils of 5-7 classes by means of fine arts; highlights the educational and methodological support of the abovementioned methods.

Keywords: art; subject (fine arts) competence; interdisciplinary competence; artistic and aesthetic competence; artistic competence; method of forming competences; forms of learning methods.

UDK 37.01

LCC Subject Category: LC8-6691

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-6>

References

1. Bjekon, F. (1971). *Sochinenija* [Writings] (Vol. 1). Moscow: Mysl' (in Russian).
2. *Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity* [State standard of basic and secondary education] (Ukraine) 23 November, 2011, No 1392. Retrieved November 1, 2016, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p> (in Ukrainian).

3. Busel, V. T. (Ed.). (2004). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv; Irpin: Perun (in Ukrainian).
4. Hadetskyi, M. V., & Khliebnikova, T. M. (2003). *Orhanizatsiia navchalnoho protsesu v suchasni shkoli* [The organization of educational process in modern school]. Kharkiv: Vesta (in Ukrainian).
5. Zhytnyk, B. O. (2004). Dydaktychni formy navchannia v osobystisno oriietovanii osviti [Didactic learning in personality-oriented education]. *Upravlinnia shkoloiu*, 9, 23–28 (in Ukrainian).
6. Konovets, S. V. (2013). *Estetychni ta etychni zasady optymizatsii profesiinoi diialnosti vykladachiv obrazotvorchoho mystetstva vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Aesthetic and ethical principles of professional optimization of Fine Arts faculty of higher education institutions]. Kirovohrad: Imeks-LTD (in Ukrainian).
7. Bibik, N. M. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects]. O. V. Ovcharuk (Ed.). Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian).
8. Masol, L. (Ed.). (2010). *Formuvannia bazovykh kompetentnostei uchniv zahalnoosvitnoi shkoly u systemi mystetskoj osvity* [Formation of basic competencies secondary school students in the system of art education]. Kyiv: Pedahohichna dumka (in Ukrainian).
9. Masol, L. M. (2015). *Khudozhno-pedahohichni tekhnologii v osnovni shkoli: yednist navchannia i vykhovannia* [Art and technology teaching in primary school: the unity of training and education]. Kharkiv: Drukarnia Madryd (in Ukrainian).
10. Mykhailova, L. M. (2009). Estetychne vykhovannia molodi: kompetentnisnyi pidkhid [Aesthetic education of youth competency approach]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy: Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*, 1, 158–162.
11. Leont'ev, D. A. (1997). Hudozhestvennaja kompetentnost' kak harakteristika lichnosti [Artistic competence as a characteristic of the person]. In *Jemocii, tvorchestvo i iskusstvo : tezisy dokladov* (pp. 64–64). Perm': n. d. (in Russian).
12. Ovcharuk, O. V. (2007, September 11). Kompetentnosti yak kliuch do onovlennia zmistu osvity [Competencies as a Key to Educational Content Renewal]. *Suchasna osvita*. Retrieved from <http://osvita.ua/school/theory/381> (in Ukrainian).
13. Pajdukov, P. V. (2013). *Formirovanie professional'noj kompetentnosti u budushhih uchitelej izobrazitel'nogo iskusstva v processe predmetnoj podgotovki* [Formation of professional competence of future teachers of the fine arts in the course of subject preparation] (Doctoral thesis). Cheboksary: Chuvash. gos. ped. un-t im. I.Ja. Jakovleva (in Russian).
14. Plakhotskyi, O. V. (2015). Formuvannia obrazotvorchoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovyykh klasiv [Formation of pictorial competence of primary school teachers]. *Naukovi zapysky. Serii "Psykhologo-pedahohichni nauky"*, 2, 152–156 (in Ukrainian).
15. Pometun, O. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid v suchasni istorychnii osviti [Competence approach in modern history education]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, 8, 3–10 (in Ukrainian).
16. Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija* [Competence in modern society: the identification, development and implementation]. Moscow: Kogito-Centr (in Russian).
17. Revenko, I. V. (2007). Khudozhno-estetychna kompetentnist uchytelia yak pokaznyk yoho profesiinoi kultury [Artistic and aesthetic competence of teachers as an indicator of its professional culture]. *Mystetstvo i osvita*, 3, 139–146 (in Ukrainian).
18. Rostovcev, N. N. (1998). *Metodika prepodavaniia izobrazitel'nogo iskusstva v shkole* [Methods of teaching art in school]. Moscow: AGAR (in Russian).
19. Savchenko, O. (2004). Uminnia vchytysia yak kliuchova kompetentnist zahalnoi serednoi osvity [The ability to learn as a key competence secondary education]. In O. V. Ovcharuk (Ed.), *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy* (pp. 34–36). Kyiv: K. I. S. (in Ukrainian).
20. Semenova, O. V. (2015). Strukturni skladovi khudozhno-tvorchoi kompetentnosti [Structural components of art creative competency]. *Molodyi vchenyi*, 11, 55–59 (in Ukrainian).
21. Hutorskoj, A. V. (2005, December 12). Tehnologija proektirovaniia kljuchevykh i predmetnykh kompetencij [Technology of designing key and subject specific competences]. *Jejdos*. Retrieved from <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> (in Russian).

22. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Kuzmenko, H. V., & Liemesheva, N. A. (2015). *Mystetstvo (intehrovanyi kurs)* [Art (integrated course)]. Kyiv: Svitoch (in Ukrainian).
23. Haidamaka, O. V. (2016). *Mystetstvo* [Art]. Kyiv: Heneza (in Ukrainian).
24. Liemesheva, N. A. (2015). *Obrazotvorche mystetstvo v nashomu zhytti, 7 klas* [Fine art in our lives, Grade 7]. Cherkasy: ChOIPOPP ChOR (in Ukrainian).
25. Liemesheva, N. A. (2016). *Podorozh na mizhhalaktychnyi festyval, 5 klas* [Journey to the Intergalactic Festival, Grade 5]. Cherkasy: ChOIPOPP ChOR (in Ukrainian).
26. Liemesheva, N. A. (2015). Navchyty liudynu zhyty v sviti prekrasnoho [Teach a man to live in a beautiful world]. *Pedahohichni visnyk*, 3, 82–88. (in Ukrainian).
27. Liemesheva, N. A. (2016). Vchymosia bachyty i tvoryty prekrasne [Learning to see and do wonderful]. *Pedahohichni visnyk*, 3, 76–80. (in Ukrainian).
28. McClelland, D.C. (1973). Testing for competence rather than for “intelligence”. *American Psychologist*, 28, 1–14.

© N. Lemesheva

Received 2016-11-15, Accepted 2016-12-08, Published online 2016-12-13

Индивидуализация образовательного процесса в условиях современной общеобразовательной школы

Романова Оксана Владимировна

Нижнетагильский филиал Государственного автономного образовательного учреждения дополнительного профессионального образования Свердловской области «Институт развития образования», кафедра управления в образовании, кандидат филологических наук, доцент, Россия

Аннотация. В статье рассматривается организационная модель индивидуализации образовательного процесса в общеобразовательных организациях, созданная на основе внутришкольной профилизации. Модель основана на принципах проектирования и реализации индивидуальных стратегий обучения, учитывают индивидуальные особенности и образовательные потребности обучающихся, а также социальные и экономические условия, существующие в сфере образования.

Ключевые слова: индивидуализация процесса образования; внутришкольная профилизация.

УДК 371.31

LCC Subject Category: LB51-885

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-18>

Введение

Индивидуализации образовательного процесса в педагогической практике в последние десятилетия уделяется все больше внимания. Существует немало подходов к определению данного понятия (индивидуализации обучения в современной школе посвящены работы Ю. Ю. Барановой [1], А. К. Костина [4] и др.).

Так, Т. М. Ковалева, анализируя сущность индивидуализации в образовании, подчеркивает принципиальное различие между процессом индивидуализации и индивидуальным подходом в образовании. Она утверждает, что индивидуальный подход в образовании направлен на поддержку эффективности самого процесса обучения, и в этом случае педагог является главным звеном в обучающей системе. При этом педагог, учитывая индивидуальные особенности каждого ученика, подбирает определенные формы, средства и методы обучения не для отдельной личности, а для общей массы учащихся. В итоге, при индивидуальном подходе каждого конкретного ученика сравнивают не с самим собой, а сравнивают его достижения и успехи с достижениями и успехами других обучающихся. Индивидуализация процесса обучения предполагает, что позиция ученика становится активной, т. е. ученик выступает в качестве субъекта обучения. Задача индивидуализа-

ции – это, прежде всего, научить ученика самостоятельно управлять своей образовательной траекторией [3].

А. А. Кирсанов определяет индивидуализацию образовательного процесса как набор педагогического инструментария, соответствующего «...целям деятельности и реальным познавательным возможностям коллектива класса, отдельных учеников и групп учащихся, позволяющим обеспечить учебную деятельность ученика на уровне его потенциальных возможностей с учётом целей обучения» [2].

И. М. Осмоловская, напротив, утверждает, что индивидуализация является «крайней формой дифференциации обучения, при которой учебный процесс строится с учетом особенностей не групп, а каждого отдельного взятого ученика [5].

И. Э. Унт разделяет понятия «индивидуализация» и «дифференциация»: «Индивидуализация – это учет в процессе обучения индивидуальных особенностей учащихся во всех его формах и методах, независимо от того, какие особенности и в какой мере учитываются. Под дифференциацией подразумевается учет индивидуальных особенностей учащихся в той форме, когда учащиеся группируются на основании каких-либо особенностей для отдельного обучения; обычно обу-

чение в этом случае происходит по несколько различным учебным планами и программам» [8].

Несмотря на то, что само понятие «индивидуализации обучения» не является новым в педагогической науке, перед большинством образовательных организаций сегодня стоит проблема выбора наиболее эффективной модели индивидуализации обучения старшеклассников, основанной на имеющемся социальном заказе, учитывающей образовательные потребности и познавательные возможности обучающихся.

Федеральный государственный образовательный стандарт общего образования определил [6], что образование должно стать более индивидуализированным, функциональным и эффективным. Появление нового социального заказа на развитие личности выпускников выдвигает новые требования к организации индивидуального образования. Данная задача может быть решена только с помощью индивидуализации и дифференциации обучения с учетом индивидуальных возрастных, психологических и физиологических особенностей. Решить данную проблему можно с помощью внутришкольной профилизации, основанной на разработке индивидуальных учебных планов старшеклассников.

Результаты исследования

Индивидуализация предполагает принципиально новый подход к образованию, при котором ученик становится субъектом, а не объектом образования. Именно такая «индивидуализация образования» становится частью образовательной политики, способной удовлетворить образовательные потребности обучающегося и профессиональные потребности педагога в специально созданной вариативной образовательной среде. При этом следует учитывать, что только совместные действия учителя и ученика могут определить ближайшую перспективу интеллектуального и личностного развития обучающегося в процессе изучения того или иного предмета, предметной области. Индивидуальная стратегия обучения будет поддерживаться комплексом дидактических средств – индивидуальная учебная программа, учебный план, дополнительные источники ин-

формации, разного уровня задания, тесты для самоконтроля и самооценки, методические рекомендации для учителя, консультации и др., предусматривать психолого-педагогическую поддержку.

Определим основные принципы проектирования и реализации индивидуальных стратегий обучения [7].

Принцип актуализации учебной мотивации предполагает оказание педагогической помощи ученику в осмыслении выбора учебного предмета и осознании личностного смысла его изучения, соотнесения сформулированного смысла приобретения новых знаний со своими познавательными интересами и определения их места в познавательной направленности.

Принцип обеспечения субъектной позиции ученика обеспечивает привлечение обучающегося к активному участию в целеполагании (формулировка на основе личностного смысла цели обучения по индивидуальной программе), в планировании (выбор расширенного или углубленного уровня и объема изучения учебного материала, способов учебной деятельности, определение возможных образовательных результатов и форм их представления, определение сроков промежуточного и итогового контроля и его формы) и оценке результатов учебной деятельности (формулировка критериев оценки).

Принцип смещения акцента с обучения на учение предполагает активизацию самостоятельной работы ученика – ее организацию, самостоятельное овладение учебной информацией, экспериментирование и решение задач, выполнение творческих заданий. При этом меняется и задача учителя, который оказывает педагогическую помощь и поддерживает самостоятельность школьника в его учебной деятельности.

Принцип ориентации на творческую переработку новой информации требует и от учителя, и от ученика решения специфических задач, способствующих развитию мыслительной деятельности, обогащения исследовательского опыта учащегося и т. д.

Только при соблюдении данных принципов можно утверждать, что ученик, самостоятельно продвигаясь в своем образовании, не остается один на один с проблемами, возникающими в процессе обучения.

Кроме того, при индивидуализации учебной работы необходимо учитывать особенности обучающихся [1]:

- обучаемость, как общие умственные способности, а также специальные способности;
- учебные умения;
- обученность, которая состоит как из программных, так и внепрограммных знаний, умений и навыков;
- познавательные интересы (на фоне общей учебной мотивации).

Индивидуализация обучения старшеклассников будет способствовать не только повышению качества образования за счет дифференциации содержания образования, но и реализации личностного компонента – воспитания самостоятельности, ответственности, свободы выбора, сохранения здоровья обучающегося.

В настоящее время идеи индивидуального образования начали внедряться в тех образовательных организациях, которые на практике стремятся обеспечить удовлетворение индивидуальных потребностей школьников, не только развивая его личность, но и создавая необходимые организационные условия. Среди форм индивидуализации обучения наиболее используемыми являются:

- организация самостоятельной работы обучающегося в зависимости от его индивидуальных особенностей;
- создание постоянных или временных групп по какому-либо предмету или его разделу (элективные курсы);
- разработка и реализация программ внеурочной деятельности обучающихся.

Таким образом, индивидуализированная модель обучения, прежде всего, должна рассматриваться как комплекс изменений в организации образовательного процесса, как необходимое проектирование условий, способствующих разработке возможных вариантов образовательных маршрутов учащихся и формированию и становлению актуальных компетенций выпускника.

В условиях профильного обучения в старших классах школе требуется решить две основные задачи, одна из которых – организационная, направленная на формирование и со-

провождение индивидуальной образовательной программы обучающегося, а другая заключается в создании такого учебного пространства, которое позволит старшекласснику в полном объеме реализовать свои учебные планы. И от того, как будут решены организационные и методические вопросы организации индивидуальной формы обучения, будет зависеть организационная модель обучения.

Сегодня самой распространенной в образовательных организациях является модель внутришкольной профилизации – профильного обучения по индивидуальным учебным планам.

Необходимо отметить, что организация обучения по индивидуальным учебным планам требует, в первую очередь, устранения ряда существенных противоречий:

- между разнообразием образовательных потребностей обучающихся и их родителей и возможностями традиционного профильного образования по удовлетворению их потребностей и развитию потенциала;
- между избирательностью образовательных интересов обучающихся и унифицированным учебным планом.

Фактором подготовленности образовательных организаций к реализации стандарта общего образования можно считать готовность школ к устранению данных противоречий и формированию индивидуальных учебных планов и индивидуальных образовательных программ, нацеленных на развитие личностного потенциала школьников, их самоопределения. Именно поэтому введение профильного образования в старшей школе основывается на идее введения индивидуализированных учебных планов.

Проектируемое на данной основе обучение чаще всего является многопрофильным (организовывается несколько профилей обучения), так как гарантирует реализацию основной образовательной программы школы на уровне каждого учащегося, исходя из его потребностей и интересов. Кроме того, школа может быть в целом не ориентирована на конкретные профили, однако за счет увеличения числа предполагаемых профильных и элективных курсов предоставлять обучающимся (в том числе в форме межклассных

групп) в полной мере реализовать свои интересы и потребности (индивидуальные профильные образовательные программы).

В рамках данной модели возможна разработка индивидуального учебного плана обучающегося, который становится этапом в реализации индивидуального образовательного маршрута и индивидуальной образовательной траектории, что делает такую организационную модель обучения актуальной.

Обучение по индивидуальным учебным планам в данном случае рассматривается не только как комплекс изменений в организации образовательного процесса, но, прежде всего, как проектирование условий, вызванных этими организационными изменениями и способствующих приобретению важных качеств личности, исходя из возрастных особенностей обучающихся. Изменения в образовательном процессе способствуют становлению компетенций самосовершенствования личности, социального взаимодействия, познавательной деятельности, компетенций деятельности (планирования, проектирования, моделирования, прогнозирования, исследовательской деятельности).

Моделей обучения школьников на основе индивидуальных учебных планов может быть множество. Однако их использование в реальной практике зависит от потенциальных возможностей образовательной организации: финансово-экономических, кадровых, материально-технических, временных, территориальных и т. д. Например, при наличии финансовых и кадровых условий можно обучать каждого школьника индивидуально. Наиболее целесообразной и экономически эффективной будет модель обучения с учетом количественного состава учащихся во временных (предметных) группах и классах. Организационно группы объединяются местом, временем, составом и количеством обучающихся, что позволяет объединить учащихся, сделавших одинаковый выбор курсов в одном месте и в одно время.

Главной задачей индивидуального плана становится создание необходимых условий для перехода от освоения учебных программ к конструированию индивидуального образовательного маршрута обучающегося, проектированию его индивидуальной образовательной траектории, прогнозированию обра-

зовательных результатов в соответствии с личностными потребностями и профессиональными предпочтениями. То, что старшеклассники при переходе на обучение по индивидуальному плану получают возможность реализовывать собственный образовательный маршрут, способствует приобретению ими профильной компетентности, которая выражается в готовности приобретать и использовать знания, необходимые для профессионального самоопределения и самореализации.

Для того чтобы разработать учебный план старшей школы, необходимо:

- изучить образовательные потребности старшеклассников;
- определить возможности педагогов в преподавании предметов на профильном уровне, создании условий обучающимся для самостоятельной, проектной и исследовательской деятельности, по использованию интерактивных методов обучения;
- с учетом потребностей учащихся и возможностей педагогического коллектива разработать рабочий учебный план школы, который станет основой для составления индивидуальных учебных планов.

В рамках реализации индивидуального образовательного маршрута особое значение приобретают профессиональные пробы, социальные практики, формирование самостоятельности и активности обучающихся в приобретении новых знаний. Поэтому задачей педагогов становится создание таких условий, которые обеспечат успешность самостоятельной деятельности старших школьников по достижению поставленной учебной цели и приобретению навыков самоорганизации: вариативность самостоятельной работы в рамках урока, формирование навыков от простых к более сложным, использование различных форм деятельности учащихся, соотношение объема, сложности задания с темпом его выполнения, формирования способности старшеклассника осознавать и оценивать результаты своего достижения. Форма обучения по индивидуальным планам способствует проявлению и формированию социально значимых качеств личности: коммуникабельности, умению работать в команде, креативности, толерантности и т. д. Кроме того, небольшой состав профильных групп

позволяет педагогу использовать разнообразные средства и технологии обучения, а организационная предметно-поточная система обучения позволяет школьнику проектировать собственное время, что, соответственно, развивает чувство ответственности и заставляет обучающегося проводить постоянный самоанализ.

Изменив форму обучения старшеклассников, необходимо провести изменения и в области содержания обучения. Основными направлениями деятельности педагога ставятся не только изучение отдельных глобальных тем и проблем в рамках учебного занятия, но и учет междисциплинарного характера изучаемого материала, интеграция учебных тем и проблем, решение задач проблемного характера, формирование культуры мышления и исследования с помощью организации проектной и учебно-исследовательской деятельности школьников. В этом случае создается искусственная образовательная среда, в которой развиваются универсальные возможности обучающегося. При этом индивидуальный учебный план выполняет функцию прогнозирования для старшеклассника – предоставляет возможность выбора предметов для изучения; индивидуальная образовательная программа выполняет функцию проектирования – предоставляет возможность самостоятельно составлять программу образовательной деятельности; индивидуальный

образовательный маршрут выполняет функцию конструирования образовательной деятельности – предоставляет возможность учебнику самостоятельно определять, в какой последовательности, в какие сроки и какими способами будет реализована образовательная программа.

Выводы

Таким образом, суть организационных изменений, способствующих индивидуализации образовательного процесса, заключается в том, что у обучающихся появляется возможность формирования адекватной сделанному выбору самооценки, являющейся основным показателем зрелости личности и способствующей осознанному выбору дальнейшего образования, в том числе и профессиональному. Модели индивидуализации процесса обучения позволяют создать условия для проявления учащимися активности и самостоятельности, атмосферу заинтересованности, стимулирования инициативности, оценивания деятельности учащихся по особенностям достижения конечного результата. Организация образовательного процесса на основе индивидуализации – процесс, действительно, инновационный, требующий создания насыщенного образовательного пространства.

Список информационных источников

1. Баранова Ю. Ю. Индивидуализация обучения: возможности и ресурсы в аспекте введения Федеральных государственных образовательных стандартов общего образования. *Научное обеспечение системы повышения квалификации.* 2012. № 1. С. 123–129.
2. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности школьников. Казань : Татарское кн. изд-во, 1980. 219 с.
3. Ковалева Т. М. Открытое образование и современные тьюторские практики. *Проблемы современного образования.* 2010. № 4. С. 19–23.
4. Костин А. К. Профильное обучение: на пути к индивидуализации обучения и свободы выбора. *Magister Dixit.* 2014. № 2(14). С. 65–70.
5. Осмоловская И. М. Организация дифференцированного обучения в современной общеобразовательной школе. Москва : Институт практической психологии, Воронеж : МОДЭК, 1998. 137 с.
6. Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта среднего общего образования : приказ Министерства образования и науки России от 17.05.2012 № 413. URL <https://goo.gl/psAZzo> (дата обращения 01.12.2016).
7. Технология проектирования и реализации индивидуальных учебных планов в школе / сост. И. В. Жижина, И. В. Анянова. Нижний Тагил : НТФ ИРО, 2014. 160 с.

8. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. Москва : Педагогика, 1990. 192 с.
9. Об образовании в Российской Федерации : Федеральный закон от 29.12.2012 № 273-ФЗ. URL: <https://goo.gl/81ZcLO> (дата обращения 01.12.2016).
10. Чернякова И. Л. Индивидуализация обучения как инновационная идея современной педагогики: историко-культурный контекст. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2009. № 4. С. 18–23.

© О. В. Романова

Статья получена 09.12.2016, принята 26.12.2016, опубликована online 29.12.2016

Individualization of Educational Process in Today's Secondary School

Romanova Oksana

Nizhny Tagil branch State Autonomous Educational Institution Additional Professional Education "Institute of education development", Department of Management in Education, PhD in Pedagogic Science, Associate Professor, Russia

Abstract. This article discusses the organizational model of individualization of the educational process in educational institutions, established on the basis of intra-profiling. The model is based on the principles of planning and implementation of individual learning strategies, it takes into account the individual characteristics and educational needs of students, as well as social and economic conditions that exist in the field of education.

Keywords: individualization of the educational process; intra-profiling.

UDC 371.31

LCC Subject Category: LB51-885

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-18>

References

1. Baranova, Ju. Ju. (2012). Individualizacija obuchenija: vozmozhnosti i resursy v aspekte vvedenija Federal'nyh gosudarstvennyh obrazovatel'nyh standartov obshhego obrazovanija [Customization of training: opportunities and resources in the aspect of the introduction of the federal state educational standards for general education]. *Nauchnoe obespechenie sistemy povyshenija kvalifikacii*, 1, 123–129 (in Russian).
2. Kirsanov, A. A. (1980). *Individualizacija uchebnoj dejatel'nosti shkol'nikov* [Individualization of educational activity of schoolboys]. Kazan': Tatarskoe kn. izd-vo (in Russian).
3. Kovaleva, T. M. (2010). Otkrytoe obrazovanie i sovremennye t'jutorskie praktiki [Public education and modern practices tyutorskie]. *Problemy sovremennogo obrazovanija*, 4, 19–23 (in Russian).
4. Kostin, A. K. (2014). Profil'noe obuchenie: na puti k individualizacii obuchenija i svobody vybora [Profile education: towards the individualization of learning and freedom of choice]. *Magister Dixit*, 2(14), 65–70 (in Russian).
5. Osmolovskaja, I. M. (1998). *Organizacija differencirovannogo obuchenija v sovremennoj obshheobrazovatel'noj shkole* [Organization of differentiated learning in a modern comprehensive school]. Moscow: Institut prakticheskoj psihologii, Voronezh: MODJeK (in Russian).
6. *Ob utverzhdenii federal'nogo gosudarstvennogo obrazovatel'nogo standarta srednego obshhego obrazovanija* [On approval of the federal state educational standard of secondary education] (Russia) 5 May 2012, No 413. Retrieved December 1, 2016, from <https://goo.gl/psAZzo> (in Russian).

7. Zhizhina, I. V., & Anjanova, I. V. (Eds.). (2014). *Tehnologija projektirovanija i realizacii individual'nyh ucebnyh planov v shkole* [Technology design and implementation of individual educational plans, school]. Nizhnij Tagil: NTF IRO (in Russian).
8. Unt, I. Je. (1990). *Individualizacija i diferencijacija obuchenija* [Personalization and differentiation of training]. Moscow: Pedagogika (in Russian).
9. *Ob obrazovanii v Rossijskoj Federacii* [On Education in the Russian Federation] (Russia) 29 December 2012, No 273-FZ. Retrieved December 1, 2016, from <https://goo.gl/81ZcLO> (in Russian).
10. Chernjakova, I. L. (2009). Individualizacija obuchenija kak innovacionnaja ideja sovremennoj pedagogiki: istoriko-kul'turnyj kontekst [Individualization of training as an innovative idea of modern pedagogics: the historical and cultural context]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, 4, 18–23 (in Russian).

© O. Romanova

Received 2016-12-09, Accepted 2016-12-26, Published online 2016-12-29

Аналіз динаміки ринків маркетингових сервісів в аспекті антикризового стратегічного управління

Іванова Наталя Сергіївна

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг), кафедра маркетингу та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент, Україна

Анотація. Метою проведеного дослідження є визначення основних сучасних маркетингових сервісів за даними динаміки медіа ринку України. Маркетингові сервіси при цьому розглядаються як інструменти, що забезпечують антикризове управління розвитком бізнесу в стратегічному аспекті. Науково-практична значущість дослідження полягає у результатах трендового аналізу динаміки медіа ринку України та його складових, результати якого дозволили зробити висновок про вагомість Інтернет-реклами як сучасного маркетингового інструмента в умовах антикризової політики. В результаті проведеного дослідження отримано прогнозні значення обсягів та частки ринку Інтернет-реклами в структурі медіа ринку України на наступний період.

Ключові слова: антикризовий маркетинг; структура медіа ринку; Інтернет-реклама; трендовий аналіз; стратегічне управління.

УДК 339.138

JEL Classification: M3

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-7>

Вступ

Сучасні умови розвитку економічних процесів вимагають від суб'єктів господарювання швидкого і своєчасного адаптування до зовнішнього середовища та відповідного коригування стратегії розвитку бізнесу. Особливо гостро це відчувають фахівці з маркетингу. Адже під впливом розвитку всіляких комунікацій, економічних кризових явищ (зменшення доходу населення) змінюються вимоги споживачів як до товарів так і до отримання інформації про них. Все це вимагає від управління бізнесом розробки та впровадження антикризових заходів.

Сьогодні науковці, які досліджують маркетингові рішення антикризового управління підприємством, не прийшли до єдиної думки щодо визначення поняття «антикризовий маркетинг», його інструментів. Іноді під час кризового стану економіки антикризовий маркетинг прирівнюють до комунікаційних кампаній із гаслами «антикризові ціни», «антикризові пропозиції» [5]. На нашу думку, антикризовий маркетинг це сучасний стратегічний маркетинг організації, який передбачає реалізацію стратегію розвитку організації саме в умовах кризи. Сучасним підприємствам, які мають стратегічні плани подальшого

розвитку, необхідно ще на етапі формування стратегічного маркетингового плану врахувати кризові умови подальшого функціонування, формувати саме антикризовий маркетинговий план із відповідними інструментами його реалізації.

Більшість фахівців з антикризового управління у своїй практиці для виходу з кризи звертаються лише до класичних видів традиційних маркетингових стратегій посилаючись на підручники з менеджменту. При цьому науковці стверджують про неприпустимість такого підходу, адже, у такому випадку ігноруються інноваційні маркетингові підходи та інструменти, які мають на меті подолання негативних наслідків кризових явищ та пошук нових можливостей [5]. Власне, треба пам'ятати, що для бізнесу криза це не тільки складні умови функціонування, але і нові можливості, які можна реалізувати за умови застосування сучасних маркетингових інструментів.

Саме з цієї позиції прийнято рішення про необхідність дослідити ринок маркетингових сервісів та визначити пріоритетні маркетингові інструменти для реалізації стратегічного маркетингового плану організації в умовах кризи.

Результати дослідження

В умовах економічної кризи всі суб'єкти економічної системи (бізнес, населення, держава) переживають складні часи. При цьому споживачі прагнуть знизити витрати, менше експериментувати і повернутися до якісних і практичних речей за розумні гроші. Для бізнесу кризу можна розглядати і сприймати як справжній виклик, який дає можливість по-іншому поглянути на залучення клієнтів і набір маркетингових інструментів, що використовуються на практиці.

Головною складністю в кризу є значно обмежений маркетинговий бюджет, в умовах якого необхідно донести інформація про ваші продукти до потенційних споживачів, переманити клієнтів, переконати їх у ваших перевагах. Сьогодні існує багато суперечок серед

фахівців щодо необхідності виділяти антикризовий маркетинг в окремих сегмент.

Основні принципи, яких потрібно дотримуватися в умовах кризи:

- вимірність рекламної віддачі;
- цільове витрачання рекламного бюджету;
- активна робота з найбільш зацікавленими сегментами аудиторії.

Виникає необхідність у використанні певних інструментів, які дають максимальний результат для вирішення цих маркетингових завдань.

За даними інформаційних джерел [1-4] проведено аналіз динаміки медіа ринку України за 2007-2015 рр., коливання обсягів ринку співпадають із розвитком кризових явищ (рис. 1).

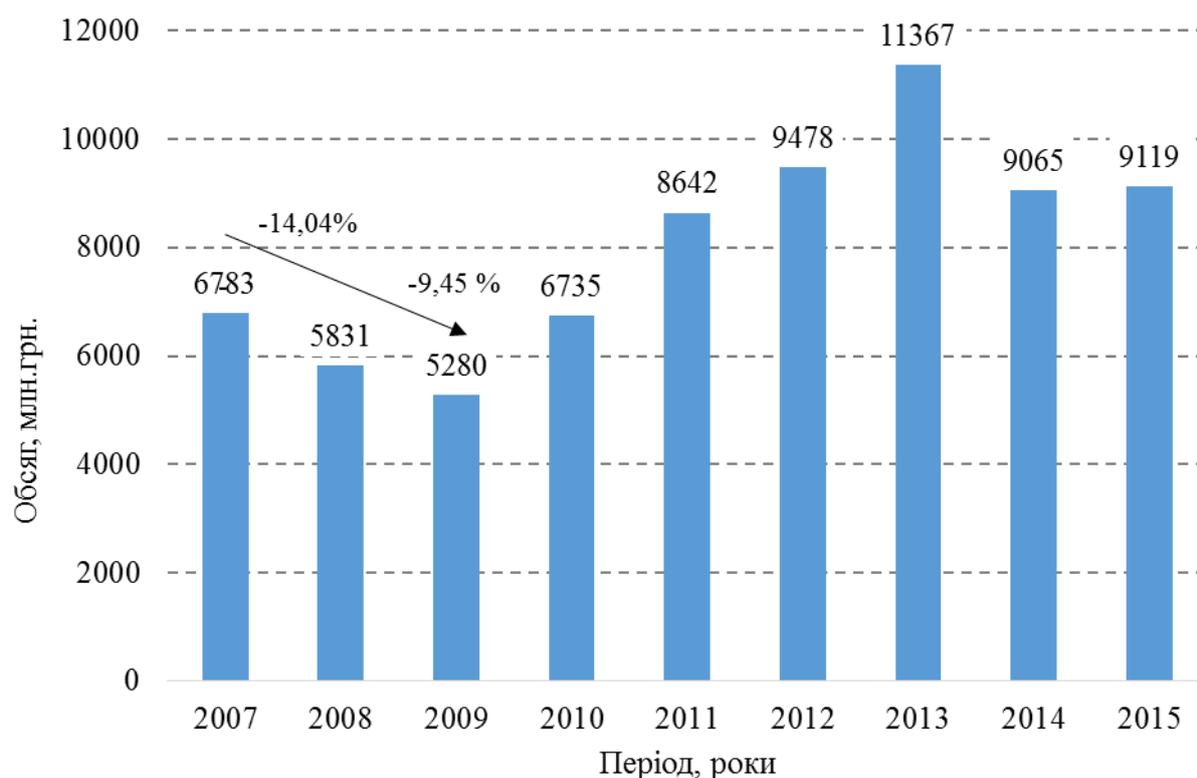

Рисунок 1 – Динаміка медіа ринку України у 2007-2015 рр. [1-4]

Так у 2008 році обсяг медіа ринку зменшився на 14,04 % відносно 2007 року, протягом 2009 року сягнув значення 5280 млн. грн., що на 9,45 % менше значення 2008 року. Протягом 2010–2013 рр. на медіа ринку України спостерігається зростання (2013 р. – 11367 млн. грн.). В 2014 році у відповідь на кризу в

Україні ринок зменшився до рівня 9065 млн. грн. (на 20,25 % менше відносно попереднього періоду). За результатами 2015 року та прогнозами 2016 року прогнозується зростання. Протягом періоду 2007 – 2015 рр. можна спостерігати зміну питомої ваги різних складових медіа ринку (рис. 2).

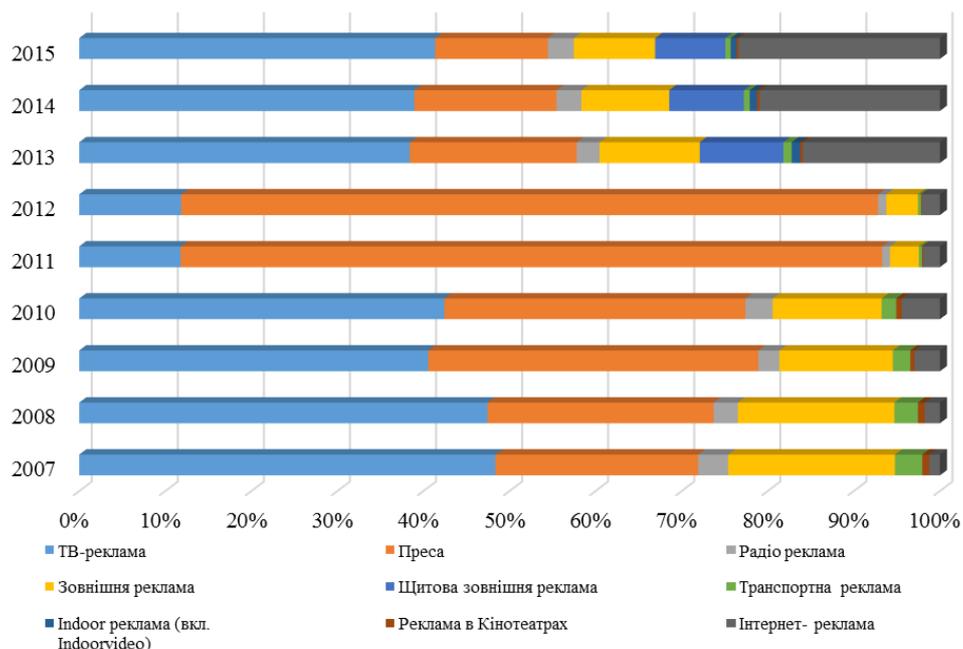

Рисунок 2 – Структура медіа ринку України у 2007-2015 рр. [1-4]

Дані проведеного аналізу свідчать, що останніми роками зростає вагомість Інтернет-реклами в структурі медіа ринку. Особливо в кризовий та посткризовий періоди. Однією із

причин такого стану є збільшення кількості Інтернет-споживачів серед населення України (рис. 3).

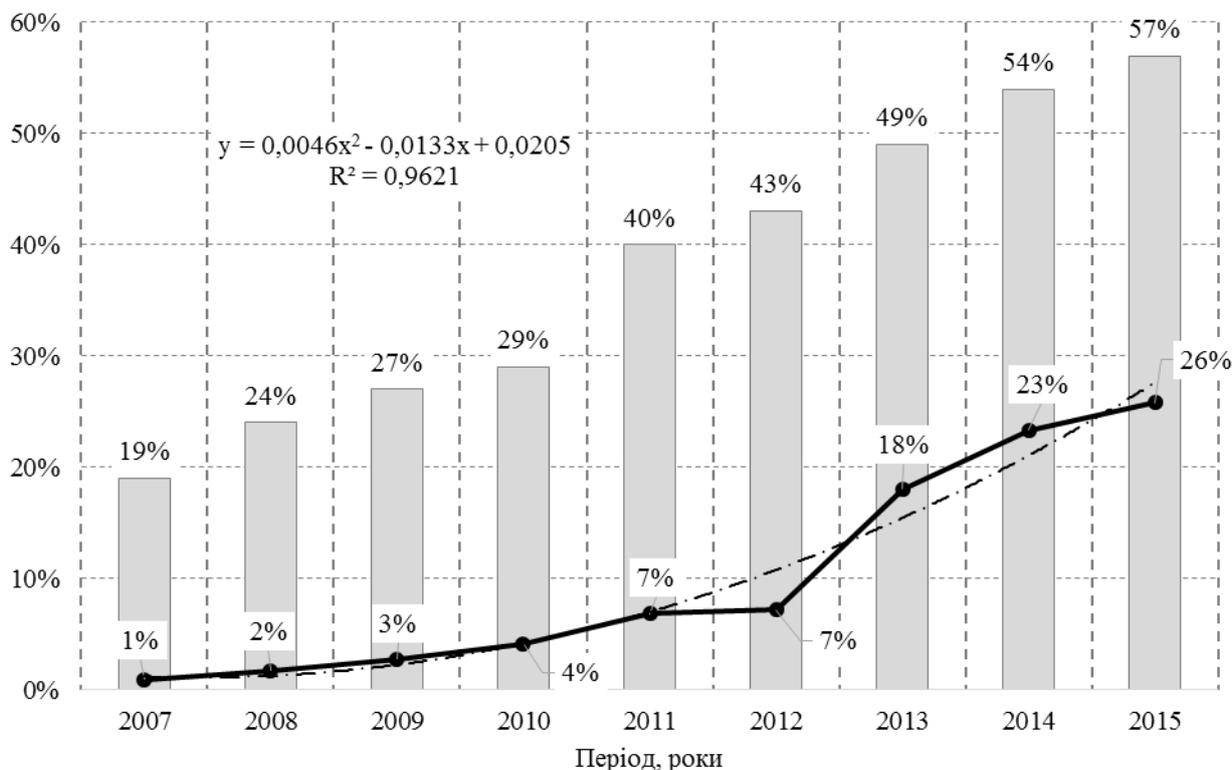

Рисунок 3 – Динаміка питомої ваги Інтернет реклами та питома ваги користувачів Інтернету серед дорослого населення України у 2007–2015 рр. [1-4]

Темп приросту протягом лютого 2015-лютого 2016 років склав 8 %. Більш тривалі порівнювання коректно робити починаючи із 2014 року, оскільки контури країни змінилися. Попри усі негаразди у країні, користування Інтернетом неухильно зростає – усього за період з лютого 2014 до лютого 2016 років кількість користувачів Інтернет зросла на 7 відсоткових пунктів, а темп приросту становив 13% [6].

Результати проведеного порівняння дозволили зробити висновок про досить тісний зв'язок між питомими вагами Інтернет-реклами та користувачів Інтернету серед дорослого населення України.

За даними динаміки питомої ваги Інтернет реклами в структурі медіа ринку України за 2007–2015 рр. було побудовано поліноміальну лінію тренду другого ступеня. В результаті

чого нами було визначено прогнозне значення вагомості Інтернет-реклами на наступний період на рівні 35 %, що на 9 відсоткових пункти більше значення 2015 року. Враховуючи коефіцієнт апроксимації (0,9621) прогнозне значення може коливатися від 33 % до 36 %. Враховуючи збільшення значимості Інтернет реклами доцільно більш детально розглянути її елементи в контексті антикризового інноваційного аспекту.

Результати проведеного аналізу щодо динаміки складових медіа ринку України за 2007–2015 рр. дозволили зробити висновок, що всі традиційні маркетингові інструменти (окрім радіо реклами) за даними 2015 року мають від'ємне значення темпів зростання, тобто спостерігається їх зменшення відносно попередніх періодів (табл. 1).

Таблиця 1 – Темпи зростання медіа ринку України та його складових протягом 2007–2015 рр., %, складено за [1-4]

Медіа	Роки							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ТВ-реклама	14,41	-25,93	34,00	31,38	9,83	27,75	-20,45	5,95
Преса	30,00	26,56	16,82	1002,34	8,64	-90,57	-33,12	-20,96
Радіо реклама	-5,88	-25,00	66,67	35,50	15,13	8,97	-14,71	4,83
Зовнішня реклама	9,52	-37,20	23,08	25,00	20,00	25,00	-31,33	-7,57
Щитова зовнішня реклама	-	-	-	-	-	-	-30,00	-6,17
Транспортна реклама	0,65	-35,90	8,00	0,00	11,11	4,17	-44,00	-8,57
Indoor реклама (вкл. Indoorvideo)	-	-	-	-	-	-	-32,00	-20,00
Реклама в Кінотеатрах	12,50	-44,44	60,00	-20,00	9,38	14,29	-25,00	-20,00
Інтернет-реклама	66,67	45,00	93,10	110,71	15,25	201,47	3,17	11,35
Разом медіа ринок	-14,04	-9,45	27,56	28,31	9,67	19,93	-20,25	0,60

При цьому протягом всього періоду дослідження спостерігається збільшення обсягів Інтернет-реклами (2013 р. – 201,47 %, 2014 р. – 3,17 % та 2015 р. – 11,35 %), що дозволило зафіксувати і зростання медіа ринку за результатами 2015 року на 0,6 % (рис. 4).

Аналіз динаміки Інтернет-реклами України є позитивним, навіть не зважаючи на кризу та посткризовий період і на тлі загального зменшення рекламного ринку України у цей час (рис. 5).

За даними проведеного трендового аналізу було побудовано поліноміальну лінію тренду другого ступеня для показника «Інтернет-реклама» і отримано прогнозне рівняння із достовірністю настання події на рівні

92,51 %, тобто досить велике значення ймовірності.

На основі зазначеного рівняння нами визначено, що в наступному періоді обсяг Інтернет реклами в Україні збільшиться до рівня 3293,109 млн. грн., що на 938,109 млн. грн. (або на майже 40 %) більше фактичного значення результату 2015 року. Враховуючи коефіцієнт апроксимації діапазон коливання прогнозного значення складає від 3539,76 млн. грн. до 3046,46 млн. грн.

Міжнародний ресурс The Interactive Advertising Bureau затвердив наступну класифікацію напрямків Інтернет-ринку (табл. 2).

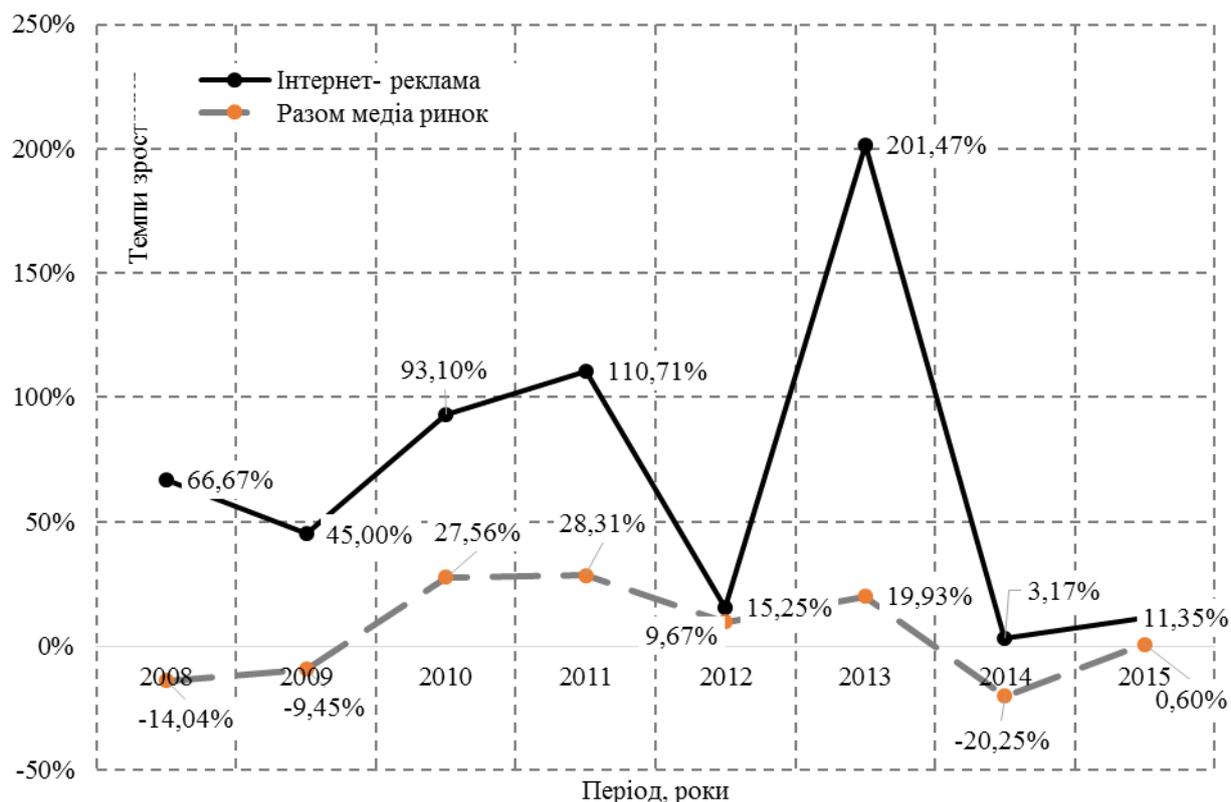

Рисунок 4 – Темпи зростання медіа ринку України та Інтернет-реклами протягом 2007–2015 рр., складено за [1-4]

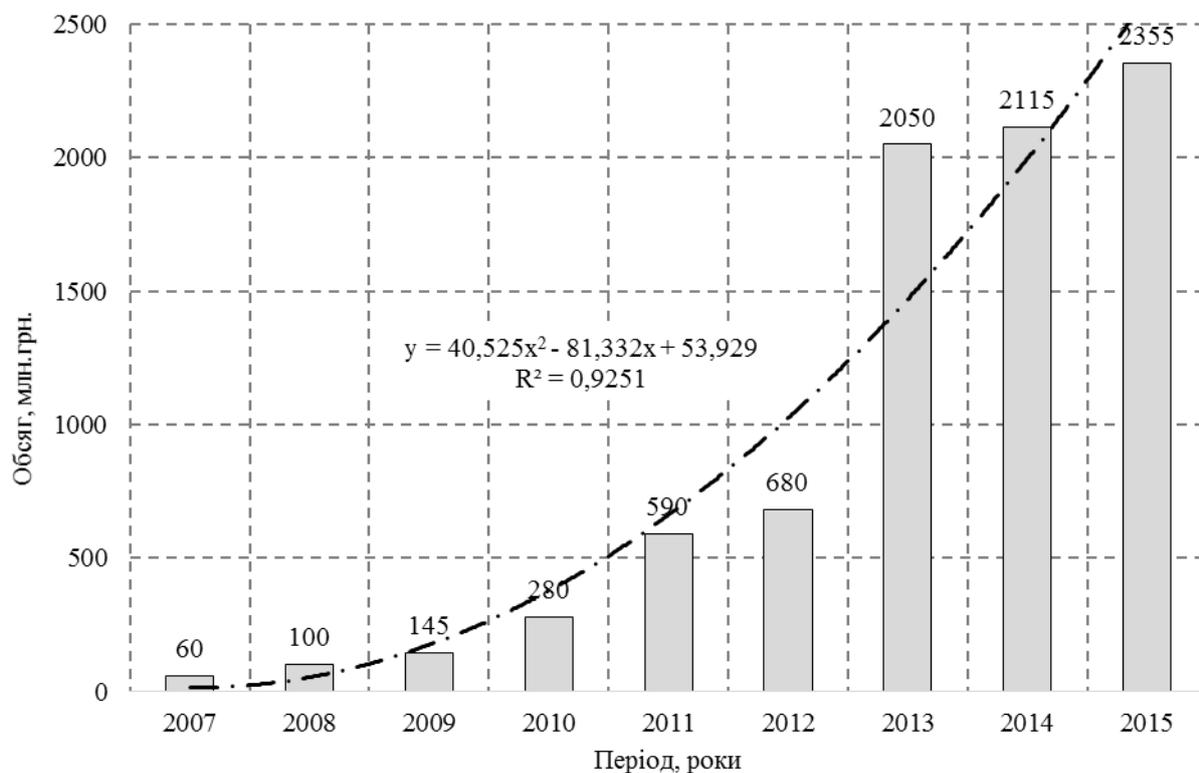

Рисунок 5 – Динаміка та лінія тренду обсягу Інтернет-реклами України у 2007–2015 рр., складено за [1-4]

Таблиця 2 – Напрями Інтернет-реклами згідно класифікації міжнародного ресурсу The Interactive Advertising Bureau [7]

№	Напря́м	
1	Search	Пошук
2	Display	Банерна реклама
3	Mobile	Мобільна реклама
4	DigitalVideo	Цифрове відео
5	Classifieds	Дошки оголошень
6	LeadGeneration	Лідогенерація
7	RichMedia	Мультимедіа
8	Sponsorship	Спонсорство

На нашу думку, саме ці напрями і є найкращими варіантами в умовах кризи та посткризового середовища. Всеукраїнська рекламна коаліція до 2011 року виділяла два напрями Інтернет-реклами: медіа та контекстна. У період 2011–2013 рр. виділяли напрями: банерна реклама, контекст, відео та digital (табл. 3).

Таблиця 3 – Структура Інтернет-реклами в Україні у 2011-2013 рр., млн. грн., складено за [1-4]

Вид реклами	Роки		
	2011	2012	2013
Інтернет-реклама	590	680	1060
- банерна реклама	220	340	400
- контекст		160	300
- відео			150
- digital	150	180	210

За даними табл. 3 зроблено висновок, що протягом 2011-2013 рр. ринок Інтернет-реклами зріс на 79,7 %. При цьому найбільше зростання показала контекстна реклама – 87,5 %. Банерна реклама та digital збільшилися відповідно на 81,8 % та 40 %.

Дані табл. 4 дозволили нам зробити висновок про збільшення ринку Інтернет-реклами на 11,3 % протягом 2015 року.

При цьому найбільше збільшився напрямок платної видачі в пошукових системах – на 60 %; цифрове відео (в т.ч. Youtube) – на 51,2 % та інший digital – на 33,3 %. На 20,8 % зменшився ринок банерної реклами, але при цьому саме даний інструмент займає найбільшу питому вагу ринку Інтернет-реклами.

Таблиця 4 – Структура Інтернет-реклами в Україні у 2014-2015 рр., млн. грн., складено за [1-4]

Напря́м (згідно класифікації IAB)	Роки	
	2014	2015
Пошук (платна видача в пошукових системах)	550	880
Банерна реклама, вкл. партнерську мережу Google, Yandex, оголошення в соціальних мережах і мобільна рекламу, річ медіа (мультимедійна реклама), спонсорство	1200	950
Цифрове відео, включаючи Youtube	215	325
Інший digital	150	200
Всього	2115	2355

Висновки

Результати проведеного дослідження дозволили зробити висновки щодо інструментарію антикризового маркетингу в стратегічному аспекті. Дані аналізу динаміки медіа ринку в умовах кризи та посткризового періоду свідчать про зменшення обсягів традиційного інструментарію та значне зростання Інтернет-реклами. На підставі цього нами визначено Інтернет-рекламу як основний та пріоритетний інструмент антикризового маркетингу.

Результати аналізу динаміки дозволили зробити висновок про зв'язок між Інтернет-рекламою та кількістю користувачів Інтернету, питома вага яких протягом останніх років показує значне зростання. Методом трендового аналізу обсягів ринку Інтернет-реклами та його питомої ваги нами побудовані прогнозні поліноміальні моделі, які дозволили спрогнозувати збільшення обсяг ринку Інтернет реклами майже на 40 % відносно фактичного значення попереднього періоду і визначити його значення на рівні 3,3 млрд. грн., при цьому діапазон коливання прогнозного значення складає від 3,0 до 3,5 млрд. грн. Результати трендового аналізу дозволили обґрунтувати думку про зростання вагомості ринку Інтернет реклами, прогнозне значення якого нами визначено на 9 відсоткових пункти більше значення 2015 року – рівні 35 %. При цьому показник достовірності прогнозу складає 92,61 %.

Антикризовий маркетинг дозволяє переорієнтувати підприємство на більш повне забезпечення потреб споживача. Вибір антикризової маркетингової стратегії має носити індивідуальний характер. Використання антикризового маркетингу в Україні – відносно нове явище, що потребує більш ґрунтовного вивчення та імплементації в діяльність організації.

В подальших дослідженнях необхідно визначити пріоритетність складових розглянутого інструментарію маркетингу з точки зору критерію «витрати – віддача» та побудувати модель «чорної скрині», що дозволить підприємству визначитися із «стратегічним набором» маркетингових інструментів.

Список інформаційних джерел

1. Гороховський О. Підсумки-2015: яким був рекламний ринок року, що минає. *Forbes*. 2015. 30 грудня. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1408278-pidsumki-2015-yakim-buv-reklamnij-riнок-roku-shcho-minae> (дата звернення 17.11.2016).
2. Лазебник М. Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины 2007-2014 гг. *Всеукраинская рекламная коалиция*. URL: http://www.adcoalition.org.ua/ckeditor_assets/V_UA_2007-2014.pdf (дата обращения 06.11.2016).
3. Лазебник М. Объем рекламного рынка Украины 2014 и прогноз объемов рынка 2015. Экспертный прогноз Всеукраинской рекламной коалиции. *Всеукраинская рекламная коалиция*. URL: http://www.adcoalition.org.ua/ckeditor_assets/V%20_%20Statistics/V_UA_2014-15.pdf (дата обращения 06.11.2016).
4. Лазебник М. Объем рекламного рынка Украины 2015 и прогноз объемов рынка 2016. Экспертная оценка Всеукраинской рекламной коалиции. *Всеукраинская рекламная коалиция*. URL: <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics> (дата обращения 06.11.2016).
5. Мельник Ю. М. Визначення та специфікація категорій маркетингу в антикризовому управлінні. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 3-5 квітня 2012 р. / відп. за вип. О. В. Прокопенко. Суми: СумДУ, 2012. Т. 5. С. 63–65.
6. Харченко Н. Динаміка використання Інтернет в Україні: лютий-березень 2016. *Київський міжнародний інститут соціології*. Дата оновлення 04.05.2016. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=1&t=5> (дата звернення 12.10.2016).
7. IAB Standards, Guidelines, and Best Practice Documents in Public Comment. *The Interactive Advertising Bureau*. URL: <https://www.iab.com/guidelines/iab-standards-guidelines-best-practice-documents-in-public-comment> (viewed 12.10.2016).

© Н. С. Іванова

Стаття отримана 28.11.2016, прийнята 08.12.2016, оприлюднена online 13.12.2016

The Analysis of the Dynamics of the Marketing Services Market in Terms of Strategic Management of Crisis

Ivanova Natalya

Donetsk National University of Economics and Trade named after M. I. Tugan-Baranovsky (Kryvyi Rih),
Department of Marketing and Management, PhD in Economics, Associate Professor, Ukraine

Abstract. The aim of the study is to determine the basic modern marketing services according to the dynamics data of the media market of Ukraine. Thus, marketing services are considered as tools that provide crisis management in strategic business development perspective. Scientific and practical significance of the study lies in the results of trend analysis of the dynamics of the media market of Ukraine and its components, the results of which led to the conclusion about the importance of Internet advertising as a modern marketing tool in terms of anti-crisis policy. The study predicted the values of the obtained volumes and market share of Internet advertising in the media market structure in Ukraine for the next period.

Keywords: crisis-marketing; structure of the media market; online advertising; trend analysis; strategic management.

UDK 339.138

JEL Classification: M3

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-7>

References

1. Horokhovskiy, O. (2015, December 30). Pidsumky-2015: yakym buv reklamnyi rynek roku, shcho mynaie [2015 Results: What was the advertising market of the year]. *Forbes*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1408278-pidsumki-2015-yakim-buv-reklamnij-rinok-roku-shcho-minaie> (in Ukrainian).
2. Lazebnik, M. (2015). *Ob#em reklamno-kommunikacionnogo rynka Ukrainy 2007-2014 gg.* [The volume of advertising and communication market of Ukraine 2007-2014]. Retrieved November 6, 2016, from http://www.adcoalition.org.ua/ckeditor_assets/V_UA_2007-2014.pdf (in Russian).
3. Lazebnik, M. (2015). *Ob#em reklamnogo rynka Ukrainy 2014 i prognoz ob#emov rynka 2015. Jekspertnyj prognoz Vseukrainskoj reklamnoj koalicii* [The volume of the advertising market of Ukraine in 2014 and forecasts of market volume by 2015. Experts forecast All-Ukrainian Advertising Coalition]. Retrieved November 6, 2016, from http://www.adcoalition.org.ua/ckeditor_assets/V%20_%20Statistics/V_UA_2014-15.pdf (in Russian).
4. Lazebnik, M. (2016). *Ob#em reklamnogo rynka Ukrainy 2015 i prognoz ob#emov rynka 2016. Jekspertnaja oценка Vseukrainskoj reklamnoj koalicii* [The volume of the advertising market of Ukraine in 2015 and forecasts of market volume 2016. Expertise All-Ukrainian Advertising Coalition]. Retrieved November 6, 2016, from <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics> (in Russian).
5. Melnyk, Iu. M. (2012). Vyznachennia ta spetsyfikatsiia katehorii marketynhu v antykryzovomu upravlinni [Identification and specification of the categories of marketing in crisis management]. In O. V. Prokopenko (Ed.), *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Sumy, 3-5.04.2012 (pp. 63–65). Sumy: SumDU (in Ukrainian).
6. Kharchenko, N. (2016, May 4). *Dynamika vykorystannia Internet v Ukraini: liutyi-berezen 2016* [Dynamics of the Internet in Ukraine in February-March 2016]. Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=1&t=5> (in Ukrainian).
7. The Interactive Advertising Bureau. (2014). *IAB Standards, Guidelines, and Best Practice Documents in Public Comment*. Retrieved November 6, 2016, from <https://www.iab.com/guidelines/iab-standards-guidelines-best-practice-documents-in-public-comment>

© N. Ivanova

Received 2016-11-28, Accepted 2016-12-08, Published online 2016-12-13

Determining the Impact of Residential Neighbourhood Crime on Housing Investment Using Logistic Regression

Sunday Emmanuel Olajide

University Tun Hussein Onn Malaysia

Department of Real Estate, Faculty of Technology Management & Business, Research Assistant, PhD, Malaysia

Mohd Lizam

University Tun Hussein Onn Malaysia

Department of Real Estate, Faculty of Technology Management & Business, Senior Lecturer, PhD, Malaysia

Abstract. This paper discusses the impact of criminal activities on residential property value. With regard to criminal activities, the paper emphasizes on the contribution of each component of property crime. One thousand (1000) sets of structured questionnaire were administered on the residents of residential estates within the South Western States of Nigeria out of which 467 were considered useable after the data screening. Purposive and systematic sampling techniques were used while logistic regression was used to determine the impact of each of the components of residential property crime on housing investment. The results showed the P-Values of 0.000, 0.322, 0.335, 0.545 and 0.992 for violent crime, incivilities and street crime, burglary and theft, vandalism and robbery respectively. However, the R^2 which represents the generalisation of the impact of neighbourhood crime on housing investment was 44 % and aggregate P-value was 0.000. Using the Hosmer and Lemeshow (H-L) test of goodness of fit, the model had approximately 89% predictive probability which is considered excellent. This indicates that the alternative hypothesis is upheld that residential neighbourhood crime is capable of impacting on residential property value. The policy implication of this result is that no effort should be spared in combating residential neighbourhood crime in order to boost and encourage housing investment.

Keywords: Housing investment; Logistic regression; Property values; Residential neighbourhood crime; Socio-Environmental Design Factors.

UDC 332.6

JEL Classification: L85, R3

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-13>

Introduction

The importance of housing to humanity cannot be over-emphasized. It ranges from security, social services, investment, recreation and its enormous contributions to the national economy [1]. Housing is however bedevilled by a number of risks which include property crime. The consequences of residential neighbourhood crime affect residents, entire neighbourhood, government activities and in particular housing investment.

The essence of going into housing investment is to make profit which could reflect in whether the value of the property in question is appreciating or not. Literature, no doubt have a very diverse

views on the impact of property crime on property values, prominent among the views is the fact that majority see property crime which is otherwise called residential neighbourhood crime as having a significantly negative impact on the property values while a few other researchers see the omnibus affirmation to be inadequate since there exists different types or levels of property crimes [16]. These include burglary and theft; incivility and street crime; vandalism; robbery and violent crime among others. Their position is that there could be variance in the contributions of each of the components of property crime and probably would give a better direction to the government on which crime to place priority on.

Furthermore, literature revealed that urban crimes are of different types, degrees and nature but those common to residential neighbourhood have been carefully studied for the purpose of this research. These include burglary and theft, incivility and street crime, vandalism, robbery and violent crimes. Another important point to note is that though all these elements of property crime could impact on housing investment but in different proportions. This is the main thrust of this article.

In view of the foregoing, the intention of this research is to predicatively determine the impact of residential neighbourhood crime as an entity, as well as its sub-variables (burglary and theft; incivility and street crime; vandalism; robbery and violent crime) on residential property values with a view to boosting housing investment. This paper is structured as follows: section two discusses literature review, section three dwells on methodology, section four presents the data analysis while sections five and six center on discussion of findings and conclusion respectively.

Literature Review

Research works on the consequences of residential property crime have revealed the need to pay better attention to its ultimate control, if not end. The effect is found to be devastating. This cuts across the residential neighbourhood itself. Effect of neighbourhood crime on the neighbourhood take the form of neighbourhood decline, effect on housing sustainability, residential mobility and the negative impact on the housing investment. The burden of property crime also rests on the residents in that it is found to be capable of increasing family budget in the quest of searching for alternative security; property crime is capable of causing psychological fear, poor health and sudden death. Next to this is its negative effect on the general economy and the society at large. This is manifested in the increase in public budget as there may be need to procure more police, judges and also the need to build more prisons. Street incivility had also been found to be capable of negatively affecting governance; government revenue may be reduced especially income from property related tax which by extension may affect the general economy.

Over the years, in order to curb the soaring trend of property crime effort had been intensified by researchers and government departments espe-

cially in the developed nations to compliment the traditional crime control strategies (use of police, judicial system and through imprisonment) with the use of environmental design and promotion of social development programmes which have been found to be effective in the area of residential neighbourhood crime control. However, this paper is meant to consider the effect of residential neighbourhood crime and its various elements (burglary and theft, incivility and street crime, vandalism, robbery and violent crimes) on housing investment. For the purpose of this research, the performance of housing investment is measured by the residential property values.

Property crime represents different offenses targeted at the residential neighbourhood as well as its residents. The effect as earlier on mentioned is felt by the neighbourhood, residents and the society in general. Property crime which is otherwise called residential neighbourhood crime ranges from burglary, theft street incivilities, vandalism, and robbery to violent crime. Literature has it that the most frequent offence usually come from burglary due to the fact that valuables are kept in the home and resident are not always in the home. Violent crime which comes in the form of rape, kidnap and murder is found at the other extreme. A cursory look into the literature on how significant the effect of these various types of crime are on changes in residential property values reveals that violent crime is more significant than burglary. This may not be unconnected to its (violent crime) devastating effect on residents' health and the possibility of resulting in sudden death. Burglary in most cases may come in the form of robbery when force and use of dangerous weapons are employed by the offender(s).

The consequences of residential neighbourhood crime on housing investment are said to be grievous, and effort is made in this section of the article to review previous research works with a view to building a solid foundation for this work. Scientists Ihlanfeldt and Mayock [21] opined that the relationship between crime and estate values has a vast research literature connected with it, but several studies are hindered by the fact that it is hard to separate the precise variables and trait declines in value directly to an offense. Their study "Panel Data Estimates of the Effects of Different Types of Crime on Housing Prices," found that among seven kinds of crime studied, "only aggravated assault and robbery crimes (per acre)

exercise a significant influence upon neighbourhood residential property values”.

The extent of the possible impacts of crime on property values is examined in a 2012 paper by the Center for American Progress. It studied the direct and indirect financial burden of homicide in Seattle, Milwaukee, Houston, Dallas, Boston, Philadelphia, Chicago and Jacksonville (eight U. S. metropolitan areas). The annual direct financial burden of the violent offense in the eight cities equalled \$3.7 billion per year, an aggregate of \$320 a person annually. The influence on housing values was also large, and the study shows that a 10% decrease in murders would translate to a 0.83% appreciation in housing values the subsequent year.

These relationships may vary in various socio-economic districts, and be county- or nation-specific. A 2012 statement by the Federal Reserve Bank of New York, “Crime, House Prices, and Inequality,” examined at how the things work out in Latin America [26]. The authors discovered that a drop of crime created by intensified policing in Rio de Janeiro presented a fall in crime and an increase in housing values: Robberies 10 % and 20 % and murders decreased from 10 % to 25 %, while the disposal price of the houses increased between 5 % and 10 % – and was correspondingly greater in low-income communities. Besides, the study found meaningful evidence to state that from 2008 to mid-2011, improved policing produced a 15 % rise in formal property transactions.

Furthermore, there are different types of crime, and associated thoughts, that have also been investigated. A 2008 study in American Economic Review, “Estimates of the Impact of Crime Risk on Property Values from Megan’s Laws,” observed that property prices within 0.1 miles of a designated sex criminal fall by 4 % on a normal situation. The scholars, Linden and Rockoff [24] demonstrated the impact in this manner: “Residents by way of responding to crime risk usually have two choices: they can choose anti-crime policies, or they can decide with their feet. When individuals apply the latter alternative, local response to the offense would be perceived in the property market”.

There was a declaration that crime offered an intimidation to the housing security of communities, and that researchers often endeavour to

measure this indirect cost of crime regarding the influence on property values [3]. They discovered that some researches had unearthed that violent crime results in lower housing prices, but the relationships found between property crime and housing values have been rather vague. Their research hypothesized that price-based models likely undervalue the actual burden of crime since such models depend on transactions to determine prices. However, according to them, if offense hinders sales, price criteria relying on sales may provide incorrect models of changes in housing demand in markets characterized by very low rates of home sales. Similarly, they submitted that price may be a poor indicator of crime-induced shifts in demand in markets characterized by elastic supply. To address this, they estimate the influence of violent, property, and overall offense and variations in crime on the rate of home transactions across Los Angeles communities between 1993 and 1997 and their outcomes show both greater vacancy rates and tremendous levels of offense in the previous year related to higher rates of housing transactions. However, their findings further revealed that the effect of crime-inhibiting sales seems principal due to a further violent offense in districts with high degrees of vacancies and crime.

Crime, according to G. Tita [38] serves as an important catalyst for the transformation of the endemic in reported crime statistics. Their results showed that a remarkable effect of crime rates on house prices could be misleading. The study found that criminality is measured at diverse rates for wealthy, middle class and poor neighbourhoods and that violent crime invokes the greatest burden. socio-economic status of any given communities. While such development occurs over a long period, offending is being described to be benefited to local housing markets quickly and thereby providing an early pointer of neighbourhood transition. Using hedonic regression, they quantified this “intangible cost” of crime and extended the crime-housing price literature in several important ways. First, they disaggregate crime to the census tract level. Second, using longitudinal data, they examined changes in crime in addition to the neighbourhood levels of crime. Third, they differentiated between the effects of property crime and violent crime. Fourth, they also disaggregate their sample into groups based on per capita goods per

income of the census tract. Finally, they show that it is vital to account for the measurement error.

The research findings of Buonanno [4] on "housing 484% of the national offense average, however, they begin to have an adverse influence. Park size was irrelevant to offense level, with all dimensions of parks in the low, medium, and high offense categories. Parks found near water also diverged widely according to crime levels, "suggesting that wage unrevealed that when the trend in crime rates of parks or similar conveniences are comparatively low, the prices and crime perception" suggested that crime uses related costs ahead of its immediate costs. Indeed, an increase of one standard deviation in observed security is connected with a 0.57 % rise in the valuation of neighbourhoods. Moreover, in neighborhood as being less secure than the proportion for the City of Barcelona, houses are highly discounted. Less secure neighbourhoods have in a normal situation, a valuation that is 1.27 % lower". The principal judgments of Troy [41] is that they have a decisive influence on property values. When the trend in the crime rates traverse a threshold of between 406%, amenities do not always yield concrete influences on the property". The neighbourhood of low- and high-crime parks opposite Baltimore was found to be widely scattered throughout the city. "Often, low-crime parks would be detected very close high-crime parks without intermediate medium-crime parks in between".

From the previous, enough evidence exists on the diverse views on the impact of residential neighbourhood crime on property values which calls for concerted effort in unravelling the mystery through meaningful research on this subject until the housing investment is devoid of the threat of property crime. Hence, the need for this research works.

Conceptual Framework

For the purpose of this research, the Socio-Environmental Design Factors (SEDeF) model is prescribed. This concept was formulated by Olajide and Lizam [30]. The model is derived from two neighbourhood crime prevention theories. These are Crime Prevention through Social Development (CPSD) and Crime Prevention through Environmental Design (CPTED). CPSD dwells on

the philosophy that if the social development factors (poverty, illiteracy, unemployment, poor parenting and homelessness among others) which are regarded as the root causes of crime are tenaciously tackled, that it is capable of stemming down criminal tendencies. Researches had supported it that poverty, illiteracy, unemployment, homelessness and poor parenting are capable of influencing criminal tendencies [19, 42, 30]. CPTED on the other hand opines that the tactical and purposeful manipulation of the residential neighbourhood design is capable of discouraging potential offenders to commit crime [12, 9, 10]. The key elements of CPTED include access control, surveillance, maintenance, target hardening and territoriality among others. These elements of CPTED visualize on a virtual house and neighborhood, that is, designing the residential environment with cognizance to effective maintenance, provision of natural (designed window and doors to control intruders), formal surveillance (police patrol) and mechanical surveillance (use of lighting and CCTV); creating sense of ownership and creating means of controlling the intruders. The tenets of crime opportunity theories form the main thrust upon which the two aforementioned theories are based.

The relevance of this concept is built upon the premise that with many research works as well as practical application of these theories in developed nations like US, UK, Canada, Australia and others few ones in Europe and Asia attesting to their potency in crime prevention, it is our belief that once residential neighbourhood is tackled, it will definitely reflect in boosting housing investment through appreciated property values.

Methodology

Logistic regression analysis was used to predict the degree of the impact of the various forms of Residential Neighbourhood Crime (RNC) on Residential Property Values (RPV). The components of RNC as revealed in the literature included burglary and theft, incivility and street crime, vandalism, robbery and violent crime [28, 35, 17].

A total of 1000 sets of questionnaire were randomly distributed to the residents (heads of household) of selected residential neighbourhoods within the Southern-Western Nigeria. Out of the 1000 sets of questionnaire administered,

728 were retrieved and after the data screening (missing data, outliers and multicollinearity), only 467 sets of questionnaire were found to be clean data and as such were subsequently used for the analysis of this research. Purposive and stratified multi-stage sampling techniques were adopted in the selection of the residential estates as well as the residential buildings from which the heads of the household were used to respond to the questionnaire. As regards the variable used for the analysis, the independent variables represented the various forms of RNC as earlier highlighted while the dependent variable represented the Residential Property Values (RPV). Content validity was adopted to ascertain the appropriateness of the research instrument. As regards the research instrument (questionnaire), the dichotomous approach was explored which was based on two sets of measurement variables: Whether or not residents were aware of Residential Neighbourhood Crime in their estate and (2) whether or not each of the components of RNC has impact on RPV.

J. Pallant [33] highlighted the benefits and desirability of logistic regression. According to her, logistic regression allows for assessment of how well one's set of predictor-variables predicts or explains one's categorical dependent variable. It gives an indication of the adequacy of the model (set of predictor variables) by assessing "goodness of fit". It also provides an indication of the relative importance of each predictor variable or the interaction among the predictor variables. It provides a summary of the accuracy of the classification of cases based on the mode, allowing the calculation of the sensitivity and specificity of the model and the positive and negative predictive values. J. Pallant added that though logistic regression does not take assumption concerning the distribution of scores for the predictor variables; however, it is said to be sensitive to high correlations among the predictor variables (multicollinearity). Outliers as well could influence the results of logistic regression.

An additional descriptive measure of goodness-of-fit presented is the R^2 indices as defined by Cox and Snell [8] and Nagelkerke [29], respectively. In linear regression, R^2 has a clear definition: It is the proportion of the variation in the dependent variable that can be explained by predictors in the model. Attempts have been devised to yield an equivalent of this concept for the lo-

gistic model. None, however, renders the meaning of variance explained [23, 27]. Furthermore, none corresponds to predictive efficiency or can be tested in an inferential framework [27]. For these reasons, a researcher can treat the R^2 indices as supplementary to other, more useful evaluative indices, such as the overall evaluation of the model, tests of individual regression coefficients, and the goodness-of-fit test statistic.

All these were painstakingly noted and avoided in order to present a reliable result.

Data Analysis

The hypothesis of this research relates to testing the impact of Residential Neighbourhood Crime (RNC) on Residential Property Values (RPV). Simply put, "There is a significant and direct impact of residential neighbourhood crime on property values". The hypothesis was tested by (1) considering the impact of residential neighbourhood as an entity on property (housing) values and (2) by measuring the contribution of the various elements of residential neighbourhood crime to the effect. These sub-variables under RNC are Burglary and Theft (RNCRPV1); Incivility and Street Crime (RNCRPV2); Vandalism (RNCRPV3); Robbery (RNCRPV4) and Violent Crime (RNCRPV5). By implication, the independent variable is the residential neighbourhood crime (RNC) having its elements (burglary and theft, incivility and street crime, vandalism, robbery and violent crime) as sub constructs while the residential property values stood as the dependent variable (RPV). Residential property value is adopted as the dependent variable on the premises it remains the best parameter to measure the prosperity level of housing investment in general.

The report of the analysis is demonstrated in the next section of this report (Table 1, Table 2).

All the predictors have influences on Residential Property Values (RPV), but the one with a statistical significance is violence crime with an odd ratio of 71.1252 and with parameter value of 4.2644 at 5 % level of significance.

Predictive ability of the model shows by Figure 1.

Table 1 – Logistic regression Table Using Odd Ratio

RNC Aware	Odd Ratio	Std. Error	(z)	P > (z)	95% Conf.	Interval
RNCRPV1	.6286312	.3029263	-0.96	0.335	.2444651	1.616497
RNCRPV2	1.561428	.7025892	0.99	0.322	.6464133	3.771669
RNCRPV3	1.337629	.6422731	0.61	0.545	.5219448	3.428047
RNCRPV4	.994079	.6210787	-0.01	0.992	.292152	3.382462
RNCRPV5	71.12524	29.93818	10.13	0.000	31.16982	162.298
_cons	.3345003	.3210206	-1.14	0.254	.0509914	2.194301
Model	-0.4642RNCRPV1+0.4456RNCRPV2+0.2909RNCRPV3-0.0059RNCRPV4+4.2644RNCRPV5					
Number of observation	467					
Chi Square	144.89					
P-Value	0.0000					
R ²	0.4385					

Table 2 – Logistic Regression Using Coefficient

RNC Aware	Coef.	Std. Error	(z)	P > (z)	95% Conf.	Interval
RNCRPV1	-0.4642106	0.4818824	-0.96	0.335	-1.408683	0.4802615
RNCRPV2	0.4456007	0.4499658	0.99	0.322	-0.4363161	1.327518
RNCRPV3	0.2908987	0.4801579	0.61	0.545	-0.6501934	1.231991
RNCRPV4	-0.0059386	0.624778	-0.01	0.992	-1.230481	1.218604
RNCRPV5	4.264442	0.420922	10.13	0.000	3.439450	5.089434
_cons	-1.095118	0.959702	-1.14	0.254	-2.976099	0.7858637

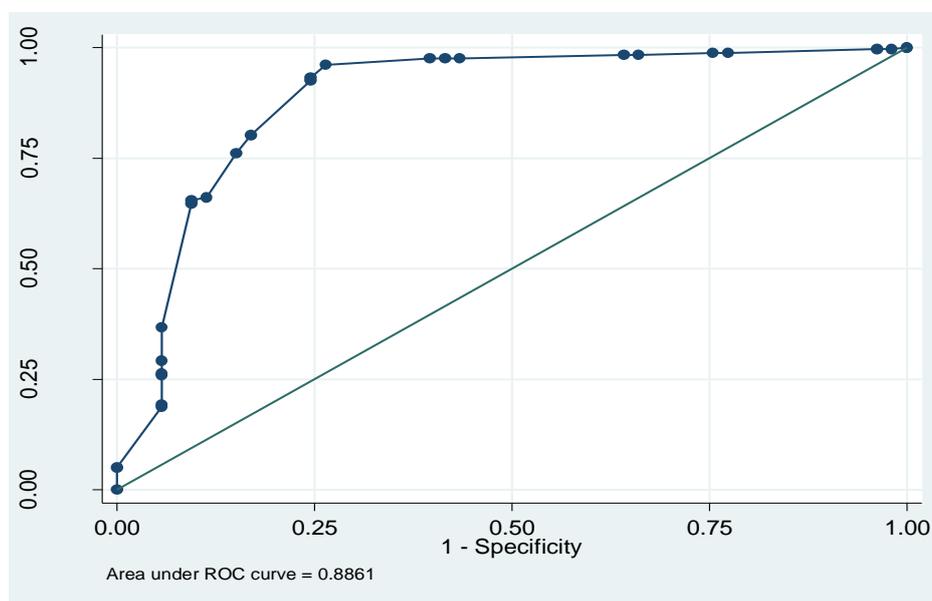

Figure 1 – Logistic model for RNCRPV Aware

Note: Number of observations = 467; area under ROC curve = 0.8861. Interpretation: the model has approximately 89% predictive ability which is excellent.

Results and Discussions

Precisely, the analysis was carried out based on the objective of the research which set out the hypothesis of predicatively determining the im-

part of the residential neighbourhood crime (RNC) on the residential property values (RPV). In line with the ethics of logistic regression, the questions were set out to suite the outcome of

the analysis. The sub-variables of the RNC (burglary and theft; incivility and street crime; vandalism; robbery and violent crime) were set out against the RPV which gave rise to the development of the logit regression model. The model was found to be fit after meeting some of the parameters of fitness earlier on mentioned in the previous sections.

From the analysis, the following inferences could be made to support the fitness of the alternative hypothesis that residential neighbourhood crime has significant influence on the residential property values.

1. The P-Value for the entire model showed 0.000 which is less than the requirement of ≤ 0.05 [33].
2. The R^2 of the model which stood at 0.4385 or 44 % which is considered adequate [27].
3. The predictive ability of the model shown through the ROC curve standing at 89 % which could be defined to be excellent [20].

Furthermore, all the predictors have influences on Residential Property Values (RPV), but the one with a statistical significance is violent crime with an odd ratio of 71.1252 and with parameter value of 4.2644 at 5% level of significance. This, in agreement with Greenbaum & Tita [18] and Lynch & Rasmussen [25] was due to the fact that violent crimes attract more fear of crime than burglary and other street incivilities. They affirmed that though residents believed burglary is more frequent in residential neighbourhood crime more than violent crimes. The effect of violent crime on residential mobility and neighbourhood decline was higher. From the foregoing, the relationship between the hypothesis and findings is that the result indicated that the alternative hypothesis should be upheld. That is, there existed significant impact of residential neighbourhood crime on residential property value. By implication, from the respondents' point of view the gravity of crime within a given residential neighbourhood is capable of determining behaviour of the values of such property which in effect defines the buoyancy housing investment.

Conclusion

This research was embarked upon with the purpose of making predictions as to the impact of different components of residential neighbourhood crime (burglary and theft; incivility and

street crime; vandalism; robbery and violent crime) on residential property values. From the last two sections of this article (data analysis and discussion on research findings), it was revealed that there is support for the alternative hypothesis that residential neighbourhood crime has a remarkable impact on the residential property values. This is shown from the P-Value of the entire model (0.000). However, out of the five sub-variables of residential neighbourhood crime under consideration, the one with a statistical significance is violence crime with the p-value of 0.000. This however does not translate to the fact that other RNC variables have no impact on RPV but only that they are not as significant as violent crime. In terms of hierarchical arrangement of the sub-variables, it can be said to be in this order: incivility and street crime (0.322), burglary and theft (0.335), vandalism (0.545) and robbery (0.992).

The policy implication of this research is that the research is in agreement with previous research works [21, 3] that the negative influence of the residential neighbourhood crime on residential property values is capable of spelling doom for housing investment which could manifest in the areas of residential neighbourhood decline, abnormal residential mobility, low productivity in housing investment and a reduction in government revenue through property tax which is capable of negatively affecting the general economy (Gross Domestic Product).

To this end, it is therefore worthwhile to assert that RNC needed to be tackled headlong. Nigeria like other developing economies depends majorly on the penal system (use of police, courts, and prison) to control crime which research have proven to be grossly inadequate [31, 36], hence the need to apply a more reliable measure as a supplement if not substitute in order to checkmate neighbourhood crime thereby boosting housing investment. Olajide and Lizam [30] recommended the use of social development programmes that centers on combating the fundamental crime risk factors like poverty, illiteracy, homelessness, unemployment, family disintegration and juvenile delinquencies to mention a few. Also recommended is the application of the principles of crime prevention through environmental design (CPTED). The principle cuts across purposeful manipulation of the residential neighbourhood through design. This is expected to address concepts of territorial functioning,

natural access, surveillance, target hardening and general maintenance with the main purpose of discouraging intending offender.

Previous research works [32, 10, 14] centered on Africa and other developing countries founded outside the western countries found out that these principles are yet to be fully exploited which is evident in the soaring rate of property crime within their domain. Many Western countries and continents like US, UK, Canada, Australia and few others in Europe and Asia were found

to be enjoying the benefits of these concepts through establishment of the Department of Crime Prevention which gives room for up-to-date research on modern crime prevention techniques. Nigeria and other developing countries have a lot to learn and imbibe from these crime prevention principles if RNC is to be drastically reduced in order to further encourage housing investment considering the relevance of housing to mankind.

References

1. Agunbiade, M. E. (2012). *Land Administration for Housing Production* (Doctoral thesis, University of Melbourne). Retrieved from http://csdila.unimelb.edu.au/publication/journals/ts05b_agunbiade_rajabifard_et_al_4809.pdf
2. Austin, J. T., Yaffee, R. A., & Hinkle, D. E. (1992). Logistic regression for research in higher education. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 8, 379–410.
3. Boggess, L. N., Greenbaum, R. T., & Tita, G. E. (2013). Does crime drive housing sales? Evidence from Los Angeles. *Journal of Crime and Justice*, 36(3), 299-318. doi: 10.1080/0735648X.2013.812976
4. Buonanno, P., Montolio, D., & Raya-Vílchez, J. M. (2013). Housing Prices and Crime Perception, *Empirical Economics*, 45(1), 305-321. doi: 10.1007/s00181-012-0624-y
5. Cabrera, A. F. (1994). Logistic regression analysis in higher education: An applied perspective. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 10, 225-256.
6. Shapiro R., & Hassett, K. (2012). *The Economic Benefits of Reducing Violent Crime*. Retrieved from https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/issues/2012/06/pdf/violent_crime.pdf
7. Chuang, H. L. (1997). High school youth's dropout and re-enrollment behavior. *Economics of Education Review*, 16(2), 171-186. doi: 10.1016/S0272-7757(96)00058-1
8. Cox, D. R., & Snell, E. J. (1989). *The analysis of binary data* (2nd ed.). London: Chapman and Hall.
9. Cozens, P. (2014). *Think crime! Using evidence, theory and crime prevention through environmental design (CPTED) for planning safer cities*. Quinns Rocks: Paxis Education.
10. Cozens, P., & Love, T. (2015). A review and current status of crime prevention through environmental design (CPTED). *Journal of Planning Literature*, 30(4), 393–412. doi: 10.1177/0885412215595440
11. Cozens, P., & Melenhorst, P. (2015). Exploring community perceptions of crime and crime prevention through environmental design (CPTED) in Botswana. In *Papers from the British Criminology Conference* (Vol. 14, pp. 65–83). Retrieved from http://britsoccrim.org/new/volume14/pbcc_2014_cozens.pdf
12. Crowe, T. D., National Crime Prevention Institute (University of Louisville). (1991). *Crime prevention through environmental design: Applications of architectural design and space management concepts*. Boston: Butterworth-Heinemann.
13. Eck, J. E. (1993). The threat of crime displacement. *Criminal Justice Abstracts*, 25(3), 527-546. Retrieved from http://www.popcenter.org/library/psq/1993/Summer_1993_Vol_6_No_3.pdf
14. Ekblom, P., Armitage, R., Monchuk, L., & Castell, B. (2013). Crime prevention through environmental design in the United Arab Emirates: a suitable case for reorientation? *Built Environment*, 39(1), 92-113. doi: 10.2148/benv.39.1.92
15. Frischtak, C., & Mandel, B. R. (2012, January 1). Crime, House Prices, and Inequality: The Effect of UPPs in Rio. doi: 10.2139/ssrn.1995795
16. Gibbons, S. (2004). The Costs of Urban Property Crime*. *The Economic Journal*, 114(499), F441-F463. doi: 10.1111/j.1468-0297.2004.00254.x
17. Grabosky, P. (1995). Burglary prevention. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, 49. Retrieved from http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi049.pdf

18. Greenbaum, R. T., & Tita, G. E. (2004). The impact of violence surges on neighbourhood business activity. *Urban Studies*, 41(13), 2495-2514. doi: 10.1080/0042098042000294538
19. Hastings, R. (2008). *Prévenir le crime : réduire la criminalité et accroître la sécurité dans un Canada ouvert à tous* [Achieving Crime Prevention: Reducing Crime and increasing Security in an inclusive Canada]. Ottawa: University of Ottawa (in French).
20. Hosmer, D. W., & Lemeshow, S. (2000). Introduction to the logistic regression model. In *Applied Logistic Regression* (2nd ed.) (pp. 1-30). doi: 10.1002/9781118548387.ch1
21. Ihlanfeldt, K., & Mayock, T. (2010). Crime and housing prices. In B. Benson, P. Zimmerman, *Handbook on the economics of crime* (pp. 303-327). Cheltenham Glos: Edward Elgar Publishing.
22. Lei, P.-W., & Koehly, L. M. (2003). Linear discriminant analysis versus logistic regression: A comparison of classification errors in the Two-Group Case. *The Journal of Experimental Education*, 72(1), 25-49. doi: 10.1080/00220970309600878
23. Long, J. S. (1997). *Regression models for categorical and limited dependent variables*. London: Sage.
24. Linden, L., & Rockoff, J. E. (2008). Estimates of the impact of crime risk on property values from Megan's laws. *The American Economic Review*, 98(3), 1103-1127. doi: 10.1257/aer.98.3.1103
25. Lynch, A. K., & Rasmussen, D. W. (2001). Measuring the impact of crime on house prices. *Applied Economics*, 33(15), 1981-1989. doi: 10.1080/00036840110021735
26. Maximino, M. (2014, March 12). The impact of crime on property values: Research roundup. Retrieved from <https://journalistsresource.org/studies/economics/real-estate/the-impact-of-crime-on-property-values-research-roundup>
27. Menard, S. (2000). Coefficients of determination for multiple logistic regression analysis. *The American Statistician*, 54(1), 17-24. doi: 10.2307/2685605
28. Moreto, W. (2010). Risk factors of urban residential burglary. *RTM Insights*, 4, 1-3. Retrieved from <http://www.rutgerscps.org/uploads/2/7/3/7/27370595/burglaryrisks.pdf>
29. Nagelkerke, N. J. D. (1991). A note on a general definition of the coefficient of determination. *Biometrika*, 78(3), 691-692. doi: 10.2307/2337038
30. Olajide, S. E. & Lizam, M. (2016). Residential neighbourhood Security challenges: Assessing crime prevention concepts and Techniques. *International Journal of Academic Research and Development*, 1(9), 7-15.
31. Olajide, S. E., Lizam, M., & Adewole, A. (2015). Towards a crime-Free Housing: CPTED versus CPSD. *Journal of Environment and Earth Science*, 5(18), 53-63. Retrieved from <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JEES/article/view/26022/26570>
32. Owusu, G., Wrigley-Asante, C., Oteng-Ababio, M., & Owusu, A. Y. (2015). Crime prevention through environmental design (CPTED) and built-environmental manifestations in Accra and Kumasi, Ghana. *Crime Prevention & Community Safety*, 17(4), 249-269. doi: 10.1057/cpcs.2015.8
33. Pallant, J. (2011). *SPSS Survival Manual. A step by step guide to data analysis using the SPSS program* (4th ed.). Sydney: Allen & Unwin.
34. Peng, C. J. & Lee, K. L. & Ingersoll, G. M. (2002). An Introduction to Logistic Regression Analysis and Reporting. *The Journal of Educational Research*, 96(1), 3-14. doi: 10.1080/00220670209598786.
35. Ratcliffe, J. (2001). Policing urban burglary. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, 213. Retrieved from http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi213.pdf
36. Sutton, A., Cherney, A., & White, R. (2013). *Crime prevention: principles, perspectives and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
38. Tita, G. E., Petras, T. L., & Greenbaum, R. T. (2006). Crime and Residential Choice: A Neighborhood Level Analysis of the Impact of Crime on Housing Prices. *Journal of Quantitative Criminology*, 22(4), 299-317. doi: 10.1007/s10940-006-9013-z
39. Tolman, R. M., & Weisz, A. (1995). Coordinated community intervention for domestic violence: The effects of arrest and prosecution on recidivism of woman abuse perpetrators. *Crime and Delinquency*, 41(4), 481-495. doi: 10.1177/0011128795041004007
40. The John Howard Society of Alberta. (1995). *Crime Prevention through Social Development: A Literature Review*. Retrieved from <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/old/pdf/C6.pdf>
41. Troy, A., & Grove, J. M. (2008). Property values, parks, and crime: A hedonic analysis in Baltimore, MD. *Landscape and urban planning*, 87(3), 233-245. doi: 10.1016/j.landurbplan.2008.06.005

42. Waller, I., & Weiler, D. (1985). *Crime prevention through social development*. Ottawa: Canadian Council on Social Development. Retrieved from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/103113NCJRS.pdf>

© S. E. Olajide, M. Lizam

Received 2016-12-02, Accepted 2016-12-22, Published online 2016-12-25

Определение влияния уровня преступности жилого микрорайона на инвестиции в жилищное строительство с использованием логистической регрессии

Sunday Emmanuel Olajide

University Tun Hussein Onn Malaysia

*кафедра недвижимости, факультет технологического менеджмента и бизнеса,
научный сотрудник, PhD, Малайзия*

Mohd Lizam

University Tun Hussein Onn Malaysia

*кафедра недвижимости, факультет технологического менеджмента и бизнеса,
старший преподаватель, PhD, Малайзия*

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние преступной деятельности на стоимость жилой недвижимости. Что касается преступной деятельности, в работе подчеркивается вклад каждого компонента имущественных преступлений. Одна тысяча (1000) комплектов структурированного вопросника были предложены жителям жилых комплексов в южно-западных штатах Нигерии, из которых 467 были признаны полезными после скрининга данных. Использовались целенаправленные и систематические методы выборки, в то время как логистическая регрессия была использована для определения влияния каждого из компонентов преступной деятельности, связанной с жилой недвижимостью на инвестиции в жилье. Результаты показали, P-Values 0,000, 0,322, 0,335, 0,545 и 0,992 для насильственных преступлений, неучтивости и уличной преступности, взломов и краж, вандализма и грабежа соответственно. Тем не менее, R^2 , который представляет собой обобщение влияния преступности на инвестиции в жилищное строительство, составил 44 %, а совокупное P-значение составило 0,000. С помощью теста Хосмера и Лемешова (H-L), теста на эффективность и достоверность, модель имела примерно 89% прогностической вероятности, что считается отличным результатом. Это указывает на то, что поддерживается альтернативная гипотеза, о том, что преступность жилого района способна воздействовать на стоимость жилой недвижимости. Политическое значение этого результата состоит в том, что никаких усилий не следует жалеть в борьбе с преступностью жилого микрорайона с целью увеличения и поощрения инвестиций в жилищное строительство.

Ключевые слова: инвестиции в жилищное строительство; логистическая регрессия; стоимость недвижимости; преступность в жилом микрорайоне; социально-экологические факторы.

УДК 332.6

JEL Classification: L85, R3

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-13>

© S. E. Olajide, M. Lizam

Статья получена 02.12.2016, принята 22.12.2016, опубликована online 25.12.2016

Оцінка ефективності процесів проектної будівельної організації

Пакулін Сергій Леонідович

*Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України,
відділ соціоекологічних проблем сталого розвитку, доктор економічних наук, Україна*

Ципкін Юрій Анатолійович

*Державний університет з землеустрою,
кафедра маркетингу, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, Росія*

Пакуліна Алевтина Анатоліївна

*Харківський національний університет будівництва та архітектури,
кафедра економіки, кандидат економічних наук, доцент, Україна*

Анотація. Доведено, що під впливом змін, що відбуваються, проектні організації вимушені адаптувати свої системи управління, диверсифікувати послуги, освоювати суміжні сегменти, а також підвищувати ефективність і оптимізувати витрати. Обґрунтована необхідність оцінки ефективності процесів проектної організації з точки зору класифікації витрат за доцільністю витрачання (продуктивні і непродуктивні). Запропонована універсальна процесна модель проектної організації, що дозволяє представити діяльність організації у вигляді сукупності взаємозв'язаних процесів. Запропоновані показники оцінки витрат процесів проектної організації. Введений інтегральний показник, який розраховується як різниця між сумою продуктивних витрат на забезпечення якості процесів проектної організації і сумою непродуктивних витрат в проектній організації, і характеризує ефективність управління процесами в проектній організації. Розроблена універсальна процесна модель проектної організації, яка є впорядкованим за певним принципом набором процесів з вказівкою основних зв'язків між ними.

Ключові слова: проектна діяльність; процеси; ефективність; витрати; менеджмент.

УДК 338.2

JEL Classification: L7, M11

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-15>

Вступ

Підвищення ефективності функціонування будівельної індустрії – це велика і багатозадачна проблема. З одного боку, кінцеву продукцію замовникові будівельних робіт здають будівельні організації, але, з іншого боку, від якості проектування залежать терміни, вартість, якість кінцевих об'єктів нерухомості. Саме тому так важливо підвищення ефективності діяльності і якості роботи перших у циклі створення будівельної продукції – проектних організацій. Будівельна індустрія здійснює відтворення основних засобів шляхом створення нових, реконструкції, розширення, технічного переозброєння і підтримки

потужностей діючих об'єктів основних засобів. Створенню об'єктів основних засобів обов'язково передують їх проектування. Від якості проекту, рівня прогресивності прийнятих в ньому рішень залежить економічна ефективність капітальних вкладень у відтворення основних засобів.

Проблеми теорії, методології та організації обліку і внутрішнього контролю витрат досліджували вчені: П. Й. Атамас [1], Ф. Ф. Бутинець [2], Ю. М. Великий [3], І. Є. Давидович [4], П. О. Куцик [5], В. М. Панасюк [6], Г. О. Партин [7] та ін. Однак низка проблем щодо організаційно-методичного забезпечення обліку та внутрішнього контролю витрат основної діяльності підприємств за умов формування но-

вих підходів до управління потребує додаткових ґрунтовних досліджень [8, с. 76].

Одним з актуальних завдань підвищення ефективності процесів проектних організацій і якості проектів, що готуються, є побудова ефективної системи управління процесами діяльності в проектних організаціях [9, с. 276].

Метою статті є узагальнення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності процесів проектної будівельної організації.

Результати дослідження

Створенню об'єктів будівництва обов'язково передуює їх проектування. Проект визначає технічний вигляд майбутніх об'єктів будівництва і умови їх експлуатації, він є сполучною ланкою між наукою і виробництвом. Від якості проекту, рівня прогресивності прийнятих в ньому рішень залежить економічна ефективність капітальних вкладень і основних засобів.

Проектування є початковим і тому одним з найбільш значущих етапів будівництва об'єктів. Проектування також складає вагомую частку в загальному обсязі робіт по об'єкту, про що свідчить той факт, що число проектних організацій в Україні складає близько 10% від загального числа будівельних організацій. Вплив проектних робіт на увесь ланцюжок процесів різноманітний, оскільки проектні роботи призводять як до економічного ефекту у вигляді зміни витрат на будівництво і експлуатацію об'єктів, скороченню термінів будівництва, так і до соціального ефекту у вигляді зниження витрат на перевезення вантажів, кількості дорожньо-транспортних подій, підвищення доступності житла [10, с. 260]. Це означає, що якість проектної документації, яка є результатом проектування, чинить істотний вплив на якість і вартість об'єкту будівництва.

Якість проектної документації залежить від якості:

- персоналу, який їх здійснює;
- процесів проектування;
- виробничої інфраструктури, яка потрібна для цих процесів, і яка включає засоби для

створення документації і роботи з нею, засоби для розрахункових досліджень і випробувань, приміщення;

- інформації, використовуваної при проектуванні [11, с. 198].

Особливо необхідно відмітити, що на сьогоднішня система проведення аукціонів і тендерів не націлена на отримання якісної проектної документації. Зараз основним критерієм вибору підрядника при проведенні конкурсів на проектування, будівництво і ремонт доріг являється ціна. Таким чином, організація, що виставила найменшу суму за виконання робіт, виграє тендер. Цей чинник спричиняє за собою ризик отримання проектної документації низької якості, а також зриву термінів.

Практика капітального будівництва ставить перед проектувальниками усе більш великі і потужні завдання, збільшуються масштаби об'єктів і розширюється об'єм застосування окремих проектів. При цьому помилки в проектах можуть привести до мільйонних збитків. У проектах мають бути враховані новітні досягнення науки і техніки з тим, щоб об'єкти, які вводяться в експлуатацію, були технічно передовими, мали відповідні часу економічні і технічні показники з продуктивності праці, собівартості і якості продукції, що випускається [12, с. 79].

Проектні організації на сьогоднішній момент стикаються з істотними змінами умов праці на ринку, а саме:

- рентабельність реалізації проектів скорочується;
- проекти стають більшими і комплексними;
- зміщується географія реалізації проектів;
- відбуваються зміни в законодавчій сфері.

Однією з сучасних тенденцій взаємодії замовників з проектними організаціями є вимоги зниження ціни контракту і скорочення термінів. Ця тенденція веде до того, що основним показником при виборі підрядника (у тому числі і проектувальника) і проекту стає ціна, що не сприяє якості робіт і може позначитися на вартості подальшої експлуатації об'єкту [13, с. 79].

Частенько дуже сильною виявляється ілюзія, що можна заощадити засоби, вибираючи дешевший проект. У свою чергу, проектуваль-

ники задіють аргументи, що якісний проект забезпечує вищу ліквідність майбутнього об'єкту нерухомості і нижчу собівартість будівництва. Замовникам доводиться пояснювати, що якісно виконаний проект і збільшення вартості проектування – це не втрата коштів, а можливість підвищити ефективність експлуатації об'єкту будівництва. Часом замовники, вибравши проектувальника за критерієм низької ціни, вимушені знову втрачати час і гроші, звертаючись до професійних проектувальників для завершення проекту [14, с. 94]. Ще одна тенденція виражається в прагненні замовників до реалізму і ефективності проектних рішень. Замовники стали відповідальніше і вимогливо підходити до питань проектування. Тепер чіткіше формулюється технічне завдання на проектування і прописуються технології, щоб не було ніяких зайвих речей і елементів випадковості.

Під впливом змін, що відбуваються, проектні організації вимушені адаптувати свої системи управління, диверсифікувати свої послуги, освоювати суміжні сегменти, а також підвищувати ефективність і оптимізувати витрати [15, с. 34].

Зміна умов діяльності на ринку проектування змушує керівників підвищувати конкурентоспроможність своїх організацій і міняти відповідним чином свої структури, в першу чергу, приділяючи особливу увагу скороченню витрат.

Проектна організація є одним з основних елементів будівельної галузі. Якість результату діяльності з будівництва об'єкту, а також витрати на його будівництво залежать від кожного етапу, але саме проектна діяльність є першим етапом в цьому ланцюжку, тому проектна документація має ключовий вплив на якість і вартість кінцевого продукту – об'єкту будівництва. Якість проектної документації, що є результатом діяльності проектної організації, залежить від ефективності діяльності проектної організації.

Ефективна діяльність проектної організації залежить від функціонування її системи управління. Необхідно модернізувати систему управління проектної організації для підвищення її ефективності і підвищення якості проектної документації, як результату діяльності проектної організації.

Як один з найактуальніших на сьогодні підходів модернізації системи управління проектною організацією в багатьох наукових працях виділений процесний підхід [16, с. 53]. Процесний підхід був розроблений європейськими вченими і є найбільш поширеним в розвинених країнах. Процесний підхід покладений в основу відомих методик управління організаціями, таких, як управління якістю, бенчмаркінг, реінжиніринг бізнес-процесів, збалансована система показників і багато інших. Також необхідно відмітити, що з кожним днем усього більшого значення у виробничій діяльності компаній набуває автоматизація. І більшість програмних продуктів, розроблених для віддзеркалення діяльності проектних організацій, повною мірою можуть бути використані, тільки якщо побудувати управління проектною організацією з точки зору процесного підходу.

У основу процесного підходу до управління діяльністю організацій була покладена теорія варіабельної, запропонована У. Шухартом в 1924 році. До основних положень цієї теорії відноситься те, що продукція і послуги організації, а також її процеси, які впливають на їх створення або зміну, піддаються відхиленням від планових значень, які називаються варіаціями [17].

Потім У. Шухарт з Е. Демінгом спільно запропонували систему управління процесами, яка враховувала основні положення теорії варіабельної. Такою системою став цикл «PDCA». Аббревіатура PDCA розшифровується як «Plan, Do, Check, Act» (заплануй, зроби, перевір, дій). У США пропонують інший варіант розшифровки, PDSA – «Plan, Do, Study, Act» (перевір, зроби, вивчи, дій) [18, с. 29]. У наукових дослідженнях, присвячених менеджменту якості, цей механізм називається, як цикл Шухарта-Демінга, він містив в собі обидві версії розшифровки.

Однією з переваг процесного підходу є те, що мережа процесів, дозволяє, виявивши взаємозв'язки процесів і функцій, оптимізувати кількість процесів, оскільки розгляд сукупності процесів організації і сукупності функцій усередині процесів дозволяє виявити факт дублювання тих або інших функцій, а також відсутність закріплених відповідальних за тими або іншими функціями.

В результаті розгляду управління проектною організацією з точки зору процесного підходу відбувається перехід від вирішення окремих питань до загальної картини, яка дозволяє бачити усю систему в цілому, а також з'являється можливість виконання в цій системі стратегічних цілей, які були поставлені перед організацією. Процесний підхід дозволяє розглядати і вивчати причинно-наслідкові зв'язки і закономірності розвитку діяльності проектною організацією. Застосуван-

ня процесного підходу є необхідною умовою для досягнення підвищення ефективності діяльності проектною організацією в цілому, а також її окремих процесів.

Одним з найважливіших етапів при впровадженні процесного підходу є класифікація процесів проектною організацією. Безліч авторів пропонують класичну класифікацію процесів, яка включає три види процесів, які розрізняються за характером діяльності і створюваному продукту (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація процесів організації (розроблено авторами)

Види	Характеристики	Споживачі
Основні процеси	1. Основна роль цих процесів у виробництві продукції і послуг 2. В результаті таких процесів отримують основну продукцію/послугу, а також сировину для її виготовлення. 3. Ці процеси створюють додану вартість продукту для клієнта	1. Зовнішні споживачі 2. Внутрішні споживачі – інші процеси організації
Підтримувальні процеси	1. Основна роль цього виду процесів полягає в забезпеченні діяльності основних процесів 2. В результаті таких процесів отримують ресурси для основних процесів 3. Діяльність процесів не зачіпає основної продукції і послуг	1. Внутрішні споживачі – інші процеси організації
Процеси менеджменту	1. Основна роль цього виду процесів в управлінні діяльністю усєї організації 2. В результаті таких процесів можна проаналізувати діяльність усєї організації	1. Керівництво організації 2. Споживачі 3. Співробітники 4. Постачальники і субпідрядники 5. Суспільство і держава

Основні процеси організації – це ті процеси, в результаті яких відбувається додавання цінності наданим на вході ресурсам, а досягнутий результат приносить прибуток організації, тому цей вид процесів має особливе значення в приведеній класифікації.

Підтримувальні процеси є такими, що забезпечують, вони сприяють тому, щоб основні процеси приносили прибуток, хоча є витратними.

Також виділяють процеси управління або менеджменту, які повинні здійснювати вимір результативності і ефективності основних процесів, що підтримують. Цей вид процесу можна розглядати тільки в сукупності з основними процесами організації, що підтримують. Процеси управління забезпечують пос-

тановку стратегічних цілей організації, а також їх коригування, якщо це необхідно.

Існує ще один підхід до класифікації процесів, який був розроблений М. Портером, що запропонував «ланцюжок створення цінності». Цей підхід розглядає напрями діяльності організації з точки зору створення цінності для споживача [19, с. 105]. Згідно цієї концепції оцінку результатів діяльності організації споживачами можна визначити шляхом аналізу виконання дій, які потрібні для усього життєвого циклу появи певного продукту або послуги. Необхідно аналізувати результат, порівнювати його із запланованим і своєчасно вносити коригування. Ще одним пунктом теорії є те, що результат ланцюжка повинен вирішувати проблему споживача, тобто, чим детальніше організація визначить вимоги споживача, тим ефективніше буде діяльність

організації. Організація в ході своєї діяльності створює продукти і послуги, але тільки споживачі можуть визначити їх істинну цінність.

При розгляді діяльності проектної організації на основі процесного підходу ми проаналізуємо процеси проектної організації відповідно до представленої в табл. 1 класифікації, а ефективність процесів і діяльності проектної організації в цілому розглянемо з точки зору створення цінності для споживача і якості продукції.

Нами були проаналізовані дисертації, які були присвячені управлінню організаціями різних галузей з точки зору процесного підходу. Крім того, були розглянуті наукові роботи в будівельній галузі, в яких розглядається управління будівельними організаціями.

Дослідник А.М. Асаул в одній зі своїх наукових праць запропонував алгоритм процесу оцінки ефективності організаційної структури управління будівельної організації, метою якого стало виявлення механізму, що дозволяє порівняти організаційні структури декількох будівельних організацій. У вказаному джерелі було проведено дослідження показників, які впливають на економічну ефективність процесів, а також показників, які характеризують економічну ефективність організаційної структури управління будівельної організації в цілому і в розрізі напрямів діяльності підрозділів. А. Н. Асаул, використавши розроблений на базі процесного підходу алгоритм, запропонував оптимізовану організаційну структуру будівельної організації [20, с. 73]. Дослідник П. С. Нанасов розглядає управління будівельною організацією з точки зору управління проектами. Тобто він говорить про діяльність будівельної організації як про професійну діяльність, засновану на використанні сучасних наукових методів, засобів і технологій, орієнтованих на отримання ефективних кінцевих результатів, з дотриманням і використанням законодавчої, нормативної і довідкової бази проектування і будівництва [21, с. 49].

На підставі проведеного аналізу нами був зроблений висновок, що, незважаючи на велику кількість написаних наукових праць, присвячених процесному підходу і організаціям різних галузей народного господарства, з точки зору процесного підходу, ця тема не втрачає актуальності для галузі будівництва і проектних організацій зокрема. Особливістю

проектної галузі в будівництві є те, що в ланцюжку виконання будівельних робіт вона займає одне з провідних місць [9, с. 276]. Якість результату діяльності з будівництва об'єкту, а також витрати на його будівництво, залежать від кожного етапу, але саме проектна діяльність є першим етапом в цьому ланцюжку. Тому проектна документація має ключовий вплив на якість і вартість кінцевого продукту – об'єкту будівництва.

На сьогоднішній момент підвищення ефективності діяльності є ключовим питанням для проектних організацій. З точки зору процесного підходу діяльність проектної організації можна представити через ряд взаємозв'язаних процесів, в результаті яких досягаються стратегічні цілі, встановлені керівництвом, а також задоволення вимог споживачів, які організація повинна аналізувати. Впливаючи на неефективні процеси, можна добитися підвищення ефективності проектної організації в цілому, підвищити якість проектів і мінімізувати величину реклаमाцій.

Ефективність проектної організації може бути виражена не просто як співвідношення досягнутого результату (виручка) з витратами (собівартість) у рамках усієї організації [10, с. 261], але і як сума ефектів за кожним процесом, виражених в скороченні непродуктивних витрат. У нашому дослідженні ми пропонуємо модернізувати вказану методіку і розглянути оцінку ефективності проектної організації з точки зору оптимізації витрат з доцільності їх витрачання (продуктивні і непродуктивні), оскільки мінімізація витрат на виправлення браку і штрафні санкції не лише підвищать ефективність діяльності проектної організації, але і приведе до підвищення якості проектної документації і усієї будівельної продукції.

В ході проведеного дослідження нами була розроблена класифікація витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації (рис. 1).

Представлену класифікацію ми пропонуємо застосовувати при розробці показників оцінки витрат процесів проектної організації. Оптимізація процесів дозволить підвищити ефективність цих процесів і приведе до зміни пропорції «продуктивні витрати на забезпечення якості проектної документації – непродуктивні витрати», в якій останні прагнуть до нульового значення.

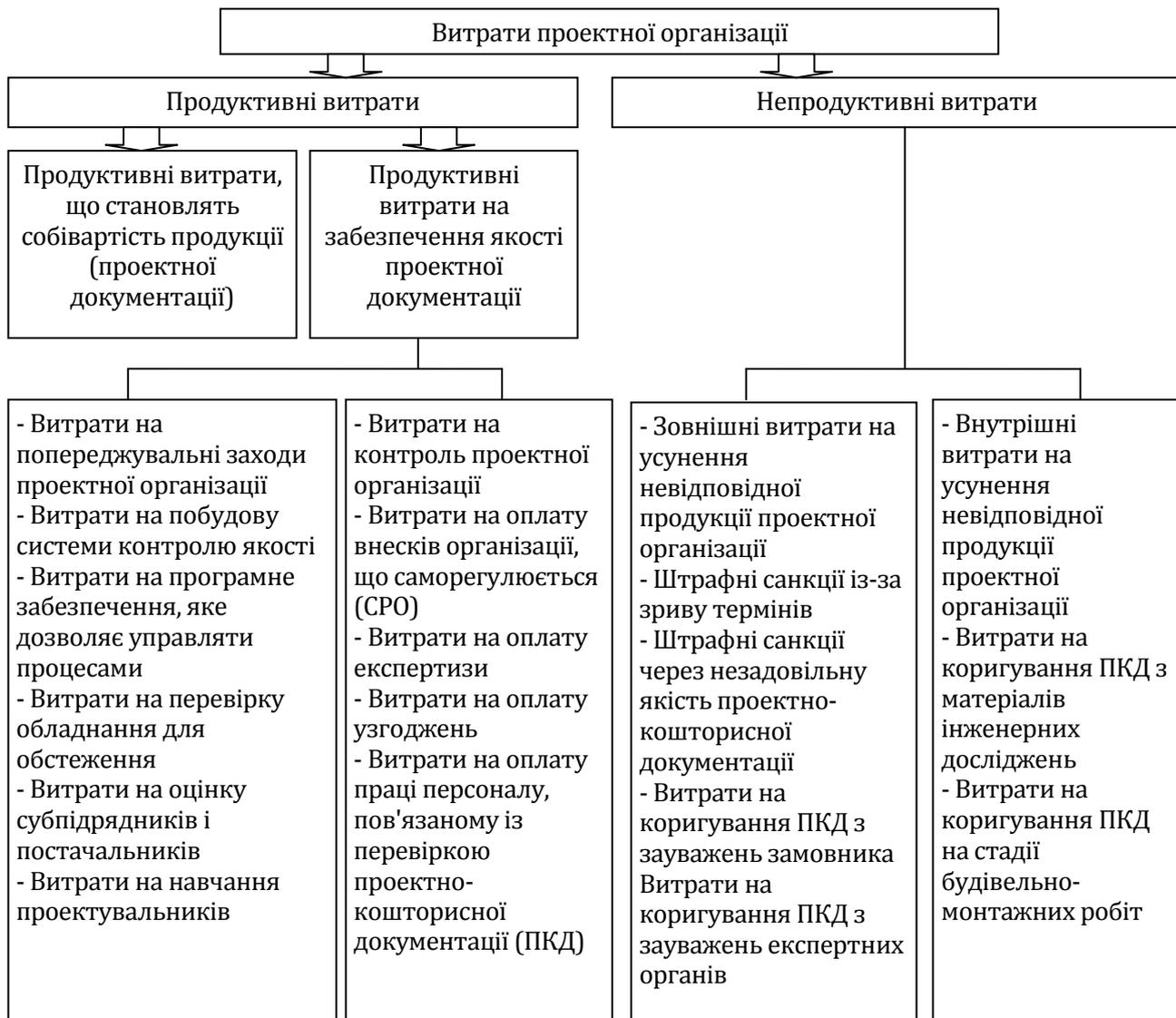

Рисунок 1 – Класифікація витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації (розроблена авторами)

В ході проведеного дослідження був розроблений алгоритм забезпечення ефективності процесів проектної організації з описом етапів, що входять в нього (рис. 2).

Застосування цього алгоритму дозволяє оцінити ефективність процесів проектної організації, визначити необхідність і послідовність оптимізації, забезпечити підвищення ефективності проектної організації в цілому, а також сформуванню механізму забезпечення ефективності процесів проектної організації в будівництві.

В основі процесного підходу лежить розподіл усіх процесів менеджменту (ПМ) організацій на стратегічні (СПМ), основні (ОПМ), підтримувальні процеси менеджменту (ППМ) (рис. 3).

На практиці аналіз діяльності проектних організацій виявив проблематику, однією з ключових причин якої є присутність в щоденній роботі неефективних дій, що змушують організації нести значні, як правило, неявні, витрати. При цьому ефективність організації в цілому є комплексним показником, який складається з ефективності окремих процесів і завдань, що вирішуються в повсякденній діяльності. У нашому дослідженні під ефективністю діяльності проектної організації з урахуванням скорочення непродуктивних витрат, розуміється досягнення позитивної різниці між величиною економії непродуктивних витрат при реалізації процесів в організації і продуктивними витратами, пов'язаними з підвищенням якості процесів, попередженням штрафів і рекламацій.

Рисунок 2 – Алгоритм забезпечення ефективності процесів проектної організації в будівництві (розроблена авторами)

Рисунок 3 – Процесна модель проектної організації (розроблена авторами)

У рамках кожного процесу нами розроблені показники оцінки непродуктивних витрат процесу, а також показники оцінки продуктивних витрат на забезпечення відповідності ПКД нормативному рівню якості у рамках процесу. Показники оцінки витрат процесів проектної організації (табл. 1) розроблені на основі карт процесів і класифікації витрат проектної організації з точки зору забезпечення якості проектної документації (рис. 1).

Для можливості порівняння показників процесів за різні періоди (рік, півріччя) пропонуємо співвідносити їх з сумою виручки проектної організації за певний період.

Для того, щоб визначити ефективність окремо кожного процесу, необхідно вчислити різницю між показником оцінки продуктивних витрат процесу на забезпечення якості і показником оцінки непродуктивних витрат (1):

$$E_i = ОП_i - ОНП_i, \quad (1)$$

де E_i – показник оцінки ефективності реалізації i -ого процесу в організації, %;

$ОП_i$ – показник оцінки продуктивних витрат i -ого процесу на забезпечення якості, %;
 $ОНП_i$ – показник оцінки непродуктивних витрат i -ого процесу, %.

Якщо цей показник при розрахунку виявився зі знаком «+», то процес ефективний, якщо зі знаком «-», – то процес неефективний.

Інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації (ІЕПО) визначається як різниця між сумою показників продуктивних витрат процесів проектної організації на забезпечення якості і сумою показників процесів проектної організації непродуктивних витрат (2):

$$ІЕПО = \sum_{i=1}^n ОП_i - \sum_{i=1}^n ОНП_i, \quad (2)$$

де ІЕПО – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, %;

$\sum_{i=1}^n ОП_i$ – сума показників продуктивних витрат на забезпечення якості продукції процесів проектної організації від $i = 1$ до n , %;

$\sum_{i=1}^n ОНП_i$ – сума показників непродуктивних витрат на забезпечення якості продукції процесів проектної організації від $i = 1$ до n , %,
 n – кількість процесів в проектній організації.

Таблица 1 – Показники оцінки витрат процесів проектної організації (розроблено авторами)

Процеси менеджменту	Показники оцінки непродуктивних витрат процесу	Показники оцінки продуктивних витрат на забезпечення відповідності ПКД нормативному рівню якості у рамках процесу
1	2	3
ОПМ 1. Аналіз контракту	$ОНП1 = ДСВ / ВПО \times 100$ де ОНП1 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ1, %; ДСВ – сума вартостей договорів, які було програно на стадії оферти за формальною ознакою, тис. грн.; ВПО – виручка проектної організації, тис. грн.	$ОП1 = Вн / ВПО \times 100$ де ОП1 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ1, %; Вн – сума внесків на електричні майданчики, СРО, систему менеджменту якості (СМК), ліцензії, тис. грн.
ОПМ 2. Проектування	$ОНП2 = (СШТРАФ + ВКОР) / ВПО \times 100$ де ОНП2 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ2, %; СШТРАФ – сума штрафних санкцій за договорами, тис. грн.; ВКОР – сума витрат на коригування на етапі проектування, тис. грн.	$ОП2 = ЗПК / ВПО \times 100$ де ОП2 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ2, %; ЗПК – сума заробітної плати на контроль, тис. грн.
ОПМ 3. Управління узгодженнями і проходженням експертизи	$ОНП3 = (С ШТРАФ УЗГ + В КОР УЗГ) / ВПО \times 100$ де ОНП3 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ3, %; С ШТРАФ УЗГ – сума штрафних санкцій за договорами за період узгодження, тис. грн.; В КОР УЗГ – сума витрат на коригування по зауваженнях погоджувальних органів, тис. грн.	$ОП3 = П ВЕУ / ВПО \times 100$ де ОП3 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ3, %; П ВЕУ – сума витрат на підготовку внутрішнього експертного висновку, тис. грн.
ОПМ 4. Аналіз виконаного контракту	$ОНП4 = (С ШТРАФ БМР + В КОРР БМР) / ВПО \times 100$ де ОНП4 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ОПМ4, %; С ШТРАФ БМР – сума штрафних санкцій на стадії будівельно-монтажних робіт (БМР), тис. грн.; В КОРР БМР – сума витрат на коригування на стадії будівельно-монтажних робіт, тис. грн.	$ОП4 = В ВИЇЗД / ВПО \times 100$ де ОП4 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ОПМ4, %; В ВИЇЗД – сума витрат на виїзди на об'єкт, тис. грн.

Продовження табл. 1

1	2	3
ППМ 1. Управління матеріально-технічним постачанням	ОНП5 = В НЕВІДП.3 / ВПО x100 де ОНП5 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ППМ1, %; В НЕВІДП.3 – фактичні витрати на усунення невідповідності заявкам в розрізі матеріально-технічного постачання за період, тис. грн.	ОП5 = В ОЦ.ПОСТ. / ВПО x100 де ОП5 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ППМ1, %; В ОЦ.ПОСТ. – витрати на оцінку і вибір постачальників, тис. грн.
ППМ 2. Управління персоналом	ОНП6 = С ШТРАФ КВАЛ / ВПО x100 де ОНП6 – показник оцінки непродуктивних витрат процесу ППМ2, %; С ШТРАФ КВАЛ – сума штрафних санкцій, пов'язаних з відсутністю необхідної кваліфікації персоналу, тис. грн.	ОП6 = В КВАЛ / ВПО x100 де ОП6 – показник оцінки продуктивних витрат на забезпечення якості процесу ППМ2, %; В КВАЛ – сума витрат на підвищення кваліфікації персоналу, тис. грн.

Якщо інтегральний показник при розрахунку виявився зі знаком «+», то діяльність проектної організації ефективна, якщо зі знаком «-», – то діяльність проектної організації неефективна.

Інтегральний показник також можна виразити в грошових одиницях (3):

$$IEPO(\text{грн.}) = IEPO(\%) \times \frac{ВПО}{100}, \quad (3)$$

де $IEPO(\text{грн.})$ – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, грн.;

$IEPO(\%)$ – інтегральний показник оцінки ефективності процесів проектної організації, %.

Висновки

1. Розроблена класифікація витрат проектних організацій за доцільністю витрачання потрібна для підвищення якості продукції і ефективності процесів проектної організації шляхом зменшення непродуктивних витрат, а також зміни співвідношення «непродуктивні витрати – витрати на забезпечення нормативної якості продукції» у бік останніх.

2. Застосування розробленого алгоритму забезпечення ефективності процесів проектної організації з описом етапів, що входять в нього, дозволяє оцінити ефективність процесів

проектної організації, визначити необхідність і послідовність їх оптимізації.

3. Авторський підхід до визначення ефективності процесів проектної організації дозволяє порівнювати ефективність процесів проектної організації за різні тимчасові періоди або ефективність процесів однієї проектної організації відносно іншої.

4. Теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає в доповненні і розвитку механізму забезпечення ефективності процесів проектної організації в будівництві, наукові положення, висновки і рекомендації дослідження можуть застосовуватися керівництвом проектних організацій при оптимізації системи управління.

Запропоновані в статті рекомендації по застосуванню сформованого механізму носять науково-прикладний характер і можуть застосовуватися для побудови рейтингу проектних організацій усіма зацікавленими в цьому організаціями.

Практична значущість проведеного дослідження полягає в можливості використовувати сформований механізм забезпечення ефективності процесів проектними організаціями в будівництві, зацікавленими в підвищенні ефективності діяльності і підвищенні якості проектної документації.

5. Перспективні подальші наукові дослідження, які спрямовані на розробку методичних рекомендацій з побудови рейтингу проект-

них організацій на основі результатів дослідження у рамках формування механізму забезпечення ефективності процесів проектно-організацій. Як базовий показник побудови і ведення рейтингу пропонується використувати інтегральний показник, що дозволяє

порівняти організації різних видів економічної діяльності, різних за обсягом діяльності, чисельності персоналу.

Список інформаційних джерел

1. Атамас П. Й. Управлінський облік. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 440 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 1(22). С. 11–18.
3. Великий Ю. М., Прохорова В. В., Сабліна Н. В. Управління витратами підприємства. Харків : ІНЖЕК, 2009. 192 с.
4. Давидович І. Є. Управління витратами. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 320 с.
5. Куцик П. О., Мазуренко О. М. Обліково-аналітична концепція управління загально-виробничими витратами підприємства. Львів : Растр-7, 2014. 288 с.
6. Панасюк В. М. Витрати виробництва: управлінський аспект. Тернопіль : Астон, 2005. 288 с.
7. Партин Г. О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій. Київ : УБС НБУ, 2008. 219 с.
8. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А., Кірдіна О. Г. Удосконалення управління витратами підприємства. *Научная индустрия европейского континента – 2006* : материалы I Международной научно-практической конференции, 1-15 декабря 2006 г. Днепропетровск : Наука и образование, 2006. Том 2 : Экономические науки. С. 75–77.
9. Пакуліна А. А., Пакуліна Г. С., Рибалко О. С. Створення комплексної системи управління витратами на будівельному підприємстві. *Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 квітня 2016 р., м. Харків. Харків : ХНУБА, 2016. Ч. 2. С. 275–277.
10. Пакуліна А. А., Пакуліна Г. С., Селегей А. Г. Удосконалення управління витратами підприємства в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних перетворень. *Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 квітня 2016 р., м. Харків. Харків : ХНУБА, 2016. Ч. 2. С. 259–262.
11. Киселева К. И. Оптимизация управления проектной отраслью в условиях саморегулирования. *Вестник ИРГТУ*. 2014. № 5. С. 187–191.
12. Астафьев С. А., Хомкалов Г. В. Планирование развития строительного комплекса на основе процессного подхода в условиях реформирования процедуры лицензирования. *Известия Иркутской Государственной Экономической Академии*. 2009. № 4. С. 76–81.
13. Астафьев С. А., Цвигун И. В. Развитие методологии управления качеством процессов в жилищной сфере. Иркутск : БГУ, 2011. 222 с.
14. Домбровская К. И. Качественный аспект деятельности проектной организации как части инвестиционно-строительного комплекса. *Актуальные проблемы управления экономикой региона* : материалы X Междунар. науч.-практ. конф., г. Санкт-Петербург, 23–24 мая 2013 г. Санкт-Петербург : СПбГЭУ, 2013. С. 93–95.
15. Пакулін С. Л. Створення конкурентоспроможного соціального комплексу на макро- й мезорівні. *Areas of scientific thought – 2014/2015* : materials of the XI International scientific and practical conference, December 30, 2014 – January 7, 2015). Sheffield : Science and education LTD, 2015. Volume 6. Economic science. Governance. S. 33–36.
16. Репин В. В., Елиферов В. Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 544 с.
17. Shewhart W. Statistical Method from the Viewpoint of Quality Control. N. Y. : Dover Publ., Inc., 1939. 163 p.

18. Деминг У. Э. Лекция перед японскими менеджерами в 1950 г. *Методы менеджмента качества*. 2000. № 10. С. 29.
19. Портер М. Конкурентное преимущество. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 358 с.
20. Асаул А. Н., Асаул Н. А., Симонов А. В. Формирование и оценка эффективности организационной структуры управления в компаниях инвестиционно-строительной сферы. Санкт-Петербург : ГАСУ, 2009. 258 с.
21. Нанасов П. С. Управление проектно-строительным процессом: Теория, правила, практика. Москва : Ассоциация Строительных Вузов, 2005. 160 с.

© С. Л. Пакулін, Ю. А. Ципкін, А. А. Пакуліна

Стаття отримана 10.12.2016, прийнята 24.12.2016, оприлюднена online 26.12.2016

Evaluating the Effectiveness of the Processes of Construction Design Company

Pakulin Serhij

Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Science of Ukraine, Department of Social Problems of Sustainable Development, Doctor of Sciences (Economics), Ukraine

Tsyppkin Yuriy

*State University of Land Use Planning,
Department of Marketing, Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department, Russia*

Pakulina Alevtyna

*Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture,
Department of Economics, PhD in Economics, Associate Professor, Ukraine*

Abstract. It is proved that under the influence of the changes taking place, design organizations have to adapt their management, diversify services, develop adjacent segments, and increase efficiency and optimize costs. The necessity of evaluating the effectiveness of the design process in terms of classification of expenses according to the feasibility of spending (productive and unproductive) is grounded. The universal process model of construction design organization that can provide the organization as a set of interrelated processes is proposed. The indicators for assessing the costs of design processes are proposed. The integral index, which is calculated as the difference between the amount of productive expenditure to ensure the quality of the project and the amount of overhead in the project organization and describes the effectiveness of management processes in project organization is introduced. A universal process model design organization, which is an arranged according to certain principles set of processes, indicating the major connections between them is developed.

Keywords: project activities; processes; efficiency; cost; management.

UDC 338.2

JEL Classification: L7, M11

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-15>

References

1. Atamas, P. I. (2006). *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian).
2. Butynets, F. F. (2012). Vytraty vyrobnytstva ta yikh klasyfikatsiia dlia potreb upravlinnia [Production costs and their classification for management]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, 1(22), 11–18 (in Ukrainian).
3. Velykyi, Iu. M., Prokhorova, V. V., & Sablina, N. V. (2009). *Upravlinnia vytratamy pidpriemstva* [Cost management company]. Kharkiv: INZhEK (in Ukrainian).
4. Davydovych, I. Ie. (2008). *Upravlinnia vytratamy* [Cost management]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. Kutsyk, P. O., & Mazurenko, O. M. (2014). *Oblikovo-analitychna kontsepsiia upravlinnia zahalnovyrobnychymy vytratamy pidpriemstva* [Accounting and analytical concept of management overhead costs enterprise]. Lviv: Rastr-7 (in Ukrainian).
6. Panasiuk, V. M. (2005). *Vytraty vyrobnytstva: upravlinskyi aspekt* [Production costs: administrative aspect]. Ternopil: Aston (in Ukrainian).
7. Partyn, H. O. (2008). *Upravlinnia vytratamy pidpriemstva: kontseptualni zasady, metody ta instrumentarii* [Cost management company: conceptual principles, methods and tools]. Kyiv: UBS NBU (in Ukrainian).
8. Pakulin, S. L., Pakulina, A. A., & Kirdina, O. H. (2006). Udoskonalennia upravlinnia vytratamy pidpriemstva. In *Nauchnaja industrija evropejskogo kontinenta – 2006* (Vol. 2, pp. 75–77). Dnepropetrovsk: Nauka i obrazovanie (in Ukrainian).
9. Pakulina, A. A., Pakulina, H. S., & Rybalko, O. S. (2016). Stvorennia kompleksnoi systemy upravlinnia vytratamy na budivelnomu pidpriemstvi [Creating a comprehensive system of cost management in construction enterprises]. In *Priorytety rozvytku natsionalnoi ekonomiky v konteksti yevrointehratsiinykh ta hlobalnykh vyklykiv* (Vol. 2, pp. 275–277). Kharkiv: KhNUBA (in Ukrainian).
10. Pakulina, A. A., Pakulina, H. S., & Selehei, A. H. (2016). Udoskonalennia upravlinnia vytratamy pidpriemstva v umovakh evrointehratsiinykh ta hlobalizatsiinykh peretvoren [Improving cost management enterprise in the European integration and globalization change]. In *Priorytety rozvytku natsionalnoi ekonomiky v konteksti yevrointehratsiinykh ta hlobalnykh vyklykiv* (Vol. 2, pp. 259–262). Kharkiv: KhNUBA (in Ukrainian).
11. Kiseleva, K. I. (2014). Optimizacija upravlennija proektnoj otrasl'ju v uslovijah samoregulirovanija [Engineering industry management optimization under self-regulation]. *Vestnik IRGTU*, 5, 187–191 (in Russian).
12. Astaf'ev, S. A., & Homkalov, G. V. (2009). Planirovanie razvitija stroitel'nogo kompleksa na osnove processnogo podhoda v uslovijah reformirovanija procedury licenzirovanija [Construction development planning on the basis of the process approach in conditions of licensing procedures' reforming]. *Izvestija Irkutskoj Gosudarstvennoj Jekonomicheskoi Akademii*, 4, 76–81 (in Russian).
13. Astaf'ev, S. A., & Cvigun, I. V. (2011). *Razvitie metodologii upravlennija kachestvom processov v zhilishhnoj sfere* [The development process quality management methodologies in the field of housing]. Irkutsk: BGU (in Russian).
14. Dombrovskaja, K. I. (2013). Kachestvennyj aspekt dejatel'nosti proektnoj organizacii kak chasti investicionno-stroitel'nogo kompleksa [The qualitative aspect of the design organization as part of investment and building complex]. In *Aktual'nye problemy upravlennija jekonomikoj regiona* (pp. 93–95). Saint-Petersburg: SPbGJeU (in Russian).
15. Pakulin, S. L. (2015). Stvorennia konkurentospromozhnogo sotsialnoho kompleksu na makro- y mezorivni. In *Areas of scientific thought – 2014/2015* (Vol. 6, pp. 33–36). Sheffield: Science and education LTD (in Ukrainian).
16. Repin, V. V., & Eliferov, V. G. (2013). *Processnyj podhod k upravlenniju. Modelirovanie biznes-processov* [Process approach to management. Business process modeling]. Moscow: Mann, Ivanov i Ferber (in Russian).
17. Shewhart, W. (1939). *Statistical Method from the Viewpoint of Quality Control*. N. Y.: Dover Publ.

18. Deming, U. Je. (2000). Lekcija pered japonskimi menedzherami v 1950 [Lecture in front of the Japanese managers in 1950]. *Metody menedzhmenta kachestva*, 10, 29 (in Russian).
19. Porter, M. (2005). *Konkurentnoe preimushhestvo* [The Competitive Advantage]. Moscow: Al'pina Biznes Buks (in Russian).
20. Asaul, A. N., Asaul, N. A., & Simonov, A. V. (2009). *Formirovanie i ocenka jeffektivnosti organizacionnoj struktury upravlenija v kompanijah investicionno-stroitel'noj sfery* [Formation and evaluation of the effectiveness of the organizational structure of management in the sphere of investment and construction companies]. Saint-Petersburg: GASU (in Russian).
21. Nanasov, P. S. (2005). *Upravlenie proektno-stroitel'nym processom: Teorija, pravila, praktika* [Management of design and construction process: theory, rules, practices]. Moskva: Asociacija Stroitel'nyh Vuzov (in Russian).

© S. Pakulin, Y. Tsypkin, A. Pakulina

Received 2016-12-10, Accepted 2016-12-24, Published online 2016-12-26

Ідентифікація релевантних чинників розвитку молокопереробних підприємств Київської області

Шимко Влада Сергіївна

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
кафедра маркетингу, здобувач освітнього ступеня «магістр», Україна*

Анотація. У роботі здійснено аналіз маркетингового дослідження сучасного підприємства, охарактеризовано особливості зовнішнього та внутрішнього середовища. У статті подано опис дослідження маркетингового середовища підприємства на прикладі молокопереробних підприємств за допомогою анкетування.

Ключові слова: маркетинг; маркетингове середовище; анкета; анкетування.

УДК 339.138+339.14

JEL Classification: M31

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-16>

Вступ

Еволюція популяції людей разом зі збільшенням її чисельності супроводжувалася винайденням усе досконаліших засобів забезпечення життєдіяльності. У момент зміни тисячоліть розпочалася третя промислова революція [6], яка неминуче змінить виробництво, економічні зв'язки, торгівлю, логістику та ін. Розпочато автоматизований розподіл придбаних товарів з допомогою дронів, недогдо лишилося до масового поширення комп'ютеризованих торговельних точок без продавців [9]. Але подібні радикальні зміни відбудуться не миттєво, тому ще багато років наявні компанії будуть функціонувати у змінних умовах у постійному зв'язку з ринком збуту, поставляючи на нього продукт і забезпечуючи покупців відповідною інформацією про споживчі властивості, гарантії, місця продажів. У свою чергу від ринку компанія отримує гроші й інформацію про обсяг і темпи продажів, думку покупців про якість продукту, інформацію про діяльність конкурентів. Таким чином, виникає замкнута система, функціонуюча як єдине ціле, дослідження якого ми вважаємо особливо цікавим у нашу епоху парадигмальних соціально-економічних революцій.

Очевидно, що зміни маркетингового середовища містять в собі як нові можливості щодо розширення діяльності підприємства, так і загрози, дію яких потрібно вчасно та оперативно мінімізувати. З огляду на це, ми вважа-

ємо достатньо актуальним завдання ідентифікації основних чинників маркетингового середовища та визначення ступеню їх впливу на господарську діяльність підприємств за допомогою анкетування.

Питання дослідження маркетингового середовища підприємств розглядаються такими науковцями як Т. Г. Белова [1], М. І. Белянцев [2], Т. М. Гапоненко [3], Ф. Котлер [4], Т. О. Примак [5], Дж. Рифкін [6], Т. Н. Черняхівська [7], С. В. Чугаєвська [8] та ін. Фахівці наводили докази того, що запорукою успіху господарської діяльності підприємства є систематичне відстеження змін маркетингового середовища [1, с. 105]. Однак, незважаючи на різноплановість підходів до висвітлення цієї тематики у наукових виданнях, є необхідність удосконалити вивчення маркетингового середовища підприємств за допомогою анкетування, зокрема, з огляду на те, що потреба у його вивченні лишається актуальною і в майбутньому.

Метою статті є дослідження та ідентифікація чинників розвитку молокопереробних підприємств Київської області.

Результати дослідження

Маркетингове середовище підприємства формується сукупністю діючих за його межами і усередині нього факторів і суб'єктів, від яких залежать відносини даного підприємства з

особами (як фізичними, так і юридичними), і в яких є зацікавленість у видах діяльності, що мають відношення до корпоративної місії. Місія виступає в якості лаконічно сформульованих положень, за допомогою яких формулюється коротка характеристика діяльності підприємства, його орієнтованість щодо таких змінних як ринкові потреби і споживчі особливості. В рамках маркетингового середовища проходить протікання маркетингових процесів підприємства. Це середовище не є нерухомим, в ньому перманентно відбуваються зміни у зв'язку з мінливістю споживчих смаків і уподобань, змінами у відношенні податків і законів, впровадженням нових технологій і продуктів, припиненням і початком впливу різних факторів [4, с. 45].

Зовнішнє середовище підприємства поділяють на мікросередовище (його ще називають ринковим середовищем) і макросередовище.

Процес постійного спостереження за змінами у маркетинговому середовищі, накопичення та аналіз отриманої інформації з метою виявлення тенденції його змін є важливими завданнями дослідження маркетингового середовища будь-якого підприємства. В умовах висококонкурентного ринку маркетингові дослідження є найбільш ефективним та дієвим інструментом контролю стану маркетингового середовища підприємства [4, с. 50]. Серед усієї сукупності методів досліджень маркетингового середовища одним з оптимальних ми розглядаємо опитування за допомогою спеціально розроблених анкет.

Анкета – це ряд питань, на які опитуваний повинен дати відповідь. Анкета – інструмент дуже гнучкий у тому сенсі, що для одержання необхідної інформації можуть використовуватися питання, що відрізняються формою, формулюваннями і послідовністю, тобто питання можна задавати безліччю різних способів. Гарна анкета повинна: полегшити відповідь опитуваної особи; сформулювати питання з урахуванням її впливу на відповідь опитуваного; дозволити легко провести аналіз. При цьому анкета повинна бути випробувана, і в ній повинні бути усунуті всі виявлені недоліки [5, с. 168].

Своє дослідження ми провели на прикладі молокопереробних підприємств Київської області. Обсяг анкетування – 41 підприємство, що складають 100 % від загальної кілько-

сті респондентів. Цільовою аудиторією обстеження стали керівники та провідні спеціалісти молокопереробних підприємств. Результати заповнених анкет перевірялися на релевантність за такими критеріями: повнота заповнення, належність респондента до цільової аудиторії опитування, наявність правильної контактної інформації.

Анкетним опитуванням передбачалося дослідження сукупності чинників зовнішнього та внутрішнього маркетингового середовища [7, с. 76].

Внутрішнє середовище. До нього прийнято зараховувати саме підприємство, його організаційну структуру, працівників і (частково) власників капіталу. Все це впливає на те, як на підприємстві приймаються рішення і наскільки вони виявляються ефективними. Фактори даного середовища вважаються контрольованими, оскільки вони та їх характеристики визначаються самим підприємством. Важливим є розробка такої системи розглянутого середовища і така організація витрачання всіх видів ресурсів, щоб підприємство було в змозі забезпечувати їх оптимальне використання і досягати з їх допомогою ринкових цілей, беручи до уваги наявне зовнішнє середовище.

Зовнішнє середовище. Воно складається з явищ і процесів, що надають саме безпосередній вплив на дане підприємство як на мікро – так і на макрорівні. Це середовище поділяють на макросередовище (ринкове середовище) і на мікросередовище. Якщо говорити про мікросередовище, то це середовище забезпечується явищами і процесами, що мають відношення до самого підприємства безпосередньо, воно стосується його можливостей з обслуговування клієнтів. Підприємство повинне не тільки займатися вивченням даного середовища, але й приділяти увагу формуванню в ньому всіх видів відносин і зв'язків, які допомагають йому здійснювати діяльність на ринку і відвоювати у конкурентів на цьому ринку своє вигідне місце [2, с. 78].

Респондентам було запропоновано оцінити ступінь впливу даних чинників на господарську та експортну діяльність молокопереробних підприємств регіону за допомогою порядкової шкали.

Застосування такої шкали передбачає присвоєння об'єкту певної кількості балів для по-

значення його відносної переваги перед іншим об'єктом.

В межах кожної групи експерти визначили значущість кожного чинника за 10-ти бальною шкалою, порівнюючи їх один з одним. Зазначимо, що чиннику, який, на думку експерта, найбільше впливає на обсяги виробництва, нараховувався 1 бал, а чиннику, який впливає найменше – 10 балів відповідно. За допомогою методу ранжування було визна-

чено середні значення оцінок експертів. Результати було представлено у процентному співвідношенні. В подальшому всі чинники були розташовані в порядку зменшення їх впливу. Оскільки група зовнішніх чинників відноситься до маркетингового макросередовища, а група внутрішніх – до мікро- та внутрішнього середовища маркетингу, доцільним вбачається аналізувати їх окремо (рис. 1).

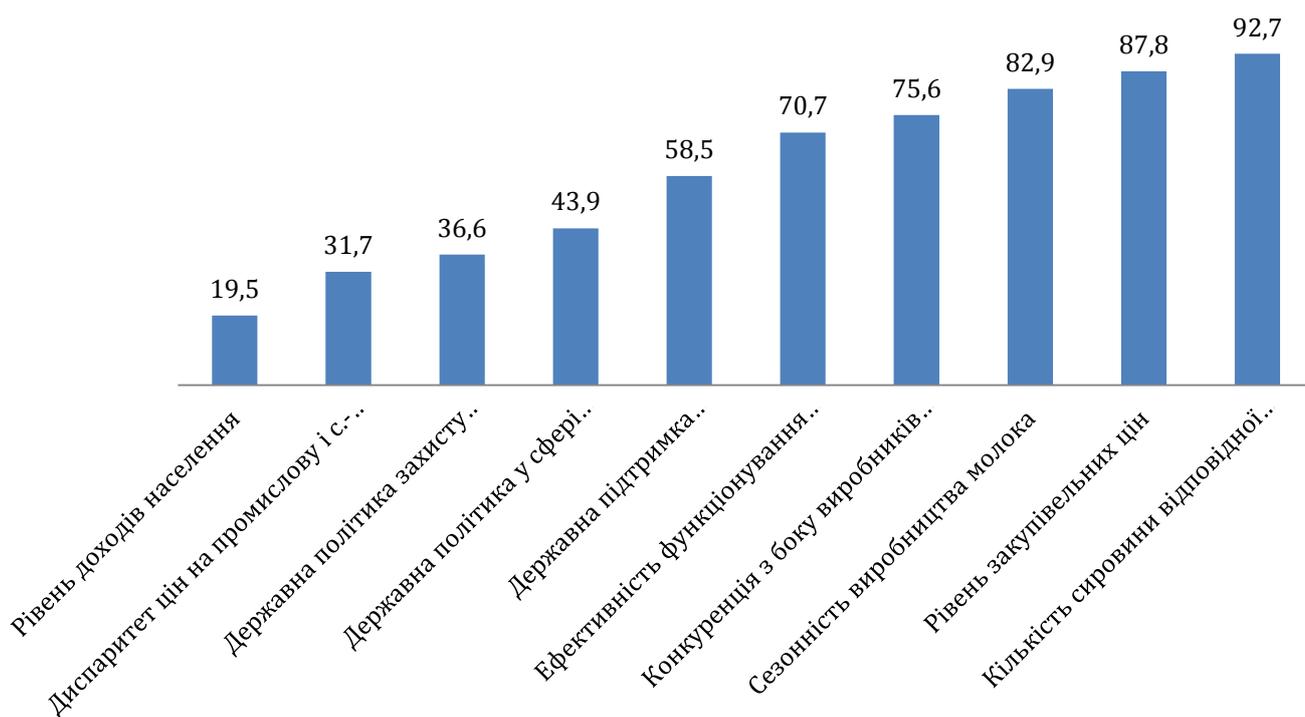

Рисунок 1 – Оцінка впливу чинників зовнішнього маркетингового середовища на розвиток молокопереробних підприємств Київської області (за результатами польового дослідження), %

Анкетування зовнішніх чинників здійснювалось за такими параметрами: рівень доходів населення; диспаритет цін на промислову і с.-г продукцію; державна політика захисту вітчизняного виробника; державна політика у сфері оподаткування; державна підтримка молокопереробних підприємств; ефективність функціонування молочного скотарства; конкуренція з боку виробників аналогічної продукції; сезонність виробництва молока; рівень закупівельних цін; кількість сировини відповідної якості.

Анкетування внутрішніх чинників здійснювалось за такими параметрами: система управління підприємства; наявність пунктів прийому сировини; кадровий потенціал; маркетингові дослідження попиту та пропозиції; інвестиційна привабливість підприємств;

ва; дієвість каналів збуту; відповідність сировини екологічним стандартам; налагодженість зв'язків із постачальниками сировини; технічне оснащення підприємств.

В результаті дослідження з'ясовано, що молочне скотарство як складова галузь молокопродуктового підкомплексу безпосередньо впливає на обсяги виробництва молочних продуктів переробними підприємствами регіону. Про це свідчать дані, згідно яких кількість сировини відповідної якості, рівень закупівельних цін та сезонність виробництва молока респондентами були розташовані на 1, 2 і 3 місцях відповідно (92,7; 87,8 та 82,9 %). Плануючи свою діяльність підприємства орієнтуються не тільки на наявні виробничі потужності, а й на обсяги та якісні показники сирого молока. Отже, можна зробити висно-

вок, що налагодження діяльності підприємств-виробників сирого молока є однією з ключових проблем розвитку молокопродуктового підкомплексу в цілому та молокопереробних підприємств зокрема.

Оскільки процес функціонування молокопереробних підприємств знаходиться під впли-

вом як макро-, так і мікроринкового середовища, респондентам також було запропоновано оцінити ступінь впливу чинників даного середовища на обсяги виробництва молочних продуктів (рис. 2).

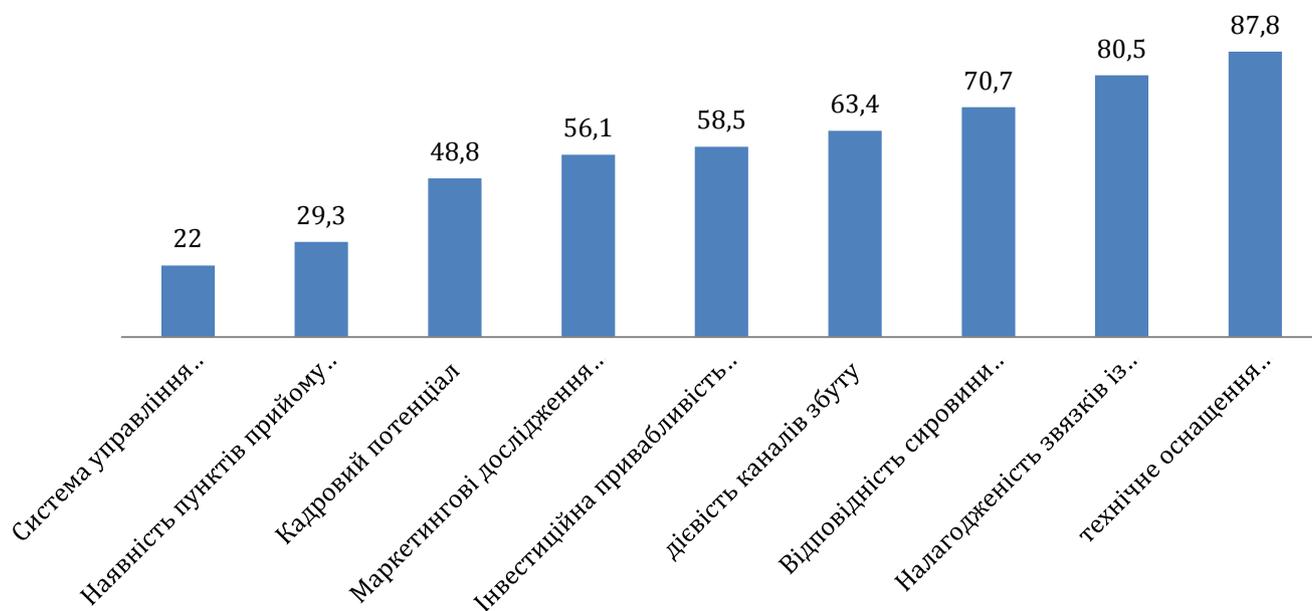

Рисунок 2 – Оцінка впливу внутрішніх чинників на розвиток молокопереробних підприємств Київської області (за результатами польового дослідження), %

Серед найвпливовіших чинників мікросередовища на обсяги виробництва молокопродуктів респондентами було виділено технічне оснащення підприємства (87,8 %), налагодженість зв'язків із постачальниками сировини (80,5 %), а також відповідність сировини екологічним стандартам (70,7 %). Незважаючи на те, що всі чинники є взаємопов'язаними, респонденти були одностайними в думці про те, що саме якість сировини (100 % опитаних) і технологічне оснащення підприємства (60 % опитаних) обумовлюють ефективність виробництва молочних продуктів переробними підприємствами Житомирської області.

В результаті дослідження встановлено, що обсяги реалізації молочних продуктів молокопереробними підприємствами регіону також визначаються низкою чинників.

Застосування методу анкетування дало змогу ідентифікувати такі чинники та встановити

ступінь їх впливу на обсяги реалізації продукції зазначеними підприємствами (рис. 3).

Дані рис. 3 свідчать, що визначальними чинниками маркетингового середовища, що впливають на обсяги реалізації молочних продуктів, респондентами були означені налагодженість збутових каналів підприємства (87,8 %), популярність торгової марки (75,6 %), сезонні коливання попиту на молочні продукти (70,7 %), а також проведення маркетингових досліджень молокопереробними підприємствами регіону (63,4 %).

Анкетним опитуванням передбачалося також дослідження основних загроз, або проблем, які містять в собі зміни маркетингового середовища молокопереробних підприємств регіону. Встановлено, що найбільш актуальною проблемою розвитку молокопереробної галузі є зміна структури виробництва і постачання сирого молока на переробні підприємства (92,7 % респондентів).

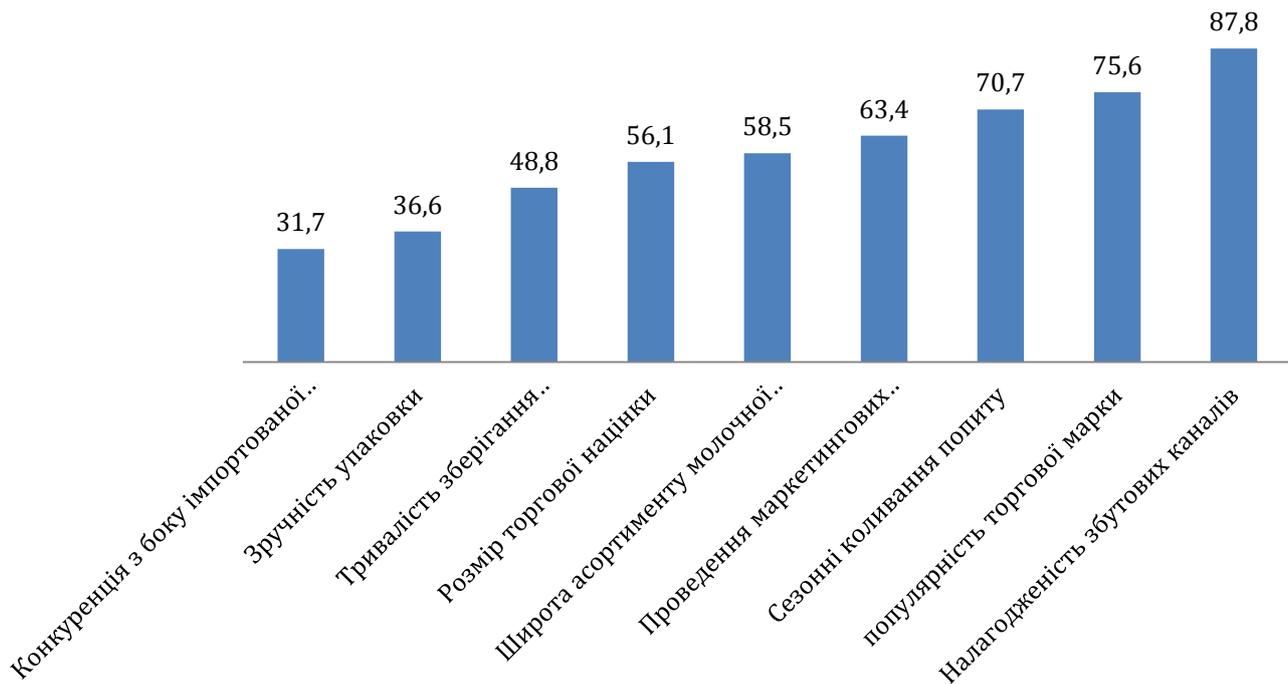

Рисунок 3 – Оцінка впливу чинників маркетингового середовища на обсяги реалізації продукції молокопереробними підприємствами Київської області (за результатами польового дослідження), %

До актуальних проблемних питань також відносять: сезонність виробництва молочних продуктів та низький рівень завантаженості виробничих потужностей молокопереробних підприємств, пов'язані з сезонністю виробництва молока (78,1 %); невисока якість сирого молока, що постачається на молокопереробні підприємства (75,6 %); неузгодженість вітчизняних стандартів якості на молочну продукцію з міжнародними, в т. ч. з європейськими (70,7 %); зниження фактичного рівня споживання населенням молочних продуктів (48,8 %).

Перші три проблеми стосуються незадовільного стану функціонування галузі молочного скотарства і безпосередньо впливають на формування сировинної бази молокопереробних підприємств. Згідно даних опитування, головною причиною такої ситуації є те, що основними постачальниками сирого молока в Київській області залишаються особисті селянські господарства, частка яких в загальних обсягах заготівлі перевищує 70 %. Значне зменшення обсягів виробництва та заготівлі молока в сільськогосподарських підприємствах зумовлене масовим скороченням чисельності поголів'я корів і різким зниженням їх

продуктивності. Така ситуація породжує найголовнішу проблему ресурсного забезпечення молокопереробної галузі – невисоку якість сировини [3].

Основною сировиною для молокопереробних підприємств є молоко сире незбиране. Різке скорочення виробництва молока в суспільному секторі залишило багато молокопереробних підприємств без необхідної кількості сировини. Багато підприємств, позбавившись сировинної зони, простоюють або працюють не на повну потужність.

Невирішеною залишається проблема збору та доставки молока з господарств населення на великі переробні підприємства та його раціональної переробки з використанням сучасних методів і машинних технологій.

Конкурентоспроможність молока та молокопродуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках значною мірою визначається її якісними характеристиками, що закладаються в процесі виробництва та переробки сировини. Завданням найближчих років залишається розробка та гармонізація державних і галузевих стандартів на молоко і молокопродукти, гармонізованих з міжнародними (ISO) та єв-

ропейськими (EN) стандартами. Встановлено, що в Україні з групи молочних продуктів відповідають міжнародним стандартам якості лише молоко питне, масло вершкове, сири, молоко сухе та морозиво [8].

Однією із сучасних проблем розвитку молокопереробної галузі є зменшення фактичного рівня споживання молочних продуктів порівняно з 2000 р., викликане зниженням доходів населення та зменшенням обсягів виробництва молока. Так, в Київській області за період 2000–2015 рр. споживання молока населенням скоротилося в 1,5 рази. Водночас, в даній ситуації визначилась позитивна тенденція – починаючи з 2000 р. спостерігається щорічне зростання попиту на молоко і молочні продукти.

Висновки

За результатами опитування з використанням спеціально розроблених анкет встановлено, що розвиток молокопереробних підприємств регіону знаходиться під впливом чинників маркетингового середовища. Найвпливовішими чинниками макросередовища було означено кількість сирого молока відповідної якості, рівень закупівельних цін на молоко, а також сезонність його виробництва. У майбутньому можна сподіватися на державну підтримку загалу виробників сирого молока з метою підвищення обсягу та ефективності їхньої діяльності задля повного забезпечення потреб в якісній молочній продукції всього населення - як сільського, так і міського.

Список інформаційних джерел

1. Белова Т. Г. Маркетинг. Київ : НУХТ, 2010. 151 с.
2. Белянцев М. І., Іваненко Л. М. Маркетинг. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
3. Гапоненко Т. М. Якість та безпечність молочної продукції як важливі чинники її конкурентоспроможності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2009. Вип. 142. С. 1–5.
4. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинг. Менеджмент. 12 изд. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 816 с.
5. Примак Т. О. Маркетинг. Київ : Вища школа, 2006. 320 с.
6. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом. Москва : Альпина нон-фикшн, 2014. 409 с.
7. Черняховская Т. Н. Маркетинговая деятельность предприятия: теория и практика. Москва : Высшее образование, 2008. 533 с.
8. Чугаєвська С. В. Проблеми якості молочної продукції в умовах вступу України до СОТ. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2 (4). С. 1–6.
9. Пиріг В. Amazon відкрив першу офлайн-крамницю без продавців, кас і черг – відео. *Zaxid.net*. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?amazon_vidkriv_pershu_oflaynkramnitsyu_bez_prodavtsiv_kas_i_cherg&objectId=1411743 (дата звернення 06.12.2016).

© В. С. Шимко

Стаття отримана 10.12.2016, прийнята 24.12.2016, оприлюднена online 26.12.2016

Identification of Relevant Factors of Dairy Enterprises of Kyiv Region

Shymko Vlada

*Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Department of Marketing, Master's Degree Student, Specialty "Marketing", Ukraine*

Abstract. The paper analyses marketing research of a modern enterprise, outlines the main features of the external and internal environment. The article presents the description of research of marketing environment on the example of dairy enterprises, conducted through questionnaires.

Keywords: marketing; marketing environment; questionnaire; survey.

UDC 339.138+339.14

JEL Classification: M31

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-16>

References

1. Bielova, T. H. (2010). *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: NUKhT (in Ukrainian).
2. Bieliantsev, M. I., & Ivanenko, L. M. (2005). *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian).
3. Haponenko, T. M. (2009). Yakist ta bezpechnist molochnoi produktsii yak vazhlyvi chynnyky yii konkurentospromozhnosti [The quality and safety of dairy products as important factors of competitiveness]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, 142, 1–5 (in Ukrainian).
4. Kotler, F., & Keller, K. *Marketing. Menedzhment* [Marketing. Management] (12th ed.). Saint-Petersburg: Piter (in Russian).
5. Prymak, T. O. (2006). *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
6. Rifkin, Dzh. (2014). *Tret'ja promyshlennaja revoljucija: Kak gorizontal'nye vzaimodejstvija menjajut jenergetiku, jekonomiku i mir v celom* [The Third Industrial Revolution. How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World]. Moscow: Al'pina non-fikshn (in Russian).
7. Chernjahovskaja, T. N. (2008). *Marketingovaja dejatel'nost' predprijatija: teorija i praktika* [The marketing activities of the company: Theory and Practice]. Moscow: Vysshee obrazovanie (in Russian).
8. Chuhaievskaja, S. V. (2010). Problemy yakosti molochnoi produktsii v umovakh vstupu Ukrainy do SOT [Problems of quality of dairy production in the conditions of the Ukraine's accession to ITO]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 2(4), 1–6 (in Ukrainian).
9. Pyrih, V. (2016, December 6). *Amazon vidkryv pershu oflain-kramnytsiu bez prodavtsiv, kas i cherh-video*. Retrieved from http://zaxid.net/news/showNews.do?amazon_vidkryv_pershu_oflaynkramnitsyu_bez_prodavtsiv_kas_i_cherh-video&objectId=1411743 (in Ukrainian).

© V. Shimko

Received 2016-12-10, Accepted 2016-12-24, Published online 2016-12-26

Дослідження факторів, що впливають на споживчий вибір

Гасимова Маргарита Едуардівна

Національний фармацевтичний університет
кафедра фармацевтичного маркетингу та менеджменту, здобувач освітнього ступеня «бакалавр»,
спеціальність «Маркетинг», Україна

Анотація. В статті досліджено теоретичні основи споживчого вибору та визначено фактори, які його визначають. З'ясовано особливості поведінки кінцевих споживачів, визначені умови суверенітету споживача. Доведено, що споживчий вибір детермінований постійним посиленням глобальної конкуренції, фрагментації попиту і диференціації пропозиції.

Ключові слова: споживач; споживчий вибір; ринковий попит; поведінка споживача; суверенітет споживача; свобода споживчого вибору.

УДК 339.138

JEL Classification: M31

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-20>

Вступ

Сучасний стан ринкових відносин характеризується ринком покупця, коли сам покупець надає вимоги виробнику на ринку. Продавцям та виробникам на ринку товарів та послуг потрібно якнайкраще забезпечити комфортні умови для споживача, вдосконалити відносини між собою, розробляти тактику поведінки, з'ясувати що більш потрібно споживачу, щоб краще задовольнити його потреби.

Одним з головних питань сьогодення є вивчення та аналіз споживчого ринку: які саме фактори можуть вплинути на вибір споживача, які його особливості. Особливе значення надається проблемі аналізу споживчого вибору та його особливостей. Багато відомих вчених-економістів працювали над цією проблемою: І. А. Арташина [2], П. Б. Любецький [6], В. В. Подольна [7]. Великий внесок у дослідження споживчого ринку та потреб споживачів внесла Н. Б. Сафронова [8], у своїх роботах приділяв основну увагу маркетинговим дослідженням поведінки споживача Д. В. Тюрин [9].

Мета статті – виявити основні фактори, які впливають на вибір споживача, розглянути особливості споживчого вибору та проаналізувати їх.

Завдання: визначити фактори, що впливають на поведінку споживача при виборі товару;

провести маркетингові дослідження у сфері споживчого вибору за допомогою анкетування; проаналізувати інтереси покупців при споживчому виборі.

Результати дослідження

Вибір споживача є раціональним. Раціональний споживач намагається організувати свої покупки так, щоб максимізувати свої сукупні задоволення та потреби. Поведінка споживача – це когнітивна, емоційна і фізична діяльність, безпосередньо залучена в отримання, споживання та звільнення від продуктів, послуг, включаючи процеси рішень, що передують цій діяльності і наступні за нею. Споживання – це придбання та використання продуктів, послуг, ідей [4, с. 5]; це процес, який включає в себе цілий ряд окремих процесів: вибір товару або послуги, купівля, використання, підтримання речі в порядку, ремонт і розпорядження [5, с. 14].

Головна мета вивчення споживачів – розуміння їхніх потреб для забезпечення найбільш повного задоволення. Основними завданнями вивчення споживачів виступають [6, с. 10]: побудова ієрархічної структури потреб; визначення кількісних характеристик окремих потреб в динаміці; вивчення системи переваг споживачів в розрізі задоволення потреб та вимог до асортименту і якості товарів; класифікація споживчих товарів; ви-

значення структури задоволених і незадоволених потреб.

Внутрішні фактори поведінки споживачів зачіпають поведінку покупця як індивідуума, в той час як зовнішні чинники – як члена соціальної групи. Зовнішні фактори впливають переважно на соціальні аспекти поведінки покупця, а внутрішні фактори відносяться в основному до психологічних аспектів поведінки споживачів. Це, у свою чергу, передбачає знання та використання психологічних механізмів формування споживчих рішень [4, с. 49].

Факторами, які впливають на вибір споживача щодо конкретного товару, торговельної марки, послуги, є:

- недостатність інформації щодо товару чи послуги;
- великі витрати для здійснення пошуку потрібної інформації;
- звичка або імпульсивний поштовх купівлі.

Факторами, які апіорі впливають на поведінку споживача, є [3, с. 16]:

- чинники культурного порядку: культура; субкультура; соціальне становище;
- соціальні фактори: референтні групи; ролі і статуси;
- психологічні фактори: мотивація; сприйняття; засвоєння; переконання і відносини.
- особистісні фактори: вік; етап життєвого циклу сім'ї; рід занять; економічне становище; тип особистості; уявлення про самого себе.

Для ідентифікації релевантних факторів впливу на вибір споживача було організовано і проведено ad-hoc маркетингове дослідження. В процесі роботи вивчалася поведінка споживача при виборі конкретної торговельної марки. Для досліджень обрано торговельну марку «Аптека низьких цін» через соціальну значущість і стратегічну перспективність цього типу товару. Для збору даних був застосований метод опитування за допомогою анкетування.

В анкетуванні приймали участь 50 респондентів. За соціальним становищем споживачі аптеки поділяються на декілька категорій: працюючі, не працюючі; студенти та пенсіонери (табл. 1).

Таблиця 1 – Соціальна структура вибірки

Респондентів		Соціальне становище
осіб	%	
3	6	Не працюють
4	8	Студенти
6	12	Пенсіонери
37	74	Працюють
50	100	

Всі респонденти відносяться до різних вікових категорій (табл. 2).

Таблиця 2 – Вікова структура вибірки

Респондентів		Вікова категорія
осіб	%	
6	12	до 20
12	24	21-30
16	32	31-40
9	18	41-50
7	14	51-60
50	100	

Отримано наступні результати (табл. 3).

Таблиця 3 – Оцінка «Аптека низьких цін» респондентами

Респондентів		Показник
осіб	%	
5	10	Веб-сторінки аптеки надають достатньо інформації
7	14	Асортимент аптеки досить широкий
8	16	Прекрасна швидкість обслуговування
10	20	Персонал аптеки справляє враження фахівців
20	40	Доступні ціни
50	100	

Більшість опитаних (50 %) заявили, що персонал приділяє їхнім запитам належну увагу; 16 % вважають, що продавці мають належну кваліфікацію і ставляться дружньо до покупців.

За цільовим призначенням основним товаром, який купують в аптеці, як і слід було очікувати, є лікарські препарати (40 % респондентів); на другому місці – лікувальна косме-

тика (12 %) і предмети і засоби для догляду за новонародженими та дітьми (16 %); на третьому місці – медичні вироби і засоби, призначені для догляду за хворими (по 8 %); наприкінці списку – засоби особистої гігієни і продукти лікувального, дитячого або дієтичного харчування (по 6 %), а також оптика і засоби для догляду за нею (4%).

За співвідношенням бренд / ціна розподіл наступний: біля половини (46 %) респондентів при виборі товару керуються ціною; менш всього опитаних (14 %) віддають перевагу брендовим товарам відомих виробників; 22 % купують ліки менш відомої фірми, але більш низької цінової категорії; для 18 % респондентів має значення тільки ефективність лікарського засобу.

Вибір саме цього місця продажу був детермінований: низької ціною (45 %), асортиментом (16 %), близьким місцерозташуванням (14 %), наявністю знижок (12 %), якістю обслуговування (8 %), екстер'єром (5 %).

Більша частина респондентів (70 %) ставиться позитивно до використання реклами у оформленні місць продажу, для 20 % опитаних реклама допомагає визначитися з вибором товару, проте 10 % не звертає на неї уваги.

Дві третини респондентів (66 %) купують в аптеці товари за призначенням лікаря; біля третини 28 % – роблять вибір самостійно, і лише 6 % купують товар за порадою фармацевтичного працівника.

На основі анкетних даних відповідей респондентів нами були вибрані 4 фактори, які найбільше впливають на споживчий вибір: це кваліфікація провізорів і ввічливість персоналу, швидкість обслуговування, сприятлива атмосфера. Загальні результати наведено у табл. 4.

Споживачі більше уваги приділили факторам кваліфікації провізорів та ввічливості обслуговування.

Виявлено, що аптека має велику кількість позитивних характеристик: вона має зручне розташування, належне оформлення реклами, високий рівень кваліфікації персоналу, широкий асортимент, доступні ціни та різновиди знижок. Всі опитані відвідувачі цієї аптеки рекомендують її іншим людям.

Таблиця 4 – Фактори, які найбільше впливають на споживчий вибір «Аптека низьких цін»

Відповіді респондентів, %	Фактор
20	Кваліфікація провізорів
20	Ввічливість персоналу
16	Швидкість обслуговування
8	Сприятлива атмосфера
36	Інші

Визначено, що рівень обслуговування також впливає на поведінку споживачів і їхній вибір щодо здійснення покупки в конкретній аптеці. На сьогоднішній день проблема підтримки конкурентних переваг аптечних установ за рахунок надання якісних послуг та постійного вдосконалення рівня обслуговування клієнтів стає однією з найбільш значущих для добробуту аптек.

Найважливішими факторами, які можуть вплинути на вибір споживача та його подальші дії, є: ціни на товари та послуги; вплив навколишнього середовища (друзі, родина, знайомі, реклама); асортимент товарів та послуг; власні переваги; відношення персоналу до споживача.

Робота зі споживачем сьогодні ведеться в умовах революції-інформаційного розвитку інформаційних технологій, постійного посилення глобальної конкуренції, посилення фрагментації попиту і диференціації пропозиції. Це означає, що споживач стає все більш вимогливим, а робота з ним — все більш складною, цікавою та професійною [1, с. 16].

Висновки

За результатами дослідження ідентифіковано релевантні фактори впливу на поведінку споживачів та споживчий вибір. Незважаючи на задекларовану у вітчизняній науковій літературі пріоритетність немонетарної складової споживчого вибору, результати польових досліджень поставили під сумнів цю тезу. Поточні соціально-економічні умови в Україні роблять актуальним ціновий фактор, ставлячи інші детермінанти вибору на другорядні місця.

Список інформаційних джерел

1. Алешина И. В. Поведение потребителей. Москва : Экономист, 2006. 525 с.
2. Арташина И. А. Поведение потребителей. Нижний Новгород : НГАСУ, 2003. 104 с.
3. Гуляк Р. Э. Менеджмент организаций и администрирование. Харьков : ХНАГХ, 2013. 119 с.
4. Денисова Е. С. Поведение потребителей. Москва : МФПА, 2005. 111 с.
5. Ильин В. И. Поведение потребителей. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 232 с.
6. Любецкий П. Б. Поведение потребителей. Горки : БГСХА, 2014. 40 с.
7. Подольна В. В. Маркетинг. Київ : КНУТД, 2013. 39 с.
8. Сафронова Н. Б., Корнеева И. Е. Маркетинговые исследования. Москва : Дашков и К, 2012. 294 с.
9. Тюрин Д. В. Маркетинговые исследования. Москва : Юрайт, 2016. 342 с.

© М. Е. Гасимова

Стаття отримана 10.12.2016, прийнята 28.12.2016, оприлюднена online 30.12.2016

The Study of the Factors, Affecting Consumer Choice

Gasimova Margarita

National University of Pharmacy

Department of Pharmaceutical Marketing and Management, Bachelor's Degree Student, speciality «Marketing»,
Ukraine

Abstract. In the article, the theoretical basis of consumer choice and the factors that determine it are studied. The features of behaviour of ultimate users are cleared up, the conditions of consumer sovereignty are defined. It is proved, that consumer choice is determined by constantly increasing global competition, fragmentation of demand and differentiation of supply.

Keywords: consumer; consumer choice; market demand; consumer behaviour; consumer sovereignty; freedom of consumer choice.

UDC 339.138

JEL Classification: M31

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-20>

References

1. Aleshina, I. V. (2006). *Povedenie potrebitelej* [Consumer Behavior]. Moscow: Jekonomist (in Russian).
2. Artashina, I. A. (2003). *Povedenie potrebitelej* [Consumer Behavior]. Nizhnij Novgorod: NGASU (in Russian).
3. Guljak, R. Je. (2013). *Menedzhment organizacij i administrirovanie* [Business Management and Administration]. Kharkiv: HNAGH (in Russian).
4. Denisova, E. S. (2005). *Povedenie potrebitelej* [Consumer Behavior]. Moscow: MFPA (in Russian).
5. Il'in, V. I. (2003). *Povedenie potrebitelej* [Consumer Behavior]. Saint-Petersburg: Piter (in Russian).

6. Ljubeckij, P. B. (2014). *Povedenie potrebitelej* [Consumer Behavior]. Gorki: BGSHA (in Russian).
7. Podol'na, V. V. (2013). *Marketing*. Kyiv: KNUTD (in Ukrainian).
8. Safronova, N. B., & Korneeva, I. E. (2012). *Marketingovye issledovanija* [Marketing Research]. Moscow: Dashkov i K (in Russian).
9. Tjurin, D. V. (2016). *Marketingovye issledovanija* [Marketing Research]. Moscow: Jurajt (in Russian).

© M. Gasimova

Received 2016-12-10, Accepted 2016-12-28, Published online 2016-12-30

Художественно-эстетическая специфика использования фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши

Зайцева Марина Леонидовна

Академия имени Маймонида Московского государственного университета дизайна и технологий, кафедра аналитической методологии и педагогики музыкального образования, доктор искусствоведения, профессор, Россия

Титова Татьяна Михайловна

Академия имени Маймонида Московского государственного университета дизайна и технологий, кафедра аналитической методологии и педагогики музыкального образования, аспирант, Россия

Аннотация. В статье обосновывается проблематика функционирования музыки в системе медиатекста, анализируются этапы творческого сотрудничества композитора Джо Хисаиши и режиссера Хаяо Миядзаки в процессе создания анимационных фильмов, освещаются важнейшие события биографии этих мастеров. На примере анимационного фильма «Унесенные призраками» (2001) выявлены особенности взаимодействия музыкального, речевого и видео рядов в определена роль фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши.

Ключевые слова: киномузыка, анимационный фильм «Унесенные призраками», Джо Хисаиши, Хаяо Миядзаки.

УДК 7.036

LCC Subject Category: M2147-2188

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-11>

Введение

Результатом развития высоких технологий и вхождения их в сферу искусства, начиная со второй половины XX века, является появление медиакультуры со своей системой жанров (кинофильм, анимационный фильм, видеоклип, телепередача, компьютерная игра, рекламный ролик и др.) и специфическим художественным языком. Чрезвычайная популярность медижанров привлекает внимание ученых, анализирующих эстетический, психологический, социокультурный потенциал медиакультуры, выявляющих характер ее влияния на процессы формирования нравственных и культурных ценностей современного человека.

Исследование принципов взаимодействия музыки и видеоряда в киноискусстве мы находим в работах Ю. М. Лотмана [1], С. М. Эйзенштейна [2]. Именно киноведа впервые обратили пристальное внимание на специфику медийного синтеза и проблему взаимодействия искусств в нем. Философ-

ские аспекты взаимодействия музыки и других видов искусств рассматривалась в работах М. С. Кагана [3]. Только в последнее время стал более активно изучаться музыкальный элемент медийного синтеза (Е. А. Калинина [4], М. Л. Зайцева [5]). Ценные наблюдения о функционировании музыки в системе медижанров можно почерпнуть из многочисленных интервью режиссеров, композиторов. Однако исследовательского материала по данной проблематике еще недостаточно, что подчас обусловлено рядом объективных причин: аудиальное воздействие на зрителя – слушателя в процессе восприятия медижанров довольно опосредованное, ярче воспринимается видеоряд. Это определяет приоритет визуальных рядов в работе сценаристов и режиссеров. Однако в тех случаях, когда музыкальный ряд корреспондирует с визуальным по своей продуманности, высокому профессионализму, в итоге получается шедевр. Стремление понять характер взаимодействия видов искусств в системе медиакультуры, осознать перспективность поиска

в медиаискусстве новых технических приемов, выразительных средств определило постановку цели, задач и научную новизну исследования.

Целью данной статьи является выявление художественно-эстетической специфики использования фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши. Достижению этой цели будет способствовать реализация следующих задач:

- изучение творческого сотрудничества композитора Джо Хисаиши и режиссера Хаяо Миядзаки в процессе создания анимационных фильмов;
- выявление особенностей взаимодействия музыкального, речевого и видео – рядов, определение выразительно-смыслового значения музыки в экранном полисинтезе, ее влияния на расширение образного ряда, формирующегося в процессе объединения музыки, речи, изображения;
- определение роли фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши.

Результаты исследования

Центральное понятие, раскрывающее сущность современного медиаискусства – медиатекст, представляющий собой «разновидность художественного (синтетического) текста, сложную поливидовую и полижанровую структуру, организованную через систему элементов – визуальных и звуковых (вербальные, музыкальные, шумовые) – на основе их иерархической соподчиненности, коммуникативной функциональности, смысловой интерпретации» [6, с. 8]. Автор в данной формулировке обозначает наиболее существенные характеристики медиатекста как системы:

- наличие системного единства, в котором существует иерархическая соподчиненность элементов: визуальных и аудиальных (музыкальных, шумовых, речевых);
- направленность на усиление воздействия на зрителя – слушателя благодаря медийному синтезу;
- особая роль контекста, в котором каждый аспект (аудио – и видеоряд), имеющий свой

смысл и эмоциональную окраску, пересекаясь, образуют новое, живое, органическое единство, дополняя и обогащая индивидуальные смыслы каждого элемента [6, с. 9].

Особую трудность анализа музыки в условиях медиатекста представляет, как правило, труднодоступность нотного текста и различные формы ее существования: музыка к фильму (до монтажа с видеорядом), музыка в контексте фильма (аудиовизуальный синтез), музыка к фильму (после монтажа, но исключенная из системы медиатекста, однако уже вместившая в себя образно-смысловое значение всего контекста – саундтрек). На наш взгляд, наиболее адекватная интерпретация нотного текста возможна преимущественно при анализе ее именно в контексте видеоряда, а не вне его. Вычленение музыки из этого контекста искажает, на наш взгляд, ее понимание.

Благодаря широкой практике введения профессиональной, высокохудожественной музыки в кинофильмы и анимационные фильмы накоплен широкий эмпирический материал для изучения механизмов смыслообразования внутри медиатекста. Вспомним работы таких отечественных режиссеров как Г. Данелия, А. Кончаловский, Н. Михалков, Ю. Норштейн, А. Сокуров, А. Тарковский, Ф. Феллини, С. Эйзенштейн и кинокомпозиторов Д. Шостаковича, С. Прокофьева, Г. Свиридова, Э. Артемьева, Г. Канчели, А. Петрова, А. Шнитке.

Важнейшими свойствами музыки в системе медиатекста являются контекстность, обусловленность видеорядом и монтажным ритмом. Она может выполнять следующие функции, определяющие в целом статус музыки в структуре целого:

- репрезентативную (представление возникающего на экране образа, внутренний подтекст: характеристика эмоционального состояния персонажей);
- фоновую (музыкальный дизайн, картинная изобразительность);
- драматургическую (участие в создании кульминационных сцен, в демонстрации изменений внутренних состояний персонажей).

Музыкальный тематизм в системе медиатекста имеет свой стиль (индивидуальный, национальный, стиль определенной историче-

ской эпохи), свою логику развития. Его доминирующим принципом является лейтмотивность. Лейтмотивы, не только качественно взаимодействуя с видеорядом, но и количественно, усиливают драматургические и формообразующие функции музыки. Лейтмотивы привносят в аудиоряд закономерности, свойственные для оперных жанров, становясь ориентирами для восприятия, внося в этот процесс элементы суггестии (внушения).

Существуют определенные традиции в понимании роли музыки и ее драматургической функции в системе кино – и анимационных фильмов [7, с. 109–111]. Так, для отечественной школы характерно русской широкое использование приемов оперной драматургии, цитирования (как правило, популярной или классической музыки в симфоническом исполнении); для американской и итальянской – использование популярной музыки в фоновом значении, а также для создания кульминационных сцен; для французской – калейдоскопичность музыкальных жанров, стилей, активное цитирование популярной и классической музыки; для индийской – акцент на национальный музыкальный тематизм [8, с. 37].

Особое внимание уделим роли лейттемы в музыке к кино и анимационным фильмам. Благодаря лейттеме можно воссоздать специфический национальный колорит, помочь обрести определенному персонажу яркую характеристичность, способствовать его запоминаемости [9, с. 20]. Различные жанры (мелодрама, комедия, детектив, фильм ужасов, триллер, фантастический фильм и др.) имеют свои тембровые предпочтения и свои лейттемы.

Предваряя анализ трактовки тембра фортепиано в анимационном фильме «Унесенные призраками», кратко охарактеризуем этапы творческого пути и сотрудничества композитора Джо Хисаиши и режиссера Хаяо Миядзаки, осветим важнейшие события их биографии.

Хаяо Миядзаки родился 5 января 1941 г. в Токио. Его отцу принадлежала маленькая компания, производящая детали военных истребителей. Мальчик рос в тяжелое для Японии время: война, а затем год кризиса и разрухи. Для семьи Миядзаки все усложнилось еще и

болезнью матери. Тяжелая форма туберкулеза приковала ее к постели на девять лет. Сложное финансовое положение вынуждало отца Хаяо часто менять место жительства, и за время учебы мальчик сменил не одну школу. Это не добавляло его жизни легкости, ведь все знают, как в детских коллективах относятся к новичкам.

В 1958 г. в Японии вышел первый отечественный полнометражный мультипликационный фильм – «Легенда о белой змее». Ожившие на экране герои восточных легенд – драконы, летающие змеи, населяющие страну магов и чародеев, сразу же покорили Хаяо. Он твердо решил стать художником и создавать свои собственные волшебные миры. Однако все, что умеет юноша, – чертить военные самолеты и корабли. Рисовать людей, животных, работать с цветом – этому надо было учиться. В 1963 г. Миядзаки заканчивает Токийский университет и получает специальность – политолог и экономист. Его ждет престижная и перспективная карьера. Но Хаяо устраивается на работу не по специальности – подмастерьем в небольшую анимационную студию. Денег хватает лишь на оплату более чем скромного жилья и скудную еду, однако молодой художник счастлив: наконец – то появилась возможность участвовать в создании рисованных фильмов. Пусть ему доверяют лишь самую черновую работу: техническое раскрашивание однотипных фонов, создание копий рисунков. Все свободное время он проводит, склонившись над прозрачными целлулоидными листами, где создаются мультипликационные кадры, – учится рисовать. За два года Хаяо освоил почти все основные приемы мультипликатора и уже в 1965 г. стал помогать в работе над лентой «Принц солнца». Его взяли помощником для создания фоновых рисунков. Юноша с головой погрузился в работу. Двадцать лет ежедневного кропотливого труда, чужих замыслов, исполненных им с безупречной восточной педантичностью и вдохновением. Как – то ему поручили нарисовать пейзажи и сцены фильма, действие которого разворачивалось в Альпах. Вместо того чтобы пролистать альбомы с фотографиями тех мест, Миядзаки отправился в Швейцарию и буквально исколесил эту маленькую горную страну, заполнив папку эскизами [10].

Спустя некоторое время Хаяо должен был проработать сцены другого фильма и – не задумываясь о расходах, он берет билет до Аргентины, снова едет искать пейзажи, которые, может быть, появятся на экране лишь на несколько минут. Позже художник вспоминал – все это было совсем непросто. Был момент, когда он хотел бросить рисунки, профессию, заняться чем-нибудь другим. Спас его русский мультфильм «Снежная королева» (1957). Покоренный и вдохновленный его линиями и красками, Миядзаки поверил вновь – ожившие рисунки могут вдохновлять, уводить зрителя в сказочные миры, оживлять душу. Он полюбил русское аниме и, уже став профессионалом, не смог не восхищаться шедевром Юрия Норштейна «Ёжик в тумане» (1975). Этот мультфильм стал на всю жизнь его любимым [11].

Лишь в 1983 г. художник получил право работать над первым своим фильмом. Он – автор сюжета, режиссер, главный аниматор. «Настоящее произведение искусства создается теми, кто готов идти на пределе», – говорит Миядзаки, оценивая работы других художников, но в первую очередь он променяет этот принцип к самому себе [11]. За год фантастического труда Хаяо создал мультфильм «Навиская из долины ветров». Сложно поверить, что эту работу проделал один человек. Конечно же, были помощники, ассистенты, однако всех основных героев, все пейзажи, все ключевые сцены придумал и нарисовал он сам. В 1984 г. фильм вышел на экраны и Миядзаки был признан лучшим анимационным художником страны. Позднее Миядзаки основывает собственную студию «Гибли».

Точные, аккуратные контуры, яркие и воздушные, почти акварельные заливки цветом – эти характерные черты стиля мастера проявятся и во всех последующих его фильмах, где множество деталей. Но подобный успех не был бы полным и не вызвал бы восторг зрителей и критиков, если бы в анимационных фильмах Миядзаки отсутствовало бы музыкальное оформление соответствующего эстетического уровня. Своей художественной ценностью музыка, звучащая за кадром, разумеется обязана неординарному композитору – Хисаиши, имеющему столь же неповторимый музыкальный стиль, как и графическая составляющая работ студии Гибли.

Джо Хисаиши родился 6 декабря 1950 г. в городе Нагано. Настоящее имя японского композитора Мамору Фудзисава. Известное публичное имя – псевдоним «Хисаиши Джо» (англ) – фонетическая имитация имени американского музыканта Куинси Джонса. На данный момент Джо Хисаиши является одним из самых известных японских композиторов. Знакомство Хисаиши с музыкой произошло в возрасте пяти лет. Нынешний музыкальный стиль начал формироваться во время его обучения в музыкальном колледже, куда он поступил в 1969 г., и где он заинтересовался современной минималистской музыкой. В последующие годы Хисаиши часто ездил с гастролями по всему миру, играя в разных музыкальных стилях, как с ансамблем или оркестром, так и исполняя соло на фортепиано, особенно уникальным был тур по Японии, который он провел, выступая как пианист в сопровождении девяти виолончелистов. Четырежды Хисаиши был удостоен награды японской киноакадемии в номинации «Лучшая музыка к фильму», что составляет рекордное количество раз. Так же Хисаиши было доверено создание музыкального оформления паралимпийских игр Нагано в 1998 г. В 2004 г. Хисаиши занял пост первого музыкального режиссера оркестра New Japan, созданного новой японской филармонией, возглавив новое инновационное формирование, чьей целью было облегчение восприятия классической музыки для современного непросвещенного слушателя [12].

Хисаиши, будучи блестящим пианистом и композитором, выпустил более пятнадцати сольных альбомов, совершил множество турне с новым японским симфоническим оркестром, а так же, многократно записывался и выступал вместе с оркестрами Лондонской, Феррарской и Чешской филармоний. Сейчас художнику уже 72 года. Нет сомнения – подлинность его искусства в который раз заставит зрителей всего мира переживать за нарисованных, но оживших героев в мире света и красоты. Переживать вне зависимости от возраста, социального происхождения и национальности.

Знакомство Джо Хисаиши с Хаяо Миядзаки началось в 1983 г. с рекомендации начинающего композитора уже тогда становившемуся известным анимационному художнику, для написания сопровождающей музыки к

манге (японскому комиксу) «Навсикая из долины ветров». Получившаяся работа молодого музыканта была столь успешной и соответствующей представлениям художника, что Миядзаки, недолго думая, пригласил Хисаши писать музыку к одноименному фильму «Навсикая из долины ветров». Благодаря этой работе Хисаши обрел мировую известность. С тех пор работу над всеми своими фильмами Миядзаки доверял только Хисаши, и как показало время, это решение не было ошибочным.

В 2001 г. анимационной студией «Гибли» был снят полнометражный анимационный фильм под руководством режиссера-аниматора Хаяо Миядзаки под оригинальным названием «Таинственное исчезновение Сэн и Тихиро» или «Унесённые Призраками». Имевший огромный успех у критиков и зрителей, фильм фигурирует во многих списках величайших анимационных фильмов в истории и культуре человечества. Своей популярностью и художественной ценностью фильм обязан не только своим выдающимся сюжетом, яркими индивидуальными особенностями художественной прорисовки кадров и самой движущейся анимации, но и музыке [11].

Главная героиня фильма Тихиро – десятилетняя девочка, замкнутый и любящий уединение ребенок. История Тихиро основана на жизни реальной девочки, дочери друга Хаяо Миядзаки. Каждое лето режиссер предпочитает по возможности проводить на своей даче в горах, за городом и часто приглашал туда своего друга с дочерью. Именно она невольно натолкнула Миядзаки на мысли о том, что в своем творчестве он ещё не создавал ничего для детей десятилетнего возраста. «Я ещё никогда не делал фильмов для десятилетних девочек. Уверен, что посмотрев его, она будет счастлива и у неё поднимется настроение. Вопрос в том, сможет ли она сохранить это настроение на всю свою жизнь?» – такими словами режиссер описывает свою основную мотивацию создания фильма [10].

Когда родители девочки увидели предварительную версию ещё не вышедшего на экраны анимационного фильма, они были поражены тем, насколько точно режиссеру удалось уловить настроение и поведение, типичное для детей этого возраста [11]. Все персонажи Миядзаки нарисованы с реальных людей (сотрудников анимационной студии,

близких друзей, знакомых и просто людей, которых Миядзаки видел на улице). Не только главная героиня Тихиро была «списана» дочери друга художника. Образ отца Тихиро копирует поведение друга Миядзаки: он также часто путается в дорожных картах, не может найти верное шоссе, любит глотать пищу крупными кусками. Образ матери девочки был основан на внешнем виде и манере поведения одной из сотрудниц анимационной команды Миядзаки. Схожи они, например, в том, как прямо держат локоть во время еды, эта деталь, которая свидетельствует о глубоком понимании режиссером индивидуальных черт характера живых людей и его собственных персонажей [11].

Не только люди, окружающие режиссера, но и места, примечательные для его внимания, ложатся в основу фоновых картин анимационных фильмов Миядзаки. По признанию самого Хаяо в одном из интервью, он имеет обыкновение совершать поездки в горы, места, где, как ему кажется, будут разворачиваться события его фильмов и проводить там много времени, наблюдая за природой и делая там зарисовки, – не столько для технического процесса копирования внешней стороны ландшафтов и пейзажей, сколько для сохранения атмосферы, возникающей при уединении человека на природе [10]. У провинциального городка, в котором разворачивается действие фильма так же имеется реальный прототип – это территория архитектурного музея «Токио Эдо», расположенного рядом со студией «Гибли». В этом музее показаны реально существовавшие здания, которые строились, начиная с 1700-х гг. до середины 1990-х гг. «Я любил ходить в этот музей ближе к вечеру, когда на территории комплекса меньше посетителей. Меня прямо – таки захлестывало чувство ностальгии» – говорит режиссер [10].

В фильме Тихиро путешествует по необычному месту, который когда-то был парком аттракционов, но теперь разорившийся, заброшенный и забытый людьми он стал принадлежать духам, использовавшим это пространство для своих празднеств и развлечений. Миядзаки удалось сочетать недавнее прошлое Японии с древними верованиями в духов, населяющих все окружающее, создав, таким образом, неповторимый магический реализм. Напомним, что Япония – одна из

немногих стран в мире, где в силу бережного сохранения традиций сохранились черты древнейших форм мифологического сознания. Этим обусловлена кажущаяся на первый взгляд неординарность фильмов Миядзаки – то, что привычно для понимания и культурного воспитания японского населения, совершенно незнакомо для русского зрителя и может казаться фантазмагорией. В этом случае важно понимать особенности мифологического сознания и психологии их носителя.

Мифологическое сознание является особой уникальной формой мышления, затрагивающего не только культурные и нравственные пласты человеческой жизни, но и формирующие особое восприятие окружающей действительности. В Японии распространена не только вера в духов умерших предков, традиция обращения к уже умершим за помощью, наставлением и покровительством, но и вера в природных духов, населяющих все окружающее пространство. Существует множество легенд и преданий о божествах – ками, живущих внутри гор, камней, рек, лесов и иногда покровительствующих отдельным местностям. В Японии отношение к духам природы всегда было настолько серьезным, что в духовно – мистериальной иерархической лестнице человеческой вселенной и общества человека, с точки зрения духовности, даже простой крестьянин находился выше торговца или простого чиновника – так как, в отличие от людей, имевших дело с бездушной материей и формальным ремеслом (торговли или канцелярской службы), крестьянин, будучи близок к земле, имел непосредственный опыт общения с божествами ками. Духи повсюду, они населяют все зримое и незримое пространство, соседствуя с человеком, лишая его ощущения, что он центр вселенной. Каждое совершаемое действие совершается с осознанием данного устройства мира и отголоски подобного восприятия наполняют главный сюжетный мотив «Унесенные призраками» и поэтому является легкодоступным для восприятия современного японского зрителя и неординарным для европейца.

В музыке Хисаиши, сопровождающей видеоряд «Унесенные призраками», много импровизационности. Эта особенность музыкального языка позволяет зрителю глубоко погрузиться в сюжет, воспринимая его не как

сценарий фильма, но как живые события, захватывающие своим правдоподобием и отсутствием экранной «искусственности». Импровизационность раскрывается на основе лексики романтической музыки. Фортепиано, являясь одним из наиболее рельефных, индивидуальных по звучанию инструментов, в полной мере отражает глубину переживаний человека и потому Хисаиши использует его практически с первых кадров, едва предстает перед зрителем меланхоличный образ девочки Тихиро.

Плавная текущая мелодия, ставшая впоследствии лейтмотивом самой Тихиро и возникающая каждый раз, когда она погружается в раздумья, вторит движению мыслей героини. Тихиро расположилась полулежа на заднем сиденье автомобиля, и мерный, ровный шум колес (чтобы правильно передать звуки работающего автомобиля, в котором едут Тихиро и её семья, звукорежиссеры взяли в аренду абсолютно идентичный автомобиль и записали звуки, которые он издавал при движении по ухабам) и пасторальные проплывающие за окном спокойные образы поросших лесом японских гор дополняют эмоциональное состояние задумчивой созерцательности главной героини (рис. 1).

Композитор в этом разделе максимально освобождает мелодию от планов фактурного и ладо-тонального развития, она свободно парит над аккордами – островками гармонических звучаний. Импровизационность мелодики вторит неторопливому ходу размышлений героини.

Видоизмененный лейтмотив Тихиро в исполнении духовых и сопровождении ударных инструментов начинает звучать в момент, когда машина делает неверный поворот и въезжает в сельскую местность, где около одной из обочин видит каменные миниатюры, напоминающие по форме игрушечные домики, на самом деле являющиеся ритуальными памятниками, символизирующими место обитания ками. Музыка наполняется тревожными и беспокойными интонациями, словно подготавливая зрителя к драматическим коллизиям сюжета.

Композитор для придания национального колорита фильму вводит в состав оркестра традиционные для японской культуры музыкальные инструменты.

One Summer's Day
from *Encore*
(originally from *Spirited Away*)

Joe Hisaishi
Transcribed by Psenko

♩ = 80

pp

6

10

14

18

p

cresc.

f

Рисунок 1 – Фрагмент музыки Дж. Хисаиши к фильму «Унесенные призраками»

Так, в сцене, когда Тихиро, попавшая в магический мир, прогуливается по новой местности, бредет по заброшенным улицам используется звучание деревянных блоков, не имеющих аналогового названия в европейской культуре, которые используются для легкого и редкого постукивания друг о друга, усиливая характерным ритмическим рисунком тревожное настроение. Подобное звуковое и музыкальное применение двух деревянных блоков также используется в традиционном японском театре кабуки и не случайно использовано композитором, так как создает необходимый акцент на сверхъестественности происходящего.

Контрастная музыкальная тема вступает при проявлении хозяйки купальни Юбабы (рис. 2). В данном примере мы видим, как при характеристике ирреального, противоречивого персонажа композитор использует средства из арсенала XX века: обилие диссонансов, меняющаяся метро-ритмическая основа (4/4, 3/4), напряженный, изломанный мелодизм. Персонажи противостоят не только драматургически, но и музыкально-стилистически.

В результате колдовства Юбабы Тихиро постепенно забывает свое имя. Имя дает власть над его обладателем, и служит ключом к его душе. Сэн (так теперь зовут главную героиню) забывает все больше и больше о том, кто она, пока ей не приходит на помощь Хаку. Он возвращает ей школьную тетрадку, в которой записано настоящее имя Тихиро. Прочитав её, она вновь вспоминает кто она, и в этот момент вновь звучит фортепианный лейтмотив Тихиро. Эта мелодия, наконец, разворачивается в полной мере, отражая всю глубину переживаний Тихиро, которая не просто вспоминает свое имя и родителей, но кто она на самом деле и свою прежнюю жизнь. С каждым фортепианным аккордом главная героиня роняет слезы, и стертые воспоминания, накопившись, вырываются наружу под сопровождение звучащей мелодии рояля. Из всех прозвучавших лейтмотивов и мелодий, вновь появившись, тема Тихиро оказывается самой близкой и человеческой, по сравнению с диссонантным, темброво «колючим» из-за введения урбанистических шумов звуковым миром духов.

Yubaba, la vieille du bain public

Рисунок 2 – Фрагмент музыки Дж. Хисаиши к фильму «Унесенные призраками». Лейтмотив Юбабы

В эпизоде размышлений Тихиро на фоне высокой террасы, с которой открывается великолепный панорамный вид, звучит меланхолическая мелодия у фортепиано в сопровождении оркестра. Эту тему можно называть «темой мечты», так как к созерцанию морской дали и прекрасного города на горизонте, присоединяется еще одна работница купален, помогавшая Тихиро. Она говорит о том, что мечтает когда-нибудь бросить опустыленную ей работу и уехать в этот прекрасный город вдалеке. Фактура этого музыкального раздела разрежена и прозрачна, насыщена обертонами, ритмика прихотлива и изысканна, что свидетельствует о романтических или импрессионистических чертах стиля киномузыки Хасаиши (рис. 3).

«Тема мечты», которую также иногда называют «темой шестой станции» [12], звучит также в эпизоде путешествия Тихиро. Она отправляется на необычном поезде к некой шестой станции, чтобы спасти своего друга. Этот момент является одним из ключевых во всем анимационном фильме. По своей красочности путешествие Тихиро на поезде, напоминающем трамвай, в окружении идеаль-

ной водной глади, практически полностью превосходит все остальные сюжетные повороты, не столько своей экстраординарностью, сколько романтической глубиной и глубокой меланхолией. На протяжении всего путешествия звучит «тема мечты».

Финальная песня в фильме «Унесенные призраками» называется «Всегда со мной». Одна из ее строк – «Мое тело становится пустым...» – производит очень серьезное впечатление на слушателей, эта песня вдохновила и режиссера Шутят даже, что ради этой песни был снят этот фильм, в течение всего периода/ работы над фильмом Миядзаки часто слушал эту песню [12]. Автором и исполнителем этой песни является певица Юми Кимура. Она подыгрывает себе на особой арфе, называемой лира. Почему ее песня? Слова режиссера: «В наши дни профессионалы теряют хватку, их уже все знают и воспринимают обыденно и не всерьез». Когда дети вырастают, они забывают, каково быть детьми. Именно это имеется в виду в тех строках песни, которые говорят: «И пусть мое пустое тело вновь наполнится чувством и родится опять». Именно этот куплет песни режиссер выбрал для заключительных кадров фильма.

The Sixth Station
from *Encore*
(originally from Spirited Away)

Joe Hisaishi
Transcribed by Pseudo

$J = 75$

Рисунок 3 – Фрагмент музыки Дж. Хисаиши к фильму «Унесенные призраками»

Для записи симфонической музыки к фильму в Токио был арендован концертный зал. У каждого инструмента свой микрофон, и есть общие микрофоны, всего в зале их около шестидесяти. Это свидетельствует о важности каждого инструмента, его тембра [13, с. 19] для создания сложной, увлекательной партитуры музыкального и сценического действия.

Выводы

В результате проведенного исследования выявлено, что художественно-эстетической спецификой использования фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши является ее особая роль в драматургии всего медиатекста. Композитор при помощи музыки помогает решить режиссерскую задачу презентации мира духов и людей, их противопоставления, конфликта, а в итоге – достижения гармонии и понимания. На протяжении всей истории этого анимационного фильма фантазмагорические эпизоды, характеризующие божественных персонажей (ками) звучат исключительно в исполнении оркестра. Мир духов и мир природы, которые, по сути, едины, и все, что разво-

рачивается на их фоне, отображаются преимущественно духовыми, струнными и ударными. Глубина звучания симфонических инструментов, многомерность и виртуозность, с которой исполняются мелодии, сопровождающие дела бессмертных, отражает глубину и сложность восприятия зрителем обитателей потустороннего мира.

Фортепиано в акустическом пространстве киномузыки Джо Хисаиши становится лейт-тебром, выполняющим преимущественно репрезентативную функцию в системе медиатекста. В данном анимационном фильме иерархия аудио- и видеорядов представляет собой не столько доминирование видеоряда над музыкальным текстом, сколько их полифоническое сочетание, гармонию и смысловое взаимообогащение. На наш взгляд, этому способствует сложившаяся в эпоху романтизма трактовка фортепиано как инструмента, воссоздающего все внутренние коллизии и переживания лирического героя. Композитор применяет выразительные возможности фортепиано именно в романтическом стиле, начиная от гибкости, рафинированности мелодики и богатства гармонии, масштабности и панорамности фактуры. На протяжении всего фильма фортепиано является единст-

венным инструментом, способным отразить человеческие переживания и человеческую сущность в целом. Особенно хорошо это слышно в те моменты, когда, после звукового изобилия симфонического оркестра звучит соло фортепиано, обращая взор зрителя вглубь человеческой души. Оно играет большую роль в раскрытии внутреннего мира основной героини, в создании особого взгляда изнутри (как бы глазами героини) на появляющиеся перед ней панорамные пейзажи. Это позволяет сделать вывод о романтиче-

ских и импрессионистических чертах киномузыки Хисаиши. Многоликость и яркость происходящего наилучшим образом отражает разнообразие оркестровых инструментов и красок, а роль фортепиано является лаконичной по поставленным режиссером и композитором задачам: простота не с точки зрения техники, но с точки зрения эстетики идеально подходит для того, чтобы создать образ человеческой души, сложной в своей невероятной простоте.

Список информационных источников

1. Лотман М. Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин : Ээсти Раамат, 1973. 138 с.
2. Эйзенштейн С. М. Истинные пути изобретения. Профили. Москва : Редакция газеты «Труд», Музей кино, 1997. 543 с.
3. Каган М. С. Труды по проблемам теории культуры. Санкт-Петербург : Петрополис, 2008. Т. 3. 758 с.
4. Калинина Е. А. Музыка в творчестве Ингмара Бергмана : автореф. дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02. Москва : Московская государственная консерватория имени П.И. Чайковского, 2010. 24 с.
5. Зайцева М. Л. Трактовка музыки оратории «Страсти по Матфею» митрополита Илариона (Алфеева) в фильме Павла Семеновича Лунгина «Дирижер». *Траектория науки*. 2016. № 7. С. 4.1–4.18.
6. Шак Т. Ф. Музыка в структуре медиатекста (на материале художественного и анимационного кино) : автореф. дис. ... д-ра искусствоведения : 17.00.02. Краснодар : Рост. гос. консерватория им. С. В. Рахманинова, 2010. 50 с.
7. Ямпольский М. Б. Мифология звучащего мира и кинематограф. *Киноведческие записки*. 1988. № 1. С. 107–114.
8. Беркова Н. Н. История анимационного искусства. Алма-Аты : Алматы, 2001. 40 с.
9. Иванов-Вано И. П. Кадр за кадром. Москва : Искусство, 1980. 240 с.
10. Краткая биография Хаяо Миядзаки. *Хаяо Миядзаки*. URL: <http://miyazaki.otaku.ru/biorev/bio.htm> (дата обращения: 30.11.2016).
11. Панасян С. Как «Снежная королева» спасла японского волшебника. *Чудеса приключений*. 2012. № 2. С. 94–95.
12. Хисаиши Джо. Биография композитора. *Википедия*. URL: <https://goo.gl/89FNxc> (дата обращения: 30.11.2016).
13. Гвон Гюн Гжа. Художественно-эстетическая специфика звука в анимационном кино : автореф. дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.03. Москва Всероссийский государственный институт кинематографии им. С.А. Герасимова, 2005. 25 с.

© М. Л. Зайцева, Т. М. Титова

Статья получена 02.12.2016, принята 20.12.2016, опубликована online 21.12.2016

Artistic and Aesthetic Specifics of Using the Piano in the Acoustic Space of Joe Hisaishi Film Music

Zaytseva Marina

Maimonides Academy of Moscow State University of Design and Technology,
Department of Analytical Methodology and Pedagogy of Music Education, Doctor of Sciences (Arts), Professor,
Russia

Titova Tatiana

Maimonides Academy of Moscow State University of Design and Technology,
Department of Analytical Methodology and Pedagogy of Music Education, Graduate Student, Russia

Abstract. The article explains the problems of music functioning in the media text system, analyzes the stages of the creative collaboration of composer Joe Hisaishi and director Hayao Miyazaki in the creation of animated films, highlights the most important events in the biography of artists. On the example of the animated film "Spirited Away" (2001), the peculiarities of interaction of music, voice and video in the series are revealed, the role of the piano in the acoustic space of film music by Joe Hisaishi is defined.

Keywords: film music; animated film "Spirited Away"; Joe Hisaishi; Hayao Miyazaki.

UDC 7.036

LCC Subject Category: M2147-2188

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-11>

References

1. Lotman, M. Ju. (1973). *Semiotika kino i problemy kinoestetiki* [The semiotics of cinema and problems kinoestetiki]. Tallin: Jejesti Raamat (in Russian).
2. Jeizenshtejn, S. M. (1997). *Istinnye puti izobretanija. Profili* [The true path of the invention. profiles]. Moscow: Redakcija gazety «Trud», Muzej kino (in Russian).
3. Kagan, M. S. (2008). *Trudy po problemam teorii kul'tury* [on the problems of the theory of culture Proceedings] (Vol. 3). Saint-Petersburg: Petropolis (in Russian).
4. Kalinina, E. A. (2010). *Muzyka v tvorchestve Ingmara Bergmana* [Music in the works of Ingmar Bergman] (Doctoral thesis). Moscow: Moskovskaja gosudarstvennaja konservatorija imeni P. I. Chajkovskogo (in Russian).
5. Zajceva, M. L. (2016). *Traktovka muzyki oratorii «Strasti po Matfeju» mitropolita Ilariona (Alfeeva) v fil'me Pavla Semenovicha Lungina «Dirizher»* [Interpretation of the oratorio music "St. Matthew Passion" by the Metropolitan Hilarion (Alfeev) in Pavel Semenovich Lungin's film "The Conductor"]. *Path of Science*, 7, 4.1–4.18 (in Russian).
6. Shak, T. F. (2010). *Muzyka v strukture mediateksta (na materiale hudozhestvennogo i animacionnogo kino)* [Music in the structure of media text (on the material of the artistic and animated films)] (Doctoral thesis). Krasnodar: Rost. gos. konservatorija im. S. V. Rahmaninova (in Russian).
7. Jampol'skij, M. B. (1988). *Mifologija zvuchashhego mira i kinematograf* [Mythology sounding peace and cinema]. *Kinovedcheskie zapiski*, 1, 107–114 (in Russian).
8. Berkova, N. N. (2001). *Istorija animacionnogo iskusstva* [The history of animation art]. Alma-Aty: Almaty (in Russian).
9. Ivanov-Vano, I. P. (1980). *Kadr za kadrom* [Frame by frame]. Moscow: Iskusstvo (in Russian).
10. Hajao Mijadzaki. (2008). *Kratkaja biografija Hajao Mijadzaki* [Brief Biography Hayao Miyazaki]. Retrieved November 30, 2016, <http://miyazaki.otaku.ru/biorev/bio.htm> (in Russian).
11. Panasjan, S. (2012). *Kak «Snezhnaja koroleva» spasla japonskogo volshebника* [As the "Snow Queen" has saved the Japanese wizard]. *Chudesa prikljuchenij*, 2, 94–95 (in Russian).

12. Wikipedia. (2016). *Hisaishi Dzho. Biografija kompozitora* [Joe Hisaishi]. Retrieved November 30, 2016, <https://goo.gl/89FNxc> (in Russian).
13. Gvon, Gjun Gzha (2005). *Hudozhestvenno-jesteticheskaja specifika zvuka v animacionnom kino* [Artistic and aesthetic specifics of sound in the animated movie] (Doctoral dissertation). Moscow: Vserossijskij gosudarstvennyj institut kinematografii im. S. A. Gerasimova (in Russian).

© M. Zajtseva, T. Titova

Received 2016-12-04, Accepted 2016-12-20, Published online 2016-12-21

Phenomenology of divorce in Kosovo for the period between 2004–2014

Ferdi Kamberi

Ministry of Local Government Administration, sociologist, Kosovo

Adem Shala

Ministry of Justice, Psychologist and sociologist, Kosovo

Abstract. Family is considered as a nucleus, cell of the society, which is created by the sexual union of two partners (heterosexual) – marriage with the purpose of biological reproduction, approved by the society. Divorce is the opposite of marriage, it represents a social and legal problem, and is part of the society itself. This phenomenon is being considered as one of the oldest, old as humanity itself. In Kosovo, as in other parts of the world, divorce exists from very old times, and it was passed from a generation to another and still remains one of the social problems of Kosovo society. In the past this phenomenon was less present in our society because of political, economical social and cultural circumstances. After year 1999 we see that number of cases of divorce grow in comparison with previous years. The data taken from different researches and studies show that in year 2004, in Kosovo there were 16.989 marriages and 1.293 cases of divorce, so with 7.6% at national level, whereas the average age of divorced people is 29.5% women and 31.8% men. Some of the factors that have influenced the growth/development of divorce are: transition period, crisis of the system of values, socio-economical factors, migration and immigration, emancipation of women, and other factors. The consequences of divorce are: individual, familial, economical, cultural and in general – social consequences. Therefore, this study does analyze the phenomenology of divorce in Kosovo in the period between 2004-2014 years, causes and consequences.

Keywords: family; marriage; divorce; causes; consequence; cultural; urban; rural etc.

UDC 316.36

LCC Subject Category: HQ811-960.7

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-12>

Introduction

One of the major problems of postmodern society is the phenomenon of divorce, which affects directly in the change of the structure of the family. Divorce, as a social phenomenon, nowadays have higher rate than ever because of a range of factors. Also Kosovo society has faced this phenomenon from ancient time through custom law which have prevailed until late. But, after year 1999, after the end of conflict in Kosovo, with the emancipation of women, her empowerment, her role in the society, and other, have made women more independent. Along with this progress, we can see that from 2004 to 2014 were increases and decreases of cases of divorce influenced by different factors. Transition period, transition from mechanical to organic solidarity, socio-economical factors, marital problems between couples are just some of many causes of divorce

in Kosovo society. The consequences are more severe when we take in consideration that Kosovo as a new country, still needs infusions, as it lacks legal infrastructure, constructions and up to financial problems. Also, there is lack of rehabilitation centers, shelters, while existing ones does not have necessary requirements for sheltering for a long period. Regarding the consequences they are lack of social integration, stigmatization, health issues, children's suffering etc. By looking at the role and importance of divorce in Kosovo society, the goal of this work is to offer answers to these questions such:

1. What was the position of divorce throughout the years 2004–2014.
2. What are the causes and consequences of divorce.
3. What specific actions we have to take to reduce cases of divorce.

In this work we are going to analyze divorce and its position in Kosovo society, with the special focus to study the duration of marriage in Kosovo, divorce by age, gender, location and also divorce by number of children.

The methodology

The methodology practiced in this study was: the content analysis method, whose aim was to analyze the content of the thesis of divorce in society. The method of comparison was the method used in this study through this method we have made a comparison between Kosovo and certain other countries regarding this phenomenon. Also, this method has been used for comparisons between years 2004 and 2014 for divorce in Kosovo by gender, age, location, and duration of marriage, as well as other elements related to the phenomenon in question. Another method has been used was the statistical method which been used to analyze the percentage of divorce. But, as the main method of this study was the quantitative method. As the tool within this survey we used the questionnaire was. In this study 100 respondents has participated all selected randomly. The age of respondents was 18 years and above, as for the gender of participants, 58.1% were female and 49.1% male.

General results

In general, divorce in Kosovo society has increased significantly compared to previous periods (before 1999). In 2004 it was 7.6 % and in 2014 was same 7.6 %. The year that has had the highest number of cases of divorce in Kosovo was year 2007 with 9.3 %. Marriages that end in divorce in Kosovo, mostly do not last more than 2 years. The average age of divorced women is 25–34, while average age of divorced men is 30–34. Regarding the ratio on children and divorce, divorce of couples without children leads with around 65%, while 9.1% for divorced couples with one child only and for divorced couples with two children is 12.6 %. Leading municipality with highest number of divorced couples in year 2005 was the municipality of Pristina with a percentage of 10.1 % in year 2014 the leading municipality of Ferizaj with 9.9 %. This in fact reflects the divorce as a social phenomenon that has already started in the remote rural areas that once were not remarkable for such a thing. The main causes of divorce are problems such – conflicts between

the couples with 21 %, adultery with 19.6 %, the period of transition with 14.7 %, socio-economic problems with 12.9%, the emancipation of women with 9.7 %, domestic violence with 9.7%, phenomena pathological 3.2 %, the impact of media with 3.2 %, not having children with 1.6% and other factors with 4.2 %. But the consequences of divorce in Kosovo society are: depression with 24 %, stigmatization in the society with same, 24 %, lack of social integration with 21 %, the other consequences with 16 % stress with 13 % and health problems with 2 %. In general, in order to minimize this phenomenon, there is need for social awareness, on the question: To save the marriage and reduce the number of divorces you think the state should to: a) To amend the family law; b) To establish a law on family values; c) To start a new curriculum at schools about family; d) To establish an education program for people who want or plan to marry, the responses were: a) To amend the family law with 8.1%; b) To establish a law on family values with 16.1%; c) To start a new curriculum at schools about family with 49.1 %; d) To establish an education program for people who want or plan to marry 33.9 %.

Phenomenology of divorce

Issues concerning family, marriage and divorce are issues that have sparked an unusual, high interest for researches of social sciences. This is mainly because family is the primary cell of socialism, is the nucleus and the structure of the society, without which the society cannot survive/exist. According to Talcott Parsons, family is considered to be “the factory that produces human personalities [16]. From this quoting we can conclude that today, family is accepted as “an universal social institution, inside which different processes are developed such biological, educational and also social, economical and cultural [19]. Analyzing the role of the family in the society, marriage always has been most important institution of the family, therefore also historically marriage has had very important role in family functions. While divorce is a contrary process to the marriage respectfully to the family. Divorce in many early civilizations is seen as something not good even though it is allowed by some social norms/rules, however the initiators of this process were male. However, with the evolution of the society, social changes and developments, we have the drafting of the legisla-

tion, where for the first time ever both genders have the right to divorce. Hence, "laws for innocent divorce were declared in some countries by mid of 1960, since then many countries have followed this practice, although the details vary from one case to another [8]. This implies that although the divorce have been out of fashion in many countries, it was regulated by written and sometime also unwritten forms, even as a social phenomenon has existed ages before. Today this phenomenon is allowed in almost of countries, as it is seen within the human rights and freedom, with the exception of two countries such Vatican and Philippines, while Malta have legalized it on 2011. Among Albanians, divorce existed long time ago, but it was regulated by the customary law (CLR) which custom was inherited from one generation to generation up to nowadays. However, according to CLR, in many articles/paragraphs is it specified that husband have the right to divorce his wife for many different reasons, even for the reason if she goes to pay visit to her family without husband's knowledge or his approval, also in case she is infertile and other reasons which today sound very primitive. Today, in a globalized world when the humanity has reached the highest peaks of developments in art, science, technology and informatics, we also are witness of crucial changes in the family structure. We also can highlight that we have "higher number of single parents, mixes families created due to the re-marriages etc [20], also many other structural changes with great impact in family planning and orientation for the future. Divorce, today is a great issue at the end of the marriages, as results of which we see consequences in women and children. In logical terms "divorce means the end of a marriage, in other words is suspension of duties and legal which derives from marriage and choice of relationship between two persons. From the legal aspect, divorce is a right of men and women, but in itself divorce is a social problem which bears its consequences [11]. In other words, divorce is considered as the end of the institution of marriage, present in almost all cultures (except Vatican and Philippines). Studies show that "the average life of divorces people is lower than of married people, study also show those who were unhappy in the marriage but stayed married, they had more chances to become happy or happier in next 5 (five) coming years in comparison with the divorced ones. After being diagnosed with cancer, married people are more likely to recover than

divorced ones, this shows that the emotional trauma caused by divorce do have a long lasting impact on the physical health. Also, in case of divorce, men and women suffer more emotionally, although, studies have come to the conclusion that women suffer more than men [3]. So, in other words, this issue isn't only seen as a right of the individual to suspend or to end the marriage, but also is seen as a stressful process and have impact on one's own personality and relationship between the individual and the society.

Stages and types of divorce

The phenomenon of divorce leaves behind a number of consequences on the individuals affected, the consequences are more severe when children are involved. However, according to some studies there are different stages and types of divorce. According to Paul Bohannon there are six so called stations or stages of divorce that will face the couples when divorcing [7]:

1. Emotional divorce – which is the deterioration of marriage, increase of tension among the couples which leads toward separation.
2. Legal divorce – this stage has to do with legal end of marriage, so divorce.
3. Economical divorce – has to do with division of common assets and properties.
4. Parental divorce – is linked with custodial rights of parents on children and their right to meet them in regular basis.
5. Social divorce – has to do with the changes in their social circle (family, friends, colleagues).
6. Psychological divorce – is when the individual cuts off all previous connections/relations and lives a solitary life on its own.

These stations or stages of divorce in the light of the sociology reflects the fact that during the process of divorce couples go through some different phases such ; social, psychological, cultural, economical, etc, the truth is that also the children involved in the process go through the same phases. Every phase/stage has its own characteristics which appear before and after the divorce. While before divorce the couple face tense situations, after divorce comes up other problems such housing problem, child custody, social integration, mental health, employment etc. While talking about types of divorce there are some types of divorce [11]:

1. Non-fault divorce, end of marriage doesn't sick for the guilty one or the proof of guiltiness. In other words, this type of divorce doesn't seek for the guilty but deals with facts to reach a solution.
2. Fault divorce – until before the year 1975 in many countries, in order to place a request for divorce it was mandatory to bring proofs from both sides, in some countries this is still valid, such in New York, they still want to find out which of the couples was guilty for break of marriage.
3. “Summarizing” Uncontested divorce – is type of divorce when couple reach certain mutual agreement(s) to end the marriage, for example when a marriage is arranged based in an interest such personal profit, financial or to gain a citizenship etc.
4. Uncontested divorce – is the case when the couple reaches an agreement with or without lawyer.
5. Collaborative divorce – is becoming more popular model of divorce lately, this is a type of divorce when couples agree to negotiate a solution through lawyers, with intermediation also with the help of an neutral expert. The parties involved often are authorized to reach their decisions based on their personal needs and interests.
6. Intermediated divorce – is when, the parties engage a lawyer or the lawyer can be appointed by the judicial authorities.

Furthermore, according to the researcher Emily Doskow, there are also other types of divorce, such: “divorce by arbitration this is when the couple agree that the Judge (referee) to reach a decision and they should accept it in full, and also about the divorce of same-sex couples to be treated same as heterosexual couples [5], which is some states of the USA where banned. Based in these data we can see that above mentioned types of divorce are present in Kosovo society. Although, until recent years and even nowadays does exist the economical divorce or knows also as “alimentation right” which means in case of divorce with no reason, the wise men would take decision that divorced wife to “take property of husband such as: bedroom furniture’s, golden jewellery, clothes and a lonesome amount of money to cover the cost of marriage/wedding [8]. But today it is regulated by legal act with main purpose the basic care for children.

Divorce in Kosovo in the period between 2004–2014

Divorce as a social phenomenon still keep being a challenge for Kosovo society, especially in last year's, where we can see from the statistics that families in Kosovo are going through a transition period. Divorce itself, beside physical separation it has also social, psychological and emotional separation, which are manifested in different forms and ways. In fact, in Kosovo divorce is regulated law, in particular Law on family, article No 68 own divorce where it says: “(1) Marriage can be ended with divorce only upon an official court decision (2) One of the spouses, with a mutual agreement may submit request for divorce by fill-in a claim to the respective court institution. (3) The right to file a claim for divorce can be passed to the heirs, so the heirs can continue with the divorce process to verify the divorce procedure. (4) If one of the spouses files a claim for divorce, and in the course of divorce process, before the end of trial, the other spouse declares that he/she doesn't have any objection on the credibility of the claim, than shall be deemed that the spouses have submitted the claim for divorce with a mutual agreement [12, Article 68].

This law does specify the right of involved parties to initiate the divorce procedure, attributing the initiation within the human right and freedom. While, on the other hand, the data from many studies and researches especially the ones from the Kosovo Agency of Statistics (KAS) points out that occasionally this phenomenon has its ups and downs in numbers. But also we must not forget the fact that a significant number of data published by KAS, attributed to marriages and divorces out of Kosovo, which are specified as a whole, although the phenomenon of divorce is very spread-out lately. Data from Kosovo Agency of Statistics for the period from 2004-2014 reflects the situation as seen in the Table 1.

As we can see from the above table, the data for the period from 2004 to 2014 (we have no official data before 2004 as the Kosovo institution were still being consolidated. Therefore, based on the Table 1, we can see that in the period between 2004 and 2014, the year 2006 is being considered as the year with the highest number of divorce cases, by 9.3 %.

In other hand, in the last days we have less cases of divorce, even though the divorce rate still remains high when taking into consideration the number of habitants.

Table 1 – Reflects years, marriages and divorces and the percentage of divorces [1]

Year	Marriages	Divorces	Divorce, %	Divorce by No of population
2004	16989	1293	7.6	13.1
2005	15732	1445	9.1	10.8
2006	15825	1480	9.3	10.6
2007	16824	1558	9.2	10.7
2008	17950	1026	5.7	17.4
2009	20209	1555	7.6	12.9
2010	18289	1453	7.9	12.5
2011	17343	1469	8.4	11.8
2012	17169	1328	7.7	12.9
2013	14664	1040	7.0	14.1
2014	16239	1243	7.6	13.0

This fact is proved with the data taken for the period from 2004 until 2012, where we find an increase, and for the period from year 2012 to 2014 this percentage remains the same.

Divorce by age and gender

Divorce as a phenomenon has special characteristics, so in order to better study this phenomenon, we should analyze closely the parameters by

age and gender. Studies conducted in Kosovo shows that the major number of divorced couples are ones who have entered in marriage in younger age. Average age of divorced women is from 25-34 years and for men from 30-34 years, which corresponds with the facts taken from the Kosovo Agency of Statistics related to the percentages of divorced men and women so we have these Table 2.

Table 2 – Percentage of divorced men and women by gender and age in years (Idem)

Gender	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Women	23.0	24.3	27.8	26.3	25.7	23.8	24.0	24.9	23.0	25.2
Men	24.5	25.3	26.9	25.9	25.9	23.9	24.1	23.9	24.7	25.3
Average	23.75	24.8	27.35	25.8	25.8	23.85	24.05	24.4	23.85	25.25

As we can see, these facts show that while in 2005 the percentage of divorced couples was 23.75%, (23% female and 24.5% male), the figures in 2014 increased to 25.25% (25.2% female

Divorce by length (duration) of marriage

When talking about the phenomenon of divorce in Kosovo society, it have to be noted that studies indicates that women who enter the marriage at early age they also end up earlier with break of marriage alias divorce, which tells us that the trend of marriage does not last long. Data derived tells that modern society have significant problems regarding divorce. According to a study by City Index, the marriages in modern society does not last long. This Agency shows the data trends

and 25.3% male) which shows growing trend of divorce in society. However, from all these data, the year 2007 marks the highest divorce with 27.35 % (27.8 % female and 26.9 % male). on duration of marriage in some countries, as follows (Figure 1).

This chart reflects the fact that marriages does not last long, while the marriages with longest duration are in Italy, and with shortest duration are in Qatar. For Kosovo we have data as seen below (Figure 2).

The given data indicates that in year 2015, for the first year, duration of marriages in Kosovo was 10.3 %, whereas in 2014 this has been increased to 11.8 %. While the duration of marriage for the second year of 2005 was 12.9 %, while in year 2014 this figure has dropped down to 12.0%.

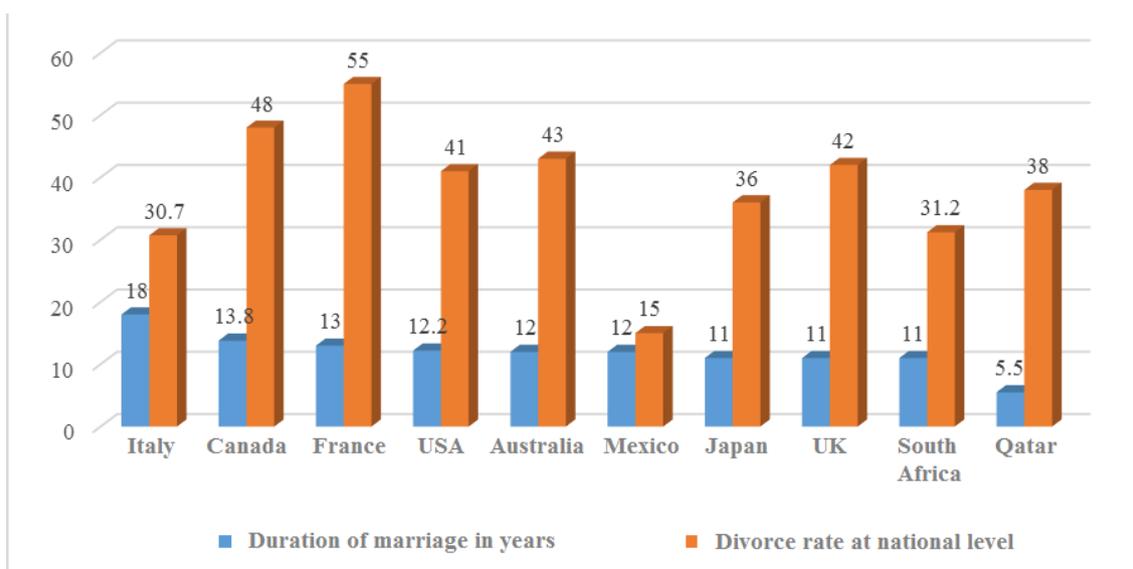

Figure 1 – Duration of marriage by years and percentage of divorce in some developed countries [13]

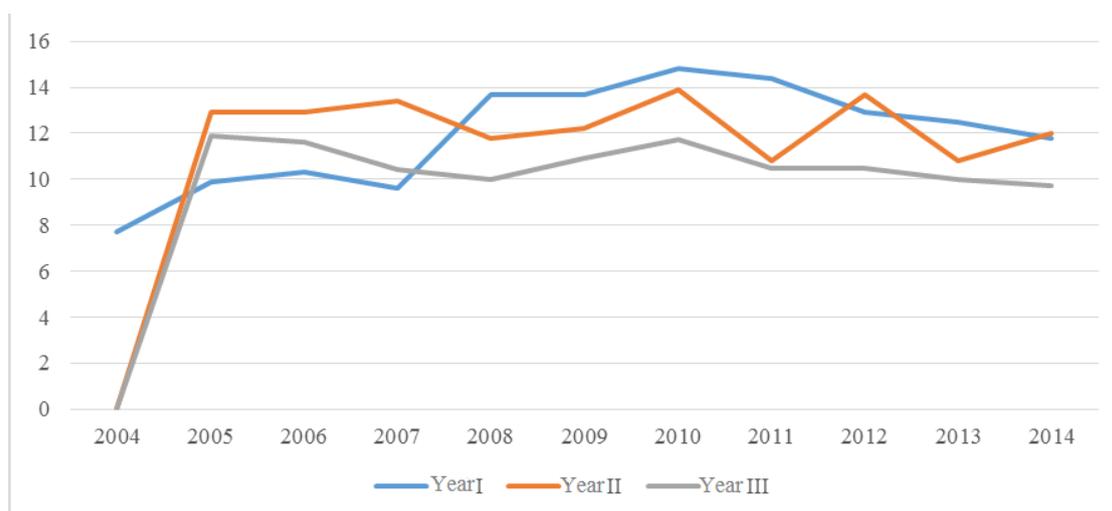

Figure 2 – Percentage of duration of marriages in Kosovo in years for the period between years 2004–2014 [1]

The dropdown we can see also when we compare the third year of duration of the marriages, while in year 2005 it was 11.9 %, in year 2014 it dropped down to 9.7 %. As we can see from data, there is a slight decrease in the percentage of divorce by the duration of marriage. However, what concerns us is the fact that in most of the cases, the marriages does not last longer than one or two years. This becomes more severe when we consider the age structure, which is between 25-34 years for both genders.

Divorce by number of children

Divorce is a social phenomenon that involves not only the married couples but also the family in

broader sense. Among which the children are the most affected and who keen to blame themselves as they consider to be the cause of divorce of parents. However, the data taken from the Kosovo Agency of Statistics supports this fact showing that in year 2004, the most of divorced couples had no children, while in 2014 it shows that this hasn't changed that much, in this year the rate of divorced couples without children was 65%, rate of divorced couples with one child was 9/1% and with two children 12.6 % [2].

Divorce by location

Divorce as a social problem isn't present only in a specific region, but in all region and cultures. In

Kosovo, divorce historically has been seen mostly more present in urban areas, but the fact shows the opposite. Based on the data taken from KAS, it shows that in the 10 years period, this trend has changed a lot, and we see that divorce was

present also in rural areas. While the municipality of Prishtina was leading with highest number of divorce cases, in year 2014, the leading municipality was Ferizaj municipality, which is most rural region. See the data (Table 3).

Table 3 – Percentage of divorce by locations in years (Idem)

Gender	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Female	10.1	9.6	9.0	9.7	10.7	9.5	8.8	9.7	11.3	9.9
Male	10.1	9.6	9.0	9.7	10.7	9.5	8.8	9.7	11.3	9.9
Municipality	Prishtina	Prizren	Prishtina	Prizren	Mitrovica			Prizren	Mitrovica	Ferizaj

Based on this chart, we can see that divorce cases by locations has changed a lot in this decade. While in 2005, Prishtina municipality was leading with 10.1%, in the last years 2013 and 2014, we have other municipalities such Mitrovica with 11.3 % and Ferizaj with 9.9 %. In fact this reflects the divorce as a social phenomenon's present in Kosovo's society also in very rural areas, which haven't been affected previously.

Divorce as a trend imitating celebrities

The sociologist's calls to pay attention on the divorce as a phenomenon could be cause to the disruption of the families, as with its end up also ends the family as an institution, or as a cell of the society which is considered as "sacred". Therefore, while in the Kosovo society even after divorce, divorces people re-marry again, so, the divorce doesn't have a great impact in the society as a phenomenon. In other cultures, especially in the western countries, divorce is at high cost, where all the wealth is being divided in two parts, and this is why is called "economical divorce". But, lately we have observed something interesting in our society, this is imitation of the (anti) values promoted by movies, we are talking about imitating the celebrities from Hollywood. Once Plato wrote that imitation keeps you away from the reality or from the truth. But, according to Albert Bandura "we often learn our attitudes by copying actions and approached of our social models ...[6], which indicates through the social models such as: family, peers, books, religious groups, music etc, we could accept those as role models for our behavior and actions, with no proper. In this regard, imitating such as divorce of politicians and celebrities, in Kosovo case can be considered as a tragico-comedy. Than a real

divorce. This happens much more because in the western countries celebrities marry, divorce and re-marry because of their narcissism, ageing, position in the society, adultery, jealousy, financial support, and other factors.

While, in Kosovo in many cases celebrities, the divorce much more because they have become famous than because of any real problem. In the psychological and social view divorce cases occurs as result of copying or imitating an identity which they don't possess, and this happens mostly in the societies in transition, and in small societies and wants to have so called "self-centeredness" in order to be in the center of attention. The consequences are more present in the new generations, who tent to copy their role models such celebrities (Politian's, actors, singers, etc), thus making new generations to act in the same way. Even though, the studies show that usually "children's use the imitation as a communicative tool through some main key points, though imitation serves two complementary functions: a) a cognitive function that promotes learning about the world and b) an interpersonal function that promotes sharing with others [15]. Therefore, all these will be reflecting more deeper in the crisis of Kosovo families which have already started to show symptoms of disorders.

The causes of divorce

The causes of divorce at every society can vary, although in some can be in a broader way, general causes are global ones. "A study that was done with 45.000 couples have shown that unhappy couples never give consent, they criticize a lot and are stubborn. While happy couples give consent, agree and smile [14]. These are just some of first differences that may lead to divorce.

In general, causes that can lead to divorce can be different, starting from the unfulfilled emotional needs of couples, different approach on the education, lack of understanding of their roles within the family, than lack of communication and ability to solve conflicts, etc.! Also, divorce can help so called "women's emancipation", change of internal structure of the family, males refusal to accept these changes, disputes among the couples, adultery etc. A study done in 2009 highlights that main causes of divorce could be "cultural factors" – whereas the highest percentage of divorces is higher than in the XIX century, as result of trends of the secularist, norms of liberalism and also the decrease of religious influence. Such cultural trends have influenced later in the adoption of a set of laws that allow such a thing...! Demographic factors – where statistics show that married young people are more likely to divorce. Youth, especially adolescents, may lack the level of maturity and experience to face demands and responsibilities that comes along with the marriage. Moreover, their personalities are not yet stable enough in the light of their needs. Many young people have low income, this altogether with their low level of education, can be another

risk factor that may lead to divorce. Then low income and poverty are risk factors as result of financial stress, which can often negatively affect relationship in the marriage. Another demographic factor that associates with divorce, can be single mothers who lives in very poor conditions. Mother who raise children alone, are more likely to be young and poor, thus living together before marriage, thus combining many risk factors for possible divorce...etc [4]. While, from another study conducted by Paul R. Amato & Denise Previti from The Pennsylvania State University we find that main factors of divorce are: infidelity 18.4%, Incompatibility 16.4%, drug use 9%, growing up as a lonely person 8.2%, personality problems 7.8%, lack of communication 7.4%, physical and mental abuse 4.9%, lost of love 3.7%, unfulfilled of family duties 2.9%, employment problems 2.9%, lack of satisfaction in the marriage 2.5%, financial problems 2.0%, physical and mental diseases 2.0%, growth of personality 2.0%, intervention by the family 2.0%, immaturity 1.6%, etc [17]. In other hand, according to a survey conducted by the municipality of Pristina on divorce, the respondent's answers are here bellow (Figure 3).

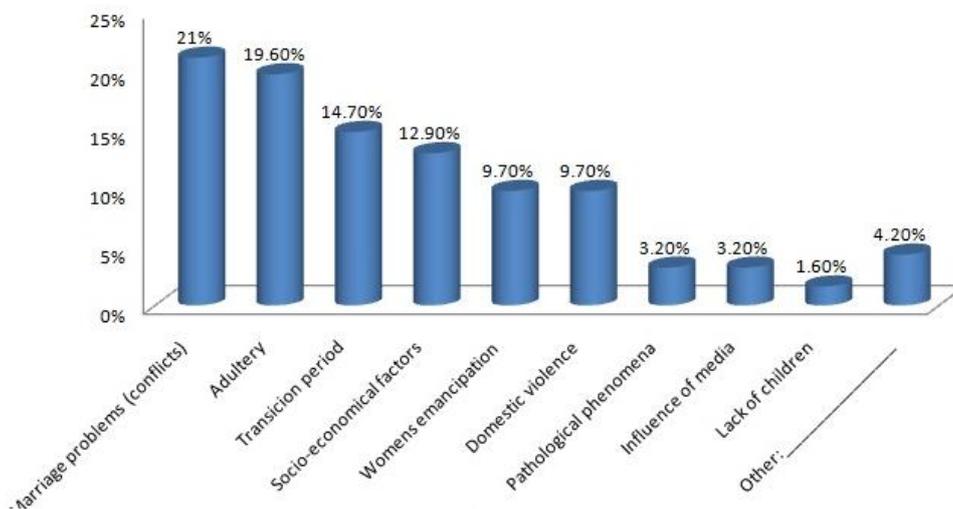

Figure 3 – Causes of divorce in Kosovo's society (Quantitative research)

Based on this survey we can conclude that main causes of divorce in Kosovo's society are: Marriage problems (conflicts) with 21 %, adultery with 19.6 %, transition period with 14.7 %, Socio-economical factors with 12.9 %, women's emancipation with 9.7 %, domestic violence with 9.7 %, pathological phenomena with 3.2 %, influence of media with 3.2 %, lack of children with 1.6 % and other with 4.20 %. This survey even with a small sample of 100 respondents, with no

doubt does reflects some interesting data, the problems among couples that last long may often end in divorce. Another element that we can observe when talking about factors of divorce is the factor of lack of children with 1.6%, which factor once upon a time was maybe the main factor of divorce in Kosovo society, and now we see that this factor still exists but with a very small percentage.

The consequences of divorce

Fear from separation can have bad effect on children, then comes the financial uncertainty, loss of the wealth that people possess, all these makes psychological consequences greater than usual. For these reasons most of couples decide to separate for a time, this decision sounds to be very good one, as the purpose of this is to reflect on the issue from a distance on the advantages and disadvantages and the future of their marriage. If the couple cannot still find a common solution then one of the couple can file a written claim for juridical protection for advising and consultant services from lawyers. There are three ways for divorce:

- The claim (or sue request in the court) for divorce after two years after separation, or
- A mutual agreement, in case both agree for divorce,
- Divorce by mutual will (with full or partial consent concerning legal and financial consequences of divorce).

After separation, most of the couples start feeling lonely, sense of guilt and regret. On this cases an emotional assistance can be provided by the psychologists and sociologists to treat such burden, but lack of an organized health insurance can be an obstacle to the access to such services, includ-

ing the social labelling and also stigmatization from the society if one's seek such help from psychologists and sociologists. In other words, based on some researches, consequences of divorce can be divided in two main categories: a) adult consequences and b) children consequences. On the first group, divorcees have worse physical and psychological health. Divorce has negative monetary consequences for women but less for men which can also have impact on the decision-making Economic security and social support reduce the well-being effects of divorce. While, on the children consequences, the study shows that children of the divorce, have more material well-being deficits, poorer schooling outcomes, more problems with their behaviour and crime, poorer physical and mental health, less stable own relationships, weaker relationships with parents and grandparents [9]. This study does corresponds with the research conducted by the municipality of Pristina, which one on the question about which are the consequences of divorce, the respondents have had different opinions, though most of them mentioned that stigmatization of the society and depression are among greatest consequences, not excluding the children suffering. The research have given these results, see below (Figure 4).

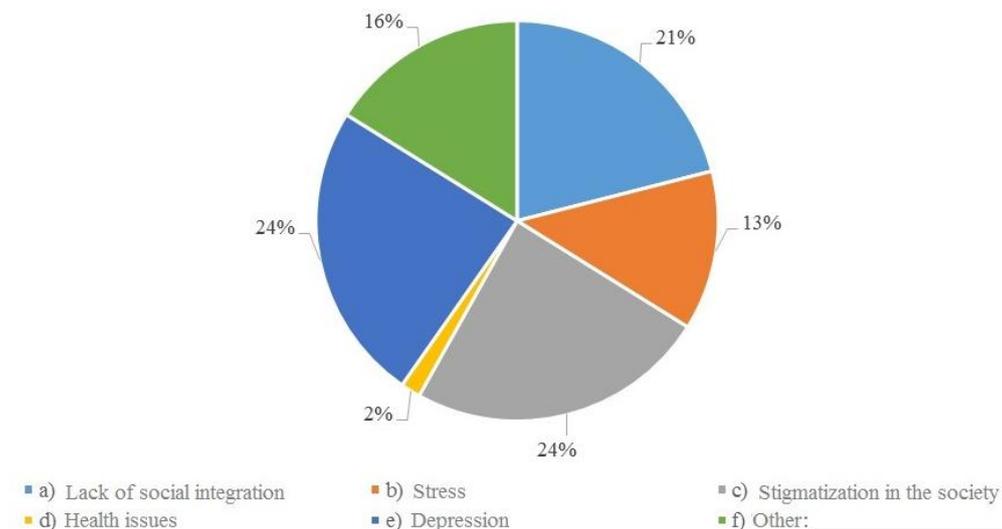

Figure 4 – Consequences of divorce in Kosovo society

The consequences of divorce are seen in the light of stigmatization in Kosovo society, this is because of the fact that usually stigmatization does happen in homogenic societies more than in heterogenic ones, in small communities when everyone knows each other well. But the conse-

quences about which all scientists, social psychologists and sociologists warns and highlights the most, are children consequences who often put blame on themselves as the cause of divorce of their parents.

Furthermore, some studies have pointed on children's reaction by age groups. The study shows that "during divorce children may present multiple emotional reactions. They express their frustration with different symptoms of behavior such as denial, silence, turning into themselves, fatigue, sense of guilt, hostile actions, state of panic, alarming and confusion. The process of divorce for them is so stressful, only parents can help to reduce or minimize stress, and escalation of the situation in front of children [18].

Conclusions

Based on what was said so far we can draw conclusions that divorce is one of the most common phenomena of modern society. Divorce is also present in Kosovo society as well, and year after year we see a notable increase. In year 2004, divorce rate was 7.6%, but also in 2014 the rate was the same, 7.6%. Year 2006 had the highest rate of 9.3%. Studies have shown that duration of marriages in Kosovo is 2-3 years, so we can tell

that couple enter and leave marriage at early stages of their lives. While before divorce was more present in urban areas now we see that divorce is present also in rural areas as well. The phenomenon of divorce in Kosovo society is affected by a large number of factors among which are marital conflicts, violence and socio-economical factors. But, when talking about the consequences, the study has shown that women and children are most affected by the consequences of divorce such: mental, health, physical and social consequences. In general, divorce an social phenomenon even is being considered as a human right, in the psychological and social aspect it does presents a major problem which directly affect the existence of families, which is considered as the cell of the society. Our researches have shown there is a need for a change on the actual law on family, also a need to include a subject on family in the curricula in the schools also about its role in the society, in order to reduce the number of cases of divorce.

References

1. Kosovo Agency of Statistic. (2015). *Demography and Migration*. Retrieved from <http://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics/social/demography-and-migration>
2. Kosovo Agency of Statistic. (2015). *Divorce Statistics*. Retrieved from <https://ask.rks-gov.net/media/1205/statistics-of-divorces-2014.pdf>
3. Amy Desai, J. D. (2007). Should I Get a Divorce? Retrieved from <http://www.focusonthefamily.com/marriage/divorce-and-infidelity/should-i-get-a-divorce/divorce-booklet-overview>
4. Ambert, A.-M. (2009). *Divorce: Facts, Causes & Consequences* (3rd ed.). Retrieved from <https://goo.gl/ikCuUq>
5. Doskow, E. (2016). *Nolo's Essential Guide to Divorce* (6th ed.). Retrieved from <http://www.nolo.com/products/nolos-essential-guide-to-divorce-nodv.html>
6. Dragoti, Ed. (1999). *Social Psychology*. Tirana: LAERT.
7. Giddens, A. (2004). *Sociology*. Tirana : Çabej.
8. Gollopeni, B. (2010). Causes and consequences of divorce in Kosovo 1950–2007. *ACTA Lingua Geographica*, 8, 83–103.
9. Härkönen, J. (2013). *Divorce in Europe: Patterns, consequences, policies*. Retrieved from http://www.su.se/polopoly_fs/1.133184.1366922030!/menu/standard/file/WP_2013_3.pdf
10. Kamberi, F., & Shala, A. (2016). Quantitative research: simple random sample (100 respondents, 50 % male, 50 % female). Pristina.
11. Kamberi, F. (2010, January 1). *Phenomenon of divorce in Kosovo society*. Retrieved from <http://www.telegrafi.com/fenomeni-i-divorcit-ne-shoqerine-kosovare>
12. *Family in Kosovo* (Kosovo) 2004, No 2004/32. Retrieved November 20, 2016, from http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_32_en.pdf
13. Schimkowitz, M. (2015, June 4). *How long does an average marriage last around the world?* Retrieved from http://www.hopesandfears.com/hopes/city/city_index/214133-city-index-marriage-lengths
14. Myers, G. D. (2003). *Social Psychology*. Tirana: EUGEN.

15. Nielsen, M., Simcock, G., & Jenkins, L. (2008). The effect of social engagement on 24-month-olds' imitation from live and televised models. *Developmental Science*, 11(5), 722–731. doi: 10.1111/j.1467-7687.2008.00722.x.
16. Osborne, R., & Loon, Van B. (2006). *Sociology – Short and clear*. Pristina : Rrokullia.
17. Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602–626. doi: 10.1177/0192513X03254507
18. Peza, A. (2014, January 7). *The impact of divorce on children from 0–10 years old*. Retrieved from <http://www.tiranaobserver.al/ndikimi-i-divorcit-tek-femijet-nga-mosha-0-10-vjec>
19. Repovac, H. (2005). *Sociological Krestomacy*. Pristina–Sarajevo: AAB & FMN.
20. Sokoli, L. (2006). *Sociological analysis*. Tirana: Institute of Sociology.

© F. Kamberi, A. Shala

Received 2016-11-29, Accepted 2016-12-20, Published online 2016-12-24

Феноменология развода в Косово за период 2004-2014 гг.

Ferdi Kamberi

Министерство местного самоуправления, социолог, Косово

Adem Shala

Министерство юстиции, психолог, социолог, Косово

Аннотация. Семья рассматривается как ядро, ячейка общества, которая создается половым союзом двух партнеров (гетеросексуальных) – браком, с целью биологического воспроизводства, одобренным обществом. Развод является противоположностью брака, он представляет собой социальную и правовую проблему и является частью самого общества. Это явление рассматривается как одно из самых старых, оно старо, как само человечество. В Косово, как и в других странах мира, развод существует с очень давних времен, он переходил из поколения в поколение и до сих пор остается одной из социальных проблем общества Косово. В прошлом, это явление меньше присутствовало в нашем обществе из-за политических, экономических социальных и культурных обстоятельств. После 1999 года, мы видим, что число случаев развода растет в сравнении с предыдущими годами. Данные, взятые из различных исследований, показывают, что в 2004 году, в Косово было 16 989 браков и 1 293 случаев развода, что составляло 7,6 % на национальном уровне, в то время как средний возраст разведенных людей составлял 29,5 % у женщин и 31,8 % у мужчин. Некоторыми факторами, оказывающими влияние на рост числа разводов, являются: переходный период, кризис системы ценностей, социально-экономические факторы, миграция и иммиграция, эмансипация женщин и другие факторы. Последствиями развода являются: индивидуальные, семейные, экономические, культурные и обще-социальные последствия. Таким образом, это в статье анализируется феноменология развода в Косово в период 2004-2014 гг., их причины и последствия.

Ключевые слова: семья; брак; развод; причины; последствия; культурный; городской; сельский.

УДК 316.36

LCC Subject Category: HQ811-960.7

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-12>

© F. Kamberi, A. Shala

Статья получена 29.11.2016, принята 20.12.2016, опубликована online 24.12.2016

Вдосконалення техніко-тактичної та психологічної підготовки борців вільного стилю

Пакулін Сергій Леонідович

*Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України,
відділ соціоекологічних проблем сталого розвитку, доктор економічних наук, Україна*

Ананченко Костянтин Володимирович

*Харківська державна академія фізичної культури,
кафедра єдиноборств, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, Україна*

Ручка Євген Володимирович

*Харківська державна академія фізичної культури,
кафедра єдиноборств, аспірант, Україна*

Анотація. Цілі статті: 1) обґрунтувати напрямки удосконалення підготовки борців вільного стилю з метою покращення результатів їх змагальної діяльності та спортивної майстерності; 2) визначити напрями вдосконалення психологічної підготовки і структуру комплексної психолого-педагогічної методики оптимізації психічних станів борців вільного стилю. Матеріал і методи: у ході дослідження використані наступні методи: аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури; педагогічні спостереження; опитування (бесіда, анкетування); аналіз змагальної діяльності борців вільного стилю; тестування фізичної та психологічної підготовленості; педагогічний експеримент; методи математико-статистичної обробки результатів досліджень. Результати: доведено, що потрібно вдосконалення техніко-тактичної та психологічної підготовки борців вільного стилю; визначені основні проблеми в цьому процесі. Висновки: 1) обґрунтована методика підготовки борців вільного стилю і доведена доцільність її використання для швидкого прийняття ними оптимальних техніко-тактичних рішень в умовах змагальної діяльності. Пропонується в програму ДЮСШ з вільної боротьби включати конкретні способи тактичної підготовки до кожної дії і різні комбінації базових дій; 2) обґрунтовані напрями вдосконалення психологічної підготовки і структура комплексної психолого-педагогічної методики оптимізації психічних станів борців вільного стилю.

Ключові слова: боротьба вільного стилю; методика; техніко-тактичне рішення; психологічна підготовка; змагальна діяльність.

УДК 796.8

LCC Subject Category: GV1100-1150.9

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-14>

Вступ

Удосконалення методики техніко-тактичної та психологічної підготовки борців вільного стилю сприяє покращенню результатів їх змагальної діяльності та спортивної майстерності [1]. Це визначає актуальність проведеного дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні публікації провідних науковців, які за-

ймаються питаннями теорії і методики фізичної культури і спорту: Л. Д. Айсуєв [2], С. В. Латишев [3, 4], Ю. М. Рогов [5], М. В. Тапхаров [6] та ін. Проте проблеми вдосконалення підготовки борців вільного стилю з урахуванням сучасних вимог змагальної діяльності і пошуку засобів і методів формування ефективного арсеналу змагальних варіативних техніко-тактичних дій борців роз-

глянуті в сучасних наукових публікаціях недостатньо.

Нині відзначається високий рівень конкуренції в змагальній діяльності борців вільного стилю. Дослідники (В. А. Воробйов [7], С. В. Латишев [8], Р. В. Первачук [9], А. І. Пістун [10] та ін.) відмічають, що в сучасному спорті вищих досягнень неможливо добитися високих спортивних результатів тільки за рахунок зростання обсягу і інтенсивності тренувальних навантажень, отже, особливу актуальність придбаває пошук резервів подальшого підвищення спортивної майстерності. Таким резервом може стати комплексний психолого-педагогічний підхід оптимізації психічних станів спортсменів. За результатами багатьох досліджень, емоційні стани чинять прямий вплив на працездатність спортсмена [11–14]. Спортсмен повинен володіти собою, своїми діями, переживаннями, почуттями, вчинками, уміти регулювати свою поведінку в екстремальних умовах. Проте наукових публікацій, присвячених вдосконаленню психологічної підготовки борців вільного стилю, явно недостатньо. Це зумовило вибір теми і необхідність проведення нами окремого дослідження.

Цілі дослідження – 1) обґрунтувати напрямки удосконалення підготовки борців вільного стилю з метою покращення результатів їх змагальної діяльності та спортивної майстерності; 2) визначити напрями вдосконалення психологічної підготовки і структуру комплексної психолого-педагогічної методики оптимізації психічних станів борців вільного стилю. У ході дослідження використані наступні методи: аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури; педагогічні спостереження; опитування (бесіда, анкетування); аналіз змагальної діяльності борців вільного стилю; тестування фізичної та психологічної підготовленості; педагогічний експеримент; методи математико-статистичної обробки результатів досліджень.

Результати дослідження

В ході проведеного нами анкетування спортсменів і тренерів була виявлена тенденція зниження результативності діяльності частини борців вільного стилю в напружених умовах відповідальних змагань. Виявилось, що більше 54,6 % з 37 опитаних борців ви-

ступали в першій сутичці чемпіонату України нижче за свої можливості. Перші ознаки напруженості, хвилювання, пов'язані з майбутніми змаганнями, з'являються у борців вільного стилю після оголошення складу команди, тобто за 10-15 днів до початку змагань.

Експериментальні дослідження динаміки станів борців перед змаганнями свідчать про підвищення у порівнянні з фоном активації по тремору ($p < 0,05$), а також про підвищення настрою ($p < 0,05$) і погіршення фізичного самопочуття ($p < 0,001$) після сповіщення борців про участь у майбутніх змаганнях. Близьким до рівня достовірності було також підвищення вегетативної активації по частоті серцевих скорочень (ЧСС) і зменшення бажання боротися. У ситуації напередодні змагань було виявлено статистично значуще підвищення вегетативної активації по ЧСС ($p < 0,05$), а також близьке до рівня достовірності підвищення центральної активації по тремору, погіршення фізичного самопочуття і настрою. Після оголошення результатів жеребкування мало місце різке підвищення ЧСС ($p < 0,001$) і погіршення самопочуття ($p < 0,001$). Окрім цього з'явилася тенденція до підвищення вегетативної активації по електрошкіряному опору (ЕШО). Перед сутичками у борців нами було зафіксовано різке посилення активації за усіма показниками ($p < 0,01$ і $p < 0,001$) і зниження бажання боротися ($p < 0,05$). Підвищення активації у поєднанні з погіршенням суб'єктивних переживань дозволило оцінити стан борців в передзмагальних і передстартових ситуаціях як неадекватний. Його ознаки відповідали емоційній напруженості: С. К. Багадірова [15; 16]; Л. Д. Гіссен [17]; Є. П. Ільїн [18]; А. М. Пєвнева [14]; О. О. Прохоров [19]; А. В. Родіонов [20]; В. М. Смоленцева [21].

Найбільш чутливими індикаторами стану борців виявилися показники ЧСС, тремору і самооцінки самопочуття [22].

Порівняння показників змагальної діяльності борців вільного стилю з тренувальними даними показало статистично значуще підвищення технічної активності в змаганнях на 35,2 % ($p < 0,05$) і близьке до рівня достовірності зниження ефективності тактико-технічних дій на 24,9 %.

Зрушення показників стану в передзмагальних і передстартових ситуаціях мали 12 статистично значущих кореляцій з показниками міри зниження ефективності тактико-

технічних дій в змагальних сутичках. І ще п'ять коефіцієнтів були близькі до достовірного рівня. Суть результатів кореляційного аналізу в наступному. Для борців вільного стилю, що у меншій мірі знизили ефективність тактико-технічних дій в змагальних сутичках, було характерно: більш виражені позитивні зрушення бажання боротися в усіх ситуаціях ($p < 0,05$), велика точність диференціювання при «сповіщенні», після жеребкування ($p < 0,01$) і перед сутичками ($p < 0,01$), менша активація вегетативної нервової системи напередодні змагань ($p < 0,05$), після жеребкування ($p < 0,05$) і перед сутичками ($p < 0,05$), вища центральна активація по тремору перед сутичками ($p < 0,01$) і тенденція до більшого рівня самооцінки настрою після жеребкування і перед сутичками.

Адекватніші зрушення основних параметрів діяльності в змагальних сутичках мали борці, стан яких в передзмагальних ситуаціях характеризувався менш вираженою вегетативною активацією по ЧСС і ЕШО, збереженням або підвищенням точності силового диференціювання і суб'єктивних переживань. У передстартових ситуаціях обумовленість змін діяльності з боку станів зростає. Адекватні зрушення активності і ефективності тактико-технічних дій мали юні борці вільного стилю, стан яких після оголошення результатів жеребкування відрізнявся меншим зростанням вегетативної активації, більшою точністю диференціювання і вищими показниками суб'єктивних переживань, настрою, бажання боротися. Адекватні зрушення стану перед сутичками характеризувалися менш вираженою вегетативною активацією, великим рівнем збудження центральної нервової системи по тремору, більшою точністю диференціювання і вищим рівнем суб'єктивних переживань.

Найбільшу кількість кореляцій із зовнішнім критерієм мали зрушення показників точності диференціювання зусилля, ЧСС, ЕШО, тремору і самооцінки бажання боротися.

Результати кореляційного аналізу між показниками станів і властивостей нервової системи показали наявність істотної індивідуальної обумовленості перших в усіх аналізованих ситуаціях. Найбільшу кількість значущих кореляцій мали показники сили нервової системи. З індикаторів стану найбільшу кількість зв'язків мали показники ЕШО (12 кор-

ляцій), ЧСС (8), тремору, помилки диференціювання, самооцінки активності (9), самооцінки самопочуття (7). Найбільша психофізіологічна обумовленість станів мала місце напередодні змагань (13 кореляцій), після жеребкування і перед сутичками (по 8) і дещо менша - при сповіщенні про включення в команду (4). Сенс виявленої обумовленості полягає в наступному. Юні борці вільного стилю з великим рівнем сили нервової системи мали менший рівень вегетативної активації в усіх передзмагальних і передстартових ситуаціях, більший рівень центральної активації по тремору перед сутичками. Крім того, вищий рівень сили нервової системи обумовлював вищі показники самооцінки і особливо самооцінки самопочуття практично в усіх ситуаціях, а перед сутичками ще і більш виражене бажання боротися.

Дослідження показали, що у борців, диференційованих за рівнем сили нервової системи, зміни стану на етапі безпосередньої підготовки до участі в змаганнях відбуваються неоднаково. Ця обставина вимагає строго індивідуального підходу до підбору засобів і методів управління спортсменом.

У сучасних динамічних умовах зростає необхідність вдосконалення методики навчання борців вільного стилю [1]. Це викликано закономірним розвитком вільної боротьби як в Україні, так і у світі. Ґрунтуючись на вивченні змагальної діяльності провідних борців вільного стилю, у своєму дослідженні ми спробували довести тісний взаємозв'язок між початковим навчанням і вищою спортивною майстерністю, тим самим, обґрунтувавши органічний взаємозв'язок між ними.

Традиційна методика навчання борців вільного стилю спрямована на освоєння прийомів з поступовим включенням їх в боротьбу. Слід зазначити, що вивченню профілюючих елементів боротьби (стійок, дистанцій, пересувань, захватів, способів звільнення від захватів, тиснення, маневрування, поштовхів, ривків, зачепів та ін.) нині не приділяється належної уваги. Опитування тренерів виявило, що освоєння цих дій борцями відбувається в процесі учбових двобоїв само по собі. А результати дослідження змагальної діяльності борців показують необхідність первинного вивчення цих операцій, оскільки вони складають основу ведення боротьби в поєдинку.

Спостерігається невідповідність між необхідністю оволодіння основами ведення єдиноборства і неефективністю вирішення цієї проблеми традиційною методикою навчання. На нашу думку, вирішення цієї проблеми можливе на основі застосування приватної методики з використанням ігрового методу навчання. Використовуючи його, тренер може заповнити розрив між строго регламентованим методом навчання і змаганням, здійснюючи послідовно навчання борців вільного стилю як техніці, так і тактиці. Ігровий метод навчання набуває усе більшого поширення у вільній боротьбі. У вільній боротьбі для підготовки борців необхідно активніше використовувати спеціалізовані рухливі ігри. Результати нашого дослідження показують, що вони досить ефективні як у відношенні безпосереднього впливу на фізичну і техніко-тактичну підготовленість борців вільного стилю, так і у відношенні збереження високого темпу приросту основних показників їх

змагальної діяльності. Ігрова спрямованість занять створює умови для швидкого засвоєння профільюючих елементів вільної боротьби і базових дій. При цьому ігри викликають живий інтерес дітей, підвищують їх активність, емоційність, примушують самостійно, творчо підходити до рішення рухових завдань. Безперечно, що тим самим вони сприяють формуванню фізичних і психічних якостей у борців вільного стилю.

У табл. 1 наведені показники спеціальної фізичної підготовленості борців вільного стилю до використання ігрового методу навчання за допомогою спеціалізованих рухливих ігор для розвитку варіативних рухових навичок у борців вільного стилю. Також у табл. 1 подано показники спеціальної фізичної підготовленості борців вільного стилю після експерименту, а також їхню динаміку у ході проведення експерименту.

Таблиця 1 – Показники спеціальної фізичної підготовленості борців до і після експерименту

Показники	До експерименту		Після експерименту		Динаміка	
	ЕГ (n = 11)	КГ (n = 11)	ЕГ (n = 11)	КГ (n = 11)	ЕГ (n = 11)	КГ (n = 11)
Перевороти із упору головою в килим на «борцівський міст» і у зворотному напрямку 10 разів, с	23,81+0,13	24,05+0,15*	22,76+0,14	24,11+0,17*	-1,05	0,02
Вправа «прохід в ноги», с	25,21+0,92	25,74+1,21	24,98+0,87	25,34+1,14	-0,23	-0,07
Забігання навколо голови 10 разів, с	26,68+0,31	25,79+0,29*	25,39+0,35	25,68+0,27*	-1,29	-0,02
Забігання приставними кроками навколо рук 10 разів, с	22,17+1,19	23,01+1,27*	22,01+1,22	22,57+1,13*	-0,16	-0,14

Примітка: * – $p < 0,05$ у спортсменів КГ порівняно із борцями ЕГ

Аналіз результатів дослідження, представлених в табл. 1, свідчить про наступні достовірні відмінності за показниками спеціальної фізичної підготовленості між групами борців. Краща динаміка показників спеціальної фізичної підготовленості борців вільного стилю експериментальної групи, де спостерігається прискорення виконання забігання навколо голови 10 разів на 1,29 с, переворотів із упору головою в килим на «борцівський міст» і у зворотному напрямку – на 1,29 с, вправи «прохід в ноги» – на 0,23 с, забігання приставними кроками навколо рук 10 разів на 0,16 с. Це свідчить про кращі швидкісні можливості відтворення спеціальних навиків юними бо-

рцями вільного стилю експериментальної групи.

Техніка і тактика у вільній боротьбі виключно різноманітні, причому різноманіття їх постійно росте. Розвиток техніки і тактики вільної боротьби обумовлений неослабною спортивною конкуренцією на міжнародній арені, зміною правил змагань. При цьому, як виявило проведене нами опитування 11 провідних фахівців з вільної боротьби Харківської області, техніка у поєднанні з тактикою є основою спортивної майстерності борця, тоді як інші сторони підготовки грають допоміжну роль по відношенню до цього результуючого ком-

понента діяльності. Потрібно вдосконалення техніко-тактичної підготовки борців вільного стилю.

Суть психології боротьби складає мотивація досягнення успіху, прагнення бути першим в змаганні з рівним. Досягнення перемоги вимагає від спортсмена максимальної мобілізації його фізичних і психічних можливостей як в процесі підготовки до змагань, так і безпосередньо в змаганнях. Сучасний спорт характеризується винятковою щільністю результатів і граничною мобілізацією учасників. При однаковій кваліфікації, рівні розвитку фізичних якостей, технічній і тактичній підготовці перевагу має спортсмен з високим рівнем психічної готовності і відповідними їй показниками особи. Тому вдосконалення психологічної підготовки борців вільного стилю є актуальною проблемою спортивної науки.

В ході тренувань доводиться мати справу з діагностикою лабільного, швидко змінюючого стану борців вільного стилю. Щоб підвищити ефективність тренувальної і змагальної діяльності, необхідно з певною мірою вірогідності діагностувати актуальний психічний стан як стан психічної готовності або неготовності до виконання конкретної справи. Діагностика психічного стану припускає використання таких методик, які допускали б повторність в роботі з однією і тією ж людиною.

Практика і спеціальні дослідження дозволили нам розділити усі відомі методи управління психічними станами на декілька груп: фізичні; психотерапевтичні; психологічні; педагогічні.

Аналіз робіт з застосування психолого-педагогічних методів регуляції психічного стану показує, що ефективність більшості з них перевірялася перед стартом. В той же час, результати аналітичного огляду спеціальної літератури переконливо показують, що психічна напруженість у спортсменів з'являється задовго до змагань, і ця передчасна активізація робить сильну негативну дію на передстартовий стан і на ефективність діяльності змагання.

Важливим напрямом в системі психологічної підготовки спортсменів є розвиток здатності до саморегуляції психічних процесів і емоційного стану. Самостійне проведення борцем тренувальної роботи, прояв самодисципліни,

використання методів саморегуляції для заспокоєння і налаштування на двобої дозволяє юним борцям опанувати здатність самостійно регулювати свої психічні процеси і емоційний стан.

Цілями психофізичної регуляції в спорті є:

- розуміння безпосереднього впливу морального обличчя на стійкість нервово-психічної сфери і стан здоров'я юного борця;
- усвідомлення спортсменом психологічних особливостей і закономірностей формування своїх основних психічних станів;
- вироблення необхідних навичок психогігієни, раціональних звичок, рис вдачі і властивостей особи;
- опанування прийомами активної саморегуляції свого життєвого тону, рівнем працездатності і творчих можливостей;
- розуміння психологічних механізмів корекції і самокорекції своїх психічних станів.

Для характеристики психофізичного тону юного борця враховуються такі показники, як кількість енергії, витраченої організмом на реакцію у відповідь і мобілізованої у відповідь на впливаюче обурення, а також режим дихання і міру релаксації скелетних м'язів. Результати досліджень дозволяють нам зробити висновок про можливість психорегуляторної підготовки і нейролінгвістичного програмування значно підвищити толерантність юного борця до стресових перевантажень.

Основне завдання саморегуляції полягає в тому, щоб забезпечувати адекватність і економичність поведінкових реакцій, тобто належну пристосовану ефективність психофізичних дій юного борця в цілому. Видатні досягнення в спорті, як правило, народжуються спочатку в психічній сфері спортсмена і тільки потім реалізуються на спортивній арені. У момент встановлення вищих спортивних досягнень спортсмен як би знаходиться усередині себе, в стані транс, упевнений в собі, абсолютно спокійний і повністю відчужений від соціуму.

В основі психом'язового тренування за А. В. Алексєєвим [23] лежать наступні елементи:

- уміння розслабитися;
- здатність максимально яскраво, з попередньою силою уяви, але, не напружуючись, представити зміст формул самонавіяння;
- уміння утримати увагу на обраному об'єкті;

- уміння впливати на самого себе потрібними словесними формулами.

Навчання проводять у формі гетеротренінгу. Частіше застосовуються в спортивній практиці. Поєднане застосування аутогенного тренування і зворотного біологічного зв'язку (ЗБЗ) є одним з перспективних напрямів в психотерапії.

Нейролінгвістичне програмування. НЛП – це наука про дію слова на людину. Це методичні прийоми, що дозволяють людині за допомогою слова програмувати себе і потім змінювати ці програми. Одним з базових положень НЛП є твердження. Людина сприймає і відбиває навколишній світ за допомогою своїх органів чуття.

Ми вважаємо, що у зв'язку з багаторівневістю психічного стану більш дієвим має бути застосування комплексу психолого-педагогічних вправ з різних методичних підходів, об'єднаних основною ідеєю тренінгу.

На кожному етапі психологічної підготовки спортсменів виникають певні проблеми, тому доцільно продумати і організувати поетапну психологічну підготовку залежно від завдань, що стоять перед спортсменами в різні періоди. Так на початковому етапі потрібні актуалізація і мотивація психологічної роботи, створення у спортсменів інтересу до роботи над собою. У групах початкової підготовки тренер зазвичай стикається з проблемою тривалого утримання уваги на певному об'єкті. Створення інтересу вже само по собі сприяє концентрації уваги. Підпорядкування уваги, її виборче утримання – перший крок свідомої роботи мозку. Навчитися довільно управляти своєю увагою – покласти початок до контролю над собою, до підвищення ефективності роботи і до швидкого досягнення поставленої мети. Спеціальні вправи проводяться в індивідуальній і груповій формах у вигляді ігрової діяльності, систематично, з поступово наростаючою складністю і в тісному зв'язку із завданнями технічної і фізичної підготовки на кожному конкретному етапі. Використовуються психотехнічні ігри, аутогенне тренування, психорегулююче тренування.

Для борців важливе значення має кінестетична чутливість – почуття рівноваги, взаємодії з партнером, «почуття килима». Функціональна підготовка як і раніше грає важливу роль, але на перемогу в поєдинку більшою

мірою може вплинути чутливість, спритність, швидкість реакції, уміння використовувати енергію супротивника. Тому розвиток кінестетичної чутливості доцільно починати розвивати з початкових етапів підготовки. Окрім чисто спортивних методів в тренування рекомендується включати групові психологічні тренінги і ігрові моменти, за допомогою яких досягаються ефекти звільнення від боязні контактів з іншими людьми, від внутрішніх затисків і зайвої напруги, знаходження м'якого, енергетично вигідного способу взаємодії, створення доброзичливого емоційного фону в групі.

Результати боротьби залежать не лише від досконалості навичок і умінь, але і від характеру юного борця, його цілеспрямованості, сили емоцій, здатності долати психологічний бар'єр. Вміння створювати оптимальний стан перед виходом на поєдинок дозволяє використовувати стресову ситуацію змагань як стимул для розкриття внутрішніх ресурсів виходу за грані можливого. Мобілізація змагання змінює режим функціонування психіки, завдяки чому відбуваються зміни самопочуття, сприйняття, стани свідомості і досягаються кращі результати. Більшість спортсменів знаходить свій спосіб налаштування на змагання з особистого досвіду. На це можуть бути витрачені роки. Навчитися швидше виробляти оптимальний бойовий настрій можуть допомогти спортсменові психотехнічні вправи і ігри, спрямовані на усвідомлення свого внутрішнього досвіду і модифікацію свого стану.

Вправа «Чемпіон майбутнього». Після проведення тренінгу на уяву учасникам пропонується подумки представити себе на змаганнях в наступному столітті. Це можуть бути змагання з боротьби або будь-якого іншого, навіть вигаданого, виду спорту. Потім необхідно вжитися в образ чемпіона і описати його переживання і відчуття. Мета вправи – допомогти спортсменам виразити свій внутрішній досвід. Спочатку можна провести вправу усією групою, доповнюючи загальний опис подробицями, потім в групах по три людини. Якщо обидва варіанти пройшли успішно, то можна запропонувати описати уявне пережиття кожному учасникові. Деякі фрагменти описів переживань можуть бути надалі використані спортсменами як свідомий прийом для створення оптимального бойового стану.

Вправа «Боротьба в пов'язках». Один із спортсменів – що захищається, надіває темну пов'язку на очі і отримує завдання швидко реагувати на дії атакуючого. Одночасно з цим в процесі боротьби йому даються різні завдання, щоб завантажити логічне мислення, наприклад, вголос розповідати нещодавно проглянутий кінофільм або в деталях описати дорогу додому, або вирішувати математичні приклади. Цим ми як би розділяємо логічну і інтуїтивну частини свідомості і примушуємо спортсмена боротися на підсвідомості.

Мета вправи – добитися розкріпачення свідомості і тіла, включити роботу підсвідомих механізмів психіки і автоматизувати специфічні навички. Крім того, перекриваючи самий місткий зоровий канал сприйняття, ак-

тивізується розвиток чутливості інших сенсорних каналів, необхідних борцям.

Можливі варіанти цієї вправи, коли учасникам даються різні завдання (атакувати, захищатися, контратакувати) або обидва спортсмени борються із закритими очима. Дуже часто вже з перших спроб багато спортсменів відчують, що із закритими очима можна боротися навіть ефективніше – підвищується зібраність і зосередженість, збільшується швидкість реакції, покращується чутливість.

Структура комплексної психолого-педагогічної методики оптимізації психічних станів борців вільного стилю наведена у табл. 2.

Таблиця 2 – Структура комплексної психолого-педагогічної методики оптимізації психічних станів борців вільного стилю

Структура	Етапи оптимізації		
	ознайомлювальний	підготовчий	реалізації
Завдання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування позитивного відношення до занять за методикою психологічної підготовки 2. Вироблення уміння м'язової релаксації 3. Знайомство з аутогенним тренуванням 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання борців самоконтролю нервово-емоційної напруги 2. Освоєння аутогенного тренування в цілому 3. Знайомство з психом'язовим тренуванням за А.В. Алексєєвим 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вдосконалення навичок саморегуляції свого психічного стану 2. Робота з різними «модальностями», «якіреними» потрібних відчуттів 3. Забезпечення оптимального психічного стану
Засоби	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бесіда з юними борцями вільного стилю про користь і необхідність регуляції психічного стану 2. Вправи на напругу і розслаблення різних груп м'язів 3. Прослуховування релаксаційної музики, аутогенне тренування – 1 за Шульцем 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вправи на зосередження уваги на відчуттях власного організму 2. Аутогенне тренування – 2 за Шульцем 3. Розробка індивідуальних формул самонавіяння 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формули аутогенного тренування і психом'язового тренування 2. Синтез вправ аутогенного і психом'язового тренування. 3. Оптимальні індивідуальні формули для конкретного юного борця
Методичні рекомендації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Провести заняття протягом 40 хвилин у формі повідомлення науково-популярного характеру 2. Включати у ввідну і завершальну частини тренування 3. Проводити заняття протягом 10 хвилин 2-3 рази в тиждень 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Включати у ввідну і завершальну частини тренувань борців 2. Розробка індивідуальних формул самонавіяння для конкретного юного борця за тиждень перед змаганнями 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Безпосередньо перед сутичкою 2. 2-3 рази на тиждень на початку і наприкінці тренування 3. На усіх тренуваннях за два тижні перед змаганнями

Висновки

1. Використання методики підготовки, яка націлена на швидке ухвалення оптимальних техніко-тактичних рішень в умовах змагальної діяльності, істотно покращує спортивні результати, розвиває розумові здібності борців вільного стилю. При освоєнні технічних елементів вільної боротьби і базових дій борців важливого значення набуває приватна методика навчання, що складається з системи задач, завдань і методичних вказівок, в основі яких лежить виконання спеціальних вправ, елементів, фаз, частин прийому та їх комбінаційних дій в цілому, за допомогою яких створюються оптимальні умови для правильного засвоєння базових дій вільної боротьби. Базовими елементами вільної боротьби є основні положення борців в стійці і партері, дистанції між суперниками, способи пересувань, напрями маневрувань, захоплення, упори, поштовхи, ривки і звільнення від них, виконання базового прийому, захисту і контрприйому, використання тактичних підготовок, комбінацій.

2. Успішне формування рухової функції борців вільного стилю багато в чому залежить від методу навчання елементам боротьби. Вибір методів і методичних прийомів визначається конкретним педагогічним завданням, особливостями змісту учбового матеріалу, віком і рівнем підготовленості борців вільного стилю. За формою керівництва учбовим процесом і безпосереднього спілкування тренера з юними борцями вільного стилю можна виділити методи забезпечення наочності і методи використання слова. Для опанування ж профільюючих елементів боротьби і базових дій застосовується метод вправи. Вибір і застосування тренером оптимального методу істотно прискорює процес вивчення техніки і тактики юними борцями в умовах динамічного розвитку вільної боротьби як олімпійського виду спорту, сприяє поліпшенню результативності змагальної діяльності.

3. При аналізі виконуваної учнем атакуючої дії тренером легше знайти помилки в її структурі. Такий підхід дозволяє оптимізувати процес навчання, тим самим підвищуючи ефективність управління ним. В той же час при аналізі усіх показників, який дає можливість розділити борців вільного стилю на більш і менш перспективніших за здатністю

до засвоєння учбового матеріалу, тренеру легше контролювати різні сторони їх підготовки.

4. Із збільшенням числа способів тактичної підготовки атакуючої дії збільшується здатність юного борця вільного стилю з честю виходити з ситуацій, що виникають в ході поєдинку. В той же час аналіз програм ДЮСШ з вільної боротьби свідчить про те, що в них необхідно включати конкретні способи тактичної підготовки до кожної дії і різні комбінації базових дій. Мало дослідженими досі залишаються питання методики навчання техніці на початкових етапах. Стан цієї проблеми був виявлений нами в ході анкетного опитування провідних тренерів Харківської області. Так, не відомо, яким прийомам, захистам і контрприймам потрібне навчати впродовж року, в якій послідовності, скільком прийомам, скільки разів слід повторювати прийом, що вивчається, в одному занятті, скільки разів виконувати його до засвоєння, щоб можна було застосувати в учбових сутичках і, головне, в умовах змагань борців вільного стилю.

5. Після застосування авторської програми з удосконалення фізичної підготовки борців впродовж півроку борці, що входили в експериментальну групу, покращили показники спеціальної фізичної підготовленості у порівнянні з показниками до експерименту. Час виконання вправ був достовірно меншим ($p < 0,05$), ніж у борців контрольної групи за традиційною методикою. Спортсмени, що входили у контрольну групу порівняння не виявили суттєвого покращення показників спеціальної фізичної підготовленості. Доведена доцільність використання авторської методики навчання борців варіативній техніці вільної боротьби за допомогою спеціалізованих рухливих ігор для розвитку варіативних рухових навичок у борців вільного стилю.

6. В ході проведеного дослідження нами виявлені наступні проблеми спортивної науки: 1) протиріччя між недосконалістю системи підготовки борців вільного стилю, що традиційно склалася, і усвідомленням значущості методів психологічної корекції і самокорекції в учбово-тренувальному і змагальному процесах; 2) об'єктивно існуюча потреба тренерів і спортивних психологів удосконалювати процес психологічної підготовки борців вільного стилю і недостатні теоретична і практи-

чна розробленість цього питання та компетентність тренерів в питаннях психологічної підготовки; 3) необхідність творчого пошуку спортсменом резервів підвищення своїх спортивних результатів за рахунок психологічних засобів і методів підготовки, узагальнення власного досвіду.

7. Виявлені в ході проведеного дослідження напрями вдосконалення психологічної підготовки борців вільного стилю дозволяють пі-

двищити ефективність тренувального процесу і змагальної діяльності спортсменів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі – вдосконалення методики навчання борців техніці боротьби з урахуванням сучасних вимог змагальної діяльності та експериментальне підтвердження ефективності компонентів їх психологічної підготовленості.

Список інформаційних джерел

1. Ручка Є. В. Удосконалення підготовки юних борців в умовах динамічного розвитку вільної боротьби. *Траекторія науки*. 2016. № 2. С. 5.51–5.66.
2. Айсуев Л. Д., Сагалеев А. С., Тапхаров М. В. Теоретические аспекты и методические основы обучения технике спортивной борьбы. *Вестник Бурятского университета. Сер. 8. Теория и методика обучения в вузе и школе*. 2003. Вып. 7. С. 200–209.
3. Латишев С. В. Научно-методичні основи індивідуалізації підготовки борців : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.01. Київ, 2014. 37 с.
4. Латышев С. В., Латышев Н. В. Методика количественной оценки специальной выносливости борцов. Донецк : ДонНУЭТ, 2008. 24 с.
5. Рогов Ю.Н., Гожин В. В., Дементьев Ю. Н. Методика формирования образа атакующего действия у юных борцов. *Спортивный психолог*. 2013. № 2. С. 20–26.
6. Тапхаров М. В. Методика обучения технике вольной борьбы в соответствии с современными требованиями соревновательной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Улан-Удэ, 2007. 129 с.
7. Воробьев В. А., Тараканов Б. И. Научно-методологические основы подготовки юных борцов. Санкт-Петербург : Олимп-СПб, 2007. 80 с.
8. Латишев С. В. Методика прогнозування спортивної перспективності борців вільного стилю. Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. 26 с.
9. Первачук Р. В. Індивідуалізація тренувального процесу борців різного стилю ведення сутички. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 7. С. 55–62.
10. Пістун А. І. Спортивна боротьба. Львів : Тріада плюс, 2008. 862 с.
11. Ананченко К. В. Бойові мистецтва. Харків : ХДАФК, 2011. 60 с.
12. Пакулін С. Л., Ананченко К. В., Перебийніс В. Б. Проблеми, що стоять перед тренером дзюдоїстів-ветеранів при вдосконаленні та індивідуалізації їх спеціальної фізичної підготовленості. *Проблеми и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях : материалы XII Международной научной конференции, г. Харьков, 7–8 февраля 2016 г.* Харьков : ХГАФК, С. 7–10.
13. Пакулін С. Л., Ананченко К. В., Перебийніс В. Б. Удосконалення техніко-тактичної підготовки дзюдоїстів на етапі виходу зі спорту вищих досягнень. *Траекторія науки*. 2016. № 2. С. 5.34–5.50.
14. Певнева А. Н. Психические состояния личности: практическое руководство. Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. 48 с.
15. Багадирова С. К. Материалы к курсу «Спортивная психология». Майкоп : Магарин О. Г., 2014. 243 с.
16. Багадирова С. К. Основы психорегуляции в спортивной деятельности. Майкоп : Магарин О. Г., 2015. 148 с.
17. Гиссен Л. Д. Психология и психогигиена в спорте. 2-е изд., стереот. Москва : Советский спорт, 2010. 159 с.
18. Ильин Е. П. Психология спорта. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 352 с.
19. Прохоров А. О. Смысловая регуляция психических состояний. Москва : Изд-во ИП РАН, 2009. 352 с.

20. Родионов А. В. Психологическая подготовка спортсмена. *Canissport*. URL: <http://canissport.narod.ru/psihpodg.htm> (дата обращения 30.11.2016).
21. Смоленцева В. Н. О психотехниках, психических состояниях и их регуляции в спорте. 2-е изд. Омск : Изд-во СибГУФК, 2012. 144 с.
22. Ручка Є. В. Вдосконалення передзмагальної підготовки юних борців вільного стилю. *Траекторія науки*. 2016. № 6. С. 3.15–3.23.
23. Алексеев А. В. Преодолей себя! Москва : Физкультура и Спорт, 2003. 280 с.

© С. Л. Пакулін, К. В. Ананченко, Є. В. Ручка

Стаття отримана 23.10.2016, прийнята 05.11.2016, оприлюднена online 11.11.2016

Improving Technical, Tactical and Psychological Preparation of Freestyle Wrestlers

Pakulin Serhij

Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Science of Ukraine, Department of Social Problems of Sustainable Development, Doctor of Sciences (Economics), Ukraine

Ananchenko Konstantin

*Kharkiv State Academy of Physical Culture,
Department of Single Combats, PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor, Ukraine*

Ruchka Yevhen

*Kharkiv State Academy of Physical Culture,
Department of Single Combats, Graduate Student, Ukraine*

Abstract. Objectives: 1) to justify the ways of improvement of training free style wrestlers to improve the results of their activities and competitive sports skills; 2) to identify the areas of improvement of psychological preparation and the structure of complex psycho-pedagogical methods for optimizing mental condition of free style wrestlers. Material and methods: The following methods were used in the study: analysis and synthesis of the scientific data of methodological literature; pedagogical supervision; survey (interview, questionnaire); analysis of freestyle wrestlers competitive activity; testing of physical and psychological fitness; pedagogical experiment; methods of mathematical and statistical analysis of research results. Results: it has been demonstrated that there is a necessity to improve technical, tactical and psychological preparation of freestyle fighters; the basic problems of the process have been defined. Conclusion: 1) the method of preparation of freestyle wrestlers has been grounded and the feasibility of its use for rapid making the best technical and tactical decisions in a competitive activity has been proved. It is proposed to include specific tactical training methods for each action and various combinations of basic actions into the coach program of wrestling; 2) the directions of improving psychological preparation and the structure of complex psychological and pedagogical methods of optimizing the mental condition of free style wrestlers are substantiated.

Keywords: free style wrestling; technique; technical; tactical decisions; psychological training; competitive activity.

UDC 796.8

LCC Subject Category: GV1100-1150.9

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-14>

References

1. Ruchka, Ie. V. (2016). Udoskonalennia pidhotovky yunykhn bortsiv v umovakh dynamichnoho rozvytku vilnoi borotby [Improving the training of young wrestlers in the conditions of dynamic development of free-style wrestling]. *Path of Science*, 2, 5.51–5.66 (in Ukrainian).
2. Ajsuev, L. D., Sagaleev, A. S., & Tapharov, M. V. (2003). Teoreticheskie aspekty i metodicheskie osnovy obuchenija tehnike sportivnoj bor'by [Theoretical aspects and methodical bases of training techniques of wrestling]. *Vestnik Burjatskogo universiteta. Ser. 8. Teorija i metodika obuchenija v vuze i shkole*, 7, 200–209 (in Russian).
3. Latyshev, S. V. (2014). Naukovo-metodychni osnovy indyvidualizatsii pidhotovky bortsiv [] (Doctoral thesis). Retrieved from <http://www.disslib.org/naukovo-metodychni-osnovy-indyvidualizatsiyi-pidhotovky-bortsiv.html> (in Ukrainian).
4. Latyshev, S. V., & Latyshev, N. V. (2008). *Metodika kolichestvennoj ocnki special'noj vynoslivosti borcov* [Methods of quantitative evaluation of special endurance of fighters]. Donetsk: DonNUJeT (in Russian).
5. Rogov, Ju. N., Gozhin, V. V., & Dement'ev, Ju. N. (2013). Metodika formirovanija obraza atakujushhego dejstvija u junyh borcov [Methods of forming the image of the attacker's actions have young fighters]. *Sportivnyj psiholog*, 2, 20–26 (in Russian).
6. Tapharov, M. V. (2007). *Metodika obuchenija tehnike vol'noj bor'by v sootvetstvii s sovremennymi trebovanijami sorevnovatel'noj dejatel'nosti* [Methods of teaching the art of wrestling in accordance with modern requirements of competitive activity] (Doctoral thesis). Ulan-Udje: n. d. (in Russian).
7. Vorob'ev, V. A., & Tarakanov, B. I. (2007). *Nauchno-metodologicheskie osnovy podgotovki junyh borcov* [Scientific-methodological bases of preparation of young fighters]. Saint-Petersburg: Olimp-SPb (in Russian).
8. Latyshev, S. V. (2010). *Metodyka prohnozuvannia sportyvnoi perspektyvnosti bortsiv vilnoho stylu* [Methods of predicting sports prospects of freestyle wrestlers]. Donetsk: DonNUET (in Ukrainian).
9. Pervachuk, R. V. (2013). Indyvidualizatsiia trenovalnoho protsesu bortsiv riznoho stylu vedennia sutycky [Personalization training process fighters of different style of fight]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*, 7, 55–62 (in Ukrainian).
10. Pistun, A. I. (2008). *Sportyvna borotba* [Wrestling]. Lviv: Triada plus (in Ukrainian).
11. Ananchenko, K. V. (2011). *Boiovi mystetstva* [Martial arts]. Kharkiv: KhDAFK (in Ukrainian).
12. Pakulin, S. L., Ananchenko, K. V., & Perebiinis, V. B. (2016). Problemy, shcho stoiat pered trenerom dziudoistiv-veteraniv pry vdoskonalenni ta indyvidualizatsii yikh spetsialnoi fizychnoi pidhotovlenosti [The problems facing coach judo veterans in improving and individualization of special physical fitness] (pp. 7–10). In *Problemy i perspektyvy razvitija sportivnyh igr i edinoborstv v vysshih uczebnyh zavedenijah*. Kharkiv: HGAFK (in Ukrainian).
13. Pakulin, S. L., Ananchenko, K. V., & Perebiinis, V. B. (2016). Udoskonalennia tekhniko-taktychnoi pidhotovky dziudoistiv na etapi vykhodu zi sportu vyshchykh dosiahnen [Improvement of technical and tactical training of judoists at the stage of leaving high performance sport]. *Path of Science*, 2, 5.34–5.50 (in Ukrainian).
14. Pevneva, A. N. (2011). *Psihicheskie sostojanija lichnosti: prakticheskoe rukovodstvo* [The mental state of the person: a practical guide]. Gomel': GGU im. F. Skoriny (in Russian).
15. Bagadirova, S. K. (2014). *Materialy k kursu "Sportivnaja psihologija"* [Materials for the course "Sport Psychology"]. Majkop: O. G. Magarin (in Russian).
16. Bagadirova, S. K. (2015). *Osnovy psihoreguljacji v sportivnoj dejatel'nosti* [Basics of psycho-regulation in sport]. Majkop: O. G. Magarin, (in Russian).
17. Gissen, L. D. (2010). *Psihologija i psihogigiena v sporte* [Psychology and Mental Hygiene in Sport] (2nd ed). Moscow: Sovetskij sport (in Russian).
18. Il'in, E. P. (2009). *Psihologija sporta* [Sports Psychology]. Saint-Petersburg: Piter (in Russian).
19. Prohorov, A. O. (2009). *Smyslovaia reguljacija psihicheskikh sostojanij* [Semantic regulation of mental states]. Moscow: Izd-vo IP RAN (in Russian).
20. Rodionov, A. V. (2016). *Psihologicheskaja podgotovka sportsmena* [Psychological preparation of sportsmen]. Retrieved from <http://canissport.narod.ru/psihpodg.htm> (in Russian).

21. Smolenceva, V. N. (2012). *O psihoteknikah, psichicheskikh sostojanijah i ih reguljacii v sporte* [About psycho mental states and their regulation in the sport] (2nd ed.). Omsk: Izd-vo SibGUFK (in Russian).
22. Ruchka, Ie. V. (2016). Vdoskonalennia peredzmahalnoi pidhotovky yunyx bortsiv vilnoho styliu [The improving of precompetitive training of freestyle young wrestlers]. *Path of Science*, 6, 3.15–3.23.
23. Alekseev, A. V. (2003). *Preodolej sebja!* [Get over yourself]. Moscow: Fizkul'tura i Sport (in Russian).

© S. Pakulin, K. Ananchenko, Y. Ruchka

Received 2016-10-23, Accepted 2016-11-05, Published online 2016-11-11

Assessing the Effects of 'Stand-alone' Structuration of Land Administration System on Urban Land Delivery and Accessibility in Nigeria

Akinbola Kazeem Bolayemi

The Federal Polytechnic Ilaro, Department of Estate Management & Valuation, Nigeria

Md Yassin Azlina

Universiti Tun Hussein Onn Malaysia, Department of Real Estate & Facilities Management, Malaysia

Abstract. The efficiency and effectiveness of land administration system had been acknowledged to be premised on so many factors, arguably the chief of which, is the degree of mutuality, frictionlessness and bi-directionality in the interrelationship that exist amongst the various factors that are discharging arrays of tasks that these formal lands regulo-administrative machineries are saddled with. Undoubtedly, this simple conduct of affairs resultantly drives the formal lands delivery, hence it increases accessibility to urban lands by several categories of users in Nigeria, as thus the case globally. However, these interrelationships are absent among land administration and regulation systems in Nigeria. Hence, this study intends to assess the direct and possible indirect impacts that these interrelationships fallout have on the formal delivery and accessibility of urban lands in Nigeria, Firstly, this was done by articulating the issues involved and calibrating them into constructs, then measuring them via the following score-cards, thus: myopism, non-ingenuity, disservice, eco-financial loss, distrust, trauma, anti-growth, death, market distortion and thriving informalisation focussing on the South Western Nigeria. Out of the total 586 individuals considered as the total population for the sample space, 120 individual qualified for the sample frame, upon which the structured questionnaires were distributed among land regulators, land administrators, independent land consultants and ultimate land users, essentially to have a fair and broad view of the issues inherent in this lands accessibility dilemma. 93 questionnaires were retrieved, out of which 87 questionnaires were valid, thus formed the basis upon which analyses were done, with emphasis on the 5 point Likert scale measurement usage, via both inferential and descriptive statistical tools. The results showed amongst other things, that unbridled relationship frictions had led to unwarranted role jettisoning and this impacts adversely on the delivery pace which concomitantly warps formal pathway to accessing urban lands by various categories of land users. Among the recommendations are that government formal land agencies should be re-configured to build synergy that engenders positive interrelationship and role synchronisation towards improved formal land delivery and accessibility in Nigeria.

Keywords: Impacts; Interrelationship; Regulo-Administrative Machineries; Formal Land Accessibility; Nigeria.

UDC 631.1

JEL Classification: Q15, Q24, R52

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-17>

1. Introduction

This study is framed within the proposition that irrespective of how determined land administration and regulation systems in Nigeria are, to achieve the desirable level of globally-competitive edge and to meet up with the required tempo of service delivery in advancing the course of developmental aspirations of Nigerians of the 21st century thinking, these land administration and regulation system must as a matter of urgency improve very tremendously on the

type, latitude and complexion of the interrelationship that exists between them. Although, the formal land administration systems in Nigeria are continuously striving to improve upon their erstwhile appalling level of productivity, but the truth be told, that unless some drastic and decisive measures on straightening their lopsidedly-rivalled interrelationship are urgently taken, the LASs as they presently function are far lesser than what is acceptable to be attuned with the dictates of the global best practices, hence they

greatly fall short of meeting with ever-increasing demands and complex-driven requirements of the teeming population of Nigerians who are yearning for land upon where to build [13, 11].

Therefore, it has become a recurring decimal within the purveying of Nigeria's land administration and regulation system, for the contributing units and divisions to get so rivalry in their interrelationship to the extent of damaging not only themselves as actors in the land delivery and accessibility debate, but even taking it beyond this level to that which is getting anarchical, the end results of which are highly counter-productive to the overall realisation of the very essence behind their creation in the first place. Sadly to note that, the variable(s) at the receiving end all these uninteresting scenario are the prospective land users, who desperately need the expertise and services of these government agencies, in respect of their land needs. However, it is evident that in the recent years, the vivid evidences of trends depicting the malfunctioning of the bureaucratically-enshrined formal land delivery system, the glaring implication of the reason for this abysmal performance of the public land delivery system has led to the unprecedented rearing and thriving of the informal land delivery arrangement, with its ugly manifestations of agony of various dimensions [21, 22].

Hence, from the foregoing it appears that the persistent poor performance of the formal land delivery system has created a conducive environment for the blossoming of informal land supply and development. The informal sector seems to have taken over the leading role in supplying of lands for housing development of various classes. Land as one of the major real estate development factors is essentially indispensable and its administration is thus crucial for hitch-free supply, with a view to making it easily accessible for adequate housing production. A Land Administration System (LAS) is the platform for implementing government policies and land management strategies. It is also a means to achieving development objectives and improving the wellbeing of the society, among other ranges of socio-economic goals [10].

However, it has become resoundingly clear that nothing so meaningfully developmental can be so achieved by our formal land administration and regulation system until this present sorry state of affairs as it borders on interrelationship imbroglio among all actors that are domiciled in vari-

ous units and divisions of our formal LASs is addressed, because it is through this, that formally-controlled and regulated lands could be supplied, so as to possibly halt the presently consistent paving way for an increasingly-thriving informal land market arrangement, through buying, leasing, and even admixture of lease-develop-operate and transfer mechanisms, among others [15, 17]. Hence, this research was conducted to assess and gauge the direct and possible indirect impacts that these interrelationships fallouts have on the formal delivery and accessibility of urban lands in Nigeria, by articulating the myriads of issues involved and then calibrating them into measurable constructs, against which the these interrelationship imbroglio could be best conceived, with a view to better appreciate the challenges thereof, so as to proffer practicable solution to them towards improving formal delivery and accessibility of urban lands, thus increasing the stock of real estate as well as engendering the possession of land and housing rights in Nigeria.

Literature review and conceptual clarifications

The prospective advantage of institutional economics cannot be over-emphasised in shaping the way and manner our land administration functions are arranged into departmentalised units and divisions, so as to give each of them unique identity that goes with the kind of functions they have been evolved to render. Often times, efforts are made particularly in the evolvment of a theoretical framework for land management and in an attempt to advance the present frontier of body of knowledge in institutional economics [2]. New institutional economics is an admixture of topical components culled from economics, law and political science [18, 20] and offers a platforms for the study of the institutional organisations as independent variables alongside their rights and responsibilities, as well as the nature of contributions they make in transactions cycles [19].

Therefore, Land administration is a basic institutional infrastructure for effective and efficient land management, as a more comprehensive understanding of the principles of institutional arrangements is further required for sound interrelationships among land policies, land administration systems and land management activities The importance of the roles played by organisational institutions such as land administration and

regulation systems are better understudied and properly contextualised for possible improved performance through in-depth analyses that are incisive about the contribution that interrelationship among these several supposedly interrelated units and divisions should have to truly realise an all-round socio-political and economic development [24].

Institutional organisations are defined as a set of formal and informal rules of conduct(s) that facilitate the coordination of relationships between and /or among individuals and groups [28]. Institutions are also being recognised as a set of formal and informal rules which govern the roles of actors and control the interactions between and / or among them [12]. Zakout refers to governmental and nongovernmental social systems as institutions. Hence, land administration is being influenced by these same institutional and organisational aspects in many countries, has previous commentaries on institutional perspectives such as Molen and Enemark [20] have significantly affected the thinking of scholars in land administration and management studies.

Though most of the people are familiar with the term institution as being a simple 'rules of the game', but this term called institution is more complex, as an established framework of cooperation and interaction in relation to social aspects of society. The main role of institutions has been recognised to minimise the conditions of uncertainty by setting up a comprehensive arrangement [6], as the creation of well-orchestrated and robust structures can largely determine the attitudes of people and organisations through the rules and regulations implemented [10]. It is thus assumed whenever institutions are being defined, that the institutions function like the rules of a game in society, where the stakeholders involved are the organisations who act as players Abdullah [2]. Simply put, institutions must be larger horizons than organisations, though in terms of implementation, institutions may be affected by several main formal and informal constraints, such as law, regulation and property rights could be formal constraints, while culture, custom and incentives can be seen as informal constraints clogging effective land management [8].

Moreover, institutions are divided into three categories, these are: constitutional order, institutional arrangements, and normative behavioural practices. Institutional arrangement has

been highlighted as the governance structure as, which is further deepened by the new institutional economics and it encompasses two phases: micro and macro levels [7]. The micro level deals with the context of institutional arrangements that includes laws, regulations, property rights, long-term contracts, public bureaucracies, non-profit organisations and contractual agreements [3], while social, political, and legal aspects are considered to be macro level [6].

Therefore, it is noteworthy that the nature of the backgrounds of most countries in the areas of history, culture, economics and politics commonly influence the arrangement of land administration systems that are put in place [1]. However, the type of system involved, whether decentralised, deconcentrated or centralised determines the institutional arrangement of land administration in operation [12]. It was assumed that the formulation of land policy is dependent upon the category of land tenure, the nature of enforcement that is applicable to land market in administering private and public land as well as the method of land policy development. Hence, land administration arrangements have responsibility for land survey, land registration, land valuation, land control, land settlement and infrastructures and utilities, as the implementation of land administration as a whole is being influenced by each system's type: decentralised, deconcentrated or centralised [5].

The management of land offers platform(s) for the development of land policy, the evolvement of plans for use and development of land as well as the implementation of land administration [27]. Institutional perspectives and approaches in land management and land administration are useful and beneficial for structuring, analysing, planning and developing frameworks in the social sense [25], as it also encompasses both private and public sectors in the proper functioning of land policy, administration, and management activities [26].

However, as distinct from previous researchers, [16] contextualise and refer to land administration institutions as the rules of the game in accordance with accepted laws and regulations, as well as key organisations as key players that ensure the operation of the institutions involved, as institutional arrangements need effective organisation to enhance their capability in society. However, the legal and institutional conflicts arising from several land administration studies

have been identified and divided into three main issues which capture these real conflicts and challenges, these are the failure of institutions as it relates to basic arrangements, a lack of policy implementation, or a disregard for revision for the purpose of enhancing existing processes and procedures. The main issues showed that the existing legal and institutional aspects are poorly designed, weakly administered, and inappropriate [10].

There was a growing need to address the established fact about a compounded issue of interrelationship which if well and properly orchestrated stands the chance of almost self-institutionalising a synergistic platform, the positive multiplier effect of which is going to be so tremendous on the performance, efficiency and effectiveness of formal land administration and regulation system, as well buoying the system for a 21st century relevance in addressing some of the most challenging requirements associated with lands delivery and accessibility of this age. This is best done by synchronising the trio of institutional economics, organisational arrangement and constitutional perspectives into evolving a very enduring conceptual framework that works as a veritable platform that is meant to continuously enhance, strengthen and establish the performances of land administration, hence Toulmin [28] puts forward the conceptual framework of institutions to cater for this ugly trend, especially for land registration and administration functions, all of which good interrelationship among various interrelated but dispersed units and divisions of land administration and regulation agencies have the potential to evolve, leverage and benefit from, so as to catalyse the process of formal delivery and accessibility of urban lands.

Therefore, a curious mind will like to among other things, pose some of these questions, which are begging for answers, thus: Why are land administration and regulation's units and divisions at a crossroad among one another? To what extent has this interrelationship challenge actually caused setbacks to optimal performance of formal land administration and regulation system? What are those factors that are responsible for non-robust output of formal land administration system? How best can relationship building mechanism be incorporated into the fabrics of formal land administration and regulation system? Can urban land acquisition challenges be totally solved or at least be drastically reduced,

as well as clogs on the pathways of formal land delivery and accessibility be removed through some LASs-relationship buoying frameworks?

Therefore, it must be noted, that attempt to provide some explanations for the above queries, towards ensuring that interrelationship challenges among units and divisions of formal land administration and regulation systems for enhanced formal land delivery and accessibility and all-round better performance, that firstly, a third-tier study which comes after the first and second-tier study on interrelationship issues among all formal lands' regulo-administrative machineries, such as this, to properly contextualise and assess, then later articulate the damning consequences that such trend portends for meaningful formal delivery and accessibility in the short run and ultimately leading to a sharp drop in the expansion of real estate and other physical assets as well as possibly losing land and housing rights in the long run; that is exactly the fulcrum around which this study was conducted.

Methods and procedures

Out of the total 586 individuals considered as the total population for the sample space, 120 individual qualified for the sample frame, upon which the structured questionnaires were distributed, with each of the questionnaires consisting of 20 mentally-stimulating items of queries, subsumed under 10 measuring constructs of parameters for apt and better understanding by the targeted respondents, 93 were successfully retrieved, from which 87 were considered valid, after integrity checks; from which primary data were collected from the all stakeholders within government's MDAs that are considered internal actors of the formal land regulo-administrative machineries as well as independent land consultants, various categories of land users and developers together with some NGOs whose mandates centre of shelter and are considered as external actors to the formal land regulo-administrative machineries, using simple convenience mixed with purposive sampling, so as to achieve a fair, balanced and unbiased research outcome from these two-opposing sets of respondents. Data that were gathered from field survey, were analysed with the aid of statistical methods of frequency and simple percentages in tabular forms via 5-point Likert measurement scale, from where logical inferences were drawn for the final interpretation of the research findings.

Data analyses

The table 1 below sheds light on some of the responses of the stakeholders, as distilled from the returned questionnaires for analyses, with the application of average of the responses from the

two determinant statements of each of the measuring parameters, to draw necessary inferences and judgement from the data displayed on the tables, thus:

Table 1 – Analyses of the Field Data, %

S/N	Constructs / Responses From LASs officials, Independent Land Consultants and Various Categories of Land Users/ Developers.				
	SD	D	U	A	SA
1.	Myopism: P1RMS				
	6.9	10.91	2.88	52.30	27.01
2	Non-Ingenuity: P2RMS				
	6.3	9.77	2.30	52.30	29.31
3	Disservice: P3RMS				
	8.6	8.62	2.30	51.15	29.30
4	Eco-Financial Loss: P4RMS				
	8.6	9.77	2.88	48.28	30.45
5.	Distrust: P5RMS				
	8.0	8.62	4.03	48.85	30.44
6	Trauma: P6RMS				
	8.9	9.52	2.75	46.39	31.93
7	Anti-Growth: P7RMS				
	8.6	8.62	1.72	46.74	31.61
8	Death: P8RMS				
	8.6	8.62	2.30	51.15	29.30
9	Market Distortion: P9RMS				
	8.6	9.77	2.88	48.28	30.45
10	Thriving Informalisation: P10RMS				
	8.0	8.62	4.03	48.85	30.44

Source: Authors' Field Survey, 2016

Interpretation of results

Table 1 above clearly shows the following as interpretations of all the 10 parameters, against which the impacts of interrelationship of Nigeria's lands regulo-administrative machineries were being measured, as distilled from the responses gathered from various categories of respondents from the field, thus:

1. Responses to the first parameter (Myopism) clearly show that Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries presently battles with myopism brought by interrelationship crises and this adversely affects optimally delivery of formal land, with average of 46 respondents (52.30 %) agreeing and average of 24 respondents (27.01 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

2. Responses to the second parameter (Non-Ingenuity) denote glaringly that Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries is presently faced with challenge of non-Ingenuity as result of interrelationship problems and hence impinges on their efficiency seriously, which heightens the increased challenges of formal delivery and accessibility of urban land, with average of 46 respondents (52.30 %) agreeing and average of 26 respondents (29.31 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

3. Responses to the third parameter (Disservice) explicitly establish that Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries presently operate in a manner that exhibits all sorts of traces anti-civil service integrity and thus make them non-pragmatic to provide enduring solution to the teething challenges of formal lands acquisition, with average of 45 respondents (51.15 %)

agreeing and average of 26 respondents (29.30 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

4. Responses to the fourth parameter (Eco-Financial Loss) show that as a result of interrelationship pack-up among Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries, losses of various kinds but with greater magnitude in terms of economic and financial losses as being suffered by prospective land users, are recorded on daily basis due to non-optimal delivery of formal land, with average of 42 respondents (48.28 %) agreeing and average of 27 respondents (30.45 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

5. Responses to the fifth parameter (Distrust) show that Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries battles the challenge of mutual trust as result of non-beneficial interrelationship among them and this seriously stagnates their anticipated efficiency that would have guaranteed increased formal accessibility of urban land, with average of 43 respondents (48.85 %) agreeing and average of 28 respondents (30.44 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

6. Responses to the sixth parameter (Trauma) copiously show that Nigeria's formal lands regulo-administrative machineries presently faces the challenge of interrelationship pack-up and has tremendously made delivering and accessing urban lands through the formal route very traumatic, especially for the prospective land users, with average of 42 respondents (46.39 %) agreeing and average of 28 respondents (31.93 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

7. Responses to the seventh parameter (Anti-Growth) show that the interrelationship issues among formal lands regulo-administrative machineries permeate into the greater picture of progress and development of the trio of the actors involved, the attendant effects of which deal greater blows on formal delivery and accessibility pathways, hence acting as clogs, with average of 43 respondents (46.74 %) agreeing and average of 28 respondents (31.61 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

8. Responses to the eighth parameter (Death) show that Nigeria's formal lands regulo-administrative interrelationship imbroglio had heightened challenges associated with formal delivery and accessibility, which had manifested in all sorts of ugly experiences, including death arising from monumental eco-financial and other categories of losses with average of 45 respondents (51.15 %) agreeing and average of 26 respondents (29.30 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

9. Responses to the ninth parameter (Market Distortions) obviously show that the interrelationship challenges inadvertently cause series of spiral trends in the dynamics of formal land market, which are tempting for land users it desperately consider for addressing their land-based needs, with average of 42 respondents (48.28 %) agreeing and average of 27 respondents (30.45 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

10. Responses to the tenth parameter (Thriving Informalisation) show that Nigeria's formal lands regulo-administrative crises bordering on interrelationship issues continues to brew fear of the unknown in the minds of all actors, especially the prospective land users, such that this trend had shifted the prism of consideration for the informal land accessibility, but at the expense of formal land accessibility, with unimaginably-daunting challenges thereto at the peril of these unsuspecting land users, with average of 43 respondents (48.85 %) agreeing and average of 27 respondents (30.44 %) strongly agreeing to the two determinant statements of this measurement parameter.

Summary and Discussion of Findings

1. It was evident that the present level of myopic tendencies as empirically gathered is highly unacceptable within the context of the globally-attuned land administration system, which is expected to deliver the quantum of urban lands in Nigeria. Hence it stands to reason that unless urgent steps are taken to address this unfortunate trend in the breakdown of mutual interrelationship, informal land market which has begun to emerge might garner greater strength over and above the formal delivery mode, the consequences of such situation is better imagined than experience.

2. Analysis of a parameter such as non-ingenuity was able to reveal how this interrelationship pack-up has succeeded in rendering our formal lands regulo-administrative machineries poorly, in terms of being far from having much desirable level of cutting-edge ingenuity to optimally deliver urban land formally, as sheer creativity is on its lowest ebb as a result of this trend., the implication this is enormous, the result of which have manifested as delays, considering the population of land applicants they are to serve, among other headaches.

3. Analysis on parameters such as disservice is highly worrisome, in that it tends to corroborate the seemingly perpetual stagnation among all the supply actors found in the formal land regulo-administrative machineries, their career advancement are skills-driven and the interrelationship crises had consistently made each stooping for relevance and at the end, none or few are reluctantly considered for advance skills acquisition and further training, the end products of all this, are borne by the continually dwarfed land delivery and accessibility which would have tremendously benefited, had it been the situation is otherwise.

4. The results on parameters such as eco-financial loss reveal that the present ugly trend of losing virtually everything has invested into formally securing, due to interrelationship tussles among formal land regulo-administrative machineries, is better be quickly addressed before it gets of hands, as this as it were at moment has resulted all sorts of barbaric situation n the lives of these prospective land users.

5. The responses from majority of stakeholders point to the fact that the interrelationship crises among these formal lands regulo-administrative machineries had built a fabric of distrust among them, so much that whatever idea or creativity that might emerge from other units or divisions considered to be rival, can never have any acceptance however lofty such idea is, which if accepted could have positively contributed towards making formal lands delivery and accessibility a better ado.

6. The field results conveniently posits that the interrelationship blow-out from Nigeria's formal land regulo-administrative machineries subjects numerous prospective land users to traumatic experience of unimaginable dimension, due to consistent ills that bedevil the delivery and ac-

cessibility of urban land via this route, the end of which is not predictable at moment. Hence, this ultimately leads to prolonged health challenge sometimes, which evidences have shown do cause untimely death in few cases.

7. The analyses on parameters such as market distortion and thriving informalisation points to the sorry state of our formal lands regulo-administrative machineries, whose interrelationship crises had sprung up quite funny and strange spiral of market imbalances as well as avoidable urban land imperfections, the attendant consequential effects of which had continually posed prospective land users in a sort state of dilemma, which calls for efforts on their part to seek solution to their enormous land-driven development requirements through informal route of accessibility of urban lands, with which daunting challenges are bound.

Conclusion

For the sake of emphasis, one must be fair to this formal land system by saying, the system is expediting all necessary efforts to make it at least one of the very best in African and perhaps, meeting up with the attainment of all the qualities expected of a world class system as years roll by. However, it is noteworthy that the present sorry state of affairs had really impacted so negatively on the entire formal land delivery and accessibility spectrum, firstly at the expense of the major actors on the supply side of the land accessibility debate, but most pathetic at the receiving end of it, are the prospective end users who are the actors at demand side of the debate. Therefore, it is suggestive to note that the inclusion of veterans as committee members on regulatory arm of the land administration and regulation system have been impactful in building a lasting platform of resolving all present areas of discordance, as well as ensuring a mechanism is evolved that frontally signals potential areas of crises-ignition in the structure and arrangement of functions among these units and divisions, so as perpetually address this quagmire, with a view to improving the formal delivery and accessibility of urban lands in Nigeria.

Recommendation

1. There is an urgent need for government to completely or at least partially restructure Nige-

ria's formal lands regulo-administrative system, to remove possible areas that can be fingered by the trouble lookers among the officials of these formal land agencies for possible crises.

2. A mechanism that accentuates equity, justice, equality and fair-play must be evolved to address any pockets of role usurpation that can brew avoidable discordance that will later burgeon into interrelationship crises.

3. Overall reconfiguration of tasks and schedules as well as logically attaching them to appropriate units and divisions is germane.

4. Efforts should be quickly expedited to evolve a platform for synergy-building and strong collaboration among different units, divisions and actors involved, towards stemming the possibility of interrelation blow-out among them.

5. The undercurrent of some of the salient reasons behind this ugly phenomenon is shrouded in economy. Government should endeavour to make the remuneration package of the officials of land agencies reasonable, so as to curb the tendencies that surround issues of role snatching and usurpation of different shades that do lead to interrelationship situations.

References

1. Abdul Karim, N. S., Maidin, A. J., Nordin, Z. A., & Ismail, M. S. (2010). *Electronic land administration system in Malaysia: a proposed review from ICT and legal perspectives*. doi: 10.1109/ITSIM.2010.5561355
2. Abdullah, A. A., Harun, Z., & Abdul Rahman, H. (2011). Planning process of development project in the Malaysian context: a crucial brief overview. *International Journal of Applied Science and Technology*, 1(2), 74–81. Retrieved from http://www.ijastnet.com/journals/Vol_1_No_2;_April_2011/9.pdf
3. Angerbrandt, H. (2011). Political decentralisation and conflict: the Sharia crisis in Kaduna, Nigeria. *Journal of Contemporary African Studies*, 29(1), 15–31. doi: 10.1080/02589001.2011.533057
4. Arko-Adjei, A., Jong, J. De, Zevenbergen, J., & Tuladhar, A. (2010, April 11–16). *Customary tenure institutions and good governance*. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2010/papers/inv04/inv04_arkoadjei_tuladhar_et_al_4279.pdf
5. Atilola, O. (2010, April 11–16). *Land administration reform Nigerian: issues and prospects*. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2010/papers/inv04/inv04_atilola_4758.pdf
6. Auzins, A. (2004). Institutional arrangements: a gate towards sustainable land use. *Nordic Journal of Surveying and Real Estate Research*, 1, 57–71. Retrieved from <http://ojs.tsv.fi/index.php/njs/article/view/41506/10635>
7. Awortwi, N. (2011). An unbreakable path? A comparative study of decentralization and local government development trajectories in Ghana and Uganda. *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), 347–377. doi: 10.1177/0020852311399844
8. Bandeira, P., Sumpsi, J. M., & Falconi, C. (2010). Land use policy evaluating land administration systems: a comparative method with an application to Peru and Honduras. *Land Use Policy*, 27, 351–363. doi: 10.1016/j.landusepol.2009.04.005
9. Bangsal, N., & Lebrilla, M. L. (2008). *Land administration system: functional and efficiency implications*. Retrieved from http://www.academia.edu/1042675/Land_Administration_System_Functional_and_Efficiency_Implications
10. Bennett, R., Wallace, J., & Williamson, I. (2008). Organising land information for sustainable land administration. *Land Use Policy*, 25(1), 126–138. doi: 10.1016/j.landusepol.2007.03.006
11. Chimhamhiwa, D. (2010). *Improving end to end delivery of land administration business processes through performance measurement and comparison* (Doctoral thesis). Retrieved from <https://researchspace.ukzn.ac.za/handle/10413/691>
12. World Bank. (2010). *Land Governance Assessment Framework Manual*. World Bank Study on Governance in land administration.

13. Enemark, S. (2008). Land management in support of the millennium development goals. *Property Management*, 26(4). doi: 10.1108/pm.2008.11326daa.001
14. Fitzpatrick, D. (2008). *Managing conflict and sustaining recovery: land administration reform in Tsunami - affected Aceh*. Singapore: Asia Research Institute & Oxfam International.
15. Grover, R. (2009, March 9–10). Measures to enhance trust in land administration systems and engender their proper use. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/2009/fig_wb_2009/papers/mkt/mkt_2_grover.pdf
16. Hallebro, J. (2006, October 8–13). *Stakeholder co-operation in Swedish Land Administration and Land Information*. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2006/papers/ts89/ts89_01_hallebro_0294.pdf
17. Herath, G. (2005). Analysis of potential and problems of new institutional economics for third world development. *International Journal of Social Economics*, 32(10), 877-892. doi: 10.1108/03068290510618515
18. Mansberger, R., Navratil, G., Muggenhuber, G., & Twaroch, C. (2012). Is good governance in land administration measurable and comparable? *Journal of Land Management, Food and Environment*, 63(1), 27–34. Retrieved from <https://diebodenkultur.boku.ac.at/volltexte/band-63/heft-1/mansberger.pdf>
19. Mason, J., & Dale, A. (2011). Creative tensions in social research: questions of method. In J. Mason, and A. Dale, *Understanding social research - thinking creatively about method* (pp. 1–26). London: SAGE Publications Ltd.
20. Molen, P., & Enemark, S. (2008). Capacity assessment in land administration. Denmark: International Federation of Surveyors.
21. Oladapo, R. A., & Olotuah, A. O. (2007). Appropriate real estate laws and policies for sustainable development in Nigeria. *Structural Survey*, 25(3/4), 330–338. doi: 10.1108/02630800710772890
22. Olowu, D. (2003). Challenge of multi-level governance in developing countries and possible GIS applications. *Habitat International*, 27, 501–522. doi: 10.1016/S0197-3975(03)00003-1
23. Prasad, B. (2003). Institutional economics and economic development: the theory of property rights, economic development, good governance and the environment. *International Journal of Social Economics*, 30(6), 741-762. doi: 10.1108/03068290310474120
24. Rees, C. J., & Hossain, F. (2010). Perspectives on decentralization and local governance in developing and transitional countries. *International Journal of Public Administration*, 33(12-13), 581–587. doi: 10.1080/01900692.2010.514459
25. Samsudin, S., Lim, L. C., & McCluskey, W. (2011, May 18–22). A review of organizational arrangements in Malaysia land administration system towards good governance: issues and challenges. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2011/papers/ts07b/ts07b_salfarina_laycheng_et_al_4853.pdf
26. Samsudin, S., Lim, L. C., & McCluskey, W. (2012, June 9–11). *An analytical framework for assessing decentralized land administration governance performance*. Retrieved from http://www.academia.edu/7964787/An_analytical_framework_for_assessing_decentralised_land_administration_governance_performance
27. Samsudin, S., Lim, L. C., & McCluskey, W. (2013). *Developing decentralised land administration governance assessment framework*. In *Management of Land and Sea Resources - What's New?* Glasgow: Commonwealth Association of Surveying and Land Economy (CASLE).
28. Toulmin, C. (2008). Land use policy securing land and property rights in sub-Saharan Africa: the role of local institutions. *Land Use Policy*, 26, 10–19. doi: 10.1016/j.landusepol.2008.07.006
29. Ukaejiofo, A. N. (2009, April 11–16). Identifying appropriate tools for land governance in Nigeria. Retrieved from https://www.fig.net/resources/proceedings/fig_proceedings/fig2010/papers/ts05i/ts05i_ukaejiofo_4612.pdf

© K. B. Akinbola, M. Azlina Yassin

Received 2016-11-30, Accepted 2016-12-25, Published online 2016-12-28

Оценка последствий «автономной» структуризации системы управления земельными ресурсами городской системе передачи земли и доступности земельных ресурсов в Нигерии

Akinbola Kazeem Bolayemi

The Federal Polytechnic Ilaro, Department of Estate Management & Valuation, Нигерия

Md Yassin Azlina

Universiti Tun Hussein Onn Malaysia, Department of Real Estate & Facilities Management, Малайзия

Аннотация. Известно, что производительность и эффективность системы управления земельными ресурсами зависит от очень многих факторов, возможно, главным из которых, является степень взаимности, согласованности и би-направленности взаимосвязи, которая существует между различными субъектами, обремененными собственными регуляторно-административными механизмами, которые ставят ряд задач. Несомненно, это простое ведение дел приводит к формальному распределению земельных участков и, следовательно, повышает доступность городских земель для нескольких категорий пользователей в Нигерии, так как в этом случае делается во всем мире. Тем не менее, эти взаимосвязи отсутствуют в управлении земельными ресурсами и системе регулирования в Нигерии. Таким образом, данное исследование намерено оценить прямые и возможные косвенные последствия, которые эти взаимосвязи оказывают на формальную передачу и доступность городских земель в Нигерии.

Во-первых, это было сделано, формулируя вопросы, связанные с данной проблемой и калибруя их в концепции, а затем оценивая их с помощью следующих оценочных карт, а именно: миопизм, неизобретательность, ущерб, эко-финансовые потери, недоверие, травмы, антирост, смерть, искажение рынка и процветающая неформализация в Юго-Западной Нигерии. Из общего числа 586 лиц, рассматриваемых в качестве среднестатистического населения для выбранного для опроса района, 120 респондентам были предложены структурированные опросники для регуляторов земельных вопросов, земельных администраторов, независимых земельных консультантов и непосредственных пользователей земельных участков для того, чтобы сформировать честное и широкое представление о вопросах, связанных с дилеммой доступности земли. Было получено 93 анкеты, из которых 87 были признаны действительными, и, таким образом, легли в основу сделанного анализа, с акцентом на 5-бальной шкале Лайкерта с помощью умозаключений и описательных статистических инструментов. Результаты исследования показали, среди прочего, что трения в отношениях привели к необоснованному отбрасыванию ролей, что негативно влияет на темпы доставки, и одновременно приводит к перекосам на пути к формальному доступу к городским землям для различных категорий землепользователей. Среди рекомендаций следующие: государственные формальные земельные органы должны быть перенастроены для создания синергии, которая порождает положительную взаимосвязь и синхронизацию ролей в направлении улучшения формальной передачи земли и ее доступности в Нигерии.

Ключевые слова: воздействия; взаимосвязанность; регулировочно-административные механизмы; формальная доступность земельных участков; Нигерия.

УДК 631.1

JEL Classification: Q15, Q24, R52

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-17>

© K. B. Akinbola, M. Azlina Yassin

Статья получена 30.11.2016, принята 25.12.2016, опубликована online 28.12.2016

Усовершенствование организационных и функциональных подходов реализации комплексной энергореконструкции зданий исторической застройки Одессы

Постернак Ирина Михайловна

*Одесская государственная академия строительства и архитектуры
кафедра организации строительства и охраны труда, кандидат технических наук, доцент, Украина*

Постернак Сергей Алексеевич

*частное предприятие «Композит»
технический специалист, кандидат технических наук, доцент, Украина*

Аннотация. В качестве одной из перспективных форм интеграции в градостроительной структуре выступают различные комплексы. В процессе формирования планов социального и экономического развития крупных городов все чаще складывается ситуация, когда для повышения эффективности используемых ресурсов нужна не просто концентрация усилий, но и новые прогрессивные формы организации строительного производства. Предлагается создать в городе Одессе «Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции» как инновационную организационную структуру, которая использует на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820–1920 гг. по стандартам энергоэффективности. Для эффективного функционирования «КНТК ГЭРек» необходимо организовать курсы по ускоренной форме подготовки рабочих по профессии «Мастер отделочных строительных работ» специальности «штукатур».

Ключевые слова: штукатурные работы; организация строительства; градостроительная энергореконструкция; корпоративный научно-технический комплекс; здания исторической застройки.

УДК 65.011.1:65.011.4:693.6:69.007

LCC Subject Category: TH1000-1725

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-19>

Введение

В градостроительстве проявляется тенденция к интеграции, как в сфере материального производства, так и в сфере управления. Расширенное воспроизводство требует дальнейшего повышения уровня разделения труда, концентрации и специализации строительного производства, интенсификации обмена результатами производственно-хозяйственной деятельности. В качестве одной из перспективных форм интеграции выступают в градостроительной структуре различные комплексы. В процессе формирования планов социального и экономического развития крупных городов все чаще складывается ситуация, когда для повышения эффективности используемых финансовых, ма-

териальных и трудовых ресурсов нужна не просто концентрация усилий, но и новые прогрессивные формы организации строительного производства – корпоративные, научно-технические, энергоэффективные [1–6].

Тенденции экономики современного информационного общества таковы, что движущей силой инновационного развития общества становится наука [7, с. 29]. Для высокотехнологичных, наукоемких, технически сложных товаров и услуг конкурентный потенциал очень важен, так как предприятие, не способное создавать конкурентоспособные в будущем товары и услуги, может оказаться вообще банкротом. В настоящем у него на рынке может быть конкурентоспособный товар, но он плод прошлых трудов [8, с. 21–22]. Понятие «градостроительное наследие» охваты-

вадет как отдельные здания, так и крупные кварталы, зоны исторических центров и город в целом. «Город – это интеграл человеческой деятельности, материализованный в архитектуре ...». Такое емкое определение сложному городскому организму дал архитектор А. К. Буров [9, с. 103]. Новый город – мгновенное явление. Раз возникнув, он становится исторической категорией в процессе своего развития и является объектом современного рассмотрения. Ценность исторического архитектурно-градостроительного наследия определяется следующими положениями [9, с. 105]: а) архитектурные и градостроительные достижения прошлых эпох являются одной из важнейших составляющих историко-культурного наследия; б) памятники истории и культуры, историческая архитектурно-пространственная среда обогащает облик современных городов; в) наличие сложившихся ансамблей вызывает стремление к гармонии с окружающим контекстом.

В соответствии с меняющимися социально-экономическими условиями жизни в городском организме закономерно отмирают старые ткани и рождаются новые, поэтому обновление городов происходит последовательно, путем замены устаревших материальных фондов и постепенного преобразования на этой основе планировочной структуры в целом или ее отдельных элементов. Целью реконструкции и реставрации архитектурно-градостроительного наследия является сохранение композиционных и эстетических особенностей исторической городской среды. Градостроительная реконструкция – это целенаправленная деятельность по изменению ранее сформировавшейся градостроительной структуры, обусловленная потребностями развития и совершенствования. Понятие реконструкции городов имеет двоякий смысл. С одной стороны, оно отражает процесс развития населенных мест, совершенствование их пространственной организации, протекающий длительное время. С другой стороны, это – материальный результат, состояние застройки в данное время. Только поняв эти стороны реконструкции в их взаимосвязи, можно правильно подойти к оценке задач и установить методы переустройства городов. Реконструкция – непрерывный процесс, проходящий в каждом городе по-разному в зависимости от предыдущего

роста и современных требований. Это предопределяет значение города как исторического явления, в котором переплетаются различные эпохи. И в современном городском организме непрерывно изменяются его составляющие [9–14].

Теоретическую основу исследования по вопросам организационно-экономических основ, инновационного потенциала, системного подхода к управлению и энергосбережению строительных предприятий составили работы следующих ученых: С. А. Ушацкого и А. В. Сердюк [15], О. О. Пшик-Ковальской [16], О. М. Гуцалюк [17], В. М. Кирнос, В. Ф. Залунина и Т. В. Ткач [18], В. О. Козловського и І. В. Причепы [19], Н. І. Верхоглядовой, Д. Л. Левчинского и О. Е. Россихина [20], Г. В. Строкович [21], О. І. Кирнос, О. Ю. Щегловой и Д. С. Никитина [22], Л. О. Волошук [23], В. В. Джеджулы [24].

Цель статьи. Обосновать механизмы совершенствования организационных и функциональных подходов реализации комплексной энергореконструкции зданий исторической застройки Одессы.

Результаты исследования

Ведущим признаком целесообразности применения координационных принципов управления выступает общность хозяйственных целей и задач, требующая производственной кооперации.

С позиций методологии управления корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции является экономическим объектом нового класса, получившим название интеграционного. Его специфика вытекает из его комплексности, что предполагает:

- а) высокий уровень совпадения интересов основных производственных организаций, входящих в корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции при сохранении отраслевой принадлежности и соответствующей включенности ее в отраслевые системы планирования, финансирования, материально-технического снабжения и управления;
- б) взаимосвязь хозяйственной деятельности, определяющую их зависимость в достижении

как собственных, так и отраслевых целей, формирующих данный комплекс;

в) территориально обусловленное социально-экономическое единство, невозможное без осуществления согласованной экономической политики, свободной от административных ограничений.

Таковы самые общие особенности, свидетельствующие о том, что при организации управления корпоративным научно-техническим комплексом градостроительной энергореконструкции нельзя лишь приспособлять действующий хозяйственный механизм, необходим поиск новых форм и методов. В сущности, главная проблема сегодня – это обеспечение координации в деятельности органов управления, относящихся к различным звеньям и уровням строительной отрасли. Чаще всего, предлагают их объединить «под общей крышей». Но такие структуры слишком громоздки, трудноуправляемы, да и не всегда реализуемы на практике, особенно в строительстве. Необходимо таким образом организовать участников комплекса, чтобы они, реализуя собственные цели, достигали бы и общих результатов – скажем, с партнерами по строительству тех или иных строительных объектов или со смежниками, хотя и не участвующими непосредственно в работах, но обеспечивающими их, и т. д. Такой механизм есть – это координация. Целостность комплексу придает не столько пространственная организация, сколько тот конечный результат – продукт производства реконструкции, который строителями и создается. Сейчас, когда упор делается на экономические рычаги управления, уроки пренебрежения координационным управлением по отношению к первичным экономическим ячейкам необходимо учитывать.

На законодательном уровне в Одессе действуют: Программа поддержки инвестиционной деятельности на территории города Одессы на 2016–2018 годы [25], принятие которой обусловлено необходимостью создания условий для активизации инвестиционной деятельности, направленной на улучшение среды для ведения деловой и экономической деятельности, улучшение общих макроэкономических показателей, как следствие обеспечение постоянного социально-экономического развития города Одессы; и Комплексная Программа развития строи-

тельства в городе Одессе на 2013–2018 годы [26], которая направлена на решение таких основных проблемных вопросов градостроительной сферы города Одессы, как развитие жилищного строительства, а также обновление технического состояния объектов социально-бытового назначения и инженерно-транспортной инфраструктуры.

Чтобы успешно развивать корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции надо учитывать изменения в системе управления городским хозяйством, и случившиеся кардинальные изменения в экономике. Особенно это касается проблемы с ускорением технического обновления сферы производства строительных материалов.

Реконструкция исторической застройки имеет большое социально-экономическое значение. Ее основные задачи состоят не только в продлении срока службы зданий, но и в ликвидации физического и морального износа, улучшении условий проживания, оснащении жилых зданий современным инженерным оборудованием, повышении эксплуатационных характеристик и архитектурной выразительности. В Одессе в контексте международной интеграции к стандартам энергоэффективных зданий действуют городские целевые программы: Городская целевая программа включения центральной исторической части застройки Одессы к основному списку Всемирного наследия ЮНЕСКО на 2013–2018 годы [27] и Городская Программа энергоэффективности г. Одессы на 2013–2018 годы [28].

В результате неудовлетворительного состояния жилого фонда, улично-дорожной сети, инженерных коммуникаций, ухудшения комфортности проживания, и в целом утраты целостности восприятия исторической среды в центральном историческом ареале города, а также ухудшения туристической и инвестиционной привлекательности города разрабатывается комплексная целевая программа «Сохранение аутентичной застройки и развития исторического центра Одессы» [29].

В рамках этих программ необходимо выполнить реконструкцию зданий исторической застройки Одессы 1820–1920 гг. по стандартам энергоэффективности, в которых необходимо выполнить достаточно большое количество штукатурных работ.

Как отмечает исследователь О. С. Семидьянова в своей статье [30, с. 29] «основными критериями для снижения продолжительности выполнения работ и как следствия – снижения трудоемкости, является внедрение в рабочий процесс современного оборудования и материалов с улучшенными характеристиками».

Разработка и внедрения новых и усовершенствование существующих технологий в капитальном строительстве определяется необходимостью снижения материальных и трудовых затрат на их выполнение, ежегодные размеры которых исчисляются миллионами гривен прямых затрат и миллионами чел.-дн. трудовых затрат, а также необходимостью сокращения инвестиционного цикла строительства зданий и сооружений.

Штукатурные работы в капитальном строительстве это одни из наиболее технологически сложных и трудоемких. Они выполняются так называемым «мокрым» способом и состоят из многих операций, которые выполняются вручную и сопровождаются продолжительными технологическими перерывами.

Применение традиционной трехслойной штукатурки при внутреннем обрамлении поверхностей кирпичных зданий толщиной до 30 мм становится все более экономически и технологически нецелесообразным. Это связано с многооперационностью, и следовательно, большой трудоемкостью и продолжительностью выполнения отделочных работ.

Поэтому системный подход и комплексное решение задачи разработки и внедрение тонкослойной штукатурки для обрамления внутренних поверхностей кирпичных домов является актуальной и важной научной и практической задачей.

Штукатурные работы характеризуются рядом специфических особенностей относительно предмета и средств труда, что позволяет рассматривать их как самостоятельный вид производственной деятельности тесно связанный с другими видами строительномонтажных работ.

Сложность традиционной технологии процессов оштукатуривания поверхностей затрудняет их механизацию. Наиболее широко применяют известковые и сложные раство-

ры, технология нанесения и выравнивание которых отличается многооперационностью и наличием технологических перерывов. Кроме того, оштукатуривание поверхностей нуждается в дальнейшем выравнивании шпатлевании и подготовке поверхности перед ее окрашиванием.

Главным направлением сокращения затрат ручного труда на штукатурных работах есть механизация процессов подачи и нанесения растворов, выравнивание и обрамление поверхностей. Машиностроение пока что не обеспечивает потребности строителей в малогабаритных штукатурных станциях и агрегатах. Поэтому, проведение комплексных исследований по усовершенствованию традиционной технологии, направленных на интенсификацию штукатурных работ: рост производительности работ, сокращение ручного труда и сроков выполнения работ, имеют на современном этапе большое экономическое и социальное значения.

Несмотря на то, что строительство с каждым годом все больше насыщается разными за номенклатурой и назначением средствами малой механизации, в том числе и иностранными, для производства штукатурных работ, их влияние на сокращение ручного труда еще недостаточно эффективно, поскольку во многих строительных организациях эти машины используют как единичные.

Интенсивный рост капитального строительства на современном этапе обуславливает необходимость усовершенствования традиционных процессов технологии устройства штукатурного покрытия с применением штукатурных растворов на основе существующей сырьевой базы Украины с необходимым качественным изменением компонентов.

Одновременно на строительных площадках широко применяются «сухие» методы отделки как наружных, так и внутренних поверхностей: облицовка большиеразмерными железобетонными, стальными, алюминиевыми, деревянными, стеклянными и пластмассовыми плитками, листами и панелями; искусственным камнем, декоративной штукатуркой, оклеивание поверхностей рулонными, бумажными и полимерными материалами, пластиком, пленочным покрытием.

Учитывая то, что трудоемкость отделочных процессов в значительной мере зависит от качества работ, которые им предшествуют (каменных, бетонных, монтажных), иностранные фирмы, рядом с совершенствованием технологии и использованием прогрессивных методов выполнения отделочных работ, особое внимание уделяют предшествующим роботам.

Некоторые украинские производители на сегодняшний день освоили выпуск специальных сухих строительных смесей, предназначенных для механизированного нанесения, например, экологически безопасная высококачественная сухая смесь на основе гипсового вяжущего с полимерными добавками KNAUF MP-75 и др. [31]. Эти смеси имеют пока что небольшой, тем не менее стабильный спрос в строительных организациях, которые применяют средства малой механизации. Производство этих смесей, как и реализация самых машин для их применения, оказывает содействие расширению рынков сбыта производственной компании.

Применение техники для приготовления и нанесения строительных растворов позволяет существенно повысить производительность труда и улучшить качество работ. Однако, часть строительных растворов приготовленных некачественно на строительной площадке остается достаточно высокой прежде всего при производстве штукатурных работ. В основе ситуации, которая сложилась, лежат в основном экономические причины. При всех преимуществах применения сухих строительных смесей, специализированная продукция, изготовленная в заводских условиях, имеет более высокую себестоимость, чем обычный строительный раствор, приготовленный на строительной площадке. При этом перемешивание сухих строительных смесей ручным способом все же не полностью реализует экономический потенциал применения этого вида строительных материалов. Применение ручного труда в строительстве связано, прежде всего, с недостаточным развитием производственной базы строительства и низким уровнем профессиональной подготовки рабочих. Поэтому, для значительного увеличения производительности труда и сокращения сроков строительства необходимо внедрение в практику выполнения штукатурных работ механизированных методов выполнения работ.

Применение механизированных методов производства внутренних отделочных работ повышает эффективность применения строительных смесей, поскольку разрешает организовать выполнение работ поточным методом и сократить продолжительность комплексных процессов производства работ. Широкое внедрение в практику строительства сухих строительных смесей открыло возможности механизации производства штукатурных работ с использованием как зарубежного, так и отечественного оборудования. На сегодняшний день для комплексной механизации штукатурных работ с применением сухих строительных смесей используют такие виды машин и приспособлений: транспортные силосы, системы пневмоподачи сухих строительных смесей, смесители с автоматическим дозированием воды для приготовления смесей, однокамерные и двухкамерные штукатурные машины. Благодаря применению механизированных технологий при производстве штукатурных работ в два раза сокращается количество специализированных бригад и продолжительность выполнения работ. Это достигается, во-первых, за счет сокращения трудозатрат на стадии заготовительных и транспортных работ, обусловленных совмещением процессов по приготовлению и доставке смеси на рабочее место, во-вторых, за счет резкого повышения производительности работы на стадии проведения основных работ, связанного с заменой технологических операций набрызга, грунта и накрывки в единый процесс нанесения штукатурного раствора. В зависимости от избранной схемы механизации производства штукатурных работ, производительность работы существенно повышается по сравнению с ручным способом выполнения работ.

Применение механизированных методов при выполнении штукатурных работ не только повышает качество работ, но и повышает эффективность применения строительных смесей и производительность работ за счет уменьшения объемов ручного труда, сокращения трудозатрат и снижение общей себестоимости.

Повышение эффективности отделочных работ в капитальном строительстве в значительной мере определяется созданием и внедрением принципиально новых технологий.

Новая технология – это эффективное средство экономии материальных, трудовых и энергетических ресурсов в строительстве.

В соответствии с вышеизложенным в городе Одессе необходимо организовать курсы по ускоренной форме подготовки рабочих для обучения профессии «Мастер отделочных строительных работ» специальности «штукатур».

С целью овладения указанным видом профессиональной деятельности и соответствующими профессиональными компетенциями обучающийся в ходе профессиональной подготовки должен:

1. Приобрести навыки выполнения подготовительных работ при производстве штукатурных работ; выполнения оштукатуривания поверхностей различной степени сложности; выполнения отделки оштукатуренных поверхностей; выполнения ремонта оштукатуренных поверхностей; выполнения отделки помещений гипсокартонными листами.

2. Научиться организовывать рабочее место; просчитывать объемы работ и потребности материалов; определять пригодность применяемых материалов; создавать безопасные условия труда; выполнять маркировку, нивелирование и выравнивание штукатурных поверхностей внутри помещений; выполнять механизированную штукатурку гипсовыми смесями под шпатлевку; выполнять механизированную штукатурку готовыми цементными смесями; выполнять механизированную теплозвукоизоляционную штукатурку; выполнять монтаж несущего каркаса и гипсокартонных листов при внутренней отделке помещений.

3. Узнать основы трудового законодательства; правила чтения чертежей.

Предметом обучения должны стать теоретические сведения и практические навыки о зданиях, конструкциях и строительных работах; строительных материалах; технологии выполнения механизированной штукатурки; отделке помещений гипсокартонными листами; основных положениях охраны труда и техники безопасности.

Программу обучения предлагается структурировать на пять этапов.

Первый этап. Предполагает получение общих сведений о зданиях, конструкциях и строительных работах. В рамках этапа могут быть изучены следующие вопросы:

1.1. Здания, основные понятия и определения: виды этажей, классификация зданий (по функциональному назначению, по этажности, по степени распространенности, по материалам основных конструкций, по видам и размерам используемых изделий, по способам возведения), классификация строительных систем, конструктивные системы зданий, требования к зданиям (прочность, устойчивость, капитальность, долговечность, огнестойкость); нагрузки и воздействия на здания; модульная координация размеров в строительстве; нормативные документы в строительстве.

1.2. Основные конструктивные элементы зданий (характеристика по видам зданий): основания; фундамент; подземная часть зданий (элементы обустройства – вход в подвал, отмостка; гидроизоляция подвалов); крыши (общие положения и классификации, стропильные скатные чердачные крыши, мансардные крыши); лестницы.

1.3. Стены и перегородки: общие положения; каменные стены ручной кладки: каменная кладка (система перевязки), кладка столбов, кладка стен с каналами, стены из ячеистобетонных блоков; элементы каменных стен: перемычки, цоколь, карниз; перегородки: общие положения, из мелкогазобетонных элементов, каркасные; классификация по функциональному назначению: несущие, ограждающие, совмещающие.

1.4. Перекрытия: общие положения, классификация, требования, деревянные перекрытия, сборные железобетонные перекрытия, сборно-монолитные перекрытия, монолитные перекрытия.

1.5. Полы: общие положения (определение, конструкция пола), полы на регулируемых лагах, штучный паркет, ламинированное напольное покрытие, линолеум, ПВХ-покрытие.

1.6. Архитектурные элементы зданий: архитектурные ордера (дорический, ионический, коринфский); архитектурно-конструктивные элементы (цоколь, ниша, пилястра, колонна, карниз, филенка, руст, лопатка, окна, аркада, парапет, аттик, фронтон, поле фронтона, сандрик, акротер, кессон); балконы, лоджии и эркеры; наружная отделка стен.

1.7. Виды строительных работ: виды и характеристика строительных процессов; виды и характеристика строительно-монтажных работ; понятия (операция, звено, бригада, рабочее место, деланка, захватка, фронт работ).

Второй этап. Получение общих сведений о строительных материалах. В рамках этапа могут быть изучены следующие вопросы:

2.1. Классификация и стандартизация строительных материалов: классификация: по назначению, по происхождению, по технологическим и эксплуатационным признакам; стандарты: ДСТУ (ГОСТы) и ТУ.

2.2. Свойства строительных материалов: понятие «свойство»; физические свойства: удельный и объемный вес, плотность, пористость, водопроницаемость, водопоглощение, водостойкость, влажность, влагоотдача, гигроскопичность, морозостойкость, теплопроводность, теплоемкость, звукопоглощение, огнестойкость; механические свойства: прочность, упругость, пластичность, хрупкость, твердость, истираемость, гибкость; химические свойства: химическая стойкость, растворимость, кислотостойкость, щелочестойкость, газостойкость, антикоррозийность.

2.3. Вяжущие материалы:

а) общие сведения, цементы (определение и характеристика, классификация по способу приготовления: мокрый и сухой, твердение и схватывание цемента, активность и усадка цемента, классификация цемента (по виду клинкера, по вещественному составу, по прочности, по скорости твердения, по срокам схватывания, по объемной деформации), виды цементов (портландцемент, шлакопортландцемент, глиноземистый);

б) строительная воздушная известь (характеристика, классификация по условиям твердения: воздушная негашеная и гашенная известь (классификация и применение в строительных растворах);

в) строительная гидравлическая известь (характеристика, классификация, применение в строительных растворах);

г) строительный гипс (определение, характеристика, классификация, применение в строительных растворах), формовочный гипс;

д) глина (определение, характеристика, классификация, применение в строительных растворах);

е) жидкое стекло (определение, характеристика, применение в строительных растворах).

2.4. Заполнители, специальные добавки и наполнители: заполнители (определение, характеристика, классификация: тяжелые (природный песок, искусственный песок, песок перлитовый) и легкие (пемза, туфы, асбест, шлак, керамзит, перлит, древесные опилки), применение в строительных растворах; добавки (характеристика, классификация, применение (активные минеральные, добавки-наполнители, поверхностно-активные, ускорители твердения вяжущих, замедлители схватывания вяжущих, противоморозные, специальные); наполнители (определение, характеристика, классификация, виды: молотый кварцевый песок, асбест, каолин, мел).

2.5. Свойства растворов: определение; классификация: по роду заполнителей, по количеству вяжущих, по свойствам вяжущего вещества, по назначению; характеристика состава; растворы тощие и жирные; свойства растворной смеси: водоудерживающая способность, расслаиваемость, прочность, морозостойкость, подвижность, пластичность, удобоукладываемость.

2.6. Штукатурные растворные смеси:

а) растворные смеси для обычных штукатурок (рекомендации по выбору в зависимости от оштукатуриваемой поверхности, виды (состав и применение): известковые растворные смеси, известково-гипсовые растворные смеси, цементные растворные смеси, цементно-известковые растворные смеси, цементно-глиняные растворные смеси, глиняные растворные смеси);

б) сухие смеси (преимущества, виды (известково-песчаные, цементные, комбинированные накрывочные, гипсовые), сухая штукатурная смесь на основе гипсового вяжущего со специальными добавками КНАУФ МП 75, облегченная цементно-перлитовая сухая штукатурная смесь для машинного нанесения КНАУФ МП ЛЯЙХТ ЦЕМЕНТ);

в) растворные смеси для декоративных штукатурок (виды (известково-песчаные цвет-

ные, терразитовые, каменные), требования к основанию, составы, технология приготовления, красящие добавки);

г) растворные смеси для специальных штукатурок: (гидроизоляционные растворы, растворы с добавкой церезита, растворы на жидком стекле, растворы с алюминатом натрия, растворы армированные волокнистыми веществами, растворы для теплоизоляционных штукатурок (механизированная теплозвукоизоляционная штукатурка «ИЗОЛТЕКО»), растворы для акустических штукатурок, растворы для кислотоупорных штукатурок, рентгеновские растворы);

д) штукатурные растворы для работ в зимних условиях (растворы с добавлением поташа, растворы с нитритом натрия, растворы с аммиачной водой).

Третий этап. Отделка поверхностей мокрым способом.

В рамках этапа могут быть изучены следующие вопросы:

3.1. Классификация штукатурки: определение понятий «штукатурные работы» и «штукатурка»; классификации штукатурок (по виду, по требованиям к качеству отделки, по способу оштукатуривания); послойный состав штукатурки (назначение, толщина, сроки схватывания, технологические перерывы).

3.2. Требования к качеству штукатурки: требования к свежесделанной штукатурке; требования к приемке штукатурных работ.

3.3. Дефекты штукатурки и способы их устранения: основные причины, приводящие к браку штукатурки; характеристика дефектов (усадочные трещины, дутики, трещины в виде клеток, трещины в углах, отлупы, вспучивания и отслаивания).

3.4. Подготовка поверхностей: общие сведения; допустимые отклонения от поверхности конструкций.

Четвертый этап. Отделка помещений сухим способом. В рамках этапа могут быть изучены требования к качеству и материалам для отделки поверхностей сухим способом: обзор видов; преимущества; последовательность работ по облицовке; требования к приемке работ; характеристика дефектов.

Пятый этап. Охрана труда. В рамках этапа могут быть изучены основные положения охраны труда и техники безопасности на территории строительства; безопасные условия труда и пожарная безопасность при производстве отделочных работ.

В рамках теоретического обучения предполагаются практические занятия по следующим темам:

1. Ручной (индивидуальный) инструмент.
 2. Механизированный инструмент для отделки поверхностей мокрым способом.
 3. Механизированный инструмент для отделки помещений сухим способом.
 4. Маркировка, нивелирование и выравнивание штукатурных поверхностей внутри помещений: линейный лазерный нивелир.
 5. Технология выполнения механизированной штукатурки гипсовыми смесями под заливку (обои или покраска).
 6. Технология выполнения механизированной штукатурки гипсовыми смесями под шпательку: сухая штукатурная смесь на основе гипсового вяжущего со специальными добавками КНАУФ МП 75.
 7. Технология выполнения механизированной штукатурки готовыми цементными смесями: облегченная цементно-перлитовая сухая штукатурная смесь для машинного нанесения КНАУФ МП ЛЯЙХТ ЦЕМЕНТ.
 8. Технология выполнения механизированной теплозвукоизоляционной штукатурки «ИЗОЛТЕКО».
 9. Технология монтажа несущего каркаса при отделке помещений гипсокартонными листами
 10. Технология монтажа гипсокартонных листов при внутренней отделке помещений
 11. Заделка стыков между гипсокартонными листами
 12. Отделка поверхностей гипсокартонных листов шпатлеванием
- Вся подготовка должна завершиться производственной практикой.

Выводы

Предлагается создать в городе Одессе «Корпоративный научно-технический комплекс градостроительной энергореконструкции» как инновационную организационную структуру, которая использует на практике накопленный научно-технический потенциал для реконструкции зданий исторической застройки Одессы 1820–1920 гг. по стандартам энергоэффективности.

Для эффективного функционирования «КНТК ГЭРек» необходимо организовать курсы по ускоренной форме подготовки рабочих по профессии «Мастер отделочных строительных работ» специальности «штукатур».

Предлагается проводить дальнейшие исследования по организации контроля и управления в строительстве, в частности по экономической и организационно-технической оценке хода выполнения строительных (реконструкционных) работ.

Список информационных источников

1. Постернак И. М., Постернак С. А. Организационная структура «КНТК ГЭРек» для реконструкции зданий исторической застройки Одессы по стандартам энергоэффективности. *Управління проектами у розвитку суспільства* : тези доповідей XIII Міжнародної конференції, м. Київ, 13-14 травня 2016 р. Київ : КНУБА, 2016. С. 201–203.
2. Постернак И. М., Постернак С. А. Организационная структура «КНТК ГЭРек» для реконструкции зданий исторической застройки Одессы с позиции комплексности. *Проблеми та перспективи розвитку будівельного комплексу м. Одеси* : матеріали науково-практичної конференції, 22–24.09.2016. Одеса : ОДАБА, 2016. С. 52.
3. Постернак І. М., Постернак С. О. Корпоративний науково-технічний комплекс містобудівної енергореконструкції КНТК МЕРек: витоки. *Scientific horizons – 2016* : materials of the XII International Scientific and Practical Conference, 30.09 – 07.10.2016. Sheffield : Science and education LTD, 2016. Volume 1. Economic science. S. 26–29.
4. Постернак И. М., Постернак С. А. Инновационно-инвестиционный потенциал организационной структуры «КНТК ГЭРЕК». *Економічні перспективи підприємництва в Україні* : матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції. Ірпінь : УДФСУ, 2016. Т. 1. С. 173–176.
5. Постернак И. М., Постернак С. А. Энергоменеджмент при реконструкции зданий исторической застройки Одессы. *Проблеми сучасної енергетики і автоматики в системі природокористування* : матеріали V Міжн. наук.-техн. конференції. Київ : НУБіП, 2016. С. 152–154.
6. Постернак И. М., Постернак С. А. Организационные мероприятия повышения энергоэффективности реконструкции зданий исторической застройки Одессы. *Ресурсосбережение и энергоэффективность инженерной инфраструктуры урбанизированных территорий и промышленных предприятий* : материалы II Международной научно-технической интернет-конференции. Харьков : ХНУМГ, 2016. С. 85–87.
7. Буй Д., Білощицький А, Гогунський В. Scopus та інші науко метричні бази: прості питання та нечіткі відповіді. *Вища школа*. 2014. №4. С. 27–40.
8. Чернов С. К., Кошкин К. В. Концептуальные основы развития наукоемких предприятий в конкурентной среде. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2010. №1/2(43). С. 20–22.
9. Пруцын О., Рымашевский Б. Архитектурно-историческая среда. Москва : Стройиздат, 1990. 408 с.
10. Россохин С. О. Оновлення міст і модернізація житлового фонду України: проблеми і перспективи. *Строительство, материаловедение, машиностроение*. 2009. Вып. 50. С. 455–461.
11. Кравчуновська Т. С. До питання комплексної реконструкції кварталів. *Строительство, материаловедение, машиностроение*. 2009. Вып. 50. С. 271–276.

12. Gabriel I., Ladener H. Vom Altbau zum Niedrigenergie und Passivhaus. Dresden : Stufen bei Freiburg, 2010. 480 p.
13. Верхоглядова Н. И., Левчинский Д. Л. Комплексное развитие и планирование реконструкции жилой застройки. Строительство, материаловедение, машиностроение. 2009. Вып. 50. С. 90–94.
14. Постернак И. М. Реконструкция зданий фоновой застройки центральной части города Одессы по стандартам энергоэффективности. *Будівництво, реконструкція і відновлення будівель міського господарства* : матеріали IV Міжн. наук.-техн. конференції. Харків : ХНУМГ, 2014. С. 10–13.
15. Ушацький С. А., Сердюк А. В. Організаційно-економічні основи формування та розвитку ринку доступного житла. Вінниця : ВНТУ, 2011. 176 с.
16. Пшик-Ковальська О. О. Концептуальні засади правового забезпечення та державної підтримки розвитку будівельних підприємств у напрямку здійснення будівництва соціального житла. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності* / ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. С. 43–51.
17. Гуцалюк О. М. Організація управління інноваційним розвитком інтегрованих об'єднань підприємств. *Управління інноваційною, інвестиційною та економічною діяльністю інтегрованих об'єднань та підприємств* / ред. Л.М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. С. 273–281.
18. Кирнос В. М., Залунин В. Ф., Ткач Т. В. Организационно-экономическое регулирование при планировании результативности деятельности предприятий строительного комплекса. Строительство, материаловедение, машиностроение. 2009. Вып. 50. С. 243–249.
19. Козловський В. О., Причепя І. В. Управління інноваційним потенціалом промислових підприємств. Вінниця : ВНТУ, 2013. 184 с.
20. Верхоглядова Н. И., Левчинський Д. Л., Россіхіна О. Є. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства. Строительство, материаловедение, машиностроение. 2009. Вып. 50. С. 95–98.
21. Строкович Г. В. Концепція стратегічного управління якістю функціонування підприємства. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності* / ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. С. 110–120.
22. Кірнос О. І., Щеглова О. Ю., Нікітін Д. С., Ткач Т. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективного використання ресурсів будівельного підприємства при реконструкції житла. *Строительство, материаловедение, машиностроение*. 2009. Вып. 50. С. 249–254.
23. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління. Одеса : Бондаренко М. О., 2015. 396 с.
24. Джеджула В.В. Енергозбереження промислових підприємств: методологія формування, механізм управління. Вінниця : ВНТУ, 2014. 346 с.
25. Програма підтримки інвестиційної діяльності на території міста Одеси на 2016-2018 рр. : рішення Одеської міської ради № 438-VII від 16.03.2016 р. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/81386> (дата звернення 01.12.2016).
26. Комплексна Програма розвитку будівництва у місті Одесі на 2013-2018 рр. : рішення Одеської міської ради №4196-VI від 17.12.2013р. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <http://omr.gov.ua/acts/council/56540> (дата звернення 01.02.2016).
27. Міська цільова програма включення центральної історичної частини забудови Одеси до основного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 2013-2018 роки : рішення Одеської міської ради № 3313-VI від 16.04.2013 р. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <http://omr.gov.ua/acts/council/49938> (дата звернення 01.12.2016).
28. Міська цільова програма енергоефективності м. Одеси на 2013-2018 роки : рішення Одеської міської ради № 2454-VI від 21.12.2012 р. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <http://omr.gov.ua/acts/council/47098> (дата звернення 01.12.2016).
29. Разработка концепции развития Центрального исторического ареала Одессы. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <http://omr.gov.ua/ru/essential/89744> (дата звернення 01.12.2016).

30. Семидьянова О.С. Ожидаемый экономико-технологический эффект от внедрения инновационных технологий в процесс производства внутренних отделочных работ. *Строительство, материаловедение, машиностроение*. 2009. Вып. 50. С. 503–507.
31. Механизированная обработка. Штукатурки и фасады. *Knauf*. URL: <https://www.knauf.ua/products/shtukaturki-i-fasady/putz-systeme/gipsputze/maschinenputze> (дата обращения 01.12.2016).

© И. М. Постернак, С. А. Постернак

Статья получена 10.12.2016, принята 28.12.2016, опубликована online 30.12.2016

The Improvement of Organizational and Functional Approaches of Implementation of Complex Energy Renovation of Odessa Historic Buildings

Posternak Irina

*Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Department of the Organization of Building and an Occupational Safety and Health, PhD (Technics),
Associate Professor, Ukraine*

Posternak Sergey

*Private company "Composite"
the technical expert, PhD (Technics), Associate Professor, Ukraine*

Abstract. Different systems act as one of the most promising forms of integration in the urban planning structure. In the process of formation of plans for social and economic development of major cities more often, there is a situation, when the improvement of resources efficiency needs not just a concentration of effort, but also some new and innovative forms of building production organization. It is proposed to establish in Odessa the "Corporate Scientific and Technical Complex of urban planning energy renovation" as an innovative organizational structure which practically uses the accumulated scientific and technical potential for the reconstruction of historic buildings in Odessa in 1820–920 using energy efficiency standards. It is necessary to organize courses in the form of accelerated training for workers of the occupation "master of finishing construction work" specialty "plasterer" for "KNTK GERek" effective functioning.

Keywords: plastering; organization of construction; energy renovation; urban planning; Corporate Research and Technology Complex; historical development of the building.

UDC 65.011.1:65.011.4:693.6:69.007

LCC Subject Category: TH1000-1725

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-19>

References

1. Posternak, I. M., & Posternak, S. A. (2016). Organizacionnaja struktura «KNTK GJeRek» dlja rekonstrukcii zdaniy istoricheskoy zastrojki Odessy po standartam jenergojeffektivnosti [Organizational structure "KNTK GERek" for the reconstruction of historic buildings in Odessa on Energy Efficiency Standards]. In *Upravlinnia proektamy u rozvytku suspilstva* (pp. 201–203). Kyiv: KNUBA (in Russian).

2. Posternak, I. M., & Posternak, S. A. (2016). Organizacionnaja struktura «KNTK GJeRek» dlja rekonstrukcii zdaniy istoricheskoy zastrojki Odessy s pozicii kompleksnosti [Organizational structure "KNTK GERek" for the reconstruction of historical buildings of Odessa with the complexity of the position]. In *Problemy ta perspektyvy rozvytku budivelnogo kompleksu m. Odesy* (p. 52). Odesa: ODABA (in Russian).
3. Posternak, I. M., & Posternak, S. O. (2016). Korporativnij naukovo-tehnichnij kompleks mistobudivnoi energorekonstrukcii KNTK MERek: vitoki [Corporate scientific and technical complex urban planning reconstruction KNTK MERek energy: sources]. In *Scientific horizons – 2016* (Vol. 1, pp. 26–29). Sheffield: Science and education LTD (in Ukrainian).
4. Posternak, I. M., & Posternak, S. A. (2016). Innovacionno-investicionnyj potencial organizacionnoj struktury «KNTK GJeREK» [Innovation and investment potential of the organizational structure "KNTK GERek"]. In *Ekonomichni perspektyvy pidprijemnytstva v Ukraini* (Vol. 1, pp. 173–176). Irpin': UDFSU (in Russian).
5. Posternak, I. M., Posternak, S. A. (2016). Jenergomenedzhment pri rekonstrukcii zdaniy istoricheskoy zastrojki Odessy [Energy management for reconstruction of historic buildings in Odessa]. In *Problemy suchasnoi enerhetyky i avtomatyky v systemi pryrodokorystuvannia* (pp. 152–154). Kyiv: NUBiP (in Russian).
6. Posternak, I. M., & Posternak, S. A. (2016). Organizacionnye meroprijatija povyshenija jenergojektivnosti rekonstrukcii zdaniy istoricheskoy zastrojki Odessy [Arrangements for energy efficiency reconstruction of buildings of historic buildings in Odessa]. In *Resursoberezhenie i jenergojektivnost' inzhenernoj infrastruktury urbanizirovannyh territorij i promyshlennyh predprijatij* (pp. 85–87). Kharkiv: HNUMG (in Russian).
7. Buj, D., Biloshhich, A., & Gogunskij, V. (2014). Scopus ta inshi nauko metricni bazi: prosti pitannja ta nechitki vidpovidi [Scopus and other scientometric base: simple questions and unclear answers]. *Vishha shkola*, 4, 27–40 (in Ukrainian).
8. Chernov, S. K., & Koshkin, K. V. (2010). Konceptual'nye osnovy razvitija naukoemkih predprijatij v konkurentnoj srede [Conceptual bases of development of high-tech enterprises in the competitive environment]. *Vostochno-Evropskij zhurnal peredovyh tehnologij*, 1/2(43), 20–22 (in Russian).
9. Prucyn, O., Rymashevskij, B. (1990). *Arhitekturno-istoricheskaja sreda* [Architectural and historical environment]. Moscow: Strojizdat (in Russian).
10. Rossihin, S. O. (2009). Onovlennja mist i modernizacija zhitlovogo fondu Ukraïni: problemi i perspektivi [Urban renewal and housing modernization Ukraine: Problems and Prospects]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50, 455–461 (in Ukrainian).
11. Kravchunovska, T. S. (2009). Do pitannja kompleksnoi rekonstrukcii kvartaliv [On the issue of complex reconstruction quarters]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50, 271–276 (in Ukrainian).
12. Gabriel, I., & Ladener, H. (2010). *Vom Altbau zum Niedrigenergie und Passivhaus*. Dresden: Staufenberg bei Freiburg.
13. Verhohjadova, N. I., & Levchinskij, D. L. (2009). Kompleksnoe razvitie i planirovanie rekonstrukcii zhiloy zastrojki [Integrated development planning and reconstruction of residential buildings]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50, 90–94 (in Russian).
14. Posternak, I. M. (2011). Rekonstrukcija zdaniy fonovoj zastrojki central'noj chasti goroda Odessy po standartam jenergojektivnosti [Reconstruction background building buildings central city of Odessa on Energy Efficiency Standards]. In *Budivnictvo, rekonstrukcija i vidovlennja budivel' mis'kogo gospodarstva* (pp. 10–13). Kharkiv: HNUMG (in Russian).
15. Ushachuk, S. A., & Serdjuk, A. V. (2011). *Organizacijno-ekonomichni osnovi formuvannja ta rozvytku rinky dostupnogo zhitla* [Organizational-economic bases of formation and development of the affordable housing]. Vinnicja: VNTU (in Ukrainian)
16. Pshyk-Kovalska O. O. (2016). Kontseptualni zasady pravovoho zabezpechennia ta derzhavnoi pidtrymky rozvytku budivelnnykh pidprijemstv u napriamku zdiisnennia budivnytstva sotsialnogo zhytla [Conceptual framework of legal security and state support of construction enterprises in the direction of construction of social housing]. In L. M. Savchuk (Ed.), *Sotsialno-ekonomichni ta tekhnichni rozvytok pidprijemstv: problemy, rishennia, otsinka efektyvnosti*

- (pp. 43–51). Dnipropetrovsk: Porohy (in Ukrainian).
17. Gucaljuk, O. M. (2016). Orhanizatsiia upravlinnia innovatsiinym rozvytkom intehrovanykh obiednan pidprijemstv [Organization of innovative development of integrated enterprise associations]. In L. M. Savchuk (Ed.), *Upravlinnia innovatsiinoiu, investytsiinoiu ta ekonomichnoiu diialnistiu intehrovanykh obiednan ta pidprijemstv* (pp. 273–281). Dnipropetrovsk: Porogi (in Ukrainian).
 18. Kirnos, V. M., Zalunin, V. F., & Tkach, T. V. (2009). Organizacionno-jekonomicheskoe regulirovanie pri planirovanii rezul'tativnosti dejatel'nosti predpriyatij stroitel'nogo kompleksa [Organizational-economic regulation in the planning impact of the construction companies]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50, 243–249 (in Russian).
 19. Kozlovs'kij, V. O., & Prichepa, I. V. (2013). *Upravlinnia innovatsiinym potentsialom promyslovykh pidprijemstv* [Management of innovative potential of industrial enterprises]. Vinnytsia: VNTU (in Ukrainian).
 20. Verkhohliadova, N. I., Levchynskiy, D. L., & Rossikhina, O. Ye. (2009). Systemnyi pidkhid do upravlinnia konkurentospromozhnistiu budivelnoho pidprijemstva [System approach to management competitive construction company]. *Stroytel'stvo, materyalovedenye, mashinostroenye*, 50, 95–98 (in Ukrainian).
 21. Stokovich, G. V. (2016). Kontseptsiiia stratehichnoho upravlinnia yakistiu funktsionuvannia pidprijemstva [The concept of strategic quality management of the enterprise]. In L. M. Savchuk (Ed.), *Sotsialno-ekonomichni ta tekhnichni rozvytok pidprijemstv: problemy, rishennia, otsinka efektyvnosti* (pp. 110–120). Dnipropetrovsk: Porohy (in Ukrainian).
 22. Kirnos, O. I., Shheglova, O. Ju., Nikitin, D. S., & Tkach, T. V. Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia resursiv budivelnoho pidprijemstva pry rekonstruktsii zhytla [Organizational-economic mechanism to ensure effective use of resources of construction enterprises in the reconstruction of housing]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50, 249–254 (in Ukrainian).
 23. Voloshchuk, L. O. (2015). *Innovatsiyni rozvytok ta ekonomichna bezpeka promyslovykh pidprijemstv: problemy kompleksnoho upravlinnia* [Innovative development and economic security of industrial enterprises: complex management problems]. Odesa: Bondarenko M. O. (in Ukrainian).
 24. Dzhedzhula, V. V. (2014). *Enerhozberezhennia promyslovykh pidprijemstv: metodolohiia formuvannia, mekhanizm upravlinnia* [Energy saving industrial enterprises: Methodology of formation, management mechanism]. Vinnytsia: VNTU (in Ukrainian).
 25. *Prohrama pidtrymky investytsiinoi diialnosti na terytorii mista Odesy na 2016-2018* [Programme support investment in the city of Odessa in 2016-2018] (Ukraine) 16 March 2016, No 438-VII. Retrieved December 1, 2016, from <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/81386> (in Ukrainian).
 26. *Kompleksna Prohrama rozvytku budivnytstva u misti Odesi na 2013-2018* [Integrated Development Programme building in Odessa in 2013-2018] (Ukraine) 17 December 2013, No 4196-VI. Retrieved December 1, 2016, from <http://omr.gov.ua/acts/council/56540> (in Ukrainian).
 27. *Miska tsilova prohrama vkliuchennia tsentralnoi istorychnoi chastyny zabudovy Odesy do osnovnoho spysku Vsesvitnoi spadshchyny YuNESKO na 2013-2018 roky* [City target program include central historical part of Odessa area to the main UNESCO World Heritage Site in 2013-2018 years] (Ukraine) 16 April 2013, No 3313-VI. Retrieved December 1, 2016, from <http://omr.gov.ua/acts/council/49938> (in Ukrainian).
 28. *Miska tsilova prohrama enerhoefektyvnosti m. Odesy na 2013-2018 roky* [City target program of energy efficiency. Odessa in 2013-2018 years] (Ukraine) 21 December 2012, No 2454-VI. Retrieved December 1, 2016, from <http://omr.gov.ua/acts/council/47098> (in Ukrainian).
 29. Official Site of Odessa. (2016, November 1). *Razrabotka koncepcii razvitija Central'nogo istoricheskogo areala Odessy* [Development of the concept of the central historical area of Odessa]. Retrieved from <http://omr.gov.ua/ru/essential/89744> (in Russian).
 30. Semid'janova, O. S. (2009). Ozhidaemyj jekonomiko-tehnologicheskij jeffekt ot vnedrenija innovacionnyh tehnologij v process proizvodstva vnutrennih otdelochnyh rabot [Expected economic and technological effect from the introduction of innovative technologies in the production process of interior decorating]. *Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie*, 50,

503–507.

31. Knauf. (2016). Mehanizirovannaja obrabotka. Shtukaturki i fasadi [Mechanized processing. Plaster and facades]. Retrieved December 1, 2016, from <https://www.knauf.ua/products/shtukaturki-i-fasady/putz-systeme/gipsputze/maschinenputze> (in Russian).

© I. Posternak, S. Posternak

Received 2016-12-10, Accepted 2016-12-28, Published online 2016-12-30

